

The Herald of the National Library of Serbia

*2010/2011
Published once a year
Year XII*

Publisher

*National Library of Serbia,
Belgrade, Skerlićeva 1*

E-mail: *nbs@nb.rs*

Web: *www.nb.rs*

Phone: *+ 381 11 245 12 42*

For the Publisher

Dejan Ristić

Editor-in-Chief

Dejan Ristić

Editorial Board

Dejan Ristić

Nada Mirkov-Bogdanović, Ph.D

Dragan Purešić, MA, editor

Žarko Vojnović MA

Vesna Injac-Malbaša

Gordana Ljubanović

Ana Savić

Cover Design

Rageb Kokaš

Technical Editor

Rageb Kokaš

Proofreading

Dragan Purešić

Electronic text preparation

Biljana Kurbalija

Printed by

Cicero print

Nº of copies

500

Printed in

2012

Printing financed by

Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

Electronic edition of The NLS Herald

is available at <http://www.nb.rs>

UDK 02

ISSN 1450-8915

Гласник Народне библиотеке Србије

2010/2011

Београд, 2012.

.....
Гласник Народне библиотеке Србије
.....
2010/2011
Излази једном годишње
Година XII
.....

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

ГЛАСНИК Народне библиотеке Србије = The
Herald of the National Library of Serbia /
главни и одговорни уредник Дејан Ристић. -
[Штампано изд.]. - Год. 1, бр. 1 (1999)- .
- Београд (Скерлићева 1) : Народна библиотека
Србије, 1999- (Београд : Cicero print). - 24 cm

Годишње. – Друго издање на другом
медијуму: Гласник Народне библиотеке Србије
(Online) = ISSN 1820-1245

ISSN 1450-8915 = Гласник Народне библиотеке
Србије (Штампано изд.)

COBISS.SR-ID 159850503
.....

Издавач

Народна библиотека Србије,
Београд, Скерлићева 1

E-mail: nbs@nb.rs

Web: www.nb.rs

Телефон: + 381 11 245 12 42

За издавача

Дејан Ристић

Главни и одговорни уредник

Дејан Ристић

Редакција

Дејан Ристић

др Нада Мирков-Бојдановић

мр Драган Пурешић, уредник

мр Жарко Војновић

Весна Ињац-Малбаша

Гордана Љубановић

Ана Савић

Дизајн корица

Рајед Кокаш

Технички уредник

Рајед Кокаш

Лектура и коректура

Драган Пурешић

Електронска обрада текста

Биљана Курдалија

Штампа

Cicero print

Тираж

500

Штампано

2012.

Штампање је омогућило

Министарство културе и информисања Републике Србије

Електронско издање Гласника НБС

доступно је на <http://www.nb.rs>

УДК 02

ISSN 1450-8915

**СЛОБОДА ИНФОРМАЦИЈА,
ТРАНСПАРЕНТНОСТ
И БИБЛИОТЕКЕ**

*Уредница шемаша
Весна Црногорац*

.....
Весна Црногорац: Уводна реч
.....

*Пол Штерцес: Корупција, транспарентност
и простор за информационо-
комуникационе технологије*
.....

*Др Барбара М. Цоунс: Библиотеке,
технологија и култура приватности
Светска перспектива*
.....

*Фиона Бредли: Побољшање библиотечких
заједница кроз програм IFLA ALP*
.....

*Проф. др Александра Хорваџ: Важност
професионалне етике*
.....

*Мр Невена Ружић: Слободан приступ
информацијама: о „два“ начина
остваривања права*
.....

*Злашко Минић: Култура корупције и
антикорупција у култури*
.....

*Весна Црногорац: Јавност, јавне
информације и јавне библиотеке*
.....

*IFLA манифест: Транспарентност,
квалитетно управљање и антикорупција*
.....

СЛОБОДА ИНФОРМАЦИЈА, ТРАНСПАРЕНТНОСТ И БИБЛИОТЕКЕ

Весна Црногорац

Библиотекарско друштво Србије

Уводна реч уредника темата

Пројекат под називом „Транспарентност, добро управљање и слобода од корупције“, који је Библиотекарском друштву Србије одобрила најзначајнија светска библиотечка организација – IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) – за 2011. годину, био је утемељен на истоименом IFLA манифесту донетом на основу консензуса и уверења библиотечких стручњака света да библиотеке могу одиграти значајну улогу у друштву на пољу слободног приступа информацијама као средству у борби против корупције. Пројекат је спроведен у седам јавних библиотека и осам америчких корнера у

Србији кроз организовање трибина у циљу подизања свести библиотекара и грађана о значају института „транспарентност“, феномена корупције, као и обуку библиотекара о коришћењу информација које ће грађанима помоћи при разумевању закона и остваривању сопствених права и могућности. У сарадњи са IFLA-ом, Повереником за информације од јавног значаја Републике Србије, Агенцијом за борбу против корупције Републике Србије, организацијом Транспарентност Србија, покрајинским и градским омбудсманом Новог Сада и уз подршку Америчке амбасаде у Београду, одржане су трибине за грађане и радионице на којима су обучени библиотекари на ову тему. Барбара М. Џоунс (Barbara M. Jones), директорка Канцеларије за интелектуалне слободе и Фондације о слободи читања при Америчкој библиотечкој асоцијацији (American Library Association), обучавала је 15 библиотекара Србије у фебруару 2011, која је и као члан IFLA Комитета за слободан приступ информацијама и интелектуалне слободе (IFLA/FAIFE) упознала библиотекаре Србије са стратешким циљевима IFLA-е на тему заштите

интелектуалних слобода, посебно кроз слободу приступа информацијама од јавног значаја. Пројекат је успешно имплементиран, а идејни творци Манифеста о транспарентности, др П. Стерџес и др Б. Џоунс у својим изјавама и радовима на ову тему назвали су Србију „лидером у спровођењу овог пројекта“ и позвали остале колеге света да у организовању кампање у склопу овог пројекта „преузму српски модел“.

На љубазан позив редакције Гласника Народне библиотеке Србије да осмислимо темат у овом

домену, определили смо се за ауторе и радове који су пред вама, имајући у виду компетенције и предмет истраживања или интересовања аутора, изражавајући захвалност редакцији Гласника.

На крају темата доносимо и превод IFLA Манифеста о транспарентности, добром управљању и слободи од корупције.

КОРУПЦИЈА, ТРАНСПАРЕНТНОСТ И ПРОСТОР ЗА ИНФОРМАЦИОНО- КОМУНИКАЦИОНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ¹

Пол Стерџес²

Почасни професор
Универзитет Лафбороу, Велика Британија

УДК: 328.185 ; 343.85:343.352 ; 342.727 ; 316.74:004

Сажетак

Корупција је подједнако етичка и ствар размерно непристрасне друштвено-економске анализе. Док су елементи корупције у начелу несагласни са успешним националним развојем,

други део претходне реченице сугерише да је „грабљивичка“, широко распрострањена корупција на високом нивоу изузетно штетна. Такође, учестала, свакодневна „ситна“ корупција има додатно дејство; она је незаконита дажбина наметнута целом становништву. Транспарентност је почетна основа за унутрашње реформисање корумпиране управе путем: отворених система управе и јавне провере, слободе закона о информацијама, заштите обелодањивања јавног интереса, финансијског надзора и одговорности, истраживачког новинарства и кампања које покреће цивилни сектор. Струке које раде с информацијама могу да у значајној мери допринесу транспарентности тако што ће обезбедити делотворне информационе системе и базе података. Тако информациони рад преузима средишњу улогу у борби за добру управу и слободу од корупције.

Кључне речи: корупција; транспарентност; отворена управа; провера; надзор; одговорност; базе података; информациони системи

¹ Информационо-комуникационе технологије – ИКТ. – Прим. прев.

² Оригинални рад је објављен у часопису *International Journal of Information Ethics*, 2, 2004. За објављивање у Гласнику НБС, аутор је допунио текст новим подацима.

Увод

Путник (аутор) по први пут долази у страни град (Кампала у Уганди) и узме новине (*Sunday Vision*). Велики наслов на насловној страни гласи: „Министар дао мито“ (Abbey, 2004). У чланку се говори о томе како је један министар у влади, као приватно лице које се бави продајом мотора, добио спор против владе коју је тужио за надокнаду јер није купила возила за која је он, као министар, склопио уговор о наруџбини. Ако оставимо по страни питање да ли је прикладно да један министар на овакав начин делује као владин наручилац, остаје да је ово класична прича о корупцији. Он је у исказу навео да му је после пресуде један неименовани службеник Министарства финансија и правде рекао да свој новац може да добије ако њему плати 40 одсто од укупне суме коју потражује. Затим, на петој страни новина, путник наилази на уредничку жалопојку над великом учесталашћу подмићивања у земљи и онима који сумњају да је то тако каже: „Шта они знају о подмићеним полицајцима, непријатним судијама и поквареним политичарима? Шта знају о лењим јавним службеницима, превише ревносним локалним званичницима и пљачкашким пореским властима?“ (Barenzi, 2004). Да ли путник из овог закључује да је Уганда необично корумпирана земља? Не, он напосто закључује да Уганда има штампу која се необично отворено изражава. Уствари, корупција је универзална, иако је посебно продорна у земљама у развоју. Овај рад ће дати увид у начин на који транспарентност може да подрије неке од основних принципа корумпираности и разматра да ли ту има места за могућу улогу ИКТ.

Корупција

Корупција се вероватно најчешће описује употребом речи које изражавају немар и презир према

одређеном процесу и свима који у њему учествују. Узмите, на пример, речи британског Високог комесара у Најробију, Едварда Клеја (Edward Clay), који је за министре кенијске владе рекао:

„Очигледно је да они који су сада у влади поседују ароганцију, похлепу и, вероватно, осећај панике који их тера да једу као ненасити. Можда очекују да ми нећемо видети, или да ћемо им опростити, малчице прождрљивости. Али, тешко да могу очекивати да нас није брига ако њихова прождрљивост доведе дотле да поврате по нашим ципелама.“ (Clay, 2004)

Касније ћемо се вратити на неке импликације ове оптужбе, али она одражава врло уобичајено пуританско етичко становиште у односу на корупцију и њен узрок види у карактеру људских бића који је склон погрешкама. Колико год можда било природно, нарочито кад се човек суочи са захтевима за незаконито плаћање или са последицама нечијег туђег коруптивног манипулисања системом, то у ствари не говори много тога корисног неком ко жели да зна шта се стварно догађа и због чега.

У 1960-им, први научници из области друштвених наука почели су са нешто више непристрасности да посматрају функционисање корупције у економијама у развоју. Биће довољно пар примера да покаже правац њихове аргументације. Леф (Leff, 1964) је предложио да се на подмићивање гледа као на начин на који предузетници теже да се пробију кроз ограничења која им поставља непријатељски или незаинтересован модел власти. Лејз (Leys, 1965) признаје велику учесталост корупције у земљама у развоју, али и пита да ли је то можда одговор на неодговарајуће или пасивне државне структуре наслеђене од претходних колонијалних сила. Он је дефинисао корупцију као узрок за забринутост, а не за моралисање. Разлог за забринутост је начин на који корупција може спутавати развој једне државе

тако што они који имају рачуне у прекоморским земљама, „пореским рајевима“, на њих склањају богатство; тако што снижава општи морал; тако што скреће енергију из продуктивних економских активности и одвраћа стране инвеститоре, донаторе и оне који позајмљују новац.

Бејли (Bailey, 1966) је донекле дорадио овај непристрасни прилаз проблему, уводећи примедбу да корупција не омета увек развитак. Пошто је дао преглед штетних последица корупције, изградио је и аргументацију за могуће добре последице. Овај низ аргумената никад није био популаран, али он скреће пажњу на то како корупција може да изазове продуктивне инвестиције, како нуди средства помоћу којих искључене групе могу добити приступ економским повољностима, ублажава крутост државног планирања и слама умртвљујуће дејство пасивних бирократа. Иако ови аргументи могу звучати неукусно аморално, они свакако имају одређену вредност јер нас подстичу да схватимо корупцију и њено деловање. Штавише, проучавање историје нуди поучне лекције које се односе на напредовање некад дубоко корумпираних друштава ка уклањању већине случајева корупције.

На пример, политички сукоби у Енглеској у 17. веку, грађански рат између 1642. и 1649, Комонвелт и Протекторат између 1649. и 1660, као и Славна револуција 1688, између осталог су се догађали и због подвргавања државне власти, коју је представљала Круна, ширем друштвеном интересу, који је представљао Парламент. Нагодба која је постигнута 1688, поставила је чврсте институционалне темеље који се могу сматрати основом савременог британског друштва. Политичке одлуке су морале да се доносе уз сагласност Парламента. Приход се прикупљао од пореза које је одобрио Парламент и који је био распоређен за претходно договорене сврхе. Потврђена је независност судства. После

1694. створена је Банка Енглеске да би руковала државним рачунима за зајмове и бринула се за континуитет плаћања. Узета заједно, ова уставна уређивања уклонила су произвољности и самовољу у вршењу власти која је карактерисала монархијски систем и довела до широке расподеле власти међу слојевима племства, земљопоседника и власника добара (North and Weingast, 1989).

За нашу сврху је важно знати да, у овом случају, после поменутих промена које су имале велики значај и утицај није следила рационална и некорумпирана влада. Далеко од тога: дуже од века после 1688, Енглеска је била невероватно успешно друштво које се сигурно и брзо развијало на много начина који су се међусобно допуњавали, али којим се руководило путем система који се често назива „стара корупција“. Одлуке су се доносиле на основу сложених и широко заснованих политичких савезништава која су била могућа због корумпиране расподеле приступа изворима прихода, канцеларијама у које се сливала зарада и разноврсним прерогативима и привилегијама. Такав систем је садржао неправичност, неправду, расипање, понекад велике државне промашаје, али суштински је био отворен за предузетништво, таленат и енергију, и дао је огромне резултате у трговини, пољопривреди и производњи, као и у култури и уметности.

Размерно уска, олигархијска структура старе осам-наестовековне корупције била је неприхватљива за демократске мислиоце, тако да је у 19. веку постало општеприхваћено да моћној нацији с најуспешнијом економијом на свету треба рационалнији и одговорнији систем. Политичким дискурсом је почео да преовлађује снажан концепт јавног интереса и, изненађујуће брзо, обрасци понашања који су били прихватљиви у старој владавини постали су проказани у новој. Доиг (Doig, 2003, p. 179) пописује одлучујуће видове реакције на промену општег менталитета:

„Мере које су спречиле да чланство у парламенту буде извор личне зараде, накнада за подршку влади; обавезно вербално исказивање финансијских интереса; зауздане почасне исплате; чланови парламента и министри избављени од страначког условљавања положаја и система покровитељстава који су преовлађивали у традиционалној политици; уведена ограничења за јавне службенике који прелазе у приватни сектор; подмићивање гласача стављено ван закона, и уведено антикорупционо законодавство, како за јавни, тако и за приватни сектор.“

Све ово, и више, било је потребно да се створи друштво које је током 20. века било милосрдно поштеђено већине појава корупције и које још, на почетку 21. века, стоји врло ниско на међународној скали показатеља корумпираности (Transparency International, 2003).

Намера овог приказивања напретка у уклањању корупције у Великој Британији није да се британском друштву припише нека нарочита врлина: доиста, могло би се рећи да се Велика Британија удаљила од корупције јер је то себи могла да приушти. Такође је истина да корупција истрајава и да је Британија њен велики извозник. Више пута је откривено да су британске фирме вршиле огромне незаконите исплате онима који су имали моћ и утицај, да би се успоставиле жељене трговинске везе. Најчешће су се помињале нафтна и индустрија оружја, али изгледа да су оваква плаћања одомаћена у свим врстама међународних комерцијалних трансакција и нема сумње да су умешани директори вољни да оправдају своје поступање, са становишта добробити својих фирми и државе.

Сврха разговора о британској корупцији јесте да покаже једно друштво које прво функционише посредством корупције, а затим се креће ка отворенијем

и правичнијем систему. Овај пример нуди доказе да је то могуће и помаже да се уоче механизми којима се може остварити. Оно што недостаје у понуђеном историјском прегледу је неко стварно објашњење разлога због којих се корупција с правом презире, иако у неком полуапстрактном смислу може да се покаже да она, у неким околностима, најопштије функционише у корист развита једне државе. Да би се то урадило, неопходно је скренути пажњу на два вида ове појаве, онако како се стварно одвијају у земљама у развоју.

Први је грабљивичка корупција мале и немилосрдне елите збијене око вођа, било да су изабрани или да држе власт коју су незаконито приграбили. Оваква корупција није само обезвредила јавни живот, него је наметнула аморална правила пословног понашања која штете пословном животу. Вође какви су Мобуто у Заиру или Мои у Кенији згрнули су огромна богатства, али она вероватно нису пропорционално већа од оног што је прикупио човек који је деловао као први британски председник владе, који је *de facto* владао земљом између 1721. и 1742, комплетан пример старе корупције, сер Роберт Волпол (Sir Robert Walpole). Главна разлика је у начину на који су богатство односили чланови породица, пријатељи, политички и пословни сарадници ових модерних владара којима су земље биле поверене на бригу. Оно је завршавало на рачунима у прекоморским земљама, уложено у некретнине или друге инвестиције. Грабљивичка корупција оваквих вођа није само стварно опљачкала безбројне појединце, како је то чинила и стара британска корупција у 18. веку, већ је осиромашила и економију државе у целини тако што је извлачила богатство из ње у корист швајцарских банкара и растућих економија увозника капитала на Блиском истоку и у југоисточној Азији. Насупрот томе, осамнаестовековна грабљивичка стара корупција је рециклирала новац и вратила га у економију своје

земље. Грабљивичка корупција је оно што је Едвард Клеј напао у говору који смо навели, и стварно је немогуће да било ко изван тог круга корупције не дели гађење које је он исказао.

Други вид је учесталост ситне корупције оних који су задужени за пружање јавних услуга, укључујући полицију, судство, владу и локалне функционере, запослене у здравству. Потреба да се службеницима плати за услугу усмерава пружање услуга ка онима који су у стању да нађу средства да би платили, и удаљава га од оних који то не могу. Ова појава је присутна на тако доследан начин да је понекад потребно да новинари или други коментатори подсети људе да то не треба узимати здраво за готово (као у случају наведеном у уводу овог рада). Исказује се на много начина, као што је пракса наплаћивања неопходних службених образаца који би требало да су бесплатни. Истовремено, она обезбеђује веома потребан додатак приходима слабо плаћене и занемарене службеничке радне снаге и тиме спречава потпуни слом преоптерћених јавних служби. У том смислу је облик „корисне” корупције, како су је учили и именовали већ поменути економисти. Понегде има облик стандардне и сасвим предвидљиве тарифе, понекад је непредвидљива и самовољно одређена, али њено стално својство је присутност у животима сваког припадника заједнице. Оним члановима друштва који живе удобно то је обично само досада и непријатност, али за већину становништва представља незаконити намет који морају покушати да измире, и на који ће сваке године потрошити значајан део свог прихода. Због тога се не може толерисати и због тога је уклањање овог вида корупције део демократских политичких програма и главно својство кампања грађанског друштва широм света.

Транспарентност

Некорумпирани политичари и организације које изводе кампање у корист грађанског друштва предлажу разне приступе проблему корупције. Реформа институција, строге законске санкције и оснивање регулаторних тела неки су од приступа који се помињу у антикорупционим програмима. Заједно с њима, или као њихов део, чини се да је готово општи предлог да се уведе већа транспарентност у системе с пуно непознатих и скривених области у којима може да цвета корупција. На њој се истрајава зато што открива како треба да функционишу системи слободни од корупције и даје могућност да се стекну знања о свакодневним активностима управљања, као и о манипулацијама у управљању које врше они који су подмићени. На извештај начин, вера у транспарентност је наивна. Сама по себи, она не постиже ништа, или веома мало. Она нуди основу за делотворну акцију која почива на знању и схватању. То је чини уистину незаменљивим својством сваког антикорупционог програма и вредном подробнијег објашњења.

Транспарентност је термин који информациони стручњаци релативно ретко употребљавају, иако се у њему садржи велик део основних принципа који стоје иза добрих информационих система, било да је реч о библиотекама, архивима, базама података, или о системима за извештавање и праћење. Овај термин се користи у спрези с низом повезаних или комплементарних термина, као што су: провера, одговорност, надзор, обелодањивање. Он има доста заједничких елемената са слободом приступа информацијама. Члан 19. Универзалне декларације о људским правима може се сматрати основним начелом на којем се заснивају активности информационе струке.

Свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе.

Иста формулација је од пресудног значаја за низ невладиних организација које се баве људским правима; она подупире рад истраживачких новинара и емитера; удружења писаца и издавача оправдавају рад својих чланова у њеном светлу; она, такође, утиче на финансијске ревизоре и творце економских прописа који теже да усмере пословни свет на пословање у клими финансијске транспарентности. Значење транспарентности (и Члана 19.), у смислу успостављања владавине под којом неће бујати корупција, може имати најразличитије посебне облике. Оно што следи биће укратко истакнуто као увод у неке од основних елемената јавне транспарентности:

- Отворена управа и јавни надзор;
- Слобода закона о информацијама;
- Заштита откривања јавног интереса;
- Финансијска одговорност и надзор;
- Истраживачко новинарство;
- Кампање грађанског друштва.

Можда је најбоља полазна тачка концепт отворене управе и јавног надзора. Он је укоренен у изабраном законодавству, одвојеном од извршне власти и потпомогнутом независним и непристрасним судством. Скупштински надзор над извршном граном власти, кроз могућност постављања питања и вођења расправе у законодавном телу о одлукама министара, као и систем непартијских посебних комисија за преиспитивање, од суштинске су важности. Ипак, отворена управа иде много даље од тога. У систему отворене управе за јавност су отворени не само састанци законодавног тела,

него и комисија које раде на посебним питањима. Финансијски извештај владе је потпун и подноси се на време. Документација о планирању и записници о одлукама се стављају на увид јавности и уобичајено је да се сазивају саветодавни форуми кад год се то сматра целисходним. Систем омбудсмана дозвољава грађанину да прати случајеве рђавог управљања. Исти системи и стандарди се примењују и у локалној управи и приватизованим владиним агенцијама. Узети заједно, они се могу посматрати као видови заокруженог система државне целовитости (Роре, 2000). Ипак, као што се из изнетог види, отворена управа је много више култура него систем. Она захтева политичаре и званичнике који ће прихватити потребну дисциплину, а не оне који ће избегавати или одлагати. Она је такође у веома блиским везама с другим изворима транспарентности.

Несумњиво је да је камен темељац отворене управе законодавство о слободи информација. У Шведској је од 1766. године на снази закон који гарантује слободан приступ свим званичним документима. Та права иду много даље од оног што нуди законодавство о слободи информација већине других земаља. У ствари, Европска комисија је недавно оптужила Шведску за кршење Закона Уније зато што су неки документи, који се сматрају поверљивим, према шведском закону дати на увид (Camptaign, 1996). Ипак, најпознатији пропис о слободи информација вероватно је амерички закон из 1966. године који је искоришћен за разоткривање политичких скандала, бацање светла на административне процедуре и који је, такође, снабдео корпорације вредним пословним информацијама које су се чувале у владиним досијеема. Закони о слободи информација супротстављају се подједнако тајновитости оних који су на власти као и лабавости вођења евиденције у службеним телима. Британски Закон о слободи информација из 2000. године није ступио на снагу до јануара 2005. зато што је

процес стандардизовања евиденције и проактивног обелодањивања, до мере која омогућава пружање информација онима који их траже, сматран тако великим задатком да је примена закона могла да почне тек после дугог одлагања. Тренутно стање законодавства о слободи информација широм света веома је разнолико, како открива светско истраживање на ту тему (Mendel, 2003). Тамо где постоје, ови закони чине део средишње структуре потребне за практиковање транспарентности. Ипак, они су далеко од тога да је гарантују ако нису потпомогнути другим елементима. Штавише, често је њихова примена отежана више него великодушним изузецима који управљачима и политичарима дозвољавају да избегну неугодна открића. Дарувала (Daruwala, 2003) илуструје неке видове примене тих закона у земљама Британског Комонвелта и тешкоће које из тога произилазе.

Храброст појединаца који су спремни да открију информације за које су потписали уговор, или се на други начин обавезали, да ће их чувати у поверењу јесте неопходан додаток формалним структурама слободe информација. То су они који „дувају у пиштаљку“ (Calland and Dehn, 2004). Само један скорији пример, од мноштва постојећих, јесте случај Катарин Ган (Katharine Gun), преводиоца у безбедносном центру британског Главног владиног штаба за комуникације. Почетком 2003, она је открила план званичника америчке Националне агенције за безбедност да умешају Велику Британију у коришћење опреме за надгледање дипломата разних земаља које би могле да утичу на одлуку Савета безбедности Уједињених нација у вези са инвазијом на Ирак (Burkeman and Norton-Taylor, 2004). Она је оптужена за кршење Закона о службеним тајнама и тек годину дана касније тужба против ње је повучена. Чињеница је да британски закон садржи једну од најјачих мера на свету за заштиту откривања поверљивих информација

ако је то од ширег јавног значаја. Реч је о Закону о откривању јавног интереса из 1998, али он се не односи на истраге које се воде по Закону о службеним тајнама. Упркос томе, одбрана Катарин Ган, да јој је савест налагала да обелодани тајну, била је потпуно у духу овог закона, а повлачење тужбе било је посредно признање исправности њене тврдње. Тако овај случај на посредан начин показује значај законодавства за откривање оног што је у јавном интересу.

Гледано из другог смера, подједнако је значајно транспарентно финансијско извештавање. Читавој пословној структури која зависи од компанија с ограниченом одговорношћу омогућено је да штити личне финансије оних који инвестирају у компанију, али у замену треба да пружи благовремено и тачно јавно књиговодство. Низ скорашњих скандала, чије је заштитно име постала компанија Енрон, показује до које мере се овај систем опире давању (Johnson, 2004). Слично томе, владе имају обавезу према страним кредиторима и према својим грађанима да представе ажурне и тачне информације о буџету. Међународни монетарни фонд је поставио начела државне буџетске транспарентности која садрже: потпуну и временски ажурну информацију о прошлим, текућим и будућим буџетским активностима, политичке циљеве буџета и њихову политичку основу, класификацију буџетских података која омогућава анализу и подвргавање информација о буџету јавној провери (Alt, 2002). Улога доброг вођења евиденције, како у пословном, тако и у јавном финансијском књиговодству, такође је очигледна. Скорашњи извештај Парламентарне комисије за обрачун јавних финансија у Зимбабвеу храбро скреће пажњу на то како лоше вођење књиговодства и прикупљање података доприноси неспособности Министарства за финансије и економски развој да управља јавним финансијама. У подтексту, наравно, може да се прочита како то олакшава корупцију и злоупотребу фондова (Tsiko, 2004).

Слободна и независна штампа је суштински важна као средство да се пред јавност изнесе оно што је откривено тим, и другим механизмима. Истраживачко новинарство живи од оног што се открије кроз отворену управу и законе који олакшавају приступ информацијама и, у идеалном случају, помера ствари корак напред (Waisbord, 2001). Начелно, постоји елемент детективског рада кад се новинари труде да разоткрију лоше поступке који погађају јавни интерес, а често се користе и методе које су саме по себи етички упитне (прерушавање при интервјуисању, или коришћење скривених камера и уређаја за снимање гласа). Нажалост, трагање штампе за јефтиним сензацијама, дефинисаним као „Како су неки политичари користили моћ да задовоље своју приватну глад за новцем или сексуалним ужитком” (Basten, 2000), у неким земљама је достигло сумануте размере. Та појава прети да подрије важан допринос штампе транспарентности, јер утицајни делови јавног мњења почињу на то да гледају као на прекорачење и скретање у злоупотребу легитимне личне приватности, нарочито ако су умешане и особе изван сфере политичког живота (Travis, 2004). Концентрисање власништва над штампом у рукама малог броја власника (најозлоглашенији је случај Силвија Берлусконија, председника италијанске владе) такође изазива сумње у непристрасност штампе. Упркос томе, штампа остаје средишњи инструмент транспарентности.

Последњи елемент о којем ће овде бити речи јесте улога кампања које проводе организације грађанског друштва. У свом трезвеном упозорењу Џонсон (Johnson, 1997, р. 82) истиче:

„Транспарентне процедуре мало значе ако нема праћења споља: корумпиране државе обилују инспекторима, истражним комисијама и захтевима за евидентирање који стварају и прикривају корупцију

уместо да је разоткривају, јер нико изван државе не може да захтева смислен извештај. Без снажног грађанског друштва које би им улило енергију, ни цели комплет формално демократских институција неће изнедрити одговорну владу која полаже рачуне.”

Поента је добро изведена. Сви елементи које смо раније набројали, и сви други о којима би требало више рећи у некој потпунијој расправи о транспарентности, рањиви су и потребна им је потпуна подршка коју може да да један целовит систем. Оном ко први упозори, ко дуне у пиштаљку, и ко је најрањивији од свих, потребни су: штампа да извести о преступима које открива; организације грађанског друштва да му пруже склониште, правни савет, моралну и логистичку подршку; закони који признају концепт јавног интереса; одговорне институције и цео апарат отворене управе, да оправдају откривање. Међународне и националне невладине организације често су покретачка снага која стоји иза промена у систему и снага која пружа подстрек и подршку изазовима баченим у лице корупцији свих врста на високим или на ниским местима.

Простор за ИКТ

Импликације транспарентности за информационе стручњаке, који су дефинисани најшире могуће – руковооци записима, архивисти, информациони службеници, они који управљају информационим системима, библиотекари, новинари, издавачи и уредници – већ су дате у назнакама. Они који раде са службеним документима су професионални баштиници старог захтева за смисленијим и делотворнијим управљањем записима; они служе захтевима које поставља законодавство о слободи информација. Они такође носе један од највидљивијих терета одговорности. Мекемиш и Акланд (McKemmish and

Ackland, 1999) врло јасно показују како пропусти у јавном вођењу књиговодства и евиденцији о записима обично иду руку под руку. Информациони стручњаци лако могу да се осете било угроженим, било подстакнутим изазовима које им нуди улога у остваривању транспарентности. Подстицај се најчешће јавља као осећај да ИКТ системи нуде изузетно одговарајуће алате помоћу којих се непосредно и веома ажурно транспарентност може приуштити публици којој је у крајњој линији намењена. Нема много смисла да се надугачко прича колико су рачунарски системи као поручени за прикупљање, похрањивање, организацију, излагање и представљање информација. Нити је тешко замислити начине на које комуникациона технологија (радио, ТВ, интернет и слични системи) може брзо и тачно да испоручи информације најширем кругу прималаца.

Интересантно је да је примећено да би ИКТ можда могла да понуди нека решења, нарочито за ситну корупцију службеничког слоја и за начине на које она посебно тешко погађа сиромашне. У први мах, овај предлог се може чинити смешним. Управо је сиромаштво разлог због којег сиромашни спадају у категорију „немалаца информација“, када је реч о приступу ИКТ. Поседовање рачунара је можда норма у већини домова у индустријски развијеним земљама, а они који га немају већином припадају сиромашнијим поткласама. Ако се окренемо ка мање развијеним земљама, приступ ИКТ од куће је привилегија мањине која се може мерити у јединичним процентима, а приступ с радног места или из јавних установа није ништа учесталији. Ипак, тамо је и хитност проблема већа. Како је рекао Гопакумар (2001):

„Препреке информацијама и асиметрија често се наводе као најважнији чиниоци који доприносе великој распрострањености системске корупције.

Ситуација је акутна тамо где се монополске услуге које пружа управа суочавају са примаоцима услуга (грађанима). Где не постоје могућности за излаз из ситуације, механизми „гласа“ постају једини пролаз који може да се одржи и који пружа неки простор да се омогући бољи одзив и тражи више одговорности.“

Суочени с тим ступњем крајње потребе, било би глупо да занемаримо све ствари које ИКТ чине изузетно агилним средством за пружање информација. Коришћењем рачунара лакше би се руковало записима, базе података с информацијама за грађане могле би да се ажурирају у стварном времену, информације би могле да се сазнају истовремено на многим засебним локацијама и могле би се испоручивати на екрану, у штампаном облику, путем симулације говора, и на друге начине.

Ако при реформама управе или кампањама невладиних организација постоји воља да се створи транспарентност, постоје и начини да се превазиђу најочигледније тешкоће. Јавне установе и корпорације у земљама у развоју већ су у знатној мери информатизоване, што значи да често постоје њихове базе података које се могу употребити као основа за транспарентност. Истовремено, покрет ИКТ центара у једном броју земаља у развоју доноси могућност приступа, истина на експерименталној бази, заједницама које су у неповољном положају (Caspery, G. and O'Connor, D, 2003). Треба истражити путеве да се ове две појаве повежу, што не мора нужно да захтева високотехнолошка решења. На пример, могу да се инсталирају размерно једноставни системи за одзив, као што су бесплатне телефонске линије, да би се повезали центри за јавне упите са изворима података похрањеним у рачунарима. Примери оваквих система у пракси могу се наћи у индијској држави Керала (Kumar, 2002). Електронске базе података о грађанима креирале су установе као што је Служба за јавну

дистрибуцију, која је одговорна за одмеравање животних намирница сиромашнима. Електронски инфомациони киосци у селима пружају умрежени приступ службеним електронским сервисима. Ове иницијативе, и многе друге, чине део већине поступака за увођење е-управе где се што је могуће више користе бесплатни рачунарски програми у жељи да се стандардизују системи које користе различита владина министарства и агенције, и да се развију услови за складиштење података. Пример Керале има нарочиту вредност јер представља изузетно јасно виђење места ИКТ у делотворном пружању јавних услуга и, ако одемо корак даље, борби против корупције.

Закључак

Могућности ИКТ за транспарентно пружање јавних услуга и, последично, за ограничавање обима корупције, постоје. Изазов се састоји у томе да се одређене замисли и прилично изазовни почеци пренесу у земље у којима владају различите околности и да се пронађу начини да се они делотворно пресаде у корумпирану и непријатељску, или најпостоје равнодушну и апатичну средину у којој се одвија испорука услуга. Управо то је покушано пројектом за који је аутор овог текста био ангажован као академски саветник. Пројекат је финансирало британско Министарство за међународни развој (DfID – Department for International Development), од јануара 2004. до јуна 2005, а састојао се од потпројеката у Индији, Пакистану, Хрватској и Нигерији (Sharma and Sturges, 2007). Сваки потпројекат бавио се различитим проблемом (у Индији, приступом опреми једног недовољно коришћеног породилишта; у Пакистану, активирањем центра локалне власти за електронске жалбе; у Хрватској, информацијама о листама чекања за болнице и старачке домове; у Нигерији, информацијама о школским пунтовима у једној области с веома ниским ступњем похађања школе). Сваки проблем је решаван различитом комбинацијом

ИКТ решења. Ипак, мобилни телефон ће 2011. имати далеко већу улогу него што је имао 2005. године (Harvey and Sturges, 2010). Сврха резултата истраживања била је да се допринесе развоју опште применљивих принципа употребе ИКТ у посебној области увођења транспарентности у корист сиромашних.

Такође, постоји перспектива за укључивање информационих институција, као што су библиотеке које пружају приступ интернету. *IFLA манифест о транспарентности, доброј ујрави и слободи од корупције* (2008) представља покушај да се тај процес покрене. То је пионирска иницијатива и тренутно има више питања него одговора. Нека од њих су: да ли библиотеке могу несметано да набављају публикације и базе података на тему транспарентности; да ли могу да пружају информационе услуге у вези са законима, правима и овлашћењима; да ли могу делотворно да се повезују са организацијама грађанског друштва; да ли могу (и да ли треба) да се јавно залажу за побољшавање закона о приступу информацијама? Све то захтева машту и извесну количину храбрости. Треба још много урадити пре него што кажемо да је приступ корупцији заснован на транспарентности и ИКТ чврсто успостављен, а у средишту тога лежи и опасан парадокс. Напредак транспарентности зависи од политичке воље и од снага грађанског друштва у земљама у којима је корупција дубоко укореењена, као одговор на проблеме преживљавања и прогреса. Ипак, друштва се мењају а правац тих промена може водити набоље ако постоји решеност и ако су методе остваривања промена довољно познате и схваћене.

Извори

- Abbey, Y. (2004) Minister Told to Give Bribe. *Sunday Vision* [Kampala] 4th July, p.1.
- Alt, J.E. (2002) *Credibility, Transparency and Insti-*

- tutions: *An exploration and an Example*. Working paper 2002/173. Madrid: Center for Advanced Study in the Social Sciences.
- Barenzi, L. (2004) Bribing Our Problems Away. *Sunday Vision* [Kampala] 4th July, p. 9.
- Bayley, D. H. (1966) The Effects of Corruption in a Developing Nation. *Western Political Quarterly* 19(4) pp. 719–732.
- Burkeman, O. and Norton-Taylor, R. (2004) The Spy Who Couldn't Keep a Secret. *Guardian* [London] 26th February, G2 pp. 2–3.
- Calland, R. and Dehn, G. (2004) eds. *Whistleblowing Around the World: Law, Culture and Practice*. Cape Town: Open Democracy Advice Centre.
- Campaign (1996) for Freedom of Information. *Open and Shut Case: Access to Information in Sweden and the EU*. Доступно на адреси <http://www.cfoi.org.uk/sweden1.html> [поцећено 28. 8. 2012]
- Caspary, G. and O'Connor, D (2003) *Providing Low-Cost Information Technology Access to Rural Communities in Developing Countries: What Works? What Pays?* Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development. Доступно на адреси <http://www.oecd.org/dev/7112502.pdf> [поцећено 28. 8. 2012]
- Clay, E. (2004) Kenya's Government is Full of Corrupt Gluttons. *Independent* [London], 16th July p. 27.
- Daruwala, M. (2003) ed. *Open Sesame: Looking for the Right to Information in the Commonwealth*. New Delhi: Commonwealth Human Rights Initiative.
- Doig, A. (2003) Political Corruption in the United Kingdom. In: Bull, M.J. and Newell, J.L. eds. *Corruption in contemporary politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. pp. 961–966.
- Gopakumar, K. (2001) *Increasing Information Access to Improve Political Accountability and Participation: Mapping Future Actions in Asia Pacific*. Asia Pacific Regional Workshop at 10th IACC, Prague, 10th October. Доступно на адреси <http://www.oecd.org/site/adboecdanti-corruptioninitiative/regionalseminars/35137542.pdf> [поцећено 28. 8. 2012]
- Harvey, J. and Sturges, P. (2010) The Cell Phone as Appropriate Information Technology: Evidence from The Gambia. *Information Development*, 26(2), pp. 148–159.
- IFLA (2008) Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption. Доступно на адреси <http://www.ifla.org/publications/ifla-manifesto-on-transparency-good-governance-and-freedom-from-corruption> [поцећено 28. 8. 2012]
- Johnson, C. (2004) Board Approves Accounting Rules: Auditors Will Be Obligated to Preserve Backup Documents. *Washington Post* 10th June, p. E02. Доступно на адреси <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A29563-2004Jun9.html> [поцећено 28. 8. 2012]
- Johnston, M. (1997) What Can Be Done About Entrenched Corruption? У: Pleskovic, B. ed. *Annual World Bank Conference on development Economics*, 1997. Washington: World Bank. pp. 69–90.
- Kumar, A. (2002) E-government and Efficiency, Accountability and Transparency. *Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries*. Доступно уз претплату на адреси <http://www.ejisdc.org> [поцећено 28. 8. 2012]
- Leff, N. (1964) Economic Development Through Bureaucratic Corruption. *American Behavioural Scientist* 8(3), pp. 8–14.
- Leys, C. (1965) What Is This Problem About Corruption? *Journal of Modern African Studies* 3(2), pp. 215–224.
- McKemmish, S. and Acland, G. (1999) *Archivists at Risk: Accountability and the Role of the Professional Society*. Sydney: Australian Society of Archivists.
- Mendel, T. (2003) *Freedom of Information: A Comparative Legal Survey*. New Delhi: UNESCO Regional Bureau for Communication and Information.
- North, D.C. and Weingast, B.R. (1989) Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth Century England. *Journal of Economic History* 49(4), pp. 803–832.

Pope, J. (2000) *Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System*. Transparency International Source book 2000.

Sharma, G. and Sturges, P. (2007) Using ICT to Help the Poor Access Public Services: An Action Research Programme. *Information Development*, 23(1), pp. 15–23

Transparency International (2003) *Corruption Perception Index 2003*. Доступно на адреси http://www.transparency.org/research/cpi/cpi_2003 [посећено 28. 8. 2012]

Travis, A. (2004) Public Supports Privacy Laws for Stars in Backlash Against Beckham Story: But Politicians' Lives Should Still Be Scrutinised, Says Survey. *Guardian* [London] 21st April. p. 5.

Tsiko, S. (2004) Negligent Record-Keeping Costing State. *Herald* [Zimbabwe] 2nd June. Доступно на адреси <http://allafrica.com/stories/200406020819.html> [посећено 28. 8. 2012]

Waisbord, S. (2001) Why Democracy Needs Investigative Journalism. Доступно на адреси <http://www.e11th-hour.org/media/investigative.journalism.html> [посећено 28. 8. 2012]

Paul Sturges
Professor Emeritus
Loughborough University, United Kingdom

Corruption, Transparency and a Role of ICT

Abstract

Corruption is both an ethical concern and a matter for comparatively dispassionate socio-economic analysis. The latter suggests that whilst elements of corruption may not be incompatible with successful national development, large scale, high level “predator” corruption is highly damaging. Also, the incidence of everyday “petty” corruption is in effect an extra, illegal tax on the population as a whole. Transparency is a fundamental basis for reforming corrupt governance through: open government systems and public scrutiny; freedom of information laws; protection of public interest disclosure; financial audit and accountability; investigative journalism; and civil sector campaigning. The information professions by providing effective information systems and databases can contribute to an important extent to transparency. In this way information work takes on a pivotal role in the struggle for good governance and freedom from corruption.

Key words: corruption, transparency, open government, scrutiny, audit, accountability, databases, information systems

Уредничка напомена: Љубазношћу аутора добијена су права за објављивање превода чланка у Гласнику НБС.

Editor's note: The author was so kind as to give us permission to publish the translation of this article in The Herald of the National Library of Serbia.

Превела с енглеској Гордана Љубановић

БИБЛИОТЕКЕ, ТЕХНОЛОГИЈА И КУЛТУРА ПРИВАТНОСТИ СВЕТСКА ПЕРСПЕКТИВА

Др Барбара М. Џоунс

Директорка Канцеларије за интелектуалне слободе
ALA-е и Фондације Слобода читања

УДК: 024:342.738 ; 021:342.727

Сажетак

Међународна федерација библиотечких удружења и установа (IFLA) на приватност гледа као на саставни део слободе изражавања, како је наведено у „Манифесту о интернету“ и смерницама које иду уз њега. Међународна ситуација је за библиотекарe таква да приватност морају сматрати средишњом вредношћу своје струке која се проширује на области где у библиотекама примењује технологија. Ово поглавље тематског блока „Приватност и слобода информација у библиотекама двадесет првог века“ испитује правне, технолошке, културне и практичне импликације заштите интелектуалних слобода у глобалном добу.

Кључне речи: приватност – библиотеке; приватност – прописи; приватност – технологија; приватност – култура

Ово поглавље није учена анализа постављене теме, иако постоји могућност за важан рад у том смислу. Оно је пре скуп запажања која потичу од мог подучавања градива „Манифеста о интернету“ (*Internet Manifesto*) у земљама Африке, Јужне Америке и источне Азије. Тај наставни програм, који је сачинила Комисија IFLA-е за слободан приступ информацијама и слободу изражавања (FAIFE) доследно следи Члан деветнаест „Универзалне декларације Уједињених нација о људским правима“, као и њен Члан дванаест: „Нико се не сме изложити произвољном мешању у приватни живот, породицу, стан или преписку, нити нападима на част и углед.“¹

Међународна асоцијација библиотечких удружења и установа (IFLA) на приватност гледа као на саставни део слободе изражавања, како је наведено

¹ UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, Dec. 10, 1948, www.un.org/en/documents/udhr [преузето 28. 2. 2011].

у „Манифесту о интернету“ и смерницама које иду уз њега.

Приватност корисника

- Библиотекари морају поштовати приватност корисника интернета у библиотеци и њихов избор при тражењу информација.
- Библиотекари не треба да чувају више евиденције о коришћењу интернета него што је обавезно по закону, и ту евиденцију не треба да чувају дуже него што се тражи, увек штитећи њен интегритет.²

Тако се међународна библиотекарска струка определила, путем писаног програмског документа, за приватност корисника библиотека и за проширење те приватности на приступ интернету. Легендарни судија Врховног суда Сједињених Америчких Држава Тергуд Маршал (Thurgood Marshall) је у вези с приватношћу читалаца то рекао на следећи начин: „Ако Први амандман ишта значи, он значи да није посао државе да говори човеку који седи сам у својој кући које књиге треба да чита или које филмове да гледа.“³

Тако је створена међународна ситуација у којој библиотекари приватност сматрају средишњом вредношћу своје струке која се проширује на области где се у библиотекама примењује технологија. Уствари, више од тридесет националних библиотечких удружења (од Јерменије до Јапана, Малезије, Мексика, Руске Федерације) уврстили су приватност, ако и не

увек тако да се односи на технологију, у своје етичке кодексе.⁴

Али, једно је кад нека група прихвати заједничку професионалну замисао – која нема снагу закона – а сасвим друго да се та најбоља поступања примене у појединачним земљама са посебним политичким културама. Такође, у IFLA-и расте бојазан да многи од њених најважнијих докумената одражавају западњачку традицију слободе изражавања и приватности. Ова брига се огледа у актуелном академском расправљању о неједнакостима које доноси глобализација (видети, на пример, часопис *Perspectives on Global Development and Technology*, који објављује холандски издавач Брил/ Brill). Неке од препрека за библиотеке које желе да уведу приватност у технолошком окружењу су:

- веома различити услови у погледу закона и прописа;
- различити нивои технолошке развијености појединих држава;
- различите културе и схватања значења приватности;
- сукоб приоритета и вредности – транспарентност на супрот приватности.

Веома различити услови у погледу закона и прописа

Библиотека која се финансира из јавних прихода обично мора да поштује законе и прописе о приватности своје земље, локалне средине или области – као и регионалне и међународне споразуме. Национална библиотечка удружења треба да на себе преузму задатак сакупљања тих закона

² IFLA/FAIFE, *IFLA/UNESCO Internet Manifesto Guidelines* (The Hague, Netherlands: IFLA, Sept. 2006), 25, www.ifla.org/files/faife/publications/policy-documents/internet-manifesto-guidelines-en.pdf (преузето 28. 2. 2011)

³ Thurgood Marshall, *Opinion of the Court, Stanley v. Georgia* (394 U.S 557 [1969]).

⁴ IFLA, *Professional Codes of Ethics for Librarians*, March 18, 2010, www.ifla.org/en/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians (преузето 28. 2. 2011)

и да проуче њихову применљивост на податке о корисницима библиотека. У Сједињеним Америчким Државама, на пример, у Уставу не стоји изричито право на приватност. Уместо тога, постоји приступ по секторима, што значи да се за разне делатности израђују одговарајући закони – за здравство, образовне установе, и тако даље. Јасно је да на приватност корисника библиотека могу утицати следећи закони, прописи и споразуми:

- Национално законодавство у сврху заштите, као што је Закон о приватности електронске комуникације из 1986, и њему насупрот, као узмак, Патриотски закон из 2001.
- Активности регулаторних тела. На пример, Федерална комисија за комуникације преузела је вођство у заштити потрошача од злоупотребе информација којима се појединац може идентификовати, а коју врши приватни сектор.
- Уставна заштита. На пример, случај Кац (Katz) против Сједињених Америчких Држава штити људе од државног прислушкивања које је забрањено Четвртим амандманом.
- Државни закони, као што су статuti о поверљивости библиотека у свакој савезној држави. Информације о законима о приватности појединих савезних држава могу се наћи на Интернет презентацији Америчког библиотекарског удружења⁵ (ALA – *American Library Association*).
- Међународни споразуми, као што су Смернице Међународне организације за економску сарадњу и развој (OECD – *Organisation for Economic Co-Operation and Development*) из 1980. године, којима се штити приватност и прекогранични проток личних података.

⁵ Државни закони о приватности који се односе на библиотечке евиденције: www.ala.org/ala/aboutala/offices/oif/ifgroups/stateifchairs/stateifcinaction/state-privacy.cfm (преузето 28. 2. 2012) – Прим. прев.

Влада Сједињених Америчких Држава, као већина влада, покушава да пронађе равнотежу између повећања права појединца на приватност и заштите националне безбедности. Многе групе цивилног друштва замерају што је та равнотежа веома нарушена у корист националне безбедности и подвргавања оном делу Патриотског закона који на велика врата обзнањује да државни закони управљају поверљивошћу библиотечких података, као и проширења из 2006. год. Закона о комуникационој помоћи спровођењу закона из 1994. године (CALEA – *Communication Assistance for Law Enforcement Act*) којим се дозвољава надзирање Интернета.

С друге стране, Европска унија поштује Директиву Европске уније о заштити података из 1995. године. То је веома речит скуп директива – тако јак да су били потребни посебни преговори пре него што је Европска унија дозволила пренос података у Сједињене Америчке Државе (где су прописи о приватности података много лабавији од налога Европске уније).

Већина земаља у развоју, насупрот томе, има веома мало закона, прописа или директива на тему приватности. Недавно објављен „Светски извештај IFLA-е за 2010“⁶ показује да, од сто двадесет две земље које су одговориле на упитник (извештај обично подноси руководилац националне библиотеке или националног библиотекарског удружења), само седамнаест наводи постојање националне антитерористичке легислативе „која штети интелектуалним слободама“. (Даља истраживања састављача извештаја показала су да има много више антитерористичких закона и прописа него што је пријављено у извештајима). Нажалост, само половина од сто двадесет два испитаника има

⁶ IFLA World Report 2010, на адреси: <http://ifla-world-report.org> (преузето 8. 3. 2012) – Прим. прев.

неко мишљење о утицају таквог законодавства на приватност читалаца. Од седамнаест земаља које су пријавиле антитерористичко законодавство, само пет се одредило према његовом лошем утицају: Сједињене Америчке Државе, Велика Британија, Јапан, Италија и Холандија. Овакви резултати јасно показују да приватност није на радарским екранима многих библиотекара – макар не оних који су учествовали у испитивању. Што се тиче питања из упитника о томе да ли библиотеке чувају досијее корисника са подацима о коришћењу, састављачи извештаја су закључили да нема довољно података да би се извело ваљано закључивање по регионима. Ипак, на питање „да ли чување записа о коришћењу погађа слободу приступа информација појединачног корисника интернета у библиотеци“, 66,7 одсто испитаника је одговорило потврдно; 66,7 одсто афричких библиотекара је одговорило одрично. Овај чланак пишем за Конференцију IFLA-е 2010. у Гетеборгу, у Шведској, и могу да потврдим, на основу разговора и малобројности презентација на ту тему, да библиотечка приватност није актуелна тема – нарочито у земљама у развоју. Како ми је рекао руководилац једне афричке националне библиотеке: „Ми смо већином усредсређени на прибављање рачунара и интернет везе, тако да немамо тај луксуз да расправљамо о приватности на интернету.“

Различити нивои технолошке развијености појединих држава

Много тога је написано о „дигиталном јазу“, и доиста, то је пресудни чинилац међу препрекама за приступ интернету који би био свима доступан. „Светски извештај IFLA-е за 2010“ прикупља информације о приступу интернету из библиотека из сто двадесет две земље. Што се тиче приступа интернету из јавних библиотека у целом свету, само 37,3 одсто земаља су известиле да имају 81 до 100

одсто јавних библиотека са приступом интернету. У Африци, само у једној земљи јавне библиотеке су на том нивоу – у Египту; у Јужној Америци, десет од двадесет две земље. Ови резултати су тек незнатно бољи од оних из извештаја за 2007. годину, тако да су земље у развоју доживеле мали помак према јавном приступу интернету из библиотека.

Једна трећина афричких земаља известила је да само 20 одсто или мање њихових универзитетских библиотека има приступ интернету – исто као у извештају из 2007. Да се овај дигитални јаз стави у шири контекст високог образовања, 80 одсто земаља које су извештавале има приступ интернету у 61 до 100 одсто универзитетских библиотека. Али, петнаест земаља су на нивоу између 40 и 20 одсто, или мање – а осам од тих петнаест земаља је у Африци.

Ево још једног начина да се покаже драматичност овог проблема: од сто двадесет две земље које су извештавале, четири наводе да мање од 20 одсто њихових библиотека у свим категоријама – високошколске, школске и јавне – има приступ интернету. Све те скромне статистике потичу из Африке. Ниједна земља из Европе, Северне и Јужне Америке не извештава да има и једну библиотеку у тој, најнижој групи од 20 одсто са приступом интернету. Лако се види због чега афричке земље у овом тренутку не размишљају о приватности – иако би, вероватно, било најбоље да гаранције за приватност уграде на самом почетку изградње технолошке инфраструктуре.

Овако обесхрабрујући статистички подаци такође значе да многе земље још нису развиле националну информациону инфраструктуру. Они који у тим земљама доносе одлуке на нивоу државе још нису директно уочили вредност Веба 2.0 и других технолошких решења за вођење јавних послова.

Тамошњи библиотекари и информационо-комуникациони стручњаци немају приступ рачунарима и интернету на радном месту. На једном недавном библиотекарском скупу у једној земљи у развоју, колега се окренуо према мени и рекао: „Већина библиотекара у овој просторији не уме да укључи рачунар, зато што га немају у школи за библиотекарство а ни у својој библиотеци.” Њима нису доступни ни програми обуке за коришћење разних технологија, или непосредно искуство са корисничким сервисима и интерфејсом. На првој FAIFE радионици „Манифест о интернету” (2006. у Средњој Америци) једна моја колегиница је показала како обучава кориснике и промовише Јутјуб (YouTube) и Фејсбук (Facebook) у својој јавној библиотеци у једном граду у Сједињеним Америчким Државама. Сусрела се с празним погледима. Врло брзо смо научили да не узимамо све здраво за готово. Важно је показати новине, али је такође важно знати природу и могућности своје публике. Једноставно, том приликом, и тој публици, она није имала начин да објасни питања приватности која се јављају у вези с Фејсбуком.

Године 2009. одржала сам дводневну радионицу по позиву у једној афричкој земљи да бих помогла званичницима владиног министарства и библиотекарима да укључе друштвене медије на владине интернет презентације, да би подстакли учешће и интеракцију грађана. Нисам могла да прикажем примере са тако занимљивих интернет презентација владе Сједињених Америчких Држава као што су www.whitehouse.gov или www.fema.gov, јер је интернет проток био веома спор. Био је то фрустрирајући пример владе која није била у стању да проведе у живот своју замисао учешћа грађана у е-управи јер је кров друштвених медија ставила пре темеља интернет протока. Наравно, питања приватности уопште нису била на радарском екрану.

Различите културе и схватања значења приватности

Кад сам била на конференцији у Ослу, питала сам тамошњег колегу библиотекара да ли су библиотекарске плате довољне да покрију изнимно велике животне трошкове. Он је – тешко да ми је био близак пријатељ – лежерно саопштио тачан износ своје плате. У Норвешкој, и другим земљама које нагињу социјализму, нечија плата се не сматра толико приватном темом као што је то случај у Сједињеним Америчким Државама. Антрополози и други научници дошли су до сазнања да се схватање приватности и „приватне сфере” разликује од културе до културе. Штавише, неке културе одређују да о неким активностима не одлучују грађани-појединци јер јединка има моралну обавезу да поступа на добробит шире заједнице. Такође, у већини друштава неке активности су условљене родним улогама.

Али, изгледа да је један концепт општеважећи. Чини се да клиничке студије у разним културама указују на то да „постоје основна психолошка ограничења која условљавају меру до које други (укључујући друштво) могу да задру у приватне животе појединаца”⁷. „Уочено је да у основне услове за психолошки интегритет спада успостављање простора личног избора и приватности.”⁸ Иако културне норме и дефиниције могу бити различите, ова сфера, ипак, свуда постоји до неке мере. То обухвата и децу и младе. Ово истраживање применљиво је на децу различитих узраста и води

⁷ Larry Nucci, “Culture, Context, and the Psychological Sources of Human Rights Concepts,” in *Morality in Context*, ed. Wolfgang Edelstein and Gertrud Nunner-Winkler, *Advances in Psychology*, vol. 137 (Amsterdam, The Netherlands: Elsevier, 2005), 371.

⁸ Ibid, 368.

до важних питања о томе колико приватности и самосталности треба пружити младим људима као део њиховог развојка.

Важно је да се нагласи да је у свим културама људима стало до нешто мало личне приватности. У многим земљама у којима је сида велик општи здравствени проблем, библиотекарски извештавају да у малим селима или градићима здравствени радници резултате испитивања крви не држе као поверљиве податке. Последица је да су многи библиотекарски у земљама у развоју срели кориснике који се библиотеци обраћају због литературе о сиди, уместо да оду у здравствену установу. Једна колегиница из Африке лежала је у болници с трудном женом која је била ХИВ позитивна и којој нико није рекао како да се понаша у трудноћи. Кад је отпуштена, библиотекарка је обавила истраживање и вратила се у болничку собу да пренесе информације болесној трудници која јој је веровала више него болничком особљу.

Не заступам гледиште да су људска права условљена културом. У ствари, Нуци (Nucci) каже: „Практичан рад указује да постоје докази за постојање психолошке основе која захтева људска права, као и значајне варијације у њеном испољавању, с обзиром на контекст и културне карактеристике.”⁹ Ипак, у стварном свету приступа интернету из библиотека и у свету библиотечких сервиса, значајни документи о људским правима и реч *приватности* морају да се преведу у практичне примене.

Сукоб приоритета и вредности – транспарентност наспрот приватности

Е-влада је, у многим случајевима, добро усмерен и обећавајући начин да владе прикупе јавне записе и

да их, у неким случајевима, саберу и учине онлајн доступним, тако да грађани могу да прате и надзиру одговорност и доступност владиних организација.

„Једна картица” или „општеважећи ИД” постао је саставни елемент многих сервиса е-владе. Неке земље израђују карте којима грађани могу да раде све, од плаћања рачуна за воду до враћања књига у библиотеку, приступа локалној здравственој установи да се обавесте о тренутном статусу свог досијеа о сиди. Многи послови влада могу да се обављају на централним „шалтерима”. Сукоб вредности које се поимају једнако важним постао ми је очигледним током једне радионице о „Манифесту о интернету” у Средњој Америци. Када сам питала колеге да ли их брине то што је толико много личних података смештено на једном чипу, одговорили су да борба против корупције (да се не помињу лични интереси), претеже над њиховим бригама око личне приватности. Пре „једне картице”, често су били потребни сати да се плати неки сервисни рачун или да се обави неки посао с властима. Због тога су многи људи били склони да плаћају радницима да чекају уместо њих у реду. Такав систем је хранио корупцију. Локални синдикати запослених у јавним службама противили су се картицама јер су им електронски шалтери одузели посао. Вреднујући оно што развијени свет зове „напретком”, морамо гледати и локалне сложености и одлучити како да промовишемо приватност ако она већ нема велики приоритет или ако је конфликтна вредност.

Писац и активиста за људска права, Хенинг Макел (Henning Makell) прича о свом разговору с младим момцима с улице у Мозамбику. Када их је питао шта желе највише на свету, одговорили су му: „Државну личну карту, да људи знају ко сам”. Тек кад их је питао како би добили ту карту, поменули

⁹ Ibid, 367.

су му важност знања читања и писања.¹⁰ Зато, кад ми, библиотекари из развијених земаља, говоримо колегама из земаља у развоју да приватност морају да ставе на врх свог списка професионалних вредности, морамо имати слуха за разлоге због којих они већ нису ту.

Препоруке

Мене су придобили мислиоци као што је Хелен Нисенбаум (Helen Nissenbaum) и оно што пише у својој књизи „Приватност у контексту: технологија, политички назори и интегритет друштвеног живота“¹¹. Иако се њена књига и приступ претежно односе на Сједињене Америчке Државе, верујем да се закључци и теорије могу применити глобално за решавање питања приватности. Нисенбаумова тврди да пут кроз правне и политичке структуре можда није најбољи да се побољша стање приватности. Уместо тога, предлаже да: 1) погледамо какав је проток информација у нашој култури; 2) уочимо места на којима мањак приватности нарушава интегритет наших живота; и 3) уложимо труд и решимо проблем тако што ћемо поправити проток информација. Тај проблем се може поправити законима, али не почињемо законом, а онда указујемо на проблем; почињемо проблемом и развијамо одговарајућа правна или регулаторна средства за поправку стања. Овакав приступ је од важности за библиотеке изван Сједињених Америчких Држава, тамо где историја, правна структура и културне норме дефинишу домен приватног различито, од земље до земље; стога су библиотекема потребне разноврсне

опције за исправљање конкретних нарушавања приватности. Док ја сматрам владавину закона и докумената какав је „Универзална декларација о људским правима“ нечим што је од суштинског значаја, они су превише неодређени за практичну примену у библиотекама.

Препоручила бих следеће:

- Национално библиотекарско удружење треба да прикупља, пружа на увид и прати национално законодавство и међународне споразуме по којима њихова земља преузима обавезе – и да одређују како се они односе на библиотеке.
- Национално библиотекарско удружење треба да усвоји етички кодекс који ће садржати и тему приватности.
- Библиотекари треба да размењују идеје о томе како да се право на приватност представи на драматичан, узбудљив начин. Овде, на конференцији IFLA-е у Гетеборгу схватила сам да слајдови са спаљивањем књига о Харију Потеру изазивају много више емоција него апстрактни извештаји о крађи личних података. Како сагледавамо приватност и причамо о њој? Ученици основних школа су ми рекли да то треба да представимо као драмске приказе. Други су препоручили постере са живописним слоганима који се лако усвајају. Револуција приватности¹² Америчког библиотекарског удружења користи један оштар видео снимак. Можда би приказивање и разговор о филмовима као што је „Животи других“ (*Das Leben der Anderen*) изазвало већи емотивни утисак.
- Библиотекари треба да тесно сарађују са законодавцима да би допринели уобличавању

¹⁰ Henning Mankell, remarks delivered at Gothenburg, Sweden, Annual IFLA conference: August 11, 2010, at the University of Gothenburg Library.

¹¹ Helen Nissenbaum, *Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2009).

¹² *Privacy Revolution – Револуција приватности* – иницијатива, покрет америчких библиотекара под окриљем ALA-е: <http://www.privacyrevolution.org/> (преузето 20. 8. 2012) – Прим. прев.

- закон који се односе на заштиту приватности.
- Послодавци треба да едукују библиотекаре и ИТ стручњаке у вези с принципима приватности, како је истакнуто у „Кодексу фер поступања с информацијама”¹³.
- Библиотекари широм света треба да избегавају „измишљање топле воде”, тако што ће се ослонити на постојеће формулације о политици приватности организација као што су IFLA/FAIFE или Канцеларије за интелектуалне слободе Америчког библиотекарског удружења.
- Библиотеке не треба да покушавају да промовишу приватност тако што ће забранити друштвене медије. Уместо тога, треба да подуче своје кориснике како да их користе на одговоран начин.
- Библиотекари треба да изнађу начине да покажу да је појединачни губитак приватности део поступног процеса. То ме је подсетило на једну изложбу у Музеју ренесансе у Амстердаму. Изложба је документовала како су Јевреји у Амстердаму губили одређена права, једно по једно. Прво нису могли да наруче телефоне. Затим су били ограничени на одређене делове града. Пошто су се ограничења уводила током неколико година, било их је лакше толерисати. Многи верују да се губитак приватности одвија на исти начин и да крајњи исход може бити катастрофалан. Друга аналогија је развој система апартхејда у Јужној Африци, према којем су сви грађани били разврстани у једну од једанаест расних или етничких група. Ти подаци су били похрањени у рачунару. У ствари, велик део наше историје сведочи о угњетавању које

се проводи да би се од појединачних жртава одузела сфера приватног.

- Требало би да слушамо библиотекаре који су: 1) живели под репресивним режимима, 2) живели у земљама у којима нема заштите приватности, и 3) верују да је приватност нестала и да треба да је преболимо. Док се с неким њиховим становиштима не морамо слагати, не можемо да се бавимо овим проблемом а да не извучемо корист од паметних увида које су стекли.

.....
Превела с енглеског Гордана Љубановић
.....

Barbara M. Jones, PhD
Director of the Office for Intellectual Freedom
at American Library Association and Executive Director of the
Freedom to Read Foundation

*Libraries, Technology, and the Culture of Privacy
A Global Perspective*

Abstract

The International Federation of Library Associations (IFLA) views privacy as integral to freedom of expression, as stated in its *Internet Manifesto*, and in its Guidelines. The international stage is set for librarians to consider privacy as a professional core value extending to technological applications in libraries. This chapter of *Privacy and Freedom of Information in 21st-Century Libraries* examines the legal, technological, cultural and practical implications of protecting intellectual freedom in the global age.

Key words: privacy – libraries; privacy – regulations; privacy – technology; privacy – culture

* *Уредничка напомена: Љубазношћу аутора добијена су права за објављивање превода чланка у Гласнику НБС.*

** *Editor's note: The author was so kind as to give us permission to publish the translation of this article in The Herald of the National Library of Serbia.*

.....
¹³ *The Code of Fair Information Practices – Кодекс фер поступања с информацијама*, 1972. Израдио га је саветодавно тело при америчком Министарству за здравље, образовање и животну добробит. – Прим. прев.

ПОБОЉШАЊЕ БИБЛИОТЕЧКИХ ЗАЈЕДНИЦА КРОЗ ПРОГРАМ IFLA ALP¹

Фиона Бредли

Координатор програма ALP
IFLA

УДК: 02:061.2(100) ; 02(1-773)

Сажетак

Програм IFLA ALP има за циљ да покрене активности у вези с праведним приступом информацијама, бољим библиотечким заједницама и јачим библиотечким удружењима. Да би се то остварило, изводи се низ активности, од програма обуке, до менторских и онлајн активности. Програм IFLA ALP је изводи у сарадњи са локалним библиотечким заједницама, удружењима и другим институцијама, као и са другим органима и секцијама IFLA-е.

Кључне речи: IFLA ALP; библиотечка удружења; праведан приступ информацијама

Увод

IFLA-ин програм Покрет за развој кроз библиотеке (IFLA ALP) одвија се у сарадњи с библиотекама, библиотечким удружењима, партнерским организацијама и библиотечким стручњацима у земљама у развоју и у новонасталим земљама, с циљем да се изнедре важне, одрживе активности у корист праведног приступа информацијама и бољих библиотечких заједница.

IFLA ALP нуди промене које предводе локалне заједнице, кроз програме обуке, активности онлајн учења и друге могућности, као и приступ међународној мрежи IFLA-е. IFLA ALP се заснива на платформи коју чине програмски документи и стандарди које је IFLA израдила и прихватила у међународним оквирима, као и на локалним приоритетима на основном нивоу.

¹ IFLA ALP – International Federation of Library Associations and Institutions, Action for Development through Libraries Programme – Програм Покрет за развој кроз библиотеке, Међународне федерације библиотечких удружења и институција. – Прим. прев.

Средишње области:

- Развој и одрживост библиотечких заједница у које спадају удружења, институције и појединци;
- Заступање библиотека у друштву и у друштву знања;
- Библиотеке и писменост;
- Приступ информацијама путем примене ИКТ у библиотекама, као и ИКТР²;
- Приступ информацијама за маргиналне и недовољно услугене групе;
- Нови приоритети у стручној пракси, и они који су тек на помолу.

Средишње области подупиру вредновање резултата и изграђивање могућности да се покаже вредност библиотека и праведан приступ информацијама.

ALP своје циљеве, претварање програмских начела и истраживања у праксу, постиже путем:

- Програма стварања могућности;
- Регионалних и програма на основном, локалном нивоу;
- Подржавањем кампања заступања;
- Комплекта алата и других извора.

IFLA-ин приступ развоју

IFLA ALP програм је превасходни механизам за понуду обуке засноване на претходно усвојеном програму и смерницама које су израдили IFLA-ини

одсеци за основне делатности или њене секције. Да би обављао своје активности, програм ALP тесно сарађује с другим одсецима за основне делатности и са регионалним секцијама и канцеларијама.

За своје активности на плану развоја IFLA је усвојила приступ који подразумева стварање могућности. Она блиско сарађује с библиотечким удружењима и другим институцијама да би им помогла да ојачају своју моћ заступања у корист библиотека и њихових корисника.

Стварање могућности је више од обуке и укључује подршку организацијама да побољшају своје способности и вештине за постизање циљева. Што се тиче IFLA-e, то подразумева подршку стварању партнерстава, менторство, упућивање у примере добре праксе и планирање заступања.

Програм изградње снажних удружења

Библиотечка удружења су организације од пресудног значаја у библиотечко-информационом сектору у читавом свету. Библиотечка удружења су заступници праведног приступа информацијама, унапређивању услуга намењених корисницима библиотека и подршка развоју струке.

Изградња снажних библиотечких удружења (BSLA³) је свеобухватан програм који нуди IFLA ALP и он пружа стратешки и координиран приступ стварању могућности за библиотечка удружења и њиховој одрживости. Он није смишљен да би донео добробити само библиотечким удружењима, него и библиотекама и срединама у којима она делују.

Земље-учеснице учествују у низу активности у вези са стварањем могућности. Те активности ангажују

² ICT, ICTD (Information and Communication Technologies, Information and Communication Technologies and Development) – ИКТ, ИКТР (Информационо-комуникационе технологије, Информационо-комуникационе технологије и развој). – Прим. прев.

³ BSLA – Building Strong Library Associations – Изградња снажних библиотечких удружења. – Прим. прев.

национална удружења, предводнике чије време тек долази и главне заинтересоване стране у једној земљи. Те активности ће обухватити радионице, менторство по специјалностима, мешане онлајн активности и оне које су посебно осмишљене укрштањем сегмената програма.

Мали IFLA ALP пројекти

Мали IFLA ALP пројекти су били веома успешни и повећали су углед, како програма ALP, тако и региона који су у њима учествовали.

Неке врсте пројеката које подржава програм ALP:

- Радионице и активности обуке, на којима се добијају наставни материјали рађени у складу с политиком IFLA-е (на пример, радни материјали које је израдила Комисија FAIFE⁴).
- Радионице и обука који се могу поновити у другим земљама; ту се могу израдити нови наставни материјали на основу главних области којима се бави програм ALP.

Програм IFLA ALP почива на свом успеху у области развоја и широм света унапређује примену смерница

и обуке засноване на програмским опредељењима. Применом вредновања резултата, IFLA ће моћи да мери степен промене коју доноси њен рад и да произведе истраживачке и студије случаја на добробит свих библиотечких заједница.

.....
Превела с енглеској Гордана Љубановић
.....

Fiona Bradley
ALP Programme Coordinator
IFLA

Building Better Library Communities through IFLA ALP

Abstract

IFLA ALP aims at initiating activities that will lead to equal access to information, better library communities and stronger library associations. In order to achieve that, a range of activities are taking place: from training programmes, to mentoring and online activities. IFLA ALP realises its programme in cooperation with local library communities, societies and other interested parties, as well as with other IFLA sections and groups.

Key words: IFLA ALP; library associations; equitable access to information

** Уредничка напомена: Аутор је био љубазан да напише овај рад специјално за Гласник НБС.*

*** Editor's note: The author was so kind as to write this article specially for The Herald of the National Library of Serbia.*

⁴ FAIFE – Freedom of Access to Information and Freedom of Expression – Слободан приступ информацијама и слобода изражавања. Наставни материјали се могу наћи на адреси <http://www.ifla.org/faife/learning-materials-for-workshops> [преузето 28. 2. 2011] – Прим. прев.

ВАЖНОСТ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ЕТИКЕ

Проф. др Александра Хорват
Свеучилиште у Загребу, Филозофски факултет

УДК: 174:023-051 ; 174

Сажетак

Глобализација и технологија свакодневно утјечу на друштво у којему живимо и мијењају га на често непредвидив начин. Друштво на те промјене покушава одговорити сталним преуређивањем, односно изразом и усвајањем одговарајућих правних прописа којима утврђује начине понашања и пословања. Но правним се прописима ствара само оквир унутар којег треба живјети и радити. Припадници професија у свакодневном се животу и раду равнају према професионалним вриједностима обично исказаним у етичким кодексима. Прихватањем професионалних вриједности припадник професије преузима одговорност за квалитетно пружање услуга. Професионална одговорност књижничара обухвата:

- а) особну одговорност (рад на особном усавршавању и постизању компетенција);
- б) одговорност према грађи и корисницима (пружање најбоље могуће услуге, непристраност у пружању услуга, транспарентност поступака за кориснике, заштита приватности корисника, поштивање права стваратеља);
- в) одговорност према колегама и професији (промицање струке, поштивање колега и одавање признања за допринос, поштовање колега на побољшање компетенција, суздржавање од понашања које може нарушити углед професије);
- г) одговорност према друштву.

Неприхватање професионалне одговорности угрожава квалитету услуга које професија пружа и штети свим осталим члановима професије. Зато је пријеко потребно упознати све чланове професије с професионалним вриједностима.

Кључне речи: професионална етика, професионална одговорност, професионалне вриједности, кодекси професионалне етике

Увод

Непријепорно је да је последњих десетак година професионална етика постала темом о којој се много говори и пише.¹ Уз опсежну стручну литературу о занимању за етику свједочи и бројност етичких кодекса. IFLA је на својој мрежној страници објавила више од тридесет кодекса књижничарских друштава из разних дијелова свијета.² Хрватско књижничарско друштво израдило је од почетка деведесетих година до данас два кодекса, а то су уједно и први кодекси књижничарске етике у повијести те струке у Хрватској.³

Уз књижничарску заједницу и друге информацијске струке у Хрватској израђују и објављују своје про-

фесионалне кодексе.⁴ Академска професија такођер уводи или је већ и прихватила професионалне кодексе: Свеучилиште у Загребу усвојило је етички кодекс 2009. године, а већина факултета у његовом саставу има и властити кодекс намијењен студентима и наставницима. Хрватски је сабор 2006. године, вјеројатно потакнут Акцијским планом *Знаност и друштво Еуројске комисије*, основао и посебан Одбор за етику у знаности и високом образовању. У Акцијском се плану посебно спомиње етичка димензија нових технологија, питања чувања људског достојанства и интегритета, инфоетика и одрживи развој.⁵

Што је етика и зашто је обновљено занимање за њу?

Етика је дисциплина која се бави моралом и успоставља критерије за вредновање моралности. Морал је, пак, скуп обичаја и традиција прихваћених у неком друштву. Професионална етика садржи скуп правила, прописа, смјерница, норми и идеала које су појединци или чланови професије обвезни слиједити. Професионална је етика обично изложена у етичком кодексу професије.

Занимање за етику обновљено је зато јер се друштво снажно мијења под различитим утјецајима, међу којима се често истичу утјецај информацијске и комуникацијске технологије и глобализација. Информацијска и

¹ Уз обиље чланака о тој теми неколико је познатих аутора од 2000. објавило монографије посвећене професионалној етици и вриједностима. M. Gorman, *Our Enduring Values: Librarianship in the 21st Century*. (Chicago; London: American Library Association, 2000); R. Hauptman, *Ethics and Librarianship*, (Jefferson, N.C: McFarland & Comp, 2002); прерађено издање ранијег рада из 1998. године објављеног под насловом *Ethical Challenges in Librarianship*; IFLA је припремила и објавила преглед професионалне етике и етичких кодекса у 17 земаља под насловом *The Ethics of Librarianship: An International Survey* (München: K.G. Saur, 2002); W. C. Koehler, аутор више истраживања о етици објављених у америчким часописима посветио је информацијској етици и цијело поглавље у књизи коју је написао J. Lester, *Fundamentals of Information Studies: Understanding Information and Its Environment*. (New York; London: Neal-Schuman Publishers, 2003)

² Кодекси су доступни на страници: <http://www.ifla.org/faife/ethics/codes.htm>

³ Етички кодекс Хрватског библиотекарског друштва. // Вјесник библиотекара Хрватске 35, 3/4(1992), стр. 250–252; Етички кодекс Хрватског књижничарског друштва. // Вјесник библиотекара Хрватске 45, 3/4(2002), стр. 322. Доступно и на: http://www.hkdrustvo.hr/hr/eticki_kodeks/

⁴ Међународни архивистички кодекс израдило је и објавило Међународно архивско вијеће (ICA) 1996, а хрватски је пријевод објављен годину дана касније. Етички кодекс архивиста. Загреб : Хрватски државни архив, 1997. За музејску је струку кодекс израдило Међународно музејско вијеће (ICOM). Statut i kodeks profesionalne etike. Загреб: Nacionalni komitet ICOM-a, 1992.

⁵ Science and Society: Action Plan. Bruxelles : European Commission, 2002.

комуникацијска технологија радикално мијења gospodarство, образовање и културу и досадашње односе у тим подручјима, што значи да се друштво у цјелини мора преуредити. Преуредити се морају начини пословања твртки, али и образовних и културних установа и организација. Под глобализацијом се, пак, мисли на скуп промјена које се одвијају преко државних граница, на транснационалној разини, и које надилазе постојеће техничке, географске и политичке препреке.⁶ Данас велик број држава активно потиче промјене тако да настоји уклонити те препреке. Транснационални чимбеници постају важнији од државних и промичу нове транснационалне норме понашања и поступања. Примјер транснационалне норме је ширење режима људских права једнако као и ширење упорабе интернета. Посљедица је глобализације, дакле, опће уједначавање норми понашања и начина поступања, које је данас видљиво и у уједначавању легислативе коју проводе поједине земље, посебно оне у склопу Еуропске уније.

Промјене у друштву снажно утјечу и на професије. Однос друштва и професије уређен је тако да се професија обвезује пружати одређене, друштву потребне услуге. Но професија мора друштву јамчити квалитету тих услуга. Она то чини тако да у етичком кодексу, свом основном документу, износи своја правила, прописе, обичаје и вриједности. Чланови професије требају прихватити вриједности изложене у кодексу као своје и с њима ускладити своје понашање. Етички кодекси професија настали у различитим земљама врло су слични па је и то доказ утјецаја глобализације.

У професионалном се етичком кодексу истичу професионалне вриједности које појединац, члан професије, мора поштовати. Те се вриједности исказују у односу стручњака према корисницима

његових услуга, у односу према колегама, те у односу према струци и јавности, односно друштву у цјелини.

Однос према корисницима

Иако струка свој дигнитет гради на стручном знању, однос према корисницима првенствено се утемељује на пристојности. Може се, наравно, мислити да обична пристојност и не припада етици. У односу према корисницима, међутим, она је пријеко потребна. Пристојност се тиче људског дигнитета, поштовања другог. Усто, стручни посао није могуће квалитетно обавити ако однос пружатеља и приматеља услуге није заснован на пристојности. Особе изложене непристојности реагирају различито: постају несигурне у себе, почињу се питати што се с њима догађа или и саме одговарају непристојношћу или чак и агресивношћу. Пристојност у обављању професије прикладна је замјена за поштовање. Сви наши корисници можда увијек и не заслужују наше поштовање: неки читају литературу коју сматрамо тривијалном, неки користе књижницу за обављање властитих послова, неки су неугодне особе, но ма што мислили о њима сви заслужују да се према њима пристојно односимо, најприје зато што су људска бића, затим зато што су наши корисници.

Из елементарне пристојности, али и из професионалних начела, произлази и потреба да се у пружању услуга поступа једнако са свим корисницима. То значи да сваки корисник заслужује једнаку квалитету услуга. Квалитетну услугу морају добити и они који се услугама књижнице не могу служити на уобичајен начин – то су уз особе с посебним потребама и затвореници, особе у старачким домовима, болнички пацијенти, али и, на примјер, странци, који не морају увијек знати језик,

⁶ *The Future of Democracy in Europe: Trends, Analyses and Reforms.* (Strasbourg: Council of Europe, 2004), p. 15.

или чешће, не познају друштвени контекст, па им је потребна већа помоћ.

Етичка се двојба јавља онда кад књижничар мора одлучити како поступити. У свеучилишној књијници може се, на примјер, догодити да пристиглу књигу о некој новој теми желе истодобно посудити два наставника који се баве истом темом или је желе посудити и студент и наставник. У нашим је приликама то често једини примјерак одређеног наслова па књижничар мора одлучити коме га најприје посудити. Та је одлука темељена на двојби и стога је професионална односно етичка одлука. Наставник који је предложио да се књига набави, који је, дакле, уложио своје вријеме у прегледавање накладничких каталога или мрежних страница, требао би имати предност пред својим колегом који је дошао у књијницу и тек ту „открио“ да књига постоји.

Кориснички захтјеви за информацијом, наслови књига које посуђује, мјеста на интернету која посјећује, професионална су тајна коју књижничар не смије открити. Књижничар је често у прилици да на темељу тражених информација и књига створи прилично точан суд о кориснику којега иначе и не познаје; но свој суд треба сачувати за себе. Подаци о томе што чита студент не откривају се његовим родитељима, али ни професорима, но вриједи и обрнуто – ни студентима не треба открити што чита њихов професор. Подаци о томе што посуђују политичари и друге особе из јавног живота не смију се открити новинарима, иако би чланак о тој теми могао бити занимљив. Откривање података о читалачким навикама, што значи о психолошком профилу корисника, недопустиво је. Без судског налога подаци о читању не смију се предати полицији, иако је то, до прије неколико година у стручној литератури истицано начело, у пракси многих земаља данас стављено на кушњу.

Чување особних података законски је уређено,⁷ а у особне податке припадају и наизглед врло једноставни подаци попут кућне адресе или телефонског броја. Као што знамо, и ти једноставни подаци могу бити искориштени за комерцијалне сврхе и жеља да се очувају добри односи с трговцима од којих књијница набавља грађу и опрему не може оправдати могуће откривање података.

Поштовање интелектуалног власништва тренутачно је тема од интереса за медије у Хрватској, због неколико истакнутих знанственика, чији су радови, како се показало, били „посуђени“ од других. Књижничар мора поштовати права стваратеља и кориснике упозорити на њих. Но та је тема посебно важна за књижничара који је и сам аутор, као и за књижничара који судјелује у истраживачком пројекту. Прије неколико година, у нашем је стручном часопису објављено ново издање библиографије састављене у суауторству и објављене први пут прије петнаестак година. Ново је издање, које се врло мало разликовало од ранијега, носило име само једног аутора. Кад се други аутор пожалио уредништву часописа, речено му је да се ради о нехотичној погрешци. Но ту се нехотичну погрешку није више могло исправити. За свеучилишне наставнике и знанственике којима егзистенција овиси о објављивању, погрешке те врсте погубљиве су. Срећом, на ранијем су издању била наведена имена оба аутора па је суаутор имао боље шансе доказати ауторство. Но како доказати да се ради о погрешци, кад се рад објављује први пут? Сличних је „погрешака“ било и познато је да су аутори били упућени да покрену судски процес. У академским се круговима зна и за „знанственике“ који су напредовали до највиших звања на темељу „посуђених“ радова, односно тако што су их колеге

⁷ Закон о zaštiti osobnih podataka. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/200371364.htm>

наводили као суауторе на радовима на којима ови нису судјеловали. Чиме су, пак, они узвратили колегама услугу, може се само замислити.

Однос према колегама

Етичним се понашањем сматра поштовање вјештина и компетенција других и одавање признања за те компетенције. Лош говор о колегама, исмијавање, колутање очима кад колега говори, оговарање пред корисницима или студентима, примјери су неетичног понашања, које и није тако ријетко не само у књижничарској заједници, него и у академској. Недавно сам објашњавала студентима зашто морам употребити израз *цјеложивотно учење* уместо израза *доживотно учење*, који сматрам прихватљивијим. Рекла сам им да су се колеге педагози одлучили да енглески израз *lifelong learning* преводимо као цјеложивотно учење, иако је у хрватском постојао израз *доживотно* па није било потребе да се измишља нова ријеч. Мој је студент, који осим библиотекарства студира и педагогију, пренио то мишљење својему професору педагогије, који му је на то спремно одговорио да ја тако говорим јер су наставници на његовом одсјеку имали недавно неке замјерке на приједлоге магистарских радова које је предложио мој одсјек. Што о нама, наставницима библиотекарства и педагогије, сад мисли тај мој иначе изврстан студент, не знам. Но примјер, иако безазлен и наоко неважан, изврсно показује начин реагирања у нашој академској заједници. Стручно се питање олако и непримјерено претвара и изврће у особну ствар. Наравно, тако је лакше избјећи разговор о бити ствари и стручну аргументацију.

Однос према струци, друштву и јавности

Иако неки аутори одвајају однос према струци од онога према друштву и јавности, или, пак, говоре о опћем добру, моје је мишљење да се ради о једном

односу, јер неетично понашање у струци не само да штети угледу струке, већ и изравно штети онима због којих струка постоји.

Етика струке тражи да се стручњак стално стручно усавршава. То није увијек посве јасно и може се чути и мишљење да образовање није везано уз професионалну етику. За квалитетно обављање посла стално је усавршавање пријеко потребно. Но оно је бесмислено ако се стечено знање не цијени. Ако се допусти да критериј стручности и компетентности замијене други критерији, на примјер политички, озбиљно се шкоди струци. Политички критерији нису увијек критерији високе политике, чешће је у питању политика једне књижнице или, на примјер, једног свеучилишног одсјека. Кад, на примјер, начело којим се води свеучилишни одсјек постане идеја да сваки наставник може предавати сваки предмет, не нарушује ли се тиме начело изврности и компетентности важно за професију? Кад се у име демократије допушта да о некој стручној ствари гласају и нестручњаци, кад се при оцјени неког студија не узимају у обзир критерији као што су број студената, и посебно број дипломираних студената, као и мишљења самих студената о квалитети наставе, угрожена је етичност, али је прије свега угрожена сама струка.

Дакако, ствар постаје озбиљнија кад се ради о државној политици. Недавно је у једном британском листу објављен чланак о томе како су неки заступници оптужили владу да изврће резултате знанствених истраживања ради политичких циљева. Влада је, наводно, вршила притисак на знанственике који су морали мијењати резултате истраживања и прилагођавати статистичке податке. Владе обично воле истицати да одређену политику за коју су се одлучили заснивају на знанственим резултатима, али каже се даље у чланку, то смију чинити само онда

кад је то доиста тако.⁸ У Хрватској се политички притисак очитује и на много нижим разинама од владине. О струци често одлучују други, не они који се њоме баве. Усто, напредовање књижничара, наставника и знанственика под окриљем политике спречава стварање позитивних модела за младе људе, који схваћају да им њихов професор који поштено обавља свој посао не може бити узором, да га не треба слиједити, јер су за успјех потребне друге врлине.

Зашто је важно етичко понашање?

Етика је уско везана уз професионалност. Недостатак професионалности штети квалитети обављеног посла. Ономогућити стручњаку да напредује на темељу објективне процјене његова рада, ономогућити му да самостално доноси одлуке о свом послу, допустити да о струци одлучују други надгласавањем или арбитарном одлуком, штети не само стручњаку кому се то догађа, већ прије свега самој струци, а онда и друштву којему та струка служи. Неетичним се понашањем шаље изравна порука младим људима да је такво понашање пожељно и једино исплативо. Таквим се понашањем ствара јаз између прокламираних вриједности струке и збивања у стварном животу која се одвијају у складу с другачијим, често управо супротним начелима. Питање је, такођер, може ли се процјењивање етичности неког поступка препустити организацији или установи у којој је поступак изведен. Повезаност припадника неке професије у малој земљи попут Хрватске јака је, па управе организација и установа које би морале утврдити могућа кршења етичног понашања радије од тога одустају. Ипак, пред споменутим се и тек недавно основаним Одбором за етику у знаности и високом образовању већ нашло десетак пријава знанственика који се држе оштећеним неетичним понашањем својих колега или установе. Хоће ли праворијек Одбора имати икакву тежину, тек ће се видјети.

Да је Еуропа свјесна важности етичног понашања доказује и споменути *Акцијски план Знаности и друштво*, но у њему се говори и о томе да постоје разлике у приступу професионалној етици у појединим земљама. Додаје се и да ће Еуропски парламент настојати обликовати етичке ставове који би могли бити опће прихваћени онда кад се мишљења о етичним поступцима разликују.⁹ Посве је очито да се професионална етика више не веже уз појединца и његов осјећај одговорности, него уз организације у којима појединци раде и које професионалну етику прихватају као скуп прописа који обвезује запосленике.

Референце

The Ethics of Librarianship: An International Survey. München: K.G. Saur, 2002.

Etički kodeksi arhivista. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1997

„Etički kodeks Hrvatskoga bibliotekarskog društva.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1992, 3/4, 35

„Etički kodeks Hrvatskoga knjižničarskog društva.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 2002, 3/4, 45, http://www.hkdrustvo.hr/hr/eticki_kodeks/ (preuzeto 10.11.2011)

The Future of Democracy in Europe: Trends, Analyses and Reforms. Strasbourg: Council of Europe, 2004.

Gorman, M. *Our Enduring Values: Librarianship in the 21st Century.* Chicago; London: American Library Association, 2000.

The Guardian, Wednesday, 8th Nov. 2006.

Hauptman, R. *Ethics and Librarianship.* Jefferson, N.C: McFarland & Comp, 2002.

IFLA, Professional Codes of Ethics for Librarians:

⁸ The Guardian, Wednesday, 8. 11. 2006.

⁹ Science and Society: Action Plan, 2002, p. 21.

<http://www.ifla.org/en/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians> (preuzeto 10.11.2011)

Lester, J. *Fundamentals of Information Studies: Understanding Information and Its Environment*. New York; London: Neal-Schuman Publishers, 2003.

Science and Society: Action Plan. Bruxelles : European Commission, 2002.

Statut i kodeks profesionalne etike. Zagreb : Nacionalni komitet ICOM-a, 1992.

Zakon o zaštiti osobnih podataka. <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/200371364.htm> (preuzeto 10.11.2011)

Prof. Dr. Aleksandra Horvat
University of Zagreb
Faculty of Philosophy

Importance of Professional Ethics

Abstract

Globalization and technology on a daily basis affect society we live in and change it often in unpredictable ways. The society is trying to respond to these changes by permanent rearrangement, creation and adoption of appropriate legislation acts establishing manners of conduct and work. But the legal regulations only provide a framework within which we have to live and work. Members of the profession in their everyday life and work are governed by professional values

usually expressed in codes of ethics. By accepting professional values, the member of the profession takes responsibility for providing services of high quality. Professional responsibility of a librarian includes:

- a) personal responsibility (work on personal development and achievement of adequate competences);
- b) responsibility for the library material and users (providing the best possible services, equality in service delivery, transparency of procedures for users, the protection of users' privacy, respecting the rights of authors);
- c) responsibility for the colleagues and profession (promoting the profession, respecting the colleagues and acknowledging their contribution, encouraging colleagues to improve their competences, refraining from conduct that could infringe the reputation of the profession);
- d) responsibility for the society.

Non-acceptance of professional responsibility threatens the quality of services provided by profession and damages all the other members of the profession. Therefore it is necessary to inform all members of the profession of professional values.

Keywords: professional ethics, professional responsibility, professional values, professional codes of ethics

**Уредничка напомена: Љубазношћу аутора добијена су права за објављивање чланка у Гласнику НБС.*

***Editor's note: The author was so kind as to give us permission to publish this article in The Herald of the National Library of Serbia.*

СЛОБОДАН ПРИСТУП ИНФОРМАЦИЈАМА: О „ДВА“ НАЧИНА ОСТВАРИВАЊА ПРАВА

Мр Невена Ружић¹

УДК: 342.727 ; 342.727(497.11)

Сажетак

Рад укратко представља два начина остваривања права на слободан приступ информацијама од јавног значаја. Први начин, као традиционалан и уобичајен, претпоставља активно тражење информација од органа јавних власти.

Ауторка овај начин назива „активним“ са становишта тражилаца информација. Други начин подразумева већу активности органа јавних власти и достављање информација јавности за које се претпоставља да постоји интерес. Овај начин остваривања права не захтева активност тражилаца информација, већ органа јавних власти, па га ауторка назива пасивним. Рад закључује о потреби за овим другим обликом права и унапређење обавезе проактивног објављивања информација.

Кључне речи: слободан приступ информацијама, проактивно објављивање информација.

Увод

Право на слободан приступ информацијама од јавног значаја једно је од основних људских права које је у многим земљама, па и у Републици Србији, право гарантовано највишим правним актом. Устав Републике Србије гарантује сваком лицу право на обавештеност које се састоји из права на приступ

¹ Ауторка је шефица Кабинета Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности (од маја 2009). **Напомена:** ставови изражени у овом тексту искључиво су ставови ауторке и не могу се доводити у везу са ставовима органа у којем ради, као ни лица са којима ради.

документима који су у поседу државних органа. Поред тога што је једно од уставом гарантованих људских права, оно је истовремено и основ за остваривање принципа транспарентности као основног принципа добре управе и једног од предуслова информисаности, па самим тим и учешћа грађана у процесу доношења одлука. Тиме, доступност информација уједно представља и ефикасан модел контроле рада органа јавних власти.

Право на приступ информацијама од јавног значаја укратко представља право сваког лица да приступи информацијама које су у поседу органа јавних власти на начин који то лице одреди. Основна поставка права јесте да органи јавних власти рукују информацијама у име и за рачун грађана и да самим тим грађани имају право на приступ тим информацијама.

Иако се право на слободан приступ информацијама често повезује са правом грађана да сами траже информације од органа јавних власти, последњих година остваривање овог права сагледава се све више и кроз обавезу државе да омогући остваривање права без потребе да постоји формалан захтев за одређену информацију.

Овај рад тежи да прикаже два основна начина остваривања права, прво кроз активно остваривање права сваког лица да тражи информације у поседу органа јавних власти, и друго, кроз обавезу органа власти да унапред учине доступним информације за које се може претпоставити да постоји интерес јавности. Рад има за циљ да укаже на значај потоњег, јер поред сврхе остваривања основног људског права, проактивно објављивање информација уједно испуњава принцип транспарентности рада органа јавних власти, али и принцип економичности.

„Два“ начина остваривања права

Право на приступ информацијама од јавног значаја садржи две основне компоненте, односно два основна начина остваривања права. Један начин је, како је то уобичајено, да грађанин тражи остваривање свог права и приступ информацијама тако што ће поднети захтев органу од којег тражи информације. То истовремено значи да је улога државе, тачније одређеног органа јавних власти, пасивна. Орган реагује само када постоји званични захтев неког лица, а Закон налаже да орган мора да поступи по захтеву. Овај начин остваривања права можемо назвати „активним“, јер подразумева да грађанин или било које друго лице иницира добијање информације.

Други основни начин остваривања права подразумева такозвано проактивно објављивање информација. У том случају, грађанин не тражи информације тако што подноси захтев; информације су већ доступне грађанима. Овај начин остваривања права подразумева већу активност и обавезу државе да самоиницијативно, прецизније, по сили закона, учини доступним информације за које се може претпоставити да постоји интерес јавности да зна. Овај начин остваривања права може се назвати „пасивним“ са становишта тражилаца информација, јер лице не подноси захтев за приступ информацијама.² Овај начин истовремено представља и прогресиван начин остваривања права и можда је најизглед ближи принципу транспарентности него традиционалном начину остваривању људског права.

² Toby Mendel, "Freedom of Information: An Internationally protected Human Right", *Comparative Media Law Journal*, No. 1, January–June (2003). <http://www.juridicas.unam.mx/publica/rev/colmlawj/cont/1/cts/cts3.htm> (преузето 29.09.2011)

Остваривање права у Републици Србији гарантовано је *Уставом Републике Србије* (чл. 51.), а начин остваривања уређен је *Законом о слободном приступу информацијама од јавног значаја*³ који уређује оба начина остваривања права. Дакле, Закон обавезује органе јавних власти не само да поступају по захтевима за приступ информацијама, већ појединим органима прописује обавезу да на проактивној основи учине доступним информације. Додатно, обавеза објављивања информација прописана је и *Упутством за израду и објављивање информатора о раду држаних органа*⁴ који је донео Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

Активно право – пасивни орган јавне власти

„Активно“ право на приступ информацијама од јавног значаја, барем у видљивој форми, остварује се у сваком случају када лице поднесе захтев за приступ информацијама одређеном органу власти.⁵

Како је то уређено чл. 5. Закона:

„Свако има право да му буде саопшћено да ли орган власти поседује одређену информацију од јавног значаја, односно да ли му је она иначе доступна.“

³ Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја (*Службени гласник РС*, бр. 120/04, 54/07, 104/09 и 36/10), незванично пречишћен текст Закона доступан и на: <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/zakoni/881-2010-03-09-09-00-36.html>. (у даљем тексту Закон) (преузето 29.09.2011)

⁴ Упутство за израду и објављивање информатора о раду држаних органа (*Службени гласник РС*, бр. 68/10) доступан и на: <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/podzakonski-akti/947-2010-09-22-09-11-08.html>. (у даљем тексту Упутство) (преузето 29.09.2011)

⁵ Захтев може да се поднесе и усмено на записник. О модальнитетима остваривања права, као и шта захтев треба да садржи, видети детаљније члан 15 Закона.

Свако има право да му се информација од јавног значаја учини доступном тако што ће му се омогућити увид у документи који садржи информацију од јавног значаја, право на коју је документ, као и право да му се, на захтев, коју документ упути поштом, факсом, електронском поштом или на другој начин.“

Пре свега, то значи да право на приступ има свако лице без обзира на својства; Закон не прави разлику између физичких и правних лица, страних држављана, као ни лица без држављанства.

Закон такође дозвољава и органима јавних власти да поднесу захтев за приступ информацијама другим органима власти. У досадашњој пракси органи јавних власти користили су се овим, наизглед за грађане резервисаним правом. Тако, према годишњим извештајима о радњама органа јавних власти, предузетим у циљу примене Закона током 2010. године достављених Поверенику број захтева упућен тим органима од стране органа јавних власти износи 6%.⁶ Како је истакнуто у *Извештају Повереника о спровођењу Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја и Закона о заштити података о личности за 2010. годину*, „неуобичајено је да су и сами органи власти били приморани да се позивају на Закон о приступу информацијама и подносе захтев другом органу, када информације нису могли да добију на темељу поштовања кодекса добре управе и опште познате законске обавезе њихове узајамне сарадње“.⁷

⁶ Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, „Извештај о спровођењу Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја“ и „Закона о заштити података о личности за 2010. годину“, Београд, март, 2011. године, стр. 9, доступан на: <http://poverenik.rs/index.php/sr/doc/izvestaji.html> (преузето 29.09.2011)

⁷ Исто, стр. 9. Истицање као у оригиналу.

Међутим, ипак у највећем броју случајева захтев подносе грађани појединци. Тако, током 2010. године, према прикупљеним годишњим извештајима органа Поверенику, од преко 45.000 захтева лица за приступ информацијама од јавног значаја, више од 50% поднели су грађани, па медији и удружења грађана.⁸

Даље, право на приступ односи се на сваку информацију од јавног значаја без обзира на датум њеног настанка или носача информације на коме се налази. Неопходно је да информацијом располаже орган јавне власти, да је настала у раду или у вези са радом органа, као и да јавност има оправдан интерес да зна (чл. 2). Информација која није садржана у неком документу не може се сматрати информацијом од јавног значаја. Тако, ставови представника органа јавних власти, као и њихове изјаве, нису предмет права на приступ информацијама.⁹

Међутим, она не мора бити презентована у папирној форми, јер информација од јавног значаја је, на пример, и видео снимак састанка органа јавне власти. Потребно је да буде на неки начин опредмећена, материјализована у било којој форми.

У погледу интереса јавности, српски Закон

претпоставља постојање интереса. Самим тим, у складу са принципом претпостављеног интереса јавности, Закон не предвиђа обавезу подносиоца захтева да доказује и правда своје интересовање за одређену информацију. На органу власти је да докаже да у одређеном случају оправдан интерес не постоји.¹⁰ Међутим, имајући у виду формулацију из Закона, као и уврежен став да је свака информација информација за коју јавност има интерес да сазна, готово да је немогуће замислити ситуацију у којој се може доказати непостојање интереса јавности.

Општи рок за поступање органа по добијеном захтеву за приступ информацијама је 15 дана.¹¹ У случају да се захтев односи на информације значајне за заштиту живота или слободе неког лица, угрожавање или заштиту здравља становништва и животне средине рок износи 48 сати.¹² Изузетно, рок може бити и дужи од 15 дана, уколико услед објективних разлога орган не може да поступи по захтеву у року. Тада је максимални рок 40 дана од пријема захтева. Међутим, у том случају орган је дужан да обавести тражиоца о разлозима продужетка рока.¹³

Важно је истаћи да орган јавне власти не одлучује о постојању права, јер право као такво постоји; оно је основно људско право гарантовано Уставом као међународним правом. Орган дакле не решава о праву, он само одлучује о остваривању права у конкретном случају. Орган поступа по захтеву тако

⁸ Исто. Напомена: подаци из годишњег извештаја не садрже укупан број свих захтева поднетих органима јавних власти у Републици Србији, с обзиром на то да нису сви органи поднели своје извештаје Поверенику.

⁹ Решавајући по жалби Хуманитарног удружења добровољних давалаца крви из Новог Сада против Института за трансфузију крви Србије, Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности одбијајући жалбу образложио је да се „евентуалн[и] ставов[и] менаџмента Института везани за проблематику добровољног давалаштва крви“ не могу сматрати информацијама од јавног значаја (решење бр. 07-00-00038/2006-03 од 01.03.2006).

¹⁰ За поједине информације као што су информације које се односе на угрожавање или заштиту здравља становништва и животне средине, постоји неопорива претпоставка постојања интереса јавности. Закон забрањује органима јавних власти да оспоре постојање интереса у овим случајевима. Видети чл. 4. Закона.

¹¹ Чл. 16, ст. 1. Закона.

¹² Чл. 16, ст. 2. Закона.

¹³ Чл. 16, ст. 3. Закона.

што у законском року омогући приступ и достави информацију тражиоцу. У том случају орган не доноси решење, јер са становишта људских права он не решава о праву.

Друга могућност је да орган не омогући приступ, али у том случају дужан је да донесе решење којим се из одређеног, законом предвиђеног разлога, потпуно или делимично ограничава приступ. Тада тражилац информације има право на правни лек и покушај да оспори решење у року од 15 дана.¹⁴ У случају да орган не омогући приступ, а истовремено не донесе неопходно решење, сматра се да је захтев одбијен. Међутим, како је реч о остваривању људских права, нема рока за подношење жалбе Поверенику.¹⁵ Сматра се да је орган у перпетуалном кршењу права. У случају да ни по жалби Поверенику тражилац не оствари приступ информацијама, може поднети тужбу Управном суду.¹⁶

За један круг органа Закон уређује другачији поступак остваривања права и искључује право на жалбу Поверенику. У случају да лице поднесе захтев за приступ информацијама о Народној скупштини, председнику Републике, Влади, Врховном касационом суду (раније Врховном суду Србије), Уставном суду или Републичком јавном тужиоцу, а да орган одбије захтев, тражилац информације не

може поднети жалбу Поверенику.¹⁷ Међутим, то не значи да су ови органи изузети из обавезе поштовања права. Тражилац има право да покрене управни спор пред Управним судом.¹⁸

Свакако да постоје изузеци слободног приступа информацијама од јавног значаја. Ово право, као и многа људска права није апсолутно. Заштита права других лица или заштита безбедности земље су неки од изузетака предвиђених самим законом.¹⁹ Оно што је значајно истаћи јесте да Закон не предвиђа апсолутне изузетке. Другим речима, искључење или ограничење остваривања права на слободан приступ информацијама од јавног значаја мора се ценити у сваком конкретном случају. Начело Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја, као и Европске конвенције о људским правима заснива се на троделном тесту ограничавања људског права.²⁰ Тако, свако ограничење мора бити у складу са законом, у циљу заштите легитимног интереса у мери која је пропорционална и неопходна да би се заштитио легитимни интерес.²¹

¹⁷ Чл. 22, ст. 2. Закона.

¹⁸ Чл. 22, ст. 3. Закона.

¹⁹ Чл. 9. и 14. Закона (и чл. 13. Закона представља основ за искључење, али се у пракси ретко користи, јер одредба пружа могућност органичавања права у мери у којој није неопходно).

²⁰ Чл. 10. „Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода“ од 4.11.1950. године, ступила на снагу 1953. године (*Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003), доступна и на: http://poverenik.rs/images/stories/Dokumentacija/49_cdok.pdf, у оригиналу на: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>, и чл. 8. Закона. (преузето 29.09.2011)

²¹ Више о троделном тесту и пракси Повереника у погледу основа ограничавања права видети у Дејан Миленковић. *Приручник за примену Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја* (Београд: Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, 2010), стр.13, 69 и даље.

¹⁴ Тражилац информације има право на жалбу Поверенику. У случају када је одбијен захтев који је поднет Народној скупштини, председнику Републике, Влади Републике Србије, Врховном касационом суду Србије, Уставном суду или Републичком јавном тужиоцу, тражилац нема право на жалбу Поверенику већ само право на покретање управног спора пред Управним судом.

¹⁵ Стручно мишљење Повереника у вези са „Законом о изменама и допунама Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја“ (*Сл. гласник РС*, бр. 104/09)

¹⁶ Чл. 27. Закона. Пре 01.01.2010. године надлежност је имао Врховни суд Србије.

Важно је истаћи да је заправо право на приступ информацијама безлично право, односно, како је поменуто, за остваривање овог права не постоји препрека неког својства лица које тражи информацију. Стога, када се једном омогући приступ информацијама по захтеву, иста информација може се доставити свима, или објавити неограниченом броју лица тако што би се објавила на интернет презентацији органа. Међутим, иако од суштинског значаја за остваривање права на приступ информацијама и подизање нивоа транспарентности рада државних органа, овај активни начин није и довољан да би се у пуном смислу испунила обавеза државних органа коју уставом гарантовано право на обавештеност подразумева, а уједно и у пуном смислу предметило испуњење принципа транспарентности.

„Пасивно“ право – активни органи јавних власти

Пасивно право на слободан приступ информацијама подразумева већу одговорност државних органа у предузимању конкретних радњи да учине доступним информације за које се може претпоставити да изазивају интерес јавности. У том смислу, оно је пасивно са становишта тражилаца информација, јер су оне већ доступне. Међутим, са становишта заштите основних права, оно претпоставља активну улогу државе, и често подразумева иновативнији приступ органа у комуникацији са грађанима и унапређењу транспарентности.

И док у погледу уређења остваривања „активног“ права на приступ информацијама сада већ многи национални прописи садрже готово идентичне одредбе, па и процедуре остваривање и заштите права, и даље је дилема шта подразумева обавеза проактивног објављивања информација. Такође, постоје и недоумице који све органи имају обавезу да на проактивној основи објављују информације.

Евидентно је да све већи број националних закона прописује као обавезу појединачним органима да поједине информације објављују на својим интернет презентацијама.

Како је поменуто, поједини органи јавних власти по *Закону о слободном приступу информацијама од јавног значаја* дужни су да на проактивној основи објављују одређене информације. Ова обавеза проактивног објављивања информација прописана је за све органе јавних власти које Закон дефинише као „државне органе.“ То су првенствено сви они државни органи у традиционалном смислу речи, као што су Народна скупштина, Влада, министарства, органи правосуђа. Државни органи су и органи територијалне аутономије, органи локалне самоуправе, као и организације којима је поверено вршење јавних овлашћења.²²

Сви ови органи дужни су да израде и објаве „информатор о раду“, документ који садржи информације за које је законодавац сматрао да постоји очекиван интерес јавности да зна, као што су, између осталог, информације о буџету, јавним набавкама или овлашћењима органа.

Како је то уређено чл. 39. Закона, информатори о раду треба да садржи следеће информације:

- 1) опис овлашћења, обавеза и организационе структуре;
- 2) податке о буџету и средствима рада;
- 3) податке у погледу врста услуга које непосредно пружа заинтересованим лицима;
- 4) поступак подношења захтева државном органу, односно улагања жалби против његових одлука, радњи или пропуста;
- 5) преглед захтева, жалби и других непосредних мера предузетих од стране заинтересованих лица, као и

²² Чл. 3, ст. 1, т. 1. Закона.

одлука државног органа поводом поднетих захтева и уложених жалби, односно одговора на друге непосредне мере предузете од стране заинтересованих лица;

6) податке о начину и месту чувања носача информација, врсти информација које поседује, врсти информација које ставља на увид, као и опис поступка подношења захтева;

7) имена старешина државног органа и опис њихових овлашћења и дужности, као и поступака по којима они доносе одлуке;

8) правила и одлуке државног органа који се тичу јавности рада тог органа (радno време, адреса, контакт телефони, идентификациона обележја, приступачност лицима са посебним потребама, приступ седницама, допуштеност аудио и видео снимања и сл.), као и свако аутентично тумачење тих одлука;

9) правила и одлуке о искључењу и ограничењу јавности рада државног органа, као и њихово образложење.

На основу Закона, Повереник је донео *Упутство за објављивање информатора о раду државног органа 2005. године*,²³ које ближе одређује садржај и начин објављивања информатора и прецизније уређује шта се под наведеним законским одредбама подразумева као обавеза органа да објаве податке. Имајућу у виду значај проактивног објављивања информација, али и употребу информационих технологија, Повереник је крајем септембра 2009. издао ново *Упутство за израду и објављивање информатора о раду државних*

органа,²⁴ које је још опсежније и детаљније дефинисало шта све један информатор о раду треба да садржи, као што је и уредило начин његове израде и доступност јавности. Не улазећи у појединачне одредбе Упутства, на овом месту важно је истаћи неколико значајних решења која обавезу проактивног објављивања информација чине атрактивнијом са становишта права грађана.

Упутство предвиђа могућност да више органа има заједнички информатор о раду.²⁵ На тај начин, органи чије су области рада блиске могу се одлучити да израде заједнички документ. Овај начин израде информатора од користи је за органе локалне самоуправе јер је „примереније, и са становишта информисања грађана и са становишта смањења трошкова органа власти, уколико сви органи локалне самоуправе издају заједнички информатор о раду, уместо да то чини сваки од њих посебно, што би били у обавези да ове одредбе нема.“²⁶ Информатор може бити само делимично заједнички, а уједно Упутство предвиђа могућност да исти орган има и неколико информатора о раду.²⁷

Затим, Упутство обавезује органе да редовно врше проверу тачности и потпуности података, као и да ажурирају информаторе једном месечно.²⁸ Како је Законом предвиђено да државни органи најмање једном годишње „израђују“ информатор,²⁹ онда

²³ „Упутство за објављивање информатора о раду државног органа“, (Службени гласник РС, бр. 57/05) <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/podzakonski-akti/144-uputstvo-za-objavljivanje-informatora-o-radu-drzavnog-organa.html> (напомена: престао да важи), (преузето 29.09.2011)

²⁴ Видети фусноту бр. 4.

²⁵ Т. 5. Упутства.

²⁶ Немања Ненадић. „Коментар Упутства за израду и објављивање информатора о раду државног органа“ (Службени гласник Републике Србије 68 /2010), Београд, септембар 2011. <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/podzakonski-akti/947-2010-09-22-09-11-08.html>, стр. 6. (преузето 29.09.2011)

²⁷ Т. 6-7. Упутства.

²⁸ Т. 17. Упутства.

²⁹ Чл. 39, ст. 1. Закона.

обавеза према Упутству олакшава рад органима јер није потребно да се информатори израђују као нови документ, већ се исти документ допуњује новим подацима, односно подаци се ажурирају.

Значајна одлика Упутства је да је прописан и начин израде информатора, тачније, да постоји обавеза да се информатор изради у електронској форми који омогућава и laku претрагу, али и олакшава органу поменуто ажурирање или пак исправку појединих података.³⁰ Такође, Упутством се обавезују сви државни органи који имају интернет презентације да на њима објаве и учине на адекватан начин доступним информатор о раду.³¹

Како су државни органи били у обавези да израде и објаве „нове“ информаторе о раду у складу са одредбама упутства од 2010. године у року од 3 месеца од дана ступања на снагу, крајем 2010. године, у Годишњем извештају Повереника за 2010. годину није се могла оценити испуњеност ове обавезе.

Обележавајући Међународни дан права јавности да зна, 28. септембра 2011. године, Повереник је организовао јавни конкурс за кандидовање информатора о раду чији је квалитет ценила Комисија састављена од представника Коалиције за слободу приступа информацијама, удружења новинара – Независног удружења новинара Србије и Удружења новинара Србије и Академије. Комисија је према пријавама оценила да признања за најбољи информатор о раду по овом конкурс повереник додели Министарству одбране. Најбоље оцењени информатор био је информатор о раду Заштитника грађана коме је том приликом додељено посебно признање у свим категоријама органа јавних власти за посебан допринос афирмисању права јавности да зна и транспарентности у раду органа.

³⁰ Т. 14. Упутства.

³¹ Т. 11. Упутства.

Потреба за унапређењем проактивног објављивања информација

За разлику од „активног“ права, које подразумева пасиван однос органа јавних власти до момента пријема захтева за одређене информације, „пасивно“ право је од вишеструког значаја са становишта демократског друштва. Пре свега, оно подразумева већу активност органа јавних власти да учине доступним одређене информације, јер се од органа очекује, и захтева, да објаве информације за које се очекивано сматра да су *a priori* од интереса за јавност. Информације о коришћењу јавног новца се неминовно намећу као информације које су увек од интереса за јавност. Стога није неопходно да грађани, медији или друга лица стално буду „будни“ у контроли рада органа. Проактивно објављивање информација је у потпуности усклађено са трансформацијом комуникације, односом грађанин/орган власти и употребом информационих технологија. Оно претпоставља информатичку писменост и грађана и органа.

Друго, на овај начин, прикупљајући и објављујући информације у одређеној форми и формату, и сам орган јавне власти добија потпуније информације о свом раду. Ово је посебно значајно за велике органе који често нису у могућности да све своје запослене информишу о свим активностима, пројектима или посебним услугама које пружају. Ово може бити значајно и са становишта планирања будућих активности органа.

Треће, проактивним објављивањем информација заправо се постиже уштеда ресурса, како финансијских тако и људских. Наиме, сам Закон не предвиђа обавезу органу да омогући остваривање права на приступ информацијама уколико је информација која се тражи већ објављена и доступна

у земљи или на интернету.³² Дакле, орган нема обавезу да изради и достави копију документа у којем је садржана информација када је она већ објављена у некој форми. Довољно је да тражиоца упуту на носач информације. Поред уштеде трошкова израде копије, уштеда је и по питању људских ресурса, јер није неопходно да се ангажују запослени да траже одређену информацију.

Даље, проактивно објављивање информација на дуг рок служи свима онима који желе или чак имају обавезу да прате рад органа. Истраживачима може бити од значаја да могу да упореде промену услуга неког органа или динамику трошења новца. Органима којима је у надлежности контрола рада органа, не само у погледу коришћења буџетских средстава, информације објављене на проактивној основи могу послужити за проверу података и евентуално постављање питање одговорности лица.

И за крај, када се објављивање и ажурирање информација ради редовно и на начин како је то предвиђено Законом и Упутством Повереника, онда проактивно објављивање информација постаје мање захтевна радња којом се истовремено информише јавност о раду органа, омогућује боља сарадња са грађанима и унапређује транспарентност рада па тиме и подиже поверење у органе јавне власти. А да би то било у што пунијем обиму, потребно је да ову обавезу имају сви органи јавних власти, а не само они које Закон дефинише као државне.

Литература

„Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода од 4.11.1950. године“, ступила на снагу 1953. године, (Сл. лист СЦГ – Међународни

уговори, бр. 9/2003), превод: http://poverenik.rs/images/stories/Dokumentacija/49_cdok.pdf, у оригиналу на: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>. (преузето 29.09.2011)

„Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја“, Сл. гласник РС, бр. 120/04, 54/07, 104/09 и 36/10), незванично пречишћен текст Закона доступан и на: <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/zakoni/881-2010-03-09-09-00-36.html>. (преузето 29.09.2011)

Mendel, Toby. „Freedom of Information: An Internationally Protected Human Right“. *Comparative Media Law Journal*, No. 1, Jan–Jun (2003), <http://www.juridicas.unam.mx/publica/rev/comlawj/cont/1/cts/cts3.htm> (преузето 29.09.2011)

Миленковић, Дејан. *Приручник за примену Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја*. Београд : Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, 2010.

Ненадић, Немања. „Коментар Упутства за израду и објављивање информатора о раду државног органа“. *Службени гласник Републике Србије*, 68/2010, септембар 2011, <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/podzakonski-akti/947-2010-09-22-09-11-08.html>. (преузето 29.09.2011)

Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, *Извештај о спровођењу Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја и Закона о заштити података о личности за 2010. годину* <http://poverenik.rs/index.php/sr/doc/izvestaji.html>. (преузето 29.09.2011)

„Упутство за израду и објављивање информатора о раду државних органа“, Сл. гласник РС, бр. 68/10 <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/podzakonski-akti/947-2010-09-22-09-11-08.html>. (преузето 29.09.2011)

„Упутство за објављивање информатора о раду државног органа“, Сл. гласник РС, бр. 57/05 <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/podzakonski-akti/144-uputstvo-za-objavljivanje-informatora-o-radu-drzavnog-organa.html> (преузето 29.09.2011)

³² Чл. 10, ст. 1. Закона..

Nevena Ružić, MA
The Commissioner for Information of
Public Importance and Personal Data Protection
Republic of Serbia

Free Access To Information: "Two" Ways of Exercising the Right

Abstract

The paper briefly presents two ways of exercising the right of free access to information of public importance. The first way, as usual and traditional, assumes active request of information from the public authorities. This way the author calls "active" from the point of view of information applicants. Another way involves increasing activities

of public authorities and providing information to the public, assumed that this is of public interest. This way of exercising the right does not require activity of information applicants, but only of the public authorities, and by the author it is called "the passive way". The paper concludes with the need for this other way of the right and promotes obligation of the proactive information disclosure.

Keywords: free access to information, proactive information disclosure.

**Уредничка напомена: Аутор је био љубазан да напише овај рад специјално за Гласник НБС.*

***Editor's note: The author was so kind as to write this article specially for The Herald of the National Library of Serbia.*

КУЛТУРА КОРУПЦИЈЕ И АНТИКОРУПЦИЈА У КУЛТУРИ

Златко Минић

Агенција за борбу против корупције, Београд

УДК: 343.85:343.52

Сажетак

Корупција се најчешће доживљава као „хапшење и суђење“, док се превенција и едукација налазе у другом плану. Грађани се осећају беспомоћно и очекују да полиција реши проблем корупције. С друге стране, грађани сами пристају на мито, понекад га нудећи и пре него што га је било ко тражио. У раду се указује на то на који начин грађани могу да активно учествују у спречавању корупције – мењајући своје навике, али и тражећи да се токови новца учине јавним и тако смањи простор за политичку корупцију. Коначно, анализира се улога библиотека у том процесу – промовисање слободног приступа информацијама као оруђа за борбу против корупције.

Кључне речи: борба против корупције, токови новца, медији, јавне информације

Корупција

Корупција се у јавности најчешће доживљава као давање и примање мита, а борба против корупције као хапшење оних који су мито примили. Последично дело тог примања мита често је злоупотреба службеног положаја, па се отуд редовно дешава да у званичне статистике, новинске извештаје и политичарска хвалисања о одлучности и успешности борбе против корупције западну и злоупотребе положаја или пореске утаје у приватном сектору које са корупцијом, или бар са јавним сектором, немају много везе. То исто чак и у случају да корупцију тумачимо шире од најчешће дефиниције да је она злоупотреба јавних овлашћења како би се нешто учинило или не би учинило, а у сврху да се за некога оствари корист или добит.

Много шире тумачење и поимање корупције потребно нам је ако заиста желимо да се против ње боримо, јер уске правне и кривично-правне дефиниције треба оставити онима чији је задатак да спроводе материјалне и процесне законе за сузбијање или спречавање корупције.¹

Потребно је шире тумачење јер се брига за корупцију не сме оставити у задатак полицији и тужилаштво или политичарима. Прво стога што је, када брига за корупцију стигне до истражних органа, то знак да је нешто пропуштено (или системски и систематски пропуштано у прошлости) у превенцији и едукацији, а друго због тога што је борба против корупције препуштена политичарима унапред осуђена на пропаст, јер ће бити селективна. Не само због тога што ће се борити против корупције у редовима политичких противника („пашће свакако и нека глава“ у сопственим редовима како би се имало аргумената за доказивање тезе о постојању политичке воље), већ и због тога што је борба против корупције за политичаре једно од оруђа за побољшање рејтинга и опстанак на власти. И они ће то чинити од 9 до 17 сати, радним данима, у предизборним кампањама и прековремено, али углавном у ТВ емисијама и на митинзима. Међутим, за најширу јавност, за грађанина појединца, борба против корупције, односно борба за њено сузбијање, јесте оруђе за опстанак у систему који га материјално пљачка а духовно понижава.

И како грађанин нема могућност да истражује и хапси, постоје две ствари које може учинити: може инсистирати да власт (политичари) полажу рачуне о утрошеном новцу и може сопственим примером, сопственом отпорношћу на корупцију, ширити

мале таласе који ће обједињени са мноштвом истих таквих таласа доћи у резонанцију, порастити и ојачати довољно да добију друштвену тежину.

Да би грађанин био свестан да и он може да се бори против корупције, вратимо се на њено шире дефинисање. Корупција јесте примање и давање мита, али не само то.

Корупција је и стање сукоба интереса, које није кривично дело само по себи, али до њега може довести. Корупција је, у том смислу, и нетранспарентност, јер је то стање у којем сви други облици корупције најбоље бујају. У политичком смислу, корупција није само кршење правила о финансирању странака или куповина гласова бирача. „Корупција је када се успех мери политичком каријером стеченом на изборима који су добијени скривањем истине или њеним прећуткивањем до тренутка погодног по избору... Корупција је и када се заборави да учешће у политици или власти захтева припремање, несебичност, спремност да се служи другима и доследност у оном што се ради и оном што се говори.“²

Корупција, значи, није само активно деловање како би се остварила лична корист на уштрб јавне, већ и стање, потенцијал да се таква недозвољена корист учини, не само кварење (да се вратимо на изворно значењу термина корупција), већ и потенцијал кварења.

Антикорупција

Често се поистовећују две позиције у односу према корупцији — активна борба против корупције и „одлучна“ критика постојећег стања распрострањене, системске корупције. Веома је лако завести

¹ Закон о Агенцији за борбу против корупције дефинише корупцију као „однос који се заснива злоупотребом службеног, односно друштвеног положаја или утицаја, у јавном или приватном сектору, у циљу стицања личне користи или користи за другог“.

² Оскар Аријас Санчез (Óscar Arias Sánchez), председник Костарике 1986–1990, добитник Нобелове награде 1987, оснивач Transparency International-a.

се и кренути другим путем. То је привлачан пут у коме онај ко преноси слику стања добија бурну подршку и аплаузе, јер јавност препознаје проблеме о којима критичар говори, поистовећује се са њим, доживљава га као неког храброг ко јавно говори о ономе што њих интимно мори.

Лако је рећи да је корупција у Србији системска и опште распрострањена, да су политичке партије носиоци корупције, да су грађани почели да преиспитују свој однос према вишестраначкој парламентарној демократији јер нису сигурни да било шта могу да промене учешћем на изборима. Много је теже понудити решења.

А за друштво у целини корисније је понудити решење које ће исправити једну погрешно постављену циглу у зиду корупције него сто пута констатовати да смо се суочили са огромним зидом³. Најтеже је ипак признати да смо и сами, свесно или несвесно, постављали те цигле. Лицемерно је, наиме, прихватити „ситну корупцију“ као део свакодневног живота или посла, а снебивати се над „великом“, политичком корупцијом. Али, у борби против корупције, нико од грађанина не тражи да се суочава са сопственом прошлошћу, да окајава то што је прихватао корупцију као основни систем вредности, већ само да прихвати нови систем у коме за корупцију и толеранцију према њој неће бити места. А то је тежак корак.

Наизглед је јефтиније платити мито саобраћајцу него платити скупљу казну, наизглед је брже и ефикасније платити службенику него чекати неколико дана или недеља или месеци за дозволу

или потврду. Наизглед је сигурније ћутати када вам неко тражи мито за добијање посла него ризиковати положај на тржишту.

Такав однос према корупцији потврђују сва истраживања од 2001. године и великог истраживања Центра за либерално демократске студије, до истраживања које је у јуну 2010. године спровео Републички завод за статистику за потребе Уједињених нација, канцеларије за дрогу и организовани криминал. Грађани корупцију доживљавају као озбиљан проблем али су спремни да плате (и да сами први понуде новац пре него што им се тражи) како би били сигурни да ће добити нешто што им ионако припада или како би добили нешто што им не припада.⁴

Одрећи се корупције је велики и тежак корак у незахвалном окружењу које је деценијама грађено на принципима насталим укрштањем приземних анималних инстинкта повампириених у доба борбе за голи опстанак деведесетих година прошлог века и инстинкта борбе за економски опстанак у условима огољеног либералног капитализма. За такав корак потребна је велика лична храброст и подршка окружења, подршка малих кругова из најближег окружења, који ће спојени са мноштвом других малих кругова створити онај већ помињани талас.

Трагично је што је јавних личних примера веома мало, а што медији који би требало да нам такве примере приближе и подстакну грађанина на личну антикорупцијску акцију, и сами дају негативни

³ Колико је корисно за друштво жртвовати се залећући се главом у тај зид, како делује да понекад чине неки од истакнутих антикорупцијских активиста у Србији, није део ове анализе.

⁴ Према истраживању Републичког завода за статистику, 56,1 одсто грађана који су признали да су плаћали мито навело је да су сами понудили. Мито се даје како би се убрзале процедуре (34 одсто), завршиле процедуре (18 одсто) и добио бољи третман (18 одсто).

пример — док оштро осуђују корупцију, сами пристају да буду корумпирани⁵.

Култура корупције

Као оправдање за чињеницу да грађани толеришу корупцију, пристају на њу, и сами нуде мито, потеже се аргумент културног наслеђа или „оријенталног утицаја“ у Србији.⁶ Нема, међутим, никаквих научних, антрополошких доказа да су неки народи или народи насељени на неким територијама склонији или мање склони корупцији. Ствар је једноставно у примени закона. Корупција је вероватно стара колико и државна управа или колико и систем поверавања јавних послова и овлашћења, а њено сузбијање зависи искључиво од, најпростије речено, поштења власти и одлучности да се закони примене на све и за све. Пре петнаестак година објављено је да је холандски тим археолога нашао у Сирији око 150 плочица са текстом на клинастом писму које упућују на то да је локалитет био административни центар асирске цивилизације почев од 13. века п.н.е. Пронађена је посебна архива, која можда одговара савременом „министарству унутрашњих послова“, са подацима о томе како су запослени примали мито, укључујући и имена високих службеника и име асирске принцезе.⁷

Корупције данас има и у најразвијенијим земљама Запада, у земљама које су високо рангиране по индексу перцепције корупције организације Trans-

parency International, а то је посебно изражено када фирме из тих земаља послују у земљама у којима се закони примењују селективно, не примењују се или постоји општа правна несигурност. Добри примери за то у протеклој деценији биле су афере са Siemens-ом⁸ и Daimler-Chrysler-ом⁹. Исток, с друге стране, прихвата правила тек када му прете санкције. Овде није реч о томе да је прихватање или неприхватање правила ствар културног обрасца Запада и Истока, већ је реч о изграђености политичког система — вековима развоја парламентарне демократије и система контроле насупрот вековима развоја ауторитарних система без надзора.¹⁰ Нема сумње да су санкције, односно претња санкцијама, биле један од важних покретача у раном развоју демократских система и да су утицале да се развије свест која је препознавала и друге интересе (живећемо у безбеднијем окружењу, друштво ће се развијати, живећемо у хармоничној заједници у којој ће бити довољно новца за социјалне или образовне садржаје и сл.) изузев личног (бићу кажњен ако ме ухвате у крађи, отићи ћу у затвор ако ме ухвате да примам мито).

Међутим, на садашњем нивоу развоја друштвене свести у Србији санкције се показују као једини поуздан механизам — грађани везују појасеве у аутомобилима не због тога да би спасили живот већ да не би платили казну и грађани ће престати да нуде или траже мито не због тога што су свесни да корупција није „мазиво у точковима бирократије“

⁵ О томе опширније: Извештај о стању у медијима Савета за борбу против корупције и Извештај о медијима у оквиру истраживања Транспарентности Србија о Националним стубовима интегритета.

⁶ Детаљније о разликовању мита, поклона и бакшиша — Сјузан Роу Екерман „Корупција и власт“.

⁷ Антикорупцијски приручник, цитирано у радном документу Европског парламента, „Measures to Prevent Corruption in EU Member States“, март 1998.

⁸ Siemens Settles Corruption Cases with Billion-Euro Payout <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5h6BUdgWzS6Zqmy96g3lelZQgmRpQ>

⁹ Daimler to Pay \$185 Million to Settle Corruption Charges <http://dealbook.nytimes.com/2010/03/24/daimler-to-pay-up-to-settle-corruption-charges/>

¹⁰ „Корупција није непроменљива чињеница политичког живота, већ се вођењем добре политике може ограничити.“ (Расма Карклинс)

већ глиб у коме буја сиромаштво, него ће престати у страху да ће отићи у затвор.

Тек снажна претња санкцијама (и примена санкција) уз агресивну едукацију може донети резултате. Али шта је са носиоцима власти, политичарима, онима који ће лако прописати санкције за грађане и државне службенике, а сами ће функционисати „изнад“ тих правила? Управо они су ти који су дозволили стварање правне несигурности, они су ти који дозвољавају селективну примену закона.¹¹ Чак и санкције, које су, углавном несвесно, не читајући законе, сами себи наметнули, успевају да избегну – када је требало применити Закон о Агенцији за борбу против корупције на оне који су га изгласали 18 месеци пре тога, власт је одлучила да закон промени; Закон о јавним набавкама није ни мењан већ је законом о подршци грађевинској индустрији практично стављен ван снаге.

Антикорупција у култури

У таквој ситуацији јасно је да је једина делотворна санкција за власт – губитак власти, односно да је једина делотворна претња санкцијама – претња губитком власти. Јер губитак власти значи губитак моћи и губитак контроле над токовима новца. И ту долазимо до кључних речи – контрола токова новца.

Долазимо до констатације која звучи као опште место – знање је моћ. Знање у овом контексту значи информацију о томе шта власт ради и како троши наш новац. У заглушујућем хаосу насталом

пласирањем огромног броја информација (вишак информација = мањак смисла) постигнута је сврха – немамо праву информацију, немамо чак ни представу о томе шта је важна информација. До ње грађанин мора да се пробије. Мора се изборити да она постане јавно доступна. И на тај начин се гради систем транспарентности; поново се суочавамо са често рабљеном речју – транспарентност. Транспарентност је нешто што чак и политичари воле да користе када пласирају пробране информације, полуистине или крупне лажи сакривене у мноштву ситних неважних тачних података. А транспарентност, информација и знање заједно значе да су свима у сваком тренутку лако доступни *документи* који потврђују како се троши новац. У систему где тако нешто постоји, готово да нема корупције. У таквом окружењу лако се развија нови систем вредности, култура антикорупције.

А како доћи до праве информације? У потрази за одговором на то питање грађанину могу помоћи институције које су миленијумима збирале знање и чувале информације, односно чиниле информације доступнима – библиотеке. Као што *IFLA Манифест о транспарентности, добром управљању и борби против корупције* казује: „Библиотеке су у самој својој суштини институције транспарентности, посвећене стављању на располагање најпрецизнијих и најнепристраснијих образовних, научних, техничких и социјално релевантних информација свакоме... Библиотеке и информациони сервиси треба да продуже своју мисију тако што ће постати активније компоненте у добром управљању и борби против корупције. Нарочито могу обављати значајну улогу у информисању грађана о њиховим правима.“

Укључивањем у тај пројекат, библиотеке не постају асистенти у спровођењу Закона о доступности информација од јавног значаја; оне само спроводе своју мисију асистирања грађанима да дођу до

¹¹ Мирјана Новаковић у роману *Тишо је умро* одлично је описала тај однос: „... јер што је власт корумпирана, то више пушта грађанима да раде шта хоће, без казне; у Африци је толико корумпирана да дозвољава грађанима убиства и силовања, на Балкану их углавном пушта да крадуцају и буду обесни, а у Финској не толерише грађанима чак ни да им цури уље из мотора.“

информација и знања – информација које ће бити основ изградње транспарентности и знања које ће бити оруђе у борби против корупције.

Литература

Закон о Агенцији за борбу против корупције, *Службени гласник РС*, бр. 97/2008 и 53/2010, http://www.acas.rs/sr_lat/zakoni-i-drugi-propisi/zakoni/zakoni-o-agenciji.html

Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, *Службени гласник*, бр. 120/04, 54/2007, 104/09 и 36/10 <http://www.poverenik.org.rs/index.php/yu/doc/zakoni.html>

Роп, Дžерем. *Antikorupcijski priručnik*. http://transparentnost.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=7&lang=sr#knjiga_izvora

Савет за борбу против корупције, Извештај о притисцима и контроли медија <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/Documents/mediji/IZVESTAJ%20O%20MEDIJIMA,%20PRECISCENA%20VERZIJA.pdf>
Rouz-Ejkerman, Sjuzan. *Korupcija i vlast*. Službeni glasnik, Beograd 2007.

Karklin, Rasma. *Sistem me je naterao – korupcija u postkomunističkim društvima*, OEBS Misija u Srbiji, Beograd 2007.

Novaković, Mirjana. *Tito je umro*, Beograd, Laguna, 2011.

Zlatko Minić
The Anti-Corruption Agency, Belgrade

Culture of Corruption and Anti-Corruption in Culture

Abstract

Corruption is often seen as “arrest and trial”, while prevention and education are in the second plan. Citizens feel helpless and expect the police to solve the problem of corruption. On the other hand, citizens themselves accept bribing, offering it sometimes even before it is asked from them. This paper shows how citizens can actively participate in the prevention of corruption – changing their habits, but also seeking to make money flows public and thus reduce the scope of political corruption. Finally, the paper analyzes the role of libraries in this process – the promotion of free access to information as a tool for fighting against corruption.

Keywords: fight against corruption, money flows, media, public information

* *Уредничка напомена: Аутор је био љубазан да напише овај рад специјално за Гласник НБС.*

** *Editor's note: The author was so kind as to write this article specially for the Herald of the National Library of Serbia.*

ЈАВНОСТ, ЈАВНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ И ЈАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ

Весна Црногорац

Библиотекарско друштво Србије, Београд

УДК: 026/027:342.727 ; 02:061.2(100)

Сажетак

Полазећи од *Универзалне декларације о људским правима Уједињених нација* која прокламује људско „право на знање“ – у свету је у последњих четрдесет година велики број земаља донео законе који прописују начин остваривања права на слободан приступ информацијама од јавног значаја. На светском библиотечком пољу IFLA својим документима подстиче библиотеке и библиотекарe да чврсто подржавају принципе интелектуалних слобода, несметани проток информација и слободу изражавања.

У раду је представљена садржина права на слободан приступ информацијама од јавног значаја према Закону који је 2004. године донела Србија, његови циљеви и одредбе, који могу бити једнако значајни и примењиви за јавне библиотеке као „капије знања и информација“ у циљу подршке и промоције „права на знање“ својим корисницима.

Могу ли јавне библиотеке подржати остваривање овог права и на који начин се њихова улога у том процесу може сматрати *проактивном*, односно која би улога библиотекара у овом процесу била – питања су на која се у овом раду креће пажња. Могући одговори понуђени су кроз призму неких модела ангажованог учешћа јавних библиотека у демократском друштву.

Кључне речи: јавна библиотека, право на знање, слободан приступ информацијама од јавног значаја

Увод

Право на слободан приступ информацијама – једно је од актуелних људских права у свету више од четири деценије. О њему се говори последњих пар година и у „земљама у транзицији“, у које спадају готово све државе бивше чланице југословенске федерације. Тежећи да постану модерне, демократске, да се што пре укључе у савремене светске токове, да утемеље и поштују општеприхваћене демократске вредности, ове државе се суочавају са бројним тешкоћама, између осталог, и због наслеђа које су им оставили ранији недемократски политички режими. Демократизација друштва Србије, која траје више од десет година, и коју, између осталог, прати нужност спровођења реформи у виталним сферама друштва – доноси и једну веома важну институцију која се најчешће означава као „подизање грађанске свести о тековинама и вредностима савремене демократије“. Подизање грађанске свести представља процес у коме сви актери једног друштва имају одређену улогу, како на едукацији грађана о вредностима савремене демократије, тако и на успостављању институција и услова за њихово остварење. Активну улогу у овим процесима имају грађани најчешће организовани кроз такозвани невладин сектор, али и држава преко својих органа и институција. Грађани учествују у јавном животу, поштују принципе прихваћених друштвених вредности и свесни су нужности достизања сопствене политичке културе. Бити политички односно демократски културан подразумева и успостављање зрелог „цивилног друштва“, у коме грађанин постаје „четврта власт“ и активан учесник у друштвеним процесима.¹ Да би грађани могли бити активни и одговорни чиниоци „четврте власти“, они би морали бити добро информисани, будући

да само добро обавештени грађани могу доносити зреле и одговорне одлуке у свом личном животу. „Земље у транзицији морају да трансформишу своја друштва из затворене заједнице, где је информација од виталног значаја за доношење одлука уоптицају углавном ‘од уста до уста’ била на располагању само елити у демократским друштвима са активним грађанима који су спремни и вољни да покрену промене.“² Стога се у овом раду говори о праву на слободан приступ информацијама и законима, односно такозваној FOI легислативи,³ у којој је оно садржано. Познавање и разумевање овог права основна је претпоставка одговорне партиципације грађана у власти једне државе. Библиотеке, нарочито јавне, јесу „капије знања и информација“, како их дефинише IFLA⁴ у свом *Манифесту за јавне библиотеке*⁵. Имајући у виду овакво одређење јавне библиотеке, рад се даље бави настојањима IFLA-е да својим документима подстицне библиотеке свешта да промовишу и поштују принципе несметаног притока информација и слободу изражавања. На крају су понуђени неки модели којима јавне библиотеке могу подржати остваривање овој важној права и представљена је ангажована односно проактивна улога библиотека у процесу помоћи грађанима. Представљена је, такође, та улога библиотека на примеру спроведене кампање коју је Библиотекарско друштво Србије (БДС) водило у склопу пројекта *Транспарентност, добро управљање и слобода од корупције*, одобреног од IFLA-е за 2010–2011.

² Aleksandra Horvat. *Professional Values Revisited: The Case of Croatia*. <http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/089e-Horvat.pdf> (преузето 20.06.2011) – превод аутора.

³ FOI legislativa – FOI је акроним од енглеског назива: Freedom of Information – слобода информација.

⁴ International Federation of Library Associations and Institutions.

⁵ IFLA/UNESCO *Манифест за јавне библиотеке* из 1994. године: http://archive.ifla.org/VII/s8/unesco/Public_Library_Manifesto-sr.pdf (преузето 12.8.2011)

¹ Дејан Миленковић. *Приручник за примену Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја*. (Београд : Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, 2010), стр. 13.

годину.⁶ Основни циљ овог пројекта био је подршка библиотечке заједнице Србије прокламованим начелима IFLA-е из истоименог Манифеста⁷. Полазећи од једне од кључних улога савремене јавне библиотеке, која према Александри Хорват представља „приступну точку за локалне службе“, такву библиотеку видимо као својеврсну институцију у којој грађани могу добити много више од „пуке“ позајмице публикација.

Право на слободан приступ информацијама – FOI легислатива

Право на слободан приступ информацијама се издвојило као „посебно право из слободе изражавања, права на приватност и права на правично суђење као фундаменталних људских права“.⁸

У савременом демократском друштву грађанин учествује у власти и има право да контролише рад државних органа. Пол Стерџес (Paul Sturges) у свом раду *Корупција, транспарентност и улога књижица*⁹ с правом тврди: „Може се доказати да су темељ отворене владе закони о слободи информација.“ FOI легислатива у свету има своју историјску генезу, те је ово право први пут регулисао Закон Шведске (*Tryckfrihetsförordning*) 1766. године, којим је грађанима признато право на „писање и штампу“. *Француска Декларација о слободама и правима човека и грађанина* из 1789.

године представља један од најстаријих докумената који садржи одредбе о слободи изражавања. Стварањем Организације уједињених нација (ОУН), средином двадесетог века, и успостављањем нових стандарда о људским правима и слободама, право на информисање добило је нов квалитет и већи значај. Наиме, *Универзална декларација о људским правима ОУН*,¹⁰ у члану 19. наводи да: „Свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемиран због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе.“ Члан 19. *Међународној пакта о грађанским и политичким правима*,¹¹ у тачки 2. има сличну формулацију, док *Европска конвенција о људским правима* из 1950. (чл. 10) и *Америчка конвенција о људским правима* из 1969. године (чл. 13) такође регулишу слободу изражавања кроз примање и саопштавање информација.

Први Закон о слободном приступу информацијама који се ослања на *Универзалну декларацију о људским правима* ОУН јесте амерички Закон донет 1966. године (*Freedom of Information Act*)¹². После овог

¹⁰ Универзална декларација о људским правима је усвојена и проглашена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217 (III) од 10. децембра 1948. године: <http://www.poverenik.org.rs/index.php/ym/doc/medjunarodni-dokumenti-/146-еаа-еаја-о-аа.html> (преузето 11.8.2011)

¹¹ Међународни пакт о грађанским и политичким правима. Управа за људска и мањинска права РС: доступно преко <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sl/konvencije/medunarodni-pakt-o-gradanskim-i-politickim-pravima>. Пакт је усвојен и отворен за потписивање и ратификовање, или приступање, резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 2200 А(XXI) од 16. децембра 1966. године, а ступио је на снагу 23. марта 1976. године. (преузето 19.8.2011)

¹² Freedom of Information Act. Закон је донет 4. јула 1966. The National Security Archive <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB194/index.htm> (преузето 21.08.2011)

⁶ Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption – IFLA / ALP.

⁷ IFLA Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption. <http://www.ifla.org/en/publications/ifla-manifesto-on-transparency-good-governance-and-freedom-from-corruption> (преузето 12.07.2011)

⁸ Дејан Миленковић, нав. дело, стр.13.

⁹ Paul Sturges: „Korupcija, transparentnost i uloga knjižnica“ у *Profesionalna etika knjižničara i društvene etičke norme / uređili Alemka Belan-Simić, Marija Šapro-Ficović.* (Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007), str. 59.

Закона велик број земаља у свету донео је сопствене законе којима је уређено питање овог права и то у врло кратком периоду. До средине 2011. године укупно 87 држава света донело је своје законе којима уређује ово право, док у преко 40 држава света оно има уставну гаранцију.¹³

Државе, бивше чланице југословенске федерације такође су донеле своје законе о овом праву у периоду од 2000. до 2006. године.¹⁴ Како је српски Закон донет 2004. године, и то захваљујући великом „притиску“ невладиног сектора на власт током 2003. године – а нови Устав донет 2006. године – било је неопходно усагласити Закон са Уставом, али и усагласити захтеве праксе у двогодишњој примени самог Закона. Поједини правни стручњаци и теоретичари замерају Уставу што не садржи експлицитно право грађана на приступ „информацијама од јавног значаја“, већ се о њему говори у склопу права на обавештеност. Чињеница да је Закон донет, допуњен и побољшан, те да се из године у годину спроводи, говори у прилог томе да се више не може доводити у питање право јавности да зна шта и како ради власт којој су поверили своје гласове на изборима, и то без медија. Другим речима, средства јавног информисања више нису једини медији путем којих јавност може бити обавештена о службеним владиним информацијама, односно документима. Захваљујући Закону, то сада могу чинити лично сами грађани.

Хрватска је свој Закон о праву на приступ информацијама донела 2003. године, такође на предлог и подстицај невладиног сектора. Занимљиво

је нагласити да је у кампањи „Јавност има право знати“, у којој је учествовало 18 невладиних организација Хрватске, један од оснивача и активних учесника ове „коалиције“¹⁵ било и Хрватско књижничарско друштво.

Појам права на слободан приступ информацијама

Право на слободан приступ информацијама дефинише се као „право свакога да од носиоца власти, односно јавних овлашћења, тражи и добије релевантне информације од јавног значаја како би се на делотворан начин омогућио увид у рад и поступање оних субјеката којима су грађани на слободним и демократским изборима поклонили поверење да у њихово име и за њихов рачун врше функцију власти и, у вези с тим, да управљају другим јавним пословима“.¹⁶

Према чл. 2. Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја и заштити података о личности РС¹⁷, информација од јавног значаја је „информација којом располаже орган јавне власти, настала у раду или у вези са радом органа јавне власти, садржана у одређеном документу, а односи се на све оно о чему јавност има оправдан интерес да зна“. Сл. став 2. истога члана даље утврђује: „Да би се нека информација сматрала информацијом од јавног значаја није битно да ли је извор информације орган јавне власти или које друго лице, није битан носач информација (јајир, шрака, филм, електронски

¹³ Countries with FOI Laws 2011: <http://right2info.org/resources/publications/countries-with-foi-laws-2011/view> (23.8.2011)

¹⁴ Босна и Херцеговина 2000; Словенија 2003. и 2005; Хрватска 2003; Србија 2004, 2007, 2009. и 2010; Црна Гора 2005 ; Македонија 2006, са допунама и изменама 2008.

¹⁵ Aleksandra Horvat. *The Other Side of Free Access of Information: Librarians' Awareness: Summary* http://www.debibliotheken.nl/fileadmin/documenten/pdf_oranje/pdf_dienstverlening/privacy_lezing_Horvat.pdf (11.08.2011)

¹⁶ Дејан Миленковић, нав. дело, стр. 19.

¹⁷ Закон је објављен у *Сл. гласнику РС* бр. 120/04, 54/2007, 104/09 и 36/10. <http://www.poverenik.org.rs/index.php/yy/doc/zakoni.html> (преузето 07.08.2011)

медији и сл.) на коме се налази документи који садржи информацију, дајем настанка информације, начин сазнавања информације, ништа су битна друга слична својства информације.“ У посебном члану Закон регулише када се јавности може ускратићи доступност информација, док у погледу лица која могу захтевати пристоуп информацијама, Закон наводи да то може учинити “свако”, те се под овим термином означавају сва домаћа и страна физичка и правна лица. На основу праксе Повереника за слободан пристоуп информацијама од јавног значаја и заштити података о личности,¹⁸ и малолетна лица могу подносити захтев за пристоуп информацијама.

Проблем, међутим, настаје тамо где грађани не знају или недовољно знају да имају ово право, да им је оно ушавом гарантовано и како га оствариши.

IFLA, библиотеке и слободан приступ информацијама

Значај слободног приступа информацијама одавно је препознала светска библиотечка јавност окупљена око IFLA-е. „Међународна је књижничарска заједница прихватила низ докумената у којима се истиче да је основна одговорност књижничарске професије бринути се за осигурање слободног приступа информацијама за све своје кориснике... То такођер подразумева да је друштвена заједница прихватила чињеницу да је књижничарска струка одговорна за пружање и осигуравање протока информација у друштву.“¹⁹

Имајући у виду овај став, чини се да је данас више него икада у историји библиотекарства важна и потребна активна веза између грађана и њихових библиотека. Улога јавних библиотека је током вековне историје развоја имала свој пуни смисао у приступу библиотечкој грађи, те је вековима њена улога била заснована на позајмици публикација као обележју њене културне и образовне функције. „Настојање IFLA-е да прошири идеју о слободном приступу информацијама и одговорности књижничара према корисницима сеже у 1989. годину, када је опћа скупштина те светске удруге (...) одржана у Паризу, изразила своју приврженост чланку 19. *Опће декларације Уједињених народа о људским правима* из 1948. године.“²⁰ Комисија за слободан приступ и слободу изражавања – FAIFE²¹ при IFLA-и, основана 1998. године, прати „збивања у књижницама, прикупља и распачава приказе стања о интелектуалним слободама појединих земаља, гради мрежу изјављиваца из појединих земаља, те успоставља сарадњу са сродним међународним организацијама“.²² У Глазгову је 2002. године објављена *Декларација о библиотечкама, информационим сервисима и интелектуалној слободи*²³ којом се у пет кључних тачака утврђује одређење да су библиотеке значајне институције које имају и брину о интелектуалним слободама. Чини се да се ова идеја без већих тешкоћа реализује у земљама у којима се поштују људска права, а да проблем имају оне библиотеке које услед бројних ограничења нису у стању да одговоре оваквим циљевима.

¹⁸ Институција Повереника, као независног, такозваног инокосног државног органа, установљена је Законом. Повереник брине о спровођењу Закона и одлучује по жалбама грађана када им органи јавне власти не дозволе приступ информацијама. <http://www.poverenik.org.rs/index.php/yy.html> (преузето 07.08.2011)

¹⁹ Aleksandra Horvat. *Javno i tajno u knjižničarskoj struci*. http://dzs.ffzg.hr/text/jit_u_%20knjiz.html (преузето 07.08.2011)

²⁰ Aleksandra Horvat. *Slobodan pristup informacijama*. http://dzs.ffzg.hr/text/horvat_slobodan.pdf (преузето 12.08.2011)

²¹ FAIFE – Committee of Freedom of Access to Information and Freedom of Expression

²² Исто.

²³ IFLA Декларација о библиотечкама, информационим сервисима и интелектуалној слободи <http://archive.ifla.org/faife/policy/iflastat/gldeclar-cs.pdf> (преузето 20.08.2011)

У шом контексту схваћамо важном шврдњу А. Хорвати о „одговорности књижничарске професије, која мора осигуравати слободан проток информација и приступ информацијама за своје кориснике“. Оцењујући ово као „шешку загађу“ она даље наводи да је за очекивати да се библиотекарски избори за „самосталност у избору и набавци грађе, али и да осигурају достапно финансирање својих књижница и примјерених књижничких служби, јер ће само тако моћи доиста сћећи повјерење својих корисника“.²⁴

Изјава о библиотекама и интелектуалним слободама IFLA-е из 1999. године (*IFLA Statement on Libraries and Intellectual Freedom*), у светлу одређења библиотека као транспарентних институција изричито подржава, штити и ради на унапређењу интелектуалних слобода. Александријски манифест о библиотекама и информационом друштву на делу (*Alexandria Manifesto on Libraries and the Information Society in Action*)²⁵ наводи као кључну улогу библиотека за информисано грађанство и промоцију информационе писмености пружањем подршке и едукације за ефикасно коришћење информационих извора.

Јавне библиотеке – приступне станице за слободан приступ информацијама

Одређујући јавне библиотеке као „локалне центре информација“ пре готово двадесет година у свом Манифесту за јавне библиотеке, IFLA је као „језгро услуга“ међу 12 кључних задатака утврдила и „обезбеђивање приступа информацијама о друштвеној заједници за све грађане“ као и „пружање одговарајућих информационих

услуга локалним предузећима, удружењима и групама људи сличних интересовања“.

Термин јавне библиотеке званично је уведен у библиотекарску терминологију Србије доношењем Закона о библиотечко-информационој делатности јула 2011. године, који јавну библиотеку дефинише с аспекта обавезности њеног оснивања од стране локалне заједнице, и експлицитно је назива јавном (чл. 14. ст.1). Улога јавних библиотека у контексту слободног приступа информацијама у новом српском Закону се не може експлицитно уочити, мада одредбе које уређују област названу „права корисника библиотека“ наводе право приступа „библиотечко-информационој грађи и изворима“. Може се очекивати да ће се ова одредба екстензивно тумачити и проширити на приступ информацијама које не спадају у библиотечко информациону грађу – нарочито када је реч о електронским изворима. Стога је концепт одговорности библиотекарске професије „која мора осигурати слободан проток и приступ информацијама за своје кориснике“ – кључни у реализацији идеје да јавна библиотека може постати приступна станица за остварење права на слободан приступ свим информацијама. Од библиотекара се очекује – сматра А. Хорват – да се од „стручњака који обављају посао за послодавца претворе у активне заступнике интереса широког круга грађанства“, што, верујемо, представља есенцијални задатак библиотекара 21. века.

„Транспарентност је појам који информацијски стручњаци ријетко користе; међутим, њиме се сажима велик дио начела доброг информацијског састава, било да се ради о књижницама, архивима, базама података или системима за обавјештење и надгледање“ – истиче П. Стерџес у поменутом раду. У својим документима IFLA библиотеку види као транспарентну установу по својој природи, те у том смислу препоручује бројне задатке како би што

²⁴ Aleksandra Horvat. *Slobodan pristup informacijama*. http://dzs.ffzg.hr/text/horvat_slobodan.pdf (преузето 12.08.2011)

²⁵ Alexandria Manifesto on Libraries and the Information Society in Action <http://www.ifla.org/en/publications/alexandria-manifesto-on-libraries-the-information-society-in-action> (преузето 09.8.2011)

ефикасније помогла својим корисницима у новој информатичкој ери. *Манифест о Транспарентности, добром управљању и слободи од корупције* IFLA-е²⁶ дефинише библиотеке као „транспарентне установе посвећене омогућавању приступа већини прецизних и објективних образовних, научних и техничких информација, као и приступа информацијама од већег друштвеног значаја, а које би требало да буду доступне свим члановима неког друштва“.

Библиотекари и фондови јавних библиотека

Грађани имају права да у својој библиотеци затраже најразличитије информације, које не морају бити увек део библиотечног фонда. Улога библиотекара у овом контексту се трансформише од „чувава информација“ у саветодавца о информацијама – како сугерише IFLA, те представља велики корак напред у односу на традиционалистичку улогу библиотекара на коју смо навикли. Библиотекар као „активни заступник интереса широког круга грађанства“ је још квалитетнији помак напред у изградњи профила савременог библиотекара 21. века у читавом свету. Библиотекари не морају и не могу знати одговоре на сва питања, али могу и морали би помоћи својим корисницима у „тражењу“ одговора на њих. Библиотекари јавних библиотека у Србији би требало да знају да им грађани смеју и могу тражити и оне информације које су ван домена књижевности, стручних или научних публикација. Да могу тражити најразличитије информације у својој библиотеци – не знају ни сви корисници. Затражити финансијски извештај о пословању било које јавне институције (оне која се финансира јавним новцем),

још увек представља дилему код многих корисника да ли на то имају право. Зато овај прелаз на улогу библиотекара у служби грађана представља спор и не тако једноставан процес.

Уколико корисник библиотеке жели информацију у ком локалном документу може наћи одговор на питање издавања грађевинске дозволе, упутити га да тај одговор потражи у органима локалне самоуправе задуженим за питања градње мора бити последњи одговор библиотекара, после свих исцрпљених могућности да се кориснику помогне, а никако први. На овом једноставном примеру могу се уочити два важна аспекта: структура библиотечног фонда јавне библиотеке и обученост и одговорност професије библиотекара да може одговорити и на она питања грађана која су донедавно спадала искључиво у домен неких других „надлежних органа“.

Библиотечки фондови се морају изграђивати у складу са потребама локалне заједнице за коју је библиотека основана. Таква оријентација представља својеврстан императив и због чињенице да управо грађани локалне заједнице финансирају своју библиотеку, те њихове потребе за одређеном врстом грађе морају бити уважаване. Развој јаким колекција које садрже информације о друштвеним, економским, политичким или филозофским темама јесте још једна од препорука међународне библиотечке заједнице која доприноси добро информисаном грађанину. Приступ локалној, регионалној и државној легислативи може бити обезбеђен директно или саветима како приступити базама података преко интернета, на пример. У тачки 7. *IFLA Манифеста о транспарентности* изражава се уверење да би „библиотеке требало да прикупљају информативне материјале владиних организација, посебно оне који се односе на грађанска права и дужности“. Стручна обученост библиотекара за рад са корисницима у овом домену стога мора бити прихваћена

²⁶ IFLA Манифест о транспарентности, добром управљању и слободи од корупције (IFLA Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption) <http://www.ifla.org/files/faife/publications/policy-documents/transparency-manifesto-sr.pdf> (преузето 19.08.2011)

као обавеза и системски уређена за целу библиотечку заједницу Србије. Програм стручног испита који полажу запослени у библиотечко-информационој делатности за стицање звања у предмету „правни прописи“ морао би садржати знања и о праву грађана на слободан приступ информацијама од јавног значаја, о одребама Закона и документима IFLA-е у овом домену. Ови закључци су, између осталог, утемељени и на мишљењу библиотекара добијених у процесу спровођења IFLA пројекта о транспарентности у коме су они показали потпуну необавештеност да библиотекарска професија може играти важну улогу у овој сфери.

Библиотеке – места за промоцију права на информисање

IFLA позива све библиотеке на свим нивоима да подрже начела Манифеста о транспарентности. Једно од њих је и: библиотека као место за промоцију права на информисање – које се може осмислити у складу са потребама и могућностима библиотека, као и вештинама и знањем библиотекара сваке библиотеке понаособ. Континуирана промоција права грађана на информације спада у задатке савремене библиотеке, нарочито у тренутку транзиције кроз коју пролази читаво друштво. Стога *скрајнуша* улога јавне библиотеке као установе у којој је читање и подршка култури и образовању основна делатност, мора почети да сазрева у њену активну улогу у процесу комуникације са грађанима на различите теме из њиховог живота. Подршка цивилном сектору који се бави питањима транспарентности или људским правима, штетности корупције, моделима “добре и одговорне владе” и тако даље, значајни су модели активне улоге јавне библиотеке у својој заједници.

Пројекат на тему транспарентности и слободе од корупције који је спроведен у седам јавних

библиотека и осам америчких корнера у Србији,²⁷ садржао је организовање трибина у циљу подизања свести грађана о значају ових права. Спроведене су трибине, тренинзи за библиотекаре, оглашавања у медијима и предавања на тему доступности службених информација које су везане за законе, права и дужности. У сарадњи са Поверником за информације од јавног значаја Републике Србије, Агенцијом за борбу против корупције, организацијом *Транспарентност Србија*, омбудсменима и члановима Парламента РС – одржане су трибине за грађане и радионице на којима су обучени библиотекари на ову тему. Резултати ове кампање би се могли поделити на следеће:

1. **право на знање** – библиотекари и грађани су сазнали о праву на знање, као и о праву на слободан приступу информацијама од јавног значаја;
2. **слобода од корупције** – грађани и библиотекари су информисани да имају право да живе без корупције, да сазнају о њеним последицама;
3. **библиотекари** могу да преузму улогу саветодаваца грађана на тему слободног приступа информацијама;
4. **библиотекари** могу да подржавају овакве и сличне кампање и разговоре о борби против корупције и ваља их наставити и убудуће.

Један од идејних твораца поменутог IFLA Манифеста, професор Пол Стерџес,²⁸ у свом раду *Корупција*,

²⁷ У току реализације пројекта, БДС је добило подршку Америчке амбасаде у Београду, која је финансирала обилазак осам Америчких кутака у Србији, те је број градова у којима су одржане трибине на тему транспарентности и улоге библиотека у овим процесима био повећан на 10 већих центара Србије.

²⁸ Професор Пол Стерџес био је председавајући комитета FAIFE (Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression) од 2003. до 2009. године. Овај Комитет је израдио Манифест о транспарентности.

транспарентности и улога књижница, који је изложио на шестом округлом столу о слободном приступу информацијама у Загребу 2006, изнео је тада следеће своје дилеме:

- Могу ли књижнице у стварности добити публикације и базе података везане за транспарентност?
- Могу ли оне осигурати информацијске услуге из подручја закона, права и овлашћења?
- Могу ли се књижнице учинковито повезати са организацијама цивилног друштва?
- Могу ли (и треба ли) оне да воде кампање за побољшање закона о приступу информацијама?

Доводећи скромно ове дилеме у везу са резултатима пројекта у Србији, одговор би могао гласити: чини се да може!, али да је одговор Пола Стерџеса на своје изречене дилеме: „Све наведено захтијева машту и одређени ступањ храбрости“ потпуно визионарски, те да се поред свих наведених могућности и модела како да јавна библиотека „свим својим бићем“ припадне грађанима, можемо сложити са овом тврдњом. У програм кампање уложен је огроман напор и труд појединих библиотекара ентузијаста. У спровођењу програма, БДС је имало подршку наведених институција, али подршку и активно учешће целе библиотечке заједнице Србије, нажалост, није имало. Подозрење, недовољна информисаност, можда недовољна вера у оправдане циљеве пројекта – само су неки од разлога за ово. С друге стране, ни БДС нема неопходну инфраструктуру, бројнији кадар који би радио на развоју удружења, реализацији пројекта и циљева, те недовољна финансијска средства.

Закључак

У раду је представљено право на слободан приступ информацијама, приказан краћи историјски контекст

FOI легислативе, представљено право на слободан приступ информацијама од јавног значаја, те дато виђење јавне библиотеке као „приступне станице“ за грађане. Доведени су у везу напори IFLA-е у дефинисању и промоцији интелектуалних слобода и слободе информисања и кратко представљени њени кључни манифести. Истакнут је значај образованог, обученог и одговорног библиотекара на задацима прерастања библиотеке од традиционалног места за позајмицу књига у истински информациони центар у коме ће грађани добити одговоре на своја питања или бити упућени где одговор могу наћи. Сматрамо нужним системско успостављање модела које јавна библиотека може применити у циљу одговорног и релевантног ангажмана у свакодневном животу своје заједнице. Посебна пажња истакнута је по питању схватања нове улоге савременог библиотекара као активног заступника интереса широког круга грађанства. Ослањајући се на директне резултате пројекта које је БДС спровело у сарадњи са независним државним телима Србије и седам јавних библиотека – закључак је да је наставак ангажованог учешћа библиотекара у процесу „подизања свести грађана о њиховом праву да знају“ у стварности могућ.

Да би временом постала саставни део свакодневног рада библиотекара, они морају најпре сами бити едуковани и обучени за ове процесе, како би помогли својим корисницима да што ефикасније дођу до жељених информација.

Литература

Alexandria Manifesto on Libraries, the Information Society in Action
<http://www.ifla.org/en/publications/alexandria-manifesto-on-libraries-the-information-society-in-action> (преузето 09.8.2011)

Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, (Службени гласник РС, бр. 120/04, 54/07, 104/09 и 36/10): <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/zakoni/881-2010-03-09-09-00-36.html> (преузето 09.8.2011)

IFLA Декларација о библиотекама, информационим сервисима и интелектуалној слободи <http://archive.ifla.org/faife/policy/iflastat/gldeclar-cs.pdf> (преузето 20.08.2011)

IFLA/UNESCO Манифест за јавне библиотеке из 1994. године: http://archive.ifla.org/VII/s8/unesco/Public_Library_Manifesto-sr.pdf (преузето 12.8.2011)

IFLA Манифест о транспарентности, добром управљању и слободи од корупције <http://www.ifla.org/files/faife/publications/policy-documents/transparency-manifesto-sr.pdf> (преузето 12.07.2011)

Међународни пакт о грађанским и политичким правима. Управа за људска и мањинска права РС: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sl/konvencije/medunarodni-pakt-ogradanskim-i-politickim-pravima> (преузето 14.07.2011)

Миленковић, Дејан. Приручник за примену Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја. Београд: Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, 2010.

Sturges, Paul. *Korupcija, transparentnost i uloga knjižnica. У Profesionalna etika knjižničara i društvene etičke norme. 6. okrugli stol : zbornik radova / uredili Alemka Belan-Simić, Marija Šapro-Ficović.* Zagreb: Hrvatsko knjižničko društvo, 2007.

Универзална декларација о људским правима 1948. <http://www.poverenik.org.rs/index.php/yu/doc/medjunarodni-dokumenti-/146-eaa-eaaja-o-aa.html> (преузето 11.8.2011)

Freedom of Information Act. The National Security Archive <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB194/index.htm> (преузето 21.09.2011)

Horvat, Aleksandra. *Javno i tajno u knjižničkoj struci.* http://dzs.ffzg.hr/text/jit_u_%20knjiz.htm (преузето 07.08.2011), такође доступно и у штампаном облику.

Horvat, Aleksandra. *Hrvatsko knjižničko društvo i slobodan pristup informacijama.* http://dzs.ffzg.hr/text/HKD_sl_prist_inf.pdf (преузето 18.07.2011)

Horvat, Aleksandra. *Slobodan pristup informacijama i zaštita intelektualnog vlasništva [Free Access to Information and Protection of Intellectual Property]. // Slobodan pristup informacijama: 7. i 8. okrugli stol : zbornik radova.* Zagreb : Hrvatsko knjižničko društvo, 2009.

Horvat, Aleksandra. *Professional Values Revisited: The Case of Croatia.* <http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/089e-Horvat.pdf>, (преузето 20.06.2011)

Horvat, Aleksandra. *Slobodan pristup informacijama.* http://dzs.ffzg.hr/text/horvat_slobodan.pdf (преузето 12.08.2011)

Countries with FOI Laws 2011: <http://right2info.org/resources/publications/countries-with-foi-laws-2011/view> (преузето 23.8.2011)

Vesna Crnogorac
Serbian Library Association, Belgrade

Public, Information of Public Importance and Public Libraries

Abstract

In view of the UN Universal Declaration of Human Rights, which proclaims the human "right to know", a great number of countries in the world has in the last forty years adopted the laws regulating the method of exercising the right of free access to the information of public importance.

With regard to the global field of librarianship, the IFLA has been encouraging libraries and librarians with its documents to strongly support the principles of intellectual freedom, and undisturbed flow of information and freedom of expression.

The paper presents the content of the right of free access to the information of public interest according to the Law adopted in Serbia in 2004, as well as its objectives and provisions, which may be equally important to and applicable by public libraries as "gates of knowledge and information", with a view to supporting and promoting the "right to know" to its customers.

Whether public libraries can support the exercising of the right, in what manner their role in this process could be considered *pro-active*, or what the role of librarians in the process would be, are the questions which the paper deals with and offers possible answers to through a prism of models of engaged participation of public libraries in a democratic society.

Key words: public libraries, right to know, free access to information of public importance

IFLA МАНИФЕСТ ТРАНСПАРЕНТНОСТ, КВАЛИТЕТНО УПРАВЉАЊЕ И АНТИКОРУПЦИЈА*

УДК:026/027:342.727(06) ; 343.85:343.52]:02(100)(06)

ИФЛА је у бројним приликама и на разним форумима јасно истакла свој став о позитивној друштвеној улози библиотека, као и своје залагање за додатно учвршћивање наведене улоге. ИФЛА доследно везује ту улогу уз принцип слободног приступа информацијама и слободу изражавања, као што је истакнуто у члану 19. *Ојшће декларације о људским правима* Уједињених нација из 1948. године.

* IFLA Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption
<http://www.ifla.org/files/faife/publications/policy-documents/transparency-manifesto-sr.pdf>

Напомене:

- ИФЛА/УНЕСКО смернице о јавним библиотекама (1994) (<http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/eng.htm>) наводе важност „добре информисаности грађана који су на тај начин оспособљени за коришћење својих демократских права, као и преузимање активне улоге у друштву“.
- Глазговска декларација о библиотекама, информационим услугама и интелектуалним слободама (2002) (<http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/gldelclar-e.html>) наводи да библиотеке и информационе службе „помажу у очувању демократских вредности и универзалних грађанских права“.
- Александријска изјава о библиотекама и информационом друштву у акцији (2005) (<http://www.ifla.org/III/wsis/AlexandriaManifesto.html>) поновно се позива на принцип према коме су „библиотеке и информационе службе кључне за функционисање демократског и отвореног

информационог друштва“; и том приликом додаје да „библиотеке имају кључну улогу у развоју добро информисаног грађанства и транспарентне владе“.

Транспарентност, квалитетно управљање и антикорупција

Транспарентност је основа сваког квалитетног управљања и први корак у борби против корупције. Транспарентност се намеће као основни принцип увођења система квалитетног управљања записима, архивима, као и финансијско-регулаторним и надзорним системима. Она је директно повезана с праксом друштвено одговорног ауторства и новинарства, уредништва, издаваштва и дистрибуције информација путем свих доступних медија.

Корупција поткопава темељне друштвене вредности и на тај начин угрожава владавину права, нарушавајући притом поверење грађана у политичке институције. Корупција ствара пословно окружење у којем напредују само корумпирани предузетници. Она ствара препреке научном раду и истраживању, слаби деловање појединих професија и спречава стварање друштва знања. Она увелико доприноси стварању и дугорочном одржавању људског незадовољства, истовремено спречавајући развој једног друштва. Корупција најбоље успева у условима тајновитости и општег незнања.

ИФЛА дефинише библиотеке као транспарентне установе посвећене омогућавању приступа већини прецизних и објективних образовних, научних и техничких информација, као и приступа информацијама од већег друштвеног значаја, а које би требало да буду доступне свим члановима неког друштва. Информативни материјали доступни путем библиотека и информационих служби доприносе квалитетнијем управљању, јер обогаћују знање својих грађана и поспешују њихове расправе и дебате.

Библиотеке и информационе службе требало би да прошире своју делатност како би постале активнији учесници у квалитетном управљању и борби против корупције. Конкретно, библиотеке би требало да одиграју значајну улогу у информисању грађана о њиховим правима и дужностима.

ИФЛА зато позива све библиотеке и информационе стручњаке, као и све особе задужене за управљање библиотекама и информационим службама на националном и локалном нивоу, да подрже следећи програм.

1. Библиотекари се морају супротставити корупцији која директно утиче на библиотекарство, када је реч, рецимо, о одабиру и набавци библиотечког материјала, запошљавању особа на одређена радна места у библиотеци или пак административним пословима везаним за библиотечке уговоре и финансије. Библиотекарска удружења требало би да подрже овај програм кроз стварање нових и јачање постојећих *Правила пословне етике*.
2. Библиотекари би требало да настоје да побољшају професионални статус свих информационих стручњака, као и да инсистирају на бољој плати за стручњаке како би смањили могућу подложност корупцији.
3. Библиотекари би требало да учврсте своју улогу у образовању грађана, на начин да оформе јаке збирке и квалитетан приступ информацијама на тему филозофије, друштвених наука, економије и политике.
4. У земљама где постоје закони о приступу информацијама или слободи информисања, библиотекари би требало да настоје да претворе своје библиотеке у центре где грађани

- могу састављати и предавати сопствене захтеве за приступ појединим информацијама.
5. У земљама где не постоје закони о приступу информацијама или слободи информисања, или се они не примењују, библиотекари би требало да подржавају иницијативе за састављање, дорађивање, промовисање и заштиту наведених закона.
 6. Потребно је организовати и обуку библиотекара и корисника о коришћењу информација које ће грађанима помоћи при разумевању наведених закона, као и у остваривању сопствених права и могућности.
 7. Библиотеке би требало да прикупљају информативне материјале владиних организација, посебно оне који се односе на грађанска права и дужности. Библиотеке се морају потрудити да информације које издају службене организације буду што разумљивије и што приступачније (путем регистара, сажетака, помоћи при претраживању итд.). Корисно би било и да организују дигитализацију и друге програме за очување службених информација које су везане уз законе, права и дужности, као и да омогуће приступ постојећим базама података у којима се налази оваква врста информација.
 8. Библиотечки простор требало би да буде расположив за подстицање грађанског права на информације (уз помоћ плаката и других облика оглашавања), а библиотекари би требало да раде на подизању грађанске свести о праву на приступ информацијама.
 9. Библиотеке би требало да створе или учествују у стварању антикорупцијских портала који нуде линкове према службеним изворима, антикорупцијским невладиним организацијама и другим важним изворима.
 10. Библиотеке би требало да подрже постојећа и будућа грађанска саветовалишта у организацији антикорупцијских невладиних организација, на начин да им пруже потребне информације, техничку подршку путем база података и све остало што, према стручној процени, сматрају важним.

.....
Превела с енглеској Милица Цвејковић

Уредничке напомене:

Манифест је јавно доступан за преузимање, превођење и објављивање на сајту IFLA-е на веб адреси: <http://www.ifla.org/publications/ifla-manifesto-on-transparency-good-governance-and-freedom-from-corruption>.

Објављен је и на сајту Библиотечарској груписа Србије (БДС) <http://bdsrs.blogspot.com/p/projekti.html>,

У оквиру пројекта БДС, објављен је и као штампано издање:

МЕЂУНАРОДНА федерација библиотекарских удружења и институција
 IFLA manifest – transparentnost, kvalitetno upravljanje i
 antikorupcija / [prevodilac Milica Cvetković]. – Beograd :
 Bibliotekarsko društvo Srbije, 2010 (Niš : Punta). – 1 leporelo ([5
 str.] ; 21 cm
 ISBN 978-86-87177-04-8 (broš.)
 COBISS.SR-ID 179791884

Editor's notes:

The Manifesto is publicly available for downloading, translation and publishing on IFLA website at the address: <http://www.ifla.org/publications/ifla-manifesto-on-transparency-good-governance-and-freedom-from-corruption>.

It is also published on the website of the Serbian Library Association (SLA) <http://bdsrs.blogspot.com/p/projekti.html>,

In the framework of the Serbian Library Association Project, it is also published as a printed edition:

МЕЂУНАРОДНА федерација библиотекарских удружења и институција
 IFLA manifest – transparentnost, kvalitetno upravljanje i
 antikorupcija / [prevodilac Milica Cvetković]. – Beograd :
 Bibliotekarsko društvo Srbije, 2010 (Niš : Punta). – 1 leporelo ([5
 str.] ; 21 cm
 ISBN 978-86-87177-04-8 (broš.)
 COBISS.SR-ID 179791884

2

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЗАВИЧАЈНИХ ЗБИРКИ

Уреднице шемаша
Гордана Љубановић
и Весна Ињац

.....
*Јелена Д. Мишровић, Јелена С. Андоновски,
Адам М. Софронијевић:* Иновативне
технологије у функцији развоја и
промоције дигиталних збирки завичајне
грађе: Microtask Platform и Yahoo Pipes

.....
Бојдан Трифуновић: Веб архива Чачка:
Како сачувати завичајну баштину на
интернету

.....
Мр Снежана Ненезић: Дигитализација
завичајне збирке у Народној библиотеци
Крушевац

.....
Емилија Димовска: Три корака до
једног клика: Дигитализација завичајне
грађе у Народној библиотеци „Стефан
Првовенчани“ у Краљеву

.....
Драјан Шојменовић: Пеглање преко
дугмића: Дигитализација фотографских
негатива на Завичајном одељењу Народне
библиотеке Бор

Уредничка напомена: Чланак др Марше Сељак „Како рационализовати каталогаизацију и побољшати функционалност COBISS система“, који је објављен у претходном броју Гласника Народне библиотеке Србије, изворно је објављен у часопису Организација знања, 2009, год. 14, бр. 4, стр. 172–179. Љубазношћу ауторке чланак је преведен за Гласник Народне библиотеке Србије.

Editor's note: The article written by Marta Seljak, Ph.D, “How to Rationalize Cataloguing and Improve the Functionality of the COBISS System”, which was published in the previous issue of The Herald of the National Library of Serbia, had originally been published in the magazine Organization of Knowledge, 2009, year 14, no. 4, pp. 172–179. The author was so kind as to give us permission to publish the translation of the article in The Herald of the National Library of Serbia.

ИНОВАТИВНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА И ПРОМОЦИЈЕ ДИГИТАЛНИХ ЗБИРКИ ЗАВИЧАЈНЕ ГРАЂЕ Microtask Platform и Yahoo Pipes

Јелена Д. Митровић, Јелена С. Андоновски,
Адам М. Софронијевић

УДК:027.7:004(497.11) ; 026:908(497.11):004

Универзитет у Београду

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд

Сажетак

У раду су представљене иновативне технологије које могу да омогуће значајна унапређења у области развоја и промоције дигиталних збирки завичајне грађе. Оптичко препознавање текста у процесу дигитализације завичајних збирки представља уско грло које због великих захтева за људским ресурсима представља значајан проблем за реализацију, посебно у библиотекама са мањим буџетима. *Microtask Platform* је

софтверски алат који омогућава дистрибуцију краткотрајних радних задатака извршиоцима који их обављају путем интернета. Овај алат омогућава укључивање волонтера у процес оптичког препознавања текста, који од своје куће могу обављати значајан посао у процесу дигитализације завичајне грађе. Промоција нових дигитализованих материјала у дугорочном процесу креирања збирки дигиталне завичајне грађе представља проблем због материјалних трошкова и потребног знања и вештина неопходних за успешну реализацију ових задатака. *Yahoo Pipes* је софтверски алат који омогућава филтрирање RSS материјала и на тај начин их оптимизује индивидуалним потребама корисника. Библиотекари креирањем персонализованих филтера за RSS материјале о дигитализованим материјалима својих библиотека могу значајно допринети њиховој промоцији и увећати њихову видљивост код потенцијалних корисника. У раду су представљени неки примери примене ових технологија у Одељењу за развој и одржавање система, дигитализацију фонда и културну делатност Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“.

Кључне речи: Дигитализација завичајних збирки, *Microtask Platform*, *Yahoo Pipes*, Универзитетска библиотека, Оптичко препознавање текста, RSS

Увод

Савремене пројекте дигитализације, који теже ефикасном и ефективном испуњавању потреба корисника, карактерише висок ниво комплексности реализације. Ово је резултат пре свега високо диференцираних и променљивих потреба корисника, које диктирају постојање великог броја специфичних корисничких група састављених од мањег броја корисника. Контекст пословања библиотека данас – динамично и глобализовано окружење чини суштину пословања библиотека, а то је креирање информација спајањем корисника и њему потребних података, немериво сложенијом него што је то био случај у времену које је иза нас. Да би се креирала информација за малобројну групу корисника, са веома диференцираним потребама, спајањем тих корисника и њима потребних података неопходно је, у контексту дигиталних збирки завичајне грађе, испунити два предуслова. Први је само постојање тих збирки у облику који задовољава основне потребе највећег броја корисничких група, а то данас значи постојање докумената са доступним и претраживим текстом. Други услов је да постоји свест корисника о постојању дигиталне збирке у којој је могуће лоцирати потребне податке од којих може настати информација. Испуњавање ова два предуслова захтева примену ресурса који често не стоје библиотекама на располагању, па се оне опредељују за компромисно решење – реализацију пројеката дигитализације у облику и обиму који је могуће реализовати са расположивим ресурсима, а који не испуњавају захтеве корисника у потпуности, већ представљају први корак и припрему за будуће, сложеније пројекте дигитализације. Иако је дигитализација дефинисана као један од приоритета

деловања Министарства културе у периоду 2008–2011. године¹, у Србији данас сви пројекти дигитализације представљају у већој или мањој мери резултат оваквог компромиса. Дигитална Народна библиотека Србије² представља највећу дигиталну збирку у нашој земљи, али нажалост још не нуди већи број претраживих текстова. У ширим корисничким круговима мало позната дигитална библиотека Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ у Чачку³ садржи више од 50.000 докумената за које је омогућено претраживање текста, а ова библиотека развила је сопствено софтверско решење за дигиталну библиотеку.⁴ Дигитална библиотека Математичког факултета у Београду⁵ презентује електронске књиге у pdf формату из области математике, физике, астрономије, механике, а омогућено је претраживање по елементарним метаподацима. Од априла 2007. године ова дигитална библиотека функционише захваљујући софтверу *DSpace*, који се користи за стварање отворених дигиталних репозиторијума.⁶ Дигитална библиотека „Антологија српске књижевности на интернету“⁷ настала је у сарадњи Учитељског факултета у Београду и фирме *Microsoft*, а у оквиру програма „Партнер у учењу“.

¹ Министарство културе, <http://www.kultura.gov.rs/?p=633> (преузето 7.09.2011)

² Дигитална Народна библиотека Србије, <http://scr.digital.nb.rs/> (преузето 7.09.2011)

³ Дигитална библиотека „Владислав Петковић Дис“, Чачак, http://cacak-dis.rs/dig_bibl/index.html (преузето 7.09.2011)

⁴ Богдан Трифуновић, „Завичајне дигиталне библиотеке“, *Култура*, бр. 129 (2010), Београд, стр. 155–181. http://www.cacak-dis.rs/elektronska_izdanja/Glas_biblioteke_16/01_trifunovic-vukajlovic-upravljanje-informacijama.pdf (преузето 7.09.2011)

⁵ eLibrary Математичког факултета у Београду, <http://elibrary.matf.bg.ac.rs/> (преузето 7.09.2011)

⁶ DSpace софтвер, <http://www.dspace.org/> (преузето 7.09.2011)

⁷ Антологија српске књижевности на Интернету, http://www.ask.rs/ASK_SR_projekat.aspx (преузето 7.09.2011)

Од маја 2009. године читаоци на располагању имају средњовековна житија српских светаца, српску народну поезију и прозу, капитална дела српске књижевности 18. и 19. века и најважнијих дела с почетка 20. века, која нису под ауторским правима, и важних књижевних дела 20. века за чије су објављивање у овој едицији право дали сами аутори. Одабир дела направили су професори Учитељског факултета. Све књиге ове дигиталне антологије су на српском језику и у ћириличном писму, текстови су претраживи, а корисници их могу и преузети у формату *docx*.

Дигиталне збирке завичајне грађе у нашој земљи настају готово искључиво ретроспективном дигитализацијом. То значи да процес рада после првих корака који се односе на планирање пројекта, одабир грађе и припремну фазу, обавезно укључује дигитализацију одабране грађе процесом скенирања. У идеалним условима следећи корак би подразумевао креирање претраживог текста кроз реализацију процеса оптичког препознавања текста (*Optical Character Recognition – OCR*). Овај процес, нажалост, захтева велик број радних сати коректора, који морају проћи кроз машински добијени текст и исправити грешке које неминовно настају. Из овог разлога велик број библиотека прескаче овај корак у пројектима дигитализације или га реализује у обиму који је знатно мањи од обима укупно дигитализоване грађе коју је потенцијално могуће укључити као улаз у овај процес. Наредни кораци у пројектима дигитализације обухватају креирање докумената од расположивих материјала, најчешће докумената у *pdf* формату који садрже непретраживи текст или ређе претраживи текст у *doc* или *docx* форматима или једноставно као део *html* интернет странице. Наредни корак представља израда метаподатака и доступност креираних дигиталних докумената за кориснике путем интернета. Било које од одабраних решења у овој фази, било да је у питању доступност само преко интернет презентације библиотеке или већег репозиторијума, укључујући и доступност

путем великих портала дигиталних објеката какав је Еуропеана, представљају у својој суштини пасивну промоцију дигиталне збирке у којој на кориснику остаје задатак претраживања интернета, репозиторијума или портала и проналажење веће групе података – дигиталне збирке из које ће се детаљнијом обрадом доћи до података који ће учествовати у креирању информације. Надградња овог традиционалног и, морамо напоменути, неопходног корака у процесу дигитализације јесте активна промоција дигиталне збирке, при чему се проактивним методама корисници обавештавају о постојању дигиталне збирке, како би се повећала њена видљивост и коришћење. У контексту важности креирања претраживог текста и промовисања дигиталне збирке у даљем тексту презентујемо иновативне технологије које могу смањити трошкове реализације ових активности у библиотекама путем укључивања корисника у процес оптичког препознавања текста и путем аутоматизованог сигнализирања појаве нових дигиталних садржаја.

Microtask и расподела посла

Дигитализација у библиотекама, где год се оне налазиле, обично подразумева поседовање скупе опреме, обучавање запослених за нове задатке које је потребно обавити, неретко и запошљавање нових људи који ће у том процесу учествовати, али и препуштање дела посла особама које нису запослене у библиотеци. Концепт *аутсорсинга* (*outsourcing*) добро је познат у пословном свету. Новији концепт од овога јесте такозвани *краудсорсинг* (*crowdsourcing*), то јест расподела пословних задатака групи необучених људи, обично волонтера, која доноси добре резултате.⁸

8 J. J. Howes, The Rise of Crowdsourcing, <http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html> (преузето 7.09.2011)

Финска компанија *Microtask*⁹ је идеју *краудсорсинга* развила у смеру расподеле послова на веома мале задатке, такозване микрозадатке (*microtasks*). Њихова револуционарна софтверска платформа, *Microtask Platform*, комбинује расподелу послова са рачунарским технологијама и тако ствара услугу обраде података, помоћу које се могу обрадити двосмислени или непрецизни, чак и руком писани подаци. *Microtask Platform* је заправо софтверска платформа за глобалну расподелу краткотрајних задатака онлајн. Ти задаци се највише користе да би људи могли да исправљају текстове који су обрађени технологијом оптичког препознавања текста, то јест оптичким препознавањем карактера, на пример, код дигитализованих књига. Алгоритми система за оптичко препознавање текста¹⁰ веома добро раде на текстовима писаним савременим фонтовима и врстама слова, али тешкоће настају када треба обрадити старе текстове са другачијим врстама слова од оних која се данас користе.¹¹ У тим случајевима, рачунарски алгоритми нису довољни, те се резултати процеса оптичког препознавања текста морају побољшати уз људску помоћ.

Digitalkoot

Microtask је посебну пажњу привукао својим онлајн игрицама које комбинују забаву и волонтерски рад у циљу очувања финског културног наслеђа. Имајући у виду чињеницу да људи могу сатима да играју једноставне онлајн игрице, компанија *Microtask* је одлучила да ту људску особину искористи како

би, у комбинацији са краудсорсингом, помогла дигитализацију финског културног наслеђа, и тако је, сарадњом Националне библиотеке Финске¹² и *Microtask*-а, настао *Digitalkoot*.¹³

Реч *talkoot* у финском језику користи се за обичај који подразумева окупљање људи како би без новчане надокнаде заједно радили на неком пројекту, на пример, да би нешто изградили или поправили. Зато је овај пројекат, где се волонтери окупљају у дигиталном окружењу како би исправили грешке настале скенирањем новинске архиве, назван *Digitalkoot*.¹⁴

Digitalkoot је покренут 8. фебруара 2011. године и за циљ има исправљање грешака насталих у процесу дигитализације финских новина с краја 19. века, *Aamulehti*, које се чувају у Националној библиотеци Финске. Као први овакав програм у Европи, он кроз краудсорсинг покреће велик број људи да помогну дигитализацију милиона страна архивских материјала. Овај програм комбинује забаву и добровољни рад, а спроводи се кроз две онлајн игрице. У „Лову на кртице“ (енг. *Mole Hunt*, фин. *Myyräjahti*), пред играча се постављају две речи, за које, што је то брже могуће, треба утврдити јесу ли исте, при чему се мора обратити пажња на велика слова и на интерпункцијске знаке. Једна реч је оригинална реч извучена из скенираног текста, док је друга реч верзија те оригиналне речи добијена технологијом оптичког препознавања текста. После сваког одговора, кртица нестане са екрана, али тек на крају одиграног нивоа играч може да види колико тачних одговора је дао. На тај начин се откривају

9 Microtask, <http://www.microtask.com/?gclid=CJPXo6Oyg6sCFcq-zAod21h81w> (преузето 07.09.2011)

10 Ethem F. et al, "A line-based representation for matching words in historical manuscripts", *Pattern Recognition Letters*, Volume 32, Issue 8, 1 June 2011, Pages 1126–1138. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016786551100050X> (преузето 07.09.2011)

11 Digitalkoot: Making Old Archives Accessible Using Crowdsourcing, Otto Chrons, Sami Sundell, <http://crowdresearch.org/blog/?p=1154> (преузето 07.09.2011)

12 National Library of Finland, <http://www.nationallibrary.fi/> (преузето 07.09.2011)

13 Digitalkoot, <http://www.digitalkoot.fi/en> (преузето 07.09.2011)

14 Исто.

словне грешке у архивираним материјалима (Слика 1).¹⁵

Слика 1

Друга игрица носи назив „Мост за кртице“ (енг. *Mole Bridge*, фин. *Myyräsilta*). Од играча се очекује да тачно откуцају речи које се појаве на екрану, при чему се такође мора обратити пажња на велика слова и на интерпункцијске знаке. Тачан одговор, односно тачно укуцана реч, помаже кртицама да изграде мост преко реке. Са сваком новом укуцаном речју, мост за кртице добија нов део од дрвета. Систем онда утврђује јесу ли одговори тачни тако што се нови делови који су добијени за тачне одговоре претварају у челичне делове моста, док они делови који су мосту додати након нетачног укуцавања речи – експлодирају и нестају носећи са собом и неколико околних делова моста. Када играч успе да изгради мост и спасе кртице, ниво се завршава и израчунавају се добијени поени. У овој игрици, као и у претходној, добијају се позитивни поени за тачне

одговоре, а негативни поени за нетачне одговоре. У игрици „Мост за кртице“ постоји дугме на које се може кликнути ако играч не може да препозна реч, то јест ако не може да је укуца, такозвано *Impossible* дугме (Слика 2).¹⁶ Притиском на то дугме, у горњем делу екрана се, уместо речи коју играч није могао да препозна, појављује нова реч, а број стечених поена остаје непромењен, то јест играч не губи поене.

Слика 2

Играње онлајн игрица у циљу дигитализације је релативно нов концепт, али свакако је то иновација која је привукла много пажње. На овај начин се врши и промоција дигитализованих збирки, јер тако много више људи има прилику да сазна за дигитализоване материјале.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

Игрице „Лов на кртице“ и „Мост за кртице“ могу се играти директно преко *Digitalkoot* сајта, пријављивањем помоћу адресе електронске поште играча, али и на социјалној мрежи Фејсбук (*Facebook*).¹⁷ Играње преко Фејсбук налога је популарније јер на тај начин играчи могу да поделе свој успех. Сваког дана се на *Digitalkoot* Фејсбук страници ажурира списак шест најбољих играча обе игрице, а може се видети и број поена који су постигли. С обзиром на специфичности финског језика, особама које овај језик не познају довољно добро биће тешко да дају тачне одговоре и на тај начин помогну дигитализацију. Као прво, потребно је користити посебне самогласнике, као што су: å, ö и ä, а речи су обично сложене.

До сада је 76.509 људи посетило сајт *Digitalkoot*. Волонтери су допринели поклонивши укупно 240.658 минута свог времена (што се своди на 5.039.391 урађених микрозадатака).¹⁸ Након што заинтересовани „микрорадници“ широм Финске и у осталим деловима света заврше своје задатке, *Microtask* поново саставља резултате њиховог рада у комплетан задатак.

На Слици 3¹⁹ представљен је изглед скениране странице текста из *Aamulehti* новина (лево), затим изглед те исте странице обрађене технологијом оптичког препознавања текста (у средини), те коначан изглед дигитализованог текста настао захваљујући *Digitalkoot*-у и *Microtask*-у (десно).

У обраду података добијених захваљујући волонтерима, укључен је и систем за проналажење

грешака.²⁰ Овакви системи су неопходни јер, нажалост, увек има играча који намерно укуцавају погрешне одговоре и уопште не желе да својим радом допринесу дигитализацији. Како би идентификовао злонамерне волонтере, систем на почетку игрице поставља низ такозваних „златних задатака“, за које су одговори већ утврђени и познати. Када играч, дајући одређен проценат тачних одговора, докаже да заиста жели да игра по правилима и да жели да помогне, проценат ових задатака који служе за проверу постепено се смањује. Овај процес је потпуно не приметан, те чак ни злонамерни играчи који разумеју механизам по ком провера функционише, неће моћи да га заобиђу.

Касније ове године, планирано је да волонтери помажу тако што ће структурирати документе и стављати етикете (*tags*) на слике.²¹

Yahoo канал за податке (*Yahoo Pipes*)

Библиотекама и институцијама с малим буџетом потребан је брз, лак и бесплатан начин промоције дигиталних збирки. У ту сврху се често користе социјалне мреже, али постоје и други ефикасни начини. Један од њих је промоција путем *RSS feed*-а и сервиса који га користе.

Канал за податке је бесплатан сервис на мрежи који уз помоћ визуелног едитора омогућава комбиновање информација са различитих веб извора. Сваки канал за податке садржи два или више модула са једним или више терминала који су представљени малим

¹⁷ Digitalkoot, <http://www.facebook.com/#!/digitalkoot> (преузето 07.09.2011)

¹⁸ Исто.

¹⁹ *The National Library of Finland Bulletin*, 2011, <http://www.kansalliskirjasto.fi/extra/bulletin/brief2.html> (преузето 07.09.2011)

²⁰ B. Schneier, *Applied Cryptography: Protocols, Algorithms, and Source Code in C* (New York, John Wiley & Sons, Inc. 1996), 32.

²¹ Microtask блог, <http://blog.microtask.com/2011/06/the-secrets-of-digitalkoot-lessons-learned-crowdsourcing-data-entry-to-50000-people-for-free/> (преузето 06.09.2011)

Слика 3

Оригинални скенирани текст

Текст после аутоматског препознавања

Digitalkoot резултат са исправним именима

круговима. Модули се међусобно повезују кликом на излазни терминал једног модула и превлачењем миша до улазног терминала другог модула, па се на тај начин излаз једног модула користи као улаз следећег модула. Излаз канала за податке може бити у RSS 2.0, RSS 1.0 (RDF), JSON и Atom формату. RSS (Really Simple Syndication) је скуп веб формата који се користе за прикупљање садржаја са блогова или веб страна.²² RSS се може дефинисати и као XML датотека која прикупља информације и информисе кориснике о ажурираним блоговима и веб странама за које су они заинтересовани. Корисник се претплаћује на RSS материјале преко RSS читача или преко RSS агрегатора. Најпознатији RSS читачи данас су *Bloglines* (www.bloglines.com) и *Google*

Reader (www.google.com/reader), а од агрегатора широко се користе *FeedReader* (www.feedreader.com/) и *Yahoo Pipes* (<http://pipes.yahoo.com/pipes/>). Популарни веб претраживачи, *Microsoft Internet Explorer* и *Mozilla Firefox*, имају уграђене читаче RSS информација који се лако могу додати веб страни корисника.²³ RSS материјали се препознају по специфичној иконици.

Yahoo канал за податке је софтверски алат који омогућава филтрирање RSS материјала и на тај начин их оптимизује индивидуалним потребама корисника. Ова апликација, на интерактиван начин,

²² Understanding Web 2.0, http://hcutuk.etu.edu.tr/bil/554/Understanding_web_2.pdf (преузето 07.09.2011)

²³ Sanjaya Mishra, "Really Simple Syndication", *STRIDE Handbook: e-learning*, br. 8 (2009), http://elf.westernsydneyinstitute.wikispaces.net/file/view/eLearning+STRIDE_Hb8_Full.pdf/114728879/eLearning%20STRIDE_Hb8_Full.pdf#page=120 (преузето 07.09.2011)

омогућава манипулацију веб информацијама како би се креирали нови извори информација и веб апликације.²⁴ *Yahoo* канал за податке има структуру графа која омогућава преузимање информација са различитих *RSS* извора, *Flickr*-а, *Yahoo*-а, веб страна и слично.

Yahoo канал за податке су направили Паша Садри (Pasha Sadri), Ед Хо (Ed Ho), Џонатан Тревор (Jonathan Trevor), Кевин Ченг (Kevin Cheng) и Даниел Рафел (Daniel Raffel) из *Yahoo*-а и представили га јавности 7.02.2007. године. Апликација је добила име по сервису *Unix pipe* <http://www.december.com/unix/tutor/pipesfilters.html>. После четири године, поред ове апликације на вебу постоји и *iPhone* верзија (http://www.webmonkey.com/2007/10/yahoo_pipes_for_the_iphone/).

Апликација *Yahoo* канал за податке омогућава корисницима да „довуку“ информације са различитих извора и да затим поставе правила како тај садржај може бити модификован. За креирање или измену канала креатор мора да се региструје са *Yahoo ID* налогом. Након регистрације корисник бира опцију *Create a pipe* и отвара *Pipe Editor*, алат заснован на програмском језику *JavaScript*. *Pipe Editor* се састоји из три дела (Слика 4).²⁵

– Мени (*the Library*) – део на левој страни екрана који садржи листу доступних модула и већ готове канале за податке;

– Радна површина (*the Canvas*) – главна радна површина за израду канала за податке која се налази на централном делу екрана;

– Провера резултата (*the Debugger*) – део променљиве величине на дну екрана који показује излазне информације модула али и целог канала за податке.

У менију се налази листа свих доступних модула који су груписани по функцијама, листа омиљених канала за податке које су направили други (*subPipe*) и листа канала које је сам корисник направио и који се могу користити као основа за израду нових канала. Листа доступних модула:

– Модул извори (*sources*) – садржи модуле у којима се наводе извори података који као крајњи резултат дају *RSS* материјале;

– Модул кориснички улази (*User Inputs*) – садржи модуле који омогућавају корисницима да поставе текстуалне информације, датуме, бројеве, *URL* адресе као улазне вредности;

– Модул оператори – садржи модуле за обављање функција као што су рачунање, преименовање, сортирање, филтрирање и слично;

– Модул *URL* – садржи модуле за израду и манипулацију *URL* адресама;

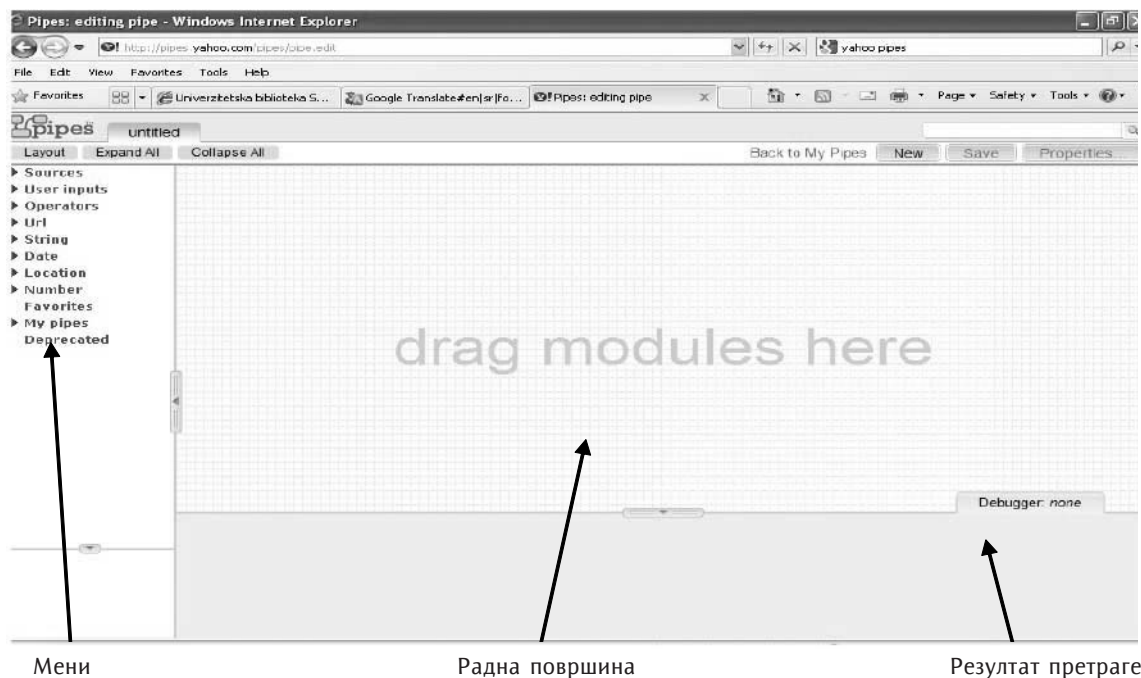
– Модул ниска (*string*) – садржи модуле за управљање нискама;

– Модул датум (*date*) – садржи модуле за управљање датумима.

Радна површина се налази на централном делу екрана и користи се за израду и тестирање канала за податке. Креатор поставља модуле на радну површину и сређује их онако како мисли да је најбоље, или едитор сам може средити модуле ако креатор одабере дугме *Layout*, у горњем левом углу екрана. Када се модули поставе на радну површину, онда се међусобно повезују. Успостављене везе између модула се могу и прекинути кликом на било који терминал на крају везе (појавиће се сличица маказа). Резултат претраге се налази испод радне

²⁴ Yahoo Pipes: getting started with custom RSS feeds, <http://arstechnica.com/web/guides/2009/03/yahoo-pipes-getting-started-with-custom-rss-feeds.ars> (преузето 07.09.2011)

²⁵ About the Pipes Editor, <http://pipes.yahoo.com/pipes/docs?doc=editor> (преузето 07.09.2011)

Слика 4

површине и показује излаз изабраног модула (модул који је означен наранџастом бојом). Да би се видео излаз целог канала за податке у делу *Debugger* бира се опција *output*. Како би резултат претраге показивао најновије излазе канала који се ради, потребно је повремено кликнути на дугме *Refresh*. Резултат претраге се може користити за проверу сваког дела канала како би се утврдило да канал ради на очекиван начин. Резултат претраге показује наслов сваке ставке у извору, а кликом на мали троугао са леве стране сваког наслова може се детаљно видети његов садржај.

Након креирања канала, креатор додељује име каналу, чува га (дугме *Save* у горњем десном углу едитора) и покреће (дугме *Run Pipes*). Када се канал покрене преко дугмета *Publishing*, канал може постати јавно доступан, што значи да други корисници могу да преузму канал и да га користе и мењају за своје потребе. У делу *Properties* креатор даје опис канала и кључне речи преко којих канал могу да пронађу различите машине за претраживање и корисници. Постоје различити туторијали о томе како направити *Yahoo* канал за податке, којих има и на *YouTube*, а објављени канали могу се претраживати и видети на адреси <http://pipes.yahoo.com>.

Yahoo канал за податке почеле су да користе и библиотеке за филтрирање различитих врста информација. Неки примери су:²⁶

– Library Literature Journals (<http://pipes.yahoo.com/madinkbeard/NIG6cYgE3BG6qtZJmLokhQ>) – канал за податке који филтрира садржаје библиотечких часописа;

– Cincinnati Public Library Feed mashup (http://pipes.yahoo.com/danieljohnsonjr/tE2iq6s_3BGtpZqCjZhxuA) – канал за податке који филтрира RSS изворе јавних библиотека;

– State Library of Victoria images from Flickr (http://pipes.yahoo.com/pipes/pipe.info?_id=05330817a8f7377925a12e6c9a15e9db) – канал за податке који филтрира слике Државне библиотеке Викторија у Мелбурну, Аустралија, са Фликера;

– Search VIVA Libraries' Feeds (<http://pipes.yahoo.com/fagan/OLzdr3dO3BGtBU1KEpPZnA>) – канал за податке који филтрира изворе VIVA Consortium Libraries према терминима за претраживање из наслова, описа и линкова;

– Scottish Libraries Newsfeed (http://pipes.yahoo.com/pipes/pipe.info?_id=6i28A8Rv3hGFIZQlfrsUA) – канал за податке који филтрира вести које постављају библиотеке у Шкотској, било на званичним веб странама или блоговима;

– Searchable Library Technology RSS Feed Combiner (<http://pipes.yahoo.com/nicktomauiuolo/searchrss>) – канал за податке који филтрира RSS изворе информација о библиотечким технологијама.

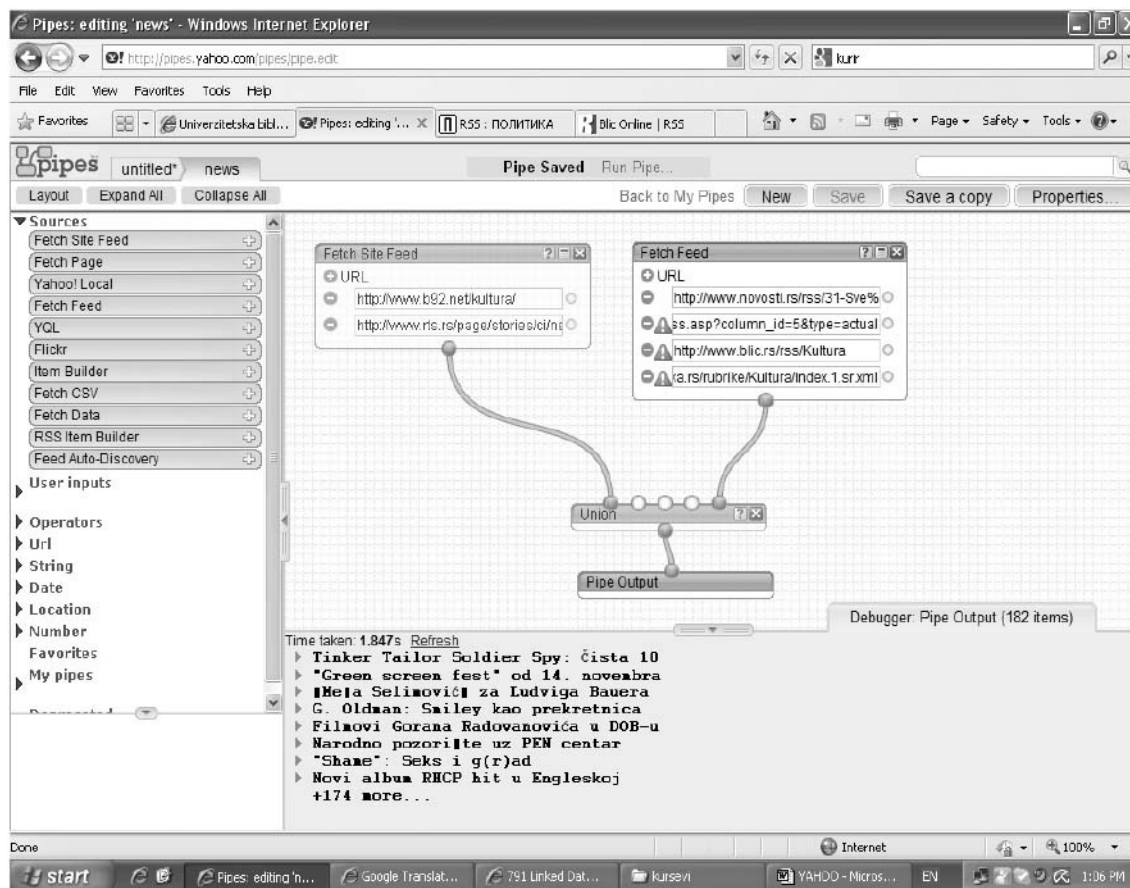
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду почела је да користи Yahoo канал за податке, чиме се сврстава у ред најразвијенијих библиотека у свету. За потребе корисника библиотеке направљен је Yahoo канал за податке који филтрира вести из културе које објављују неке медијске куће (*Политика*, *РТС*, *Б92*, *Новосћи*, *Данас* и *Блиц*) како би вести биле обједињене на једном месту преко агрегатора Yahoo канала за податке (Слика 5)²⁷. Канал за податке биће постављен на веб страну Универзитетске библиотеке. Наредни планови су да се помоћу сервиса обједине вести из стручних и научних области и учине доступним корисницима Библиотеке и корисницима веб стране Библиотеке.

Закључак

Дигитализација представља уобичајену активност у савременим библиотекама, али излазни резултати овог процеса зависе у великој мери од ресурса укључених у реализацију овог процеса. У периоду економске кризе у коме буџети библиотека не расту потребно је користити иновативне технологије како би се уз мања улагања реализовали бољи пословни резултати. Технологије презентоване у раду омогућавају унапређење две веома значајне фазе у процесу дигитализације: креирање претраживог текста и промоцију дигиталне збирке. Процес дигитализације завичајне збирке има за циљ развијање висококвалитетног дигиталног садржаја, што је кључно за побољшавање јавног приступа информацијама које су у вези са завичајном грађом, али и за промовисање образовања и истраживања. Стручњаци из области библиотекарства су све више заинтересовани за стварање дигиталних извора информација како би побољшали приступ својим збиркама, као и њихово разумевање. Ти дигитални извори биће корисни само

²⁶ 791 Linked Data in Libraries: Course Blog for SOIS UWM course 791: Linked Data in Libraries: Library Mashups, the Semantic Web and Web 2.0: Yahoo Pipes, <http://791linkeddata.blogspot.com/2011/03/yahoo-pipes.html> (преузето 07.09.2011)

²⁷ Yahoo pipes <http://pipes.yahoo.com/pipes/pipe.edit> (преузето 07.09.2011)

Слика 5

ако их је могуће лако пронаћи и претраживати, за шта је потребно имати пун текст дигитализованих материјала. У нашој земљи је употреба нових технологија у циљу дигитализације још увек у повоју,

али се надамо да ће приближавање ових технологија стручној научној јавности убрзати њихово увођење у нашим културним и образовним установама.

Библиографија

791 Linked Data in Libraries: Course Blog for SOIS UWM course 791: Linked Data in Libraries: Library Mashups, the Semantic Web and Web 2.0: Yahoo Pipes, <http://791linkeddata.blogspot.com/2011/03/yahoo-pipes.html> (преузето 06.09.2011)

About the Pipes Editor, <http://pipes.yahoo.com/pipes/docs?doc=editor> (преузето 01.09.2011)

Антологија српске књижевности на Интернету, http://www.ask.rs/ASK_SR_projekat.aspx (преузето 06.09.2011)

Benetti, Tommaso De, *The Secrets of Digitalkoot: Lessons Learned Crowdsourcing Data Entry to 50,000 People* (for free), <http://blog.microtask.com/2011/06/the-secrets-of-digitalkoot-lessons-learned-crowdsourcing-data-entry-to-50000-people-for-free/> (преузето 02.09.2011)

Центар за дигитализацију Градске библиотеке у Чачку, <http://www.cacak-dis.rs/digitalizacija/centar-za-digitalizaciju/> (преузето 05.09.2011)

COBISS, <http://www.vbs.rs/cobiss/> (преузето 04.09.2011)

Digitalkoot, <http://www.digitalkoot.fi/en> (преузето 02.09.2011)

Digitalkoot: Making Old Archives Accessible Using Crowdsourcing/ Otto Chrons, Sami Sundell, <http://crowdresearch.org/blog/?p=1154> (преузето 03.09.2011)

Дигитална библиотека „Владислав Петковић Дис“, Чачак, http://cacak-dis.rs/dig_bibl/index.html (преузето 05.09.2011)

Дигитална Народна библиотека Србије, <http://scr.digital.nb.rs/> (преузето 05.09.2011)

DSpace софтвер, <http://www.dspace.org/> (преузето 06.09.2011)

eLibrary Математичког факултета у Београду, <http://elibrary.matf.bg.ac.rs/> (преузето 06.09.2011)

Ethem F. Can, Pinar Duygulu, “A line-based representation for matching words in historical manuscripts”, *Pattern Recognition Letters*, Volume 32, Issue 8, 1 June 2011, Pages 1126-1138.

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016786551100050X> (преузето 05.09.2011)

Goldsborough, Reid, “Keeping up with really simple syndication” *Bussines Journal*, vol. 20, issue 42 (2006),

<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&hid=105&sid=c9e8d096-9e38-4256-9d4c-65965fbd9051%40sessionmgr114>, (преузето 07.09.2011)

Howes, J, “The rise of crowdsourcing”, *Wired*, 14. <http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html> (преузето 03.09.2011)

Microtask, http://www.microtask.com/?gclid=CJP_Xo6Oyg6sCFcq-zAod21h81w (преузето 02.09.2011)

Microtask блог, <http://blog.microtask.com/2011/06/the-secrets-of-digitalkoot-lessons-learned-crowdsourcing-data-entry-to-50000-people-for-free/> (преузето 06.09.2011)

Министарство културе, <http://www.kultura.gov.rs/?p=633> (преузето 02.09.2011)

Mishra, Sanjaya, “Really Simple Syndication”, *STRIDE Handbook: e-learning*, No. 8 (2009), http://elf.westernsydneyinstitute.wikispaces.net/file/view/eLearning+STRIDE_Hb8_Full.pdf/114728879/eLearning%20STRIDE_Hb8_Full.pdf#page=120 (преузето 07.09.2011)

Murugesan, San, “Understanding Web 2.0”, *IT Pro*, јул/август, 2007,

http://hcotuk.etu.edu.tr/bil554/Understanding_web_2.pdf (преузето 07.09.2011)

The National Library of Finland Bulletin, 2011, <http://www.kansalliskirjasto.fi/extra/bulletin/brief2.html> (преузето 03.09.2011)

The National Library of Finland, <http://www.nationallibrary.fi/> (преузето 02.09.2011)

Pipe Editor, <http://pipes.yahoo.com/pipes/pipe.edit> (преузето 06.09.2011)

Schneider, B., *Applied Cryptography: Protocols, Algorithms, and Source Code in C*, New York, John Wiley & Sons, Inc. 1996, 32.

Трифуновић, Богдан, „Завичајне дигиталне библиотеке“, *Култура*, бр. 129 (2010), Београд, стр. 155-181.

http://www.cacak-dis.rs/elektronska_izdanja/Glas_biblioteke_16/01_trifunovic-vukajlovic-upravljanje-informacijama.pdf (преузето 05.09.2011)

What is RSS (Really Simple Syndication)? <http://www.wisegEEK.com/what-is-rss.htm> (преузето 07.09.2011)

Yahoo Pipes: getting started with custom RSS feeds, <http://arstechnica.com/web/guides/2009/03/yahoo-pipes-getting-started-with-custom-rss-feeds.ars> (преузето 06.09.2011)

Jelena D. Mitrović
Jelena S. Andonovski
Adam M. Sofronijević

University of Belgrade
University Library "Svetozar Marković"
Belgrade

Innovative Technologies Used for Development and Promotion of Digital Collections of Local Cultural Heritage Microtask Platform and Yahoo Pipes

Abstract

The paper presents innovative technologies that can improve development and promotion of digital collections of local cultural heritage. Optical character recognition in the process of digitization of local cultural heritage collections presents a bottleneck situation due to high demands for human resources and is difficult to carry out, especially in libraries with small budgets. *Microtask Platform* is a software tool that enables distribution of short tasks to volunteers willing to complete those tasks over the Internet. This tool makes it possible for volunteers to be included in the process of OCR of the texts from the comfort of their homes, and by doing that, they can contribute greatly to the process of digitization of local cultural heritage. Promotion of the new digitized materials in the long-term process of creating digital collections of local cultural heritage presents a problem due to material expenses and required skills and knowledge necessary for carrying out these tasks successfully. *Yahoo Pipes* is a software tool that enables filtering of the RSS material, thus optimizing those materials according to the users' individual needs. Librarians can create personalized filters for RSS materials about digitized materials from their libraries and by doing that, they can contribute to promotion of those materials and increase their visibility to prospective users. This paper presents the ways in which these technologies are used and can be used in the Department for Development and System Administration, Book Digitization and Cultural Activities of the University Library "Svetozar Marković" in Belgrade, Serbia.

Keywords: digitization of local cultural heritage, *Microtask Platform*, *Yahoo Pipes*, University Library "Svetozar Marković" in Belgrade, Optical Character Recognition, RSS

ВЕБ АРХИВА ЧАЧКА: КАКО САЧУВАТИ ЗАВИЧАЈНУ БАШТИНУ НА ИНТЕРНЕТУ

Богдан Трифуновић

Центар за дигитализацију

Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, Чачак

УДК: 026:908(497.11):004 ; 930.25:004.738.5

Сажетак

Све брже пресељавање информација на интернет условљава решавање питања дугорочног очувања и доступности тих информација у будућности. Културна и научна баштина на интернету постоји практично од тренутка када су први јавни веб сајтови заживели, док данас можемо говорити о посебном делу националне баштине, која се у дигиталном облику налази разбацана по вебу. Неретко интернет верзија неке публикације – текст, фотографија, звучни или видео запис – постоји само у том облику, па потреба њиховог очувања добија посебну димензију, која превазилази питање дигитализације културне или научне баштине створене у материјалној форми или на традиционалним медијима као што је папир. Овај рад се

бави проблемима идентификовања, селекције, обезбеђивања очувања и доступности завичајне баштине Чачка на вебу, којима се Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ активно бави од 2009. године кроз пројекат „Веб архива Чачка“, у склопу свог опсежног програма дигитализације и дигиталног очувања културне баштине заједнице којој припада.

Кључне речи: веб архива, архивирање, интернет, културна баштина, дигитална заштита, завичајна баштина

Шта је веб архивирање?

Веб архивирање (*Web archiving*) означава јединство процеса прикупљања (на енглеском *capture* или *harvest*), складиштења или архивирања (*archive*) и коришћења, то јест приступа архивираној грађи са интернета (*access*). Веб архивирање се може дефинисати као складиштење у дигиталном репозиторијуму целине или одређеног дела

интернет садржаја, зарад обезбеђивања трајног очувања и приступа архивираним садржајима у будућности. Овај термин је временом постао најзаступљенији међу стручњацима који се баве проблемом очувања културне и научне баштине на интернету, мада се упоредо са њим и даље користе термини *Internet preservation*, *Internet harvesting*, и тако даље.¹ Дигитална баштина на интернету специфична је по томе што не постоји у физичком (аналогном) облику, па њено дугорочно архивирање значи архивирање оригинала, односно јединог примерка, што се разликује од дигитализације физичких публикација, попут књига, код којих се дигитализација не може изједначити са трајним очувањем оригинала. Најважнија међународна организација за веб архивирање, Међународни конзорцијум за очување садржаја са интернета (*International Internet Preservation Consortium, IIPC*)², управо у свом имену и мисији даје нагласак на очувању интернет садржаја за будуће генерације. Веб архивирање је заједничка делатност око четрдесет институција из читавог света окупљених у Конзорцијуму (националне библиотеке и архиви, профитне и непрофитне компаније...), као и развој система за веб архивирање.

Како је интернет, у исто време, и садржај и медиј, ова дводимензионалност условљава и комплексност очувања информација које се налазе на вебу.³ Нарочито ако се узме у обзир и променљивост садржаја на интернету, са изворима непостојаног и кратког века. То практично значи да су информација и носилац информације скоро нераскидиви. Конкретно говорећи, међузависност садржаја информација и начина како су оне организоване на интернету условљава и начине за

очување тих информација: једна веб страница састоји се најчешће од комбинације текста, слика, мултимедије и испрограмираног кода који све то повезује у људски препознатљиве облике и форме. Екстраховање било ког елемента из овог система, можемо рећи и из контекста како су информације организоване, повлачи и велику вероватноћу да ће извор информација, веб страница у овом случају, постати нечитљив или бескористан за човека. Веб архивирање покушава да реши овај проблем на начин (или начине) који ће обезбедити да сачуване интернет информације буду дугорочно сигурне и употребљиве у будућности. И док је очување интегритета информација са интернета највећим делом техничко питање, проблем изразито динамичног и ефемерног карактера информација на вебу превазилази техничке детаље и тиче се природе самог интернета, понашања његових корисника и многих других фактора. Кратак животни век информација, често мењање веб сајтова и њихово нестајање, непостојаност URL адреса (*Uniform Resource Locator, URL*), нејасно порекло информација и ауторско право над њима, значи да стратегија очувања информација на интернету мора да крене од свеобухватног и комплексног процеса дигиталног очувања (*digital preservation*) културне и научне баштине, чији је саставни део интернет.⁴ Као пример губитка дела националне баштине на интернету издвајамо гашење дотадашњег интернет домена Србије .уи 2009. године, коме није претходио макар покушај да се сви домени архивирају, јер нема сумње да је гашењем тог домена један део дигиталне баштине Србије и Балкана трајно изгубљен. Како је већ речено на другом месту, "друштво није препознало историјску вредност те грађе на време".⁵ Према мишљењу овог

¹ Jennifer L. Marill (et. al.), "Tools and Techniques for Harvesting the World Wide Web", *Proceedings of the 2004 Joint ACM/IEEE Conference on Digital Libraries (JCDL)*, (2004), 403.

² *International Internet Preservation Consortium – IIPC*, <http://netpreserve.org> (преузето 5.9.2011)

³ Julien Masanes (ed.), *Web Archiving*, Springer, 2006, 55.

⁴ Masanes, 178. "More on digital preservation" In: Henry M. Gladney, *Preserving Digital Information*, (Springer, 2007).

⁵ Peter Lyman, "Archiving the World Wide Web", *Building a National Strategy for Digital Preservation: Issues in Digital Media Archiving*, (CLIR-Library of Congress, April 2002), 38–39, <http://www.clir.org/PUBS/reports/pub106/pub106.pdf#page=42> (преузето 5.9.2011)

аутора, за послове архивирања националног интернет домена Србије најпозванија је Народна библиотека Србије, уз сарадњу са Регистром националног интернет домена Србије (РНИДС).⁶

Значајан проблем пред иницијативама веб архивирања су неуређене правне основе тог процеса. У државама где је правна регулатива која важи за штампане публикације у сличној форми примењена и на електронске, створени су законски основи да се веб архивирање интернет садржаја третира као вид прибављања обавезног примерка културне или научне баштине. Већина земаља није уредила ово питање или га још уређује.⁷ Недавни пример показује да је ревизијом *Закона о обавезном примерку* у Данској одлучено да приступ целокупној веб архиви данског интернет домена (тренутно величине 222 терабајта са 6 милијарди докумената) и даље остане ограничен само за истраживаче на нивоу доктора наука. На тај начин је одбачена иницијатива институција које су задужене да воде веб архиву данске интернет баштине⁸ о проширивању приступа, јер је дански парламент тражио 100% гаранције да неће бити угрожени лични подаци грађана, што је практично немогуће извести са толиком количином информација.⁹

Можемо очекивати да законодавац и у Србији уреди ову област, којом ће неке установе културе, а најпре Народна библиотека Србије, бити у законској обавези да заштите и сачувају националну

баштину која постоји у виртуелном свету интернета. Пракса у развијенијим земљама Европе и Северне Америке показује да не постоји јединствен приступ архивирању националног интернет домена и других веб извора од значаја за националну културу. Три основна приступа се издвајају:

1. селективно архивирање статичних и динамичних Интернет садржаја – подразумева да се прво морају идентификовати и селектовати такви садржаји – Конгресна библиотека у Вашингтону користи овај принцип од 2000, док га Британска библиотека примењује од 2004. године;¹⁰
2. архивирање целокупног националног домена путем аутоматског преузимања садржаја са одређеним URL суфиксом – пракса националних библиотека у Француској, Данској и Норвешкој;¹¹
3. комбинација селективног архивирања и снимка целокупног домена – Национална библиотека Чешке Републике.

Иако најобимније, архивирање целокупног домена је најлакше од описаних метода, јер подразумева мање-више аутоматизован процес. И док је његова предност у свеобухватности, критичари наглашавају да ту нема „дубине”,¹² то јест превише прикупљених информација (у случају интернет домена већих држава у питању су милијарде докумената) замагљује суштину и не дозвољава да се раздвоје битне информације од небитних. Такозвано „интернет ђубре” или „дигитално ђубре” последица је лаког умножавања информација у дигиталном облику, па је могуће пронаћи у веб архиви један документ у више хиљада истоветних копија, иако је за потребе архивирања потребна (и, додали

⁶ РНИДС, <http://www.rnids.rs> (преузето 5.9.2011)

⁷ Digital Preservation. Calimera Guidelines, http://www.calimera.org/Lists/Guidelines/Digital_preservation.htm (преузето 5.9.2011)

⁸ Краљевска библиотека у Копенхагену и Државна и универзитетска библиотека у Архусу (прим. аут.).

⁹ Netarchive.dk Newsletter August 2011 (ed. Grethe Jacobsen), p. 2, http://www.netarchive.dk/nyheder/Newsletter_Netarchive_dk_august2011.pdf (преузето 5.9.2011)

¹⁰ "Memory failure detected", *Times Higher Education*, 1 September 2011, <http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?storycode=417285> (преузето 5.9.2011)

¹¹ Ibid.

¹² „То је запис са ширином али без дубине” (*It is a record with breadth but not depth.*), Ibid.

бисмо, пожељна) само једна исправна копија. Поред тога, услед огромног броја докумената на интернету, архивирање „по ширини“ практично онемогућава разграничавање квалитетних интернет садржаја од материјала који нема видљиву употребну вредност, а обично чини велик део архивираних садржаја (пример реклама које се понављају на свакој страници неког веб сајта и/или на хиљадама других веб сајтова). Због тога поборници селективног архивирања интернета наглашавају да пре пуштања у рад интернет робота који ће да уради снимање веб садржаја (софтвер направљен да преузме и сними копију садржаја са Интернета) долази комплексан посао на идентификовању и селекцији оних интернет извора који имају одређену културну, научну, историјску или другу вредност да би били сачувани. Наравно, то подразумева значајно ангажовање стручних радника и подиже трошкове архивирања, успорава процес и тражи дефинисање критеријума за укључивање одређених садржаја у веб архиве.

Најдуговечнији пројекат веб архиве је интернет архива (*Internet Archive*, <http://www.archive.org/>), непрофитна организација из Калифорније, која од 1996. ради снимке читавог интернета. Интернет архива је развила сопствени робот или „паука“ (енг. *spider*), *Heritrix*,¹³ којег користи за преузимање целокупног садржаја са интернета, чија архива тренутно броји преко 150 милијарди веб страница са више од 100 милиона сајтова. *Heritrix* је објављен као софтвер отвореног кода и користе га многи пројекти веб архивирања широм света, а препоручен је и од Међународног конзорцијума за очување садржаја са интернета. На сајту организације могуће је прегледати снимљене веб сајтове по времену њиховог архивирања. Иако интернет архива тврди да архивира читав веб, величина интернета условљава да су многи веб сајтови архивирани на нивоу почетне

странице, неки нису ни архивирани, док су поједини веома спорадично архивирани. Тако је сајт Библиотеке у Чачку до 2008. године снимљен 145 пута између јануара 2001. и јануара 2008. године.¹⁴ Међутим, од 8. децембра 2008. до 2011. године сајт је свега четири пута архивиран, што показује успоравање глобалног архивирања веба, највероватније услед експоненцијалног раста интернет садржаја. При том један део слика које су чиниле дизајн тадашњег сајта Библиотеке вероватно није сачуван од стране интернет архиве. Све ово указује на то да се питање очувања домаће баштине не може препустити другима и да институције и установе у самој Србији морају активно промислити и пронаћи трајно решење за очување културне и научне баштине Србије на интернету.

Веб архива Чачка

Захваљујући стипендији за стручно усавршавање из области дигитализације, која је добијена од конзорцијума *Digital Preservation Europe* (<http://www.digitalpreservationeurope.eu>) новембра 2008. године, боравак у Националној библиотеци Чешке Републике омогућио је аутору да интензивно сарађује са колегама које су радиле на пројекту архивирања чешког дела интернета, *WebArchiv* (<http://www.webarchiv.cz>). Овај пројекат представља дигиталну архиву за дугорочну заштиту чешких интернет извора и њиме руководи Национална библиотека у Прагу од 2000. године. Основни циљ пројекта *WebArchiv* је заштита и дугорочно чување дигиталних докумената културне, уметничке и историјске вредности на интернету за будуће генерације корисника.¹⁵ Искуство и почетно знање о веб архивирању, стечено у институцији која је међу водећима у Европи када је рад

¹³ Софтвер *Heritrix*, <http://crawler.archive.org/> (преузето 5.9.2011)

¹⁴ Bogdan Trifunović, "Web Archiving Projects End-User Perspective", *Review of the National Center for Digitization* 16/2010, Belgrade, (2010), 19–20.

¹⁵ Више о овом пројекту: Богдан Трифуновић, „Пројекти дигиталне заштите Националне библиотеке Чешке Републике“, *Глас библиотеке*, 15/2008, Чачак, (2009), стр. 15–20.

на пољу дигитализације и очувања дигиталне баштине у питању, омогућили су Градској библиотеци у Чачку да планира идентификовање, селекцију, очување и доступност завичајне баштине Чачка на вебу, у склопу свог опсежног програма дигитализације и дигиталног очувања културне баштине заједнице којој припада.

Центар за дигитализацију Чачанске библиотеке је од септембра 2009. године започео квартално преузимање између 100 и 130 веб сајтова (или домена) који су препознати као интернет извори од културно-историјског значаја за завичајну баштину. Процес организације рада на архивирању подразумевао је неколико фаза:

1. дефинисање правног оквира;
2. одређивање критеријума за селекцију веб сајтова који ће бити архивирани;
3. селекција веб сајтова;
4. процес архивирања.

Дефинисање правног оквира

Закључено је да постојеће законодавство Републике Србије не третира ово питање и да архивирање садржаја са интернета, који су у сваком случају у нечијем власништву, мора бити спроведено уз знање и одобрење носилаца ауторских права или издавача веб извора. У пракси се показало да релативно мали проценат администратора сајтова који се архивирају одговоре у разумном року на нашу молбу – мање од 30%.¹⁶ Ипак вреди напоменути да до сада

нисмо имали негативан одговор и да смо добили сагласност за наставак свог рада. Потребно је рећи и да је Центар за дигитализацију због континуитета у раду селектоване веб сајтове архивирао упоредо са слањем обавештења на контакт адресе тих сајтова, не чекајући иницијалну дозволу или сагласност, јер би у супротном, како је наведено изнад, веома мали број сајтова и био архивиран.

Одређивање критеријума за селекцију

За потребе организованог рада на Веб архиви Чачка створен је списак домена/сајтова који су од интереса за архивирање. Списак се редовно ажурира или допуњује новим адресама. Приликом започињања процеса архивирања прво се отвара одабрана адреса на интернету, како би се утврдило да ли је у функцији и исправна. Након тога аутоматизовани процес преузимања и архивирања садржаја на локалном рачунару почиње, док се евиденција архивирања прати преко једне табеле, која се попуњава са идентификационим подацима и техничким детаљима архивирања. Процес архивирања селектованих веб извора врши се квартално или још ређе, уколико се утврди да одређени веб сајт нема значајних промена у садржају или дизајну за протекла три месеца.

Критеријуми за укључивање одређеног веб извора у Веб архиву Чачка:

- Извор мора да јасно представља део завичајне баштине Чачка и Моравичког округа (да се односи на Чачак или округ, културу, историју, свакодневни живот или одређене догађаје и појаве);
- Да нема садржаја повезаних са порнографијом, педофилијом, расизмом, ксенофобијом и другим непожељним одликама;
- Архива неће садржати личне веб презентације, блогове, као ни сајтове који се састоје само од форума или дискусионих листа;

¹⁶ Доступна литература показује да и знатно већи пројекти веб архивирања као један од основних проблема издвајају спору комуникацију са издавачима на интернету, па чак и немогућност да се са носиоцима ауторских права ступи у контакт. Према подацима, Британској библиотеци одговори око 30% аутора или издавача, али најчешће нема одговора уопште. Извор: <http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?storycode=417285> (преузето 5.9.2011)

- Странице Википедије и других слободних енциклопедија на интернету неће бити архивирани;
- Интернет презентације искључиво комерцијалног карактера неће бити архивирани, попут сајтова привредних субјеката, осим у случају предузећа од великог значаја за град и његов развој.

Селекција веб сајтова

На основу дефинисаних критеријума знатно је олакшан одабир сајтова који испуњавају услове да буду укључени у Веб архиву. Сама селекција у суштини је непрестан процес, јер је утврђено да мањи проценат сајтова временом престане да постоји или промени URL адресу, због чега је неопходно пре почетка архивирања ресурса проверити валидност адреса и, ако је потребно, ажурирати списак. Откривањем нових веб сајтова или оних који су били превиђени, списак адреса се допуњује. Јасно је да селекција на овај начин у великој мери зависи од процене библиотекара и њихове информисаности, али верујемо да је ово оптималан метод за мање веб архиве какве локалне установе културе могу да одржавају. У „Веб архиви Чачка“ су се нашле званичне презентације Града Чачка и општина Горњи Милановац, Лучани и Ивањица, установа културе у овим местима, основних и средњих школа, факултета, медијских кућа, уметничких организација, невладиних организација, спортских удружења, појединих компанија и тако даље. Може се приметити да садржински архива премашује своје име, јер није везана само за Чачак и његову општину, већ за Моравички округ, што одговара у матичним функцијама Библиотеке у Чачку.

Зарад потреба тестирања архивирања појединачних веб ресурса као што су документи објављени на интернету, у фебруару 2010. године направљена је тематска архива „Избор епископа нишког Иринеја за патријарха српског“, као први тематски снимак

веб сајтова који су се бавили избором новог српског патријарха у јануару 2010. године. Избор ове теме одговара критеријумима завичајности за Библиотеку, јер је патријарх Иринеј пореклом из чачанског краја (рођен у селу Видова 1930. године). Ова архива укључила је домаће и стране веб изворе који су се бавили поменутом темом пред изборни сабор Синода Српске православне цркве, у периоду непосредно након избора, као и првих месец дана боравка патријарха Иринеја на трону СПЦ. Она је у себе укључила преко 5.500 докумената и око 1,4 гигабајта података, који су прикупљени са 168 URL адреса. Саме адресе издвојене су преко Google претраге за кључне речи *избор патријарха, new Serbian patriarch, патријарх Иринеј*.

Процес архивирања и коришћене технологије

За архивирање, то јест локално преузимање садржаја оног дела веба који је селектован за „Веб архиву Чачка“, користе се софтвери отвореног кода *HTTrack* (<http://www.httrack.com/>, до 2011. године) и *Heritrix* (<http://crawler.archive.org/>, од 2011. као једини избор).

Аутор *HTTrack* софтвера је Ксавијер Рош (Xavier Roche) и он је развијен превасходно за мање пројекте, практично за кућне кориснике и мање организације које немају претеране захтеве за капацитетом и количином садржаја. Ипак, неки од највећих пројеката архивирања, попут пројекта *PANDORA* Националне библиотеке Аустралије, користили су ово решење годинама.¹⁷ *HTTrack* користи метод преузимања комплетних страница са Интернета (њиховог статичног садржаја) и складиштења на локалном рачунару за будуће прегледање садржаја архивираних страница. Програм задржава релативне

¹⁷ Pandora, <http://pandora.nla.gov.au/> (преузето 5.9.2011)

путање/линкове у оквиру сајтова нетакнутим, док су апсолутне адресе промењене, као и имена архивираних докумената, што је уједно највећа мана овог програма, јер архивирани материјал не одговара по називу свом веб оригиналу. Уједно, овај програм разбија садржај сајтова на велик број *HTML* страница, што отежава њихову прегледност, и не подржава стандарде за метаподатке. *HTTrack* софтвер дистрибуира се бесплатно корисницима под *GNU/GPL* лиценцом и постоји у верзијама за *Windows* и *Unix/Linux* оперативне системе.

Програм *Heritrix* направила је поменута организација *Internet Archive* и он данас важи за индустријски стандард у овој области.¹⁸ Компликованија инсталација и коришћење овог програма у односу на *HTTrack* оправдани су много богатијим подешавањима и чињеницом да он подржава метаподатке засноване на *XML*-у и да подржава *arc* и *warc* формате докумената, који су стандард за веб архивирање. Поменути формати докумената не могу се прегледати без посебних софтвера, као што је *Wayback Machine*,¹⁹ још један производ Интернет Архиве слободан за преузимање (познат и као „дигитална временска капсула“). *Heritrix* се дистрибуира под *GNU/LGPL* лиценцом. Центар за дигитализацију користио је овај софтвер у 2011. години, под *Linux* оперативним системом, за један снимак „Веб архиве Чачка“ (архивирање 90 веб сајтова, укупне величине 12 GB) и тестно архивирање 82 веб сајта библиотека у Србији (укупно 11,8 GB).

Како би се прегледно водила документација о архивираним садржајима, направљена је табела

где се воде подаци о преузетим веб сајтовима. Она је неопходна када се за архивирање користи *HTTrack*, где не постоји визуелни преглед статистике архивирања, али се показала корисна и за послове архивирања са софтвером *Heritrix*, јер се на прегледан начин могу упоређивати различите архиве, а подаци из табеле једноставно се могу искористити за прављење графикана или се експортирати у друге програме. Табела је организована тако да се уносе подаци који идентификују сваки преузети/архивирани веб сајт (датум преузимања, назив извора са интернета, његова *URL* адреса, издавач или носилац ауторских права, име архиве), као и подаци који показују техничке детаље везане за сам процес архивирања (број скенираних линкова, преузетих докумената, насталих грешака у процесу архивирања, количина преузетих података и време трајања архивирања). Коришћено писмо за сваки запис о појединачним архивираним изворима указује на оригинално писмо извора на интернету: ћирилица или латиница. Подаци о техничким детаљима архивирања сваког веб сајта преузимају се из самог софтвера: у случају *HTTrack* решења софтвер након окончања архивирања извора ствара један *hts-log.txt* документ, који представља извештај о процесу архивирања, док су ти статистички подаци *Heritrix*-а доступни из графичког интерфејса. *HTTrack* има и опцију да софтвер створи фајл са списком свих веб страница (са њиховим апсолутним *URL* адресама) које су сачуване у процесу архивирања – тај фајл носи назив *index.txt* и може се касније искористити у многе сврхе, као што је индексирање садржаја архива и њихово претраживање, уз инсталацију додатних софтверских скрипти.

Подаци о издавачима веб сајтова или њиховим ауторима тражени су директно на Интернет локацијама. Показало се да ти подаци често изостају или су нетачни, нарочито за адресе електронске поште. До

¹⁸ Megan Toups, "HTTrack Evaluation". *Practical E-Records*, <http://e-records.chrisprom.com/?p=1412> (преузето 5.9.2011)

¹⁹ Internet Archive, <http://www.archive.org/web/web.php> (преузето 5.9.2011)

сада је пракса била да се са издавачима комуницира искључиво електронским путем, али због слабог одзива размотриће се и други видови ступања у контакт са издавачима. Када би се утврдила адреса електронске поште која представља контакт одговорног лица за веб сајт који је увршћен у „Веб архиву Чачка“, послала би се порука са информацијама о пројекту архивирања, установи која је спроводи, циљу пројекта, техничким детаљима, будућем коришћењу архивираних материјала и потребној дозволи за наставак преузимања одређеног интернет извора. У прилогу порука налазила су се и два документа, која је требало да појасне детаље у вези са процесом веб архивирања, пруже више информација о самој „Веб архиви Чачка“ и о коришћеном софтверу.

Будући рад и закључна разматрања

Као питање које ће чекати решавање у будућности је коришћење ове грађе и приступ од стране корисника. Док законска решења не буду јасније дефинисала ову област, грађа ће бити коришћена искључиво од стране запослених Градске библиотеке Чачак, и то на нивоу статистичке анализе, док се анализе садржаја преузетих веб сајтова неће радити, што је једним делом условљено и чињеницом да архивирани садржаји још увек немају историјску вредност. Несумњиво ће протоком година расти и вредност веб архива које чувају специфичне збирке попут завичајних веб сајтова и других интернет извора од значаја за локалну културу и памћење, које је веома тешко или практично немогуће идентификовати у глобалном виртуелном свету. Потреба очувања што већег дела културне баштине за потоње генерације у данашњем времену нужно укључује и очување оног дела интернета који се односи на локалну заједницу или нацију у целини, посебно што нестанак нематеријалне баштине углавном пролази неопажено или буде касно уочен.

Референце

- Digital Preservation Europe, <http://www.digitalpreservationeurope.eu> (преузето 5.9.2011)
- Heritrix, <http://crawler.archive.org/> (преузето 5.9.2011)
- HTTrack, <http://www.httrack.com/> (преузето 5.9.2011)
- International Internet Preservation Consortium, <http://netpreserve.org> (преузето 5.9.2011)
- Internet Archive, <http://www.archive.org> (преузето 5.9.2011)
- Marill, Jennifer L. (et. al.), "Tools and Techniques for Harvesting the World Wide Web", *Proceedings of the 2004 Joint ACM/IEEE Conference on Digital Libraries (JCDL)*, 2004, 403.
- Masanés, Julien (ed.), *Web Archiving*, Springer, 2006.
- "Memory failure detected", *Times Higher Education*, 1 September 2011, <http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?storycode=417285> (преузето 5.9.2011)
- Preserving and Accessing Networked Documentary Resources of Australia (PANDORA), <http://pandora.nla.gov.au/> (преузето 5.9.2011)
- Регистар националног Интернет домена Србије (РНИДС), <http://www.rnids.rs> (преузето 5.9.2011)
- Toups, Megan, "HTTrack Evaluation". *Practical E-Records*, 2010, <http://e-records.chrisprom.com/?p=1412> (преузето 5.9.2011)
- Трифуновић, Богдан, „Пројекти дигиталне заштите Националне библиотеке Чешке Републике“, *Глас библиотеке*, 15/2008, Чачак, 2009.
- Trifunović, Bogdan, "Web Archiving projects End-User perspective", *Review of the National Center for Digitization* 16/2010, Belgrade, 2010.

Wayback Machine, <http://www.archive.org/web/web.php> (преузето 5.9.2011)

WebArchiv, <http://www.webarchiv.cz> (преузето 5.9.2011)

Bogdan Trifunović
Digitization Centre
The Public Library "Vladislav Petković Dis", Čačak

Web Archive of Čačak: How to Preserve Local Heritage On the Internet

Abstract

The transfer of information on the Internet asks for long-term solution of preservation and accessibility in the future. Cultural and scientific heritage on the Internet exists basically from the emerge

of the first web sites, while today we can speak about specific part of the national heritage in digital form scattered throughout the web. Frequently some Internet publication – text, image, audio or video record – exists only in that form, therefore the need of its preservation has special dimension, which surpasses digitization of cultural or scientific heritage created in material form or on traditional media such as paper. This paper addresses the problems of identification, selection, preservation and access to local heritage of Čačak on the web. These problems have been actively treated by the Public Library "Vladislav Petković Dis" from 2009, through its project "Web Archive of Čačak" and comprehensive program of digitization and digital preservation of local cultural heritage.

Key words: web archive, archiving, Internet, cultural heritage, digital preservation, local heritage

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЗАВИЧАЈНЕ ЗБИРКЕ У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ КРУШЕВАЦ

Мр Снежана Ненезић

Народна библиотека Крушевац

УДК: 026:908(497.11):004"2005/2012"

Сажетак

Предмет овог рада је процес дигитализације Завичајне збирке у Народној библиотеци Крушевац започет 2005. године. У складу са оригиналношћу фонда, његовим карактеристикама, потребама корисника, демократичнијег приступа информацијама, а у циљу заштите грађе, презентације и промоције локалне културне баштине, која подстиче „разноликост“, дигитализован је део Завичајне збирке – некњижна грађа. Прве Дигиталне завичајне збирке постављене су на интернет јула 2006. године – збирка разгледница, анзист карти и фотографија. Након прве збирке, која има 779 фајлова у 34 албума и 18 категорија, уследиле су: збирка рукописа куцаних писаћом машином, аутора Кузмана Николића (1923–2009) – доступна офлајн, одабрани наслови књига из Завичајне збирке, књиге ауторке Јелене Ј. Димитријевић (1862–1945) и „Синтеза – часопис за

уметност и културу“, који је континуирано излазио у Крушевцу у периоду 1970–1987. године. Дигиталне збирке су бесплатне за коришћење и доступне 24/7 на адреси www.nbks.org.rs. Наредне активности су усмерене на дигитализацију периодике, повећање видљивости наших збирки на мрежи и укључивање у пројекат Народне библиотеке Србије – Дигиталне завичајне збирке.

Кључне речи: дигитализација, Народна библиотека Крушевац, Завичајне збирке, интернет, некњижна грађа, дигиталне књиге

Увод

Интернет и ново технолошко окружење са својим предимствима донели су и нове захтеве пред традиционалне библиотеке и библиотекаре захтевајући брзо прилагођавање новонасталим променама. Корисници библиотека, посебно млађе генерације, већ су навикли на електронско окружење и на његове предности, а библиотеке и библиотекари су морали да се прилагоде и технолошким променама и корисницима.

Деведесетих година XX века, како због технолошких тако и финансијских могућности, Интернет је био коришћен само у неколико јавних библиотека у Србији. Ситуација се мења после 2003. године приступањем јавних библиотека у пројекту Виртуелна библиотека Србије (ВБС) – COBISS/OPAC, јер је предуслов за рад у COBIB.SR узајамно библиографско-каталошкој бази података интернет конекција.

Након остварења техничких предуслова, Народна библиотека Крушевац (у даљем тексту НБКШ) од 2004. године прикључена је пројекту ВБС, а од 2003. године има самостални сајт урађен унутар институције, који ажурирају запослени.

Како смо почели?

Пратећи савремене трендове и литературу, *Пулманов дигитални водич*, у преводу доступан онлајн, IFLA/UNESCO *Смернице за развој јавних библиотека*, издање Народне библиотеке Србије и Библиотеке града Београда (2005), а и гледајући шта друге библиотеке раде, с намером да иновирамо делатност и обогатимо сајт садржајима занимљивим с различитих аспеката, започета је дигитализација Завичајне збирке. „Завичајна активност, на најбољи могући начин повезује класично и дигитално, прошлост и будућност.”¹

У протеклом периоду на пословима дигитализације су повремено ангажована два запослена: систем инжењер Миљко Вељковић и библиотекар Завичајног одељења Снежана Ненезић, задужени да осмишљавају, организују и предлажу активности везане за процес дигитализације, као и за коришћење

и чување исте. Дигитализација се одвијала унутар институције без ангажовања спољних сарадника за програмска решења или скенирање. Од техничке опреме НБКШ је поседовала један обичан уредски скенер HP Hewlett-Pacard.

Библиотекар Завичајног одељења је присуствовао тродневном курсу, у организацији Школе Б+ и Народне библиотеке Србије, одржаном 2005. године у САНУ. Предавања је држао Адолф Кнол из Чешке националне библиотеке (Adolf Knoll, National Library of the Czech Republic), од 1992. године активно укључен у пројекат дигитализације *Memoriae Mundi Series Bohemica*.

Један од видова стицања нових сазнања о дигитализацији су међународне конференције SEEDI које се одржавају једном годишње у региону. У организацији Националног центра за дигитализацију и Математичког факултета у Београду од 2002. године континуирано се одржава и конференција *Нове технологије и стандарди: Дигитализација националне баштине*, на Математичком факултету. Треба поменути и часопис *Pregled NCD (Преглед Националног центра за дигитализацију)*, који излази два пута годишње у папирној и електронској форми, доступан је на вебу и третира дигитализацију са различитих аспеката.

Гласник Народне библиотеке Србије, доступан у штампаном и електронском облику, у протеклом периоду редовно је доносио прилоге домаћих и страних стручњака који се односе на дигитализацију и дигиталне библиотеке.

Једна од препорука комисије Европске уније односи се на „охрабривање развоја digitalizacije граде библиотека, архива и музеја. Onlajn dostupna града омогућиће грађанима Европе да јој приступају и да је користе за забаву, учење или рад. На Internetу ће

¹ Dejan Vukićević „Nova uloga, značaj i mogućnosti zavičajnih fondova u eri Interneta i digitalizacije граде”, *Kultura*, br. 129 (2010): 147.

tako postojati jasna slika o evropskoj različitosti i višjejezičkoj baštini.”²

Колега Богдан Трифуновић из Чачанске библиотеке је претходне две године водио блог о дигитализацији и своја искуства објавио као електронски документ под насловом „Дневник дигитализације: упутство за коришћење” у pdf формату, слободан да се преузме са адресе <http://www.cacak-dis.rs/dokumenti/digitalizacija/dnevnik-digitalizacije-uputstvo.pdf>.

Дигиталне завичајне збирке

При одабиру грађе за овај почетни корак, узимајући у обзир наше техничке и кадровске могућности, определили смо се за некњижну грађу – разгледнице из Завичајне збирке, јер „задовољавају критеријуме који појединим примерцима грађе дају карактеристике реткости и нарочите вредности: објективна старост, јединственост садржаја, имена власника или њихове белешке, припадност примерка посебној колекцији.”³

Разлози за овај одабир били су и техничке природе, формат докумената био је погодан за скенирање и даљу обраду, јер једна разгледница представља један дигитални документ.

Систем инжењер Миљко Вељковић је искористио бесплатно софтверско решење, *Open source* Му *PHP SQL* који дигиталне документе приказује галеријски за прву збирку која је постављена на веб сајт НБКШ јуна 2006. године. Ово је била прва дигитална збирка у јавним библиотекама Србије.

² „Preporuke komisije Evropske unije o digitalizaciji i onlajn dostupnosti kulturnih dobara i digitalnoj zaštiti 24. avgust 2006, 585/ЕС”, *Гласник Народне библиотеке Србије* бр.1 (2006): 57.

³ Александра Вранеш, „Дигитализација завичајних фондова у народним библиотекама”, *Глас библиотеке: часопис за библиотекарство*, бр. 14/2007 (2007): 11–12.

Завичајно одељење НБКШ формирано је 1972. године и у фонду поседује новије разгледнице Крушевца издате током седамдесетих и осамдесетих година XX века. Исте су разврстане по мотивима у осам албума са 237 дигиталних докумената: Разгледнице из Расинског округа разврстане су у категорију *Месшта у окружењу* у 5 албума са 113 фотографија. У циљу обogaћења колекције старијим разгледницама са историјском и социо-културолошком вредношћу за проучавање града, коришћена је и приватна колекција Слободана Марковића из „Филателистичког друштва Крушевац”. Збирка разгледница старог Крушевца скенирана је у НБКШ – и доступна је офлајн, јер се колекционар и сам бави издавањем разгледница, те из овог разлога исте нису доступне на Интернету. На овај начин је Завичајна збирка допуњена примерцима разгледница које не поседује у физичком облику. „Дигитализацијом предмета из стварног света настају њихове електронске верзије, дигитални сурогати или дигитални објекти који се користе у компјутерским апликацијама. Дигитални баштински објект јесте ентитет који је настао као сурогат аналогног баштинског објекта (разгледница, књига, рукопис, новина) или је „рођен дигитално” (*born digital*) у неком електронском облику. Дигитални сурогати су верзије недоступних предмета из реалног простора.”⁴

Успостављена је стална сарадња са Историјским архивом у Крушевцу из чијих богатих фондова су скениране разгледнице, иако немају за мотив Крушевац, али су битне због садржине, то јест због примаоца и пошиљаоца.

Анзисџ карџа из фонда Историјског архива ра-споређена је по мотивима у 13 албума са 238 дигиталних докумената; *Панораме градова* у 3

⁴ Maja Šojat-Bikić, „Baštinski pristup digitalizaciji povijesnih novina: od povijesne zbirke novina do digitalne zbirke sadržaja”, *Medijska istraživanja*, god.12, br. 2 (2006): 19–40.

албума са 40 дигиталних документа; *Фошграф* је из фонда Завичајног одељења у 5 албума са 151 дигиталним документом.

Дигитални документи (779) према садржини су организовани у 34 албума и 18 категорија. Програмско решење је једноставно и лако за коришћење. Збирци се приступа преко иконице Дигиталне завичајне збирке са приступне веб стране НБКШ. Карактеристика ове збирке је динамичност, јер омогућава више врста прегледа, на пример: најгледаније, *slide show*, оцени, пошаљи пријатељу. Могуће је претраживање по целом запису или према кључним речима, наслову, аутору. Свака разгледница и анзист карта описане су по правилима библиографског описа.⁵ Програмски је решено да се уз сваки дигитални документ показује број прегледа, док опција „највише прегледане“ приказује статистику коришћења сваког појединачног документа збирке.

За претходних пет година прегледаност ове збирке је 108.540. Збирка није обогаћивана од 2007. године, јер не поседујемо више разгледница – физичких докумената. Статистика коришћења ове збирке била је највећа прве године – око 72.000 посета, што наводи на закључак да је коришћење дигиталних докумената у сразмери са обогаћењем исте. Планирано је да се у оквиру ове збирке постави и некњижна грађа – позивница и плакат разврстани према издавачима, то јест културним институцијама у граду.

Током 2008. године, за пројекат Дечје интернет читаонице НБКШ је добила финансијска средства која су искоришћена за набавку нове опреме: скенер *Musktek Pro* и *HP Scanjet N6010*.

Завичајна збирка укључује и необјављене рукописе појединаца. Збирка „Рукописи куцани писаћом машином – аутора Кузмана Николића“ за тематику има догађаје везане за Други светски рат у Крушевцу и околини из пера једног од активних учесника и сведока ондашњих дешавања. Грађа је хронолошки сређена у 19 кутија и има преко 5.000 страница, непагинираних и неповезаних.

Због техничких проблема збирка је доступна за коришћење офлајн. Свака кутија садржи око 300 страна рукописа, то јест листова формат А4 који су текстуални.

Прва дигитална збирка била је усмерена на визуелизацију идентитета Библиотеке на мрежи, презентацију и промоцију културне баштине из локалног окружења. Са збирком рукописа куцаних писаћом машином наш циљ био је, пре свега, заштита оригиналног материјала, јер је током 2007. и 2008. године ова врста грађе доста коришћена.

Упркос настојањима директора НБКШ нису се створили услови за формирање Центра за дигитализацију какав су формирале Народна библиотека „Владислав Петковић Дис“ у Чачку и Градска библиотека Карло Бијелички у Сомбору. Неки од разлога су:

- за дигитализацију нису наменски одвајана финансијска средства;
- смањење броја запослених – одлазак у пензију, што је условило прерасподелу посла у оквиру институције;
- ангажовани на овим пословима имају и друге радне задатке, а дигитализација је један од послова које обављају.

У периоду 2007–2010. године, док је постојала могућност цивилног служења војног рока, услед

⁵ Bogdan Trifunović, „Zavičajne digitalne biblioteke“, *Kultura*, br. 129 (2010), 171.

различитог сплета околности у НБКШ није успело да војници скенирају материјал, што се показало као успешна пракса у неким библиотекама.

Дигитална библиотека је 2009. године обогачена одабраним насловима књига из фонда Завичајне збирке НБКШ. Дигитална збирка књига тренутно нуди корисницима 24 наслова – 2.799 дигиталних докумената, који имају могућност галеријског прегледа, листања страна, повећање и смањење текста. Наслови су током претходне две године прегледани неколико хиљада пута. Имајући у виду овај податак, донета је одлука да се повећа број наслова појединих аутора из Завичајне збирке и да то буду аутори који нису познати широј јавности или су делимично заборављени због временске дистанце која нас дели од објављивања последњег наслова, као и наслови чији су физички примерци оштећени. Још један број наслова је скениран, странице графички обрађене и у току је оптимизација истих за постављање на сајт НБКШ.

Међутим, за разлику од претходних збирки, које су се састојале од појединачних докумената, овде се сусрећемо са проблемом графичке обраде скенираних страница, јер се обрађују по неколико пута.

У познатој стручној литератури не постоје прецизна правила о „територијалном и садржајном опсегу завичајних фондова. Говорити о територији завичаја је сложен задатак, с обзиром на то да су се током историје мењале административне границе општина, срезова, округа – региона, па је нужно уважити све територијалне промене, будући да су оне утицале на политички, друштвено-економски и културни живот целе територије.“⁶

⁶ Десанка Стаматовић, „Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова општинским народним библиотекама“, *Заједница библиотеке*, бр. 2 (1982): 18.

Наредна дигитална збирка су *Књије Јелене Ј. Димитријевић*, које су штампане крајем XIX и у првој половини XX века. Она је рођена у Крушевцу 1862. године, умрла у Београду 1945. године, била је песник, приповедач, романсијер. Говорила је неколико страних језика. У Балканским ратовима 1912–1914. године била је медицинска сестра.⁷ Ауторка има библиографску одредницу у скоро свим значајнијим југословенским и српским лексиконима писаца, укључујући и *Народну енциклопедију српско-хрватско-словачку* Станоја Станојевића из 1925. године. За живота су њена дела преведена на неколико светских језика. Последњих година је књижевна теорија поново актуелизовала њено дело у контексту нових истраживања и студија такозване *женске књижевности* у Србији. Јелена Ј. Димитријевић је један од првих феминистичких писаца у Србији.

Писма из Ниша – Успомене из харема садрже слике живота жена у турским харемима у време док је Ниш припадао Отоманској империји. Остали наслови су: *Фаши – султан* (1907), *Писма из Солуна* (1918), појединачно објављивана у *Српском књижевном гласнику*, *Писма из Индије* (1928), *Писма из Египта* (1929), *Нови свет или у Америци за јодину дана* (1934), *Сегам мора и шри океана* (1940). Јелена Ј. Димитријевић је писала о животу жена у XIX веку и користила врло интересантну терминологију, српске и турске речи које су употребљаване у XIX веку.⁸

Наслови списатељице нису објављивани дуги низ година и према подацима из COBISS/OPAC, у COBIB. SR узајамно библиографско-каталошкој бази података примећено је да се њено дело губи из фондова библиотека чланица система, што је један од разлога

⁷ Слободан Симоновић, *Мала енциклопедија крушевачког краја*, (Краљево: Librocomany, 2006): 69.

⁸ Slobodanka Peković, „Pisma Jelene Dimitrijević“ <http://karposbooks.com/pisma-jelene-dimitrijevic-pekovic-slobodanka.htm> (преузето 10.09.2011)

за дигитализацију наслова које поседујемо у Завичајној збирци. Корисницима је доступно шест наслова – 965 дигитализованих докумената.

Следећа збирка предвиђена за дигитализацију је *Из књижевности о Јулијана Бранислава Л. Лазаревића (1910–1989)*, који је такође заступљен у ондашњим југословенским и српским лексиконима писаца и енциклопедијама и преводјен на стране језике. Обављао је дужност директора НБКШ (1955–1967), један је од иницијатора појављивања књижевног часописа *Батгала* и један од уредника и покретача часописа *Синџеза*. У питању је богат књижевни опус, стваран шездесет година, преко тридесет наслова, објављених у периоду од 1927. до 1987. године. Корисници тренутно могу да прелистају четири наслова овог аутора.

Настављајући активности на дигитализацији дела колекције Завичајног одељења, НБКШ је за 2011. и 2012. годину планирала и започела активности на дигитализацији периодике: извршена је селекција грађе и према техничким и финансијским могућности, започета је реализација.

Имајући у виду формате новина који су А3, а поједина годишта повезана у књиге, било је изводљиво само да се дигитализује часопис *Синџеза*.

Синџеза – Часопис за уметност и културу је континуирано излазио у Крушевцу у периоду од 1970. до 1987. године. У првој фази излажења има 19 бројева – 16 свезака (2/3, 4/5, 12/13) – 1803 дигиталних докумената. Формат часописа је 20 x 19 см, што је било захтевније за графичку обраду скенираних страница, јер је вршена ротација. Доста времена је утрошено на обраду истих због квалитета добијених дигиталних докумената.

У другој фази излажења у периоду од 1978. до 1987. године, када је излазио под насловом *Синџеза* –

Часопис за културу, уметност и друштвена питања / Нова серија, објављен је 41 број – 33 свеске од којих су 8 двоброји (3/4, 8/9, 12/13, 18/19, 23/24, 28/29, 33/34, 38/39). Формат часописа је 19 x 14 см, што је било мање захтевно при скенирању и при обради дигиталних докумената за даље коришћење.

Часопис је посебно значајан због књижевности у преводу, неговао је традицију надреализма и објављивао текстове чланова интернационалне надреалистичке групе *Fantasmagie (Фаншмажи)*, међу којима се посебно истиче Обен Паск (Aubin Pasque), нарочито у првим бројевима. У наредним бројевима је објављен *Манифест надреализма* Андреа Бретона, а неколико бројева је посвећено клокотризму.

Укупан број дигитализованих страна је 5.505 дигиталних докумената. Имамо два типа скенираних докумената : 300x400 *pixels JPEG* (величине 30–50 kB) и 600x800 *pixels JPEG* (величине 50–100 kB).

Странице су скениране, графички обрађене, разврстане у датотеке адекватне физичким бројевима часописа, урађена је оптимизација истих за приказивање на интернету и континуирано се постављају на мрежу.

Тренутно је доступна цела прва серија часописа – 1.803 дигиталних докумената, бројеви друге серије комплетно су скенирани и у току је графичка обрада страница – 3.702 дигитална документа.

„Новине су примарни баштински извор, јер је њихов садржај привлачна грађа за дигитализацију. Дигитализација новина на преносиви дигитални медиј одабране чланке повезује у релацијску структуру. Миграција садржаја није изведена само технолошки, него је спроведена структурно-садржајна обрада новинског изворника који резултира тематски кохерентном збирком садржаја.

Из новина као аналогног баштинског извора не настаје само дигитални сурогат, него су новине као примарни извор, интегрисане с другим, тематски повезаним баштинским изворима и чине квалитетну дигиталну збирку садржаја намењену крајњим корисницима.”⁹

Новине и часописи штампани на територији Крушевца у периоду између два светска рата, 1918–1939. године, део су историје и чине културно наслеђе, како града у коме су штампане, тако и шире друштвене заједнице, и као такве вредан су извор за историчаре и истраживаче са различитих аспеката значења.

При непосредном раду са корисницима уочена је потреба средине за доступношћу ове грађе (отвореност за све кориснике, видљивост и интерактивна комуникација на мрежи), као и значај ове грађе за будућу културну перспективу.

У периоду између два светска рата, у Крушевцу је евидентирано постојање 15 наслова новина и часописа, од којих су поједини изашли само у једном или у неколико бројева, док су следећи наслови задржали континуитет у излажењу:

- *Venturi* I/1928 – III/1930 – 8 бројева, штампано издање постоји у Завичајној збирци НБКШ,
- *Југославија* I/1929 – V/1933 – 137 бројева, поједини бројеви су доступни у НБКШ али само на микрофишу,
- *Крушевачка обласна самоуправа* I/1927 – III/1929 – 48 бројева, одређени бројеви постоје у Историјском архиву Крушевац, а микрофилмован облик у Библиотеци,

- *Крушевачки гласник* I/1927 – XV/1941 – 706 бројева, није у фондовима установа културе у граду, већ код приватних колекционара, а комплет у Народној библиотеци Србије.

Увидом у стварно стање и пописивањем постојећих бројева из Историјског архива Крушевца и НБКШ, види се да у НБКШ, као ни у сродним установама културе у граду, не постоје комплети појединих наслова часописа, годишта и бројева, већ постоје само фрагментарно и у различитим форматима грађе.

Највећи број примерака периодике из периода 1918–1939. је на микрофишу и микрофилму, и од израде је протекло већ скоро 40 година. Микрофилм „се показао као веома издржљив по питању одолевања времену (траје и до педесет година); као и да је спреман за будуће манипулације везане за нове технологије, до чега ће неминовно долазити.”¹⁰

Микрофиш има своја ограничења – није могуће фотокопирање, немогућност да више корисника истовремено користи грађу, као и просторно ограничење, те се наведени облик користи само у просторијама НБКШ. Пројектом који суфинансира Министарство културе Републике Србије предвиђено је да се у 2011. године изврши миграција садржаја микрофиша у дигитални облик, уз стручну и техничку помоћ Народне библиотеке Србије.

Дигитализација ове врсте грађе има за циљ комплетирање Завичајне збирке, заштиту грађе за будуће генерације („дигитална информација се не може похабати, поцепати или украсти, што није

⁹ Maja Šojat-Bikić, „Baštinski pristup digitalizaciji povijesnih novina : od povijesne zbirke novina do digitalne zbirke sadržaja”, *Medijska istraživanja*, god.12, br. 2 (2006): 19–40.

¹⁰ Весна Александровић, „Дигитализација грађе посебних фондова Народне библиотеке Србије”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, (2003): 111–112.

случај са физичком грађом”),¹¹ демократичност у коришћењу, доступност удаљеним групама корисника, вишеструки приступ и коришћење ових садржаја за потребе образовног процеса.

За постојеће дигиталне збирке, текст није прошао кроз оптичко препознавање карактера (OCR), што смањује њихову видљивост на мрежи и могућности претраживања. За ове збирке могућ је само галеријски преглед.

У протеклом периоду у НБКШ креирали смо 5.840 дигиталних докумената доступних онлајн, 5.400 дигиталних докумената доступних офлајн, 2.800 страница графички обрађених и спремних за постављање на мрежу. Велики број скенираних страница чека даљу обраду.

Дигитализовани материјал се чува у две копије и то на екстерним хард дисковима.

Статистика коришћења

Свакако треба поменути диспропорцију која је настала у коришћењу исте грађе у папирном и електронском облику.

Укупан број виртуелних посета збирке разгледница је 108.540, док је у овом истом периоду од 2006. до данас разгледнице, као физички документ, тражило само четворо корисника.

Корисници којима су нуђени рукописи Кузмана Николића на CD-у, да их понесу кући, нису желели да користе електронски облик већ су инсистирали на коришћењу оригиналног материјала, то јест

штампаног издања. Овде је то можда случај и из разлога што ову групу чине старији корисници, рођени пре Другог светског рата, који нису овладали савременим технологијама и нису информационо писмени.

Наслови ауторке Јелене Ј. Димитријевић су тражени више пута у штампаној форми, због репринт издања које има за позадину финансијски моменат, међутим, на основу великог броја прегледа може се закључити да и она има своје читаоце.

Бројеви часописа *Синтеза* који су доступни на Интернету у просеку имају преко 800 виртуелних прегледа по броју. Истовремено, у периоду од четири године, нико није дошао у Библиотеку са захтевом за овом грађом.

Оваква статистика коришћења наводи на закључак да је садржински одабир прави, да је садржај Завичајних збирки из статичног преведен у динамично стање, да су заинтересоване нове групе виртуелних корисника. Грађа која је годинама стајала на полици накнадно је актуелизована, а „дигитализација је постала редован процес који ствара трајну вредност”.

У складу са начелима јавне доступности информација за све грађане, целокупни материјал слободан је и доступан за преузимање на адреси www.nbks.org.rs.

Референце

Александровић, Весна, „Дигитализација грађе посебних фондова Народне библиотеке Србије”, *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, (2003): 111–112.

Peković, Slobodanka, *Pisma Jelene Dimitrijević* <http://karposbooks.com/pisma-jelene-dimitrijevic-pekovic-slobodanka.htm> (преузето 10.09.2011)

¹¹ Дејан Вукићевић, *Завичајни фондови* (Београд: Службени гласник; Инђија: Народна библиотека „Др. Ђорђе Натошевић”, 2011): 121.

„Preporuke komisije Evropske unije o digitalizaciji i onlajn dostupnosti kulturnih dobara i digitalnoj zaštiti 24. avgust 2006, 585/EC”, *Гласник Нарогне библїошке Србїе* бр.1 (2006): 57.

Симоновић, Слободан, *Мала енциклопедија крушевачкој краја*, Краљево: Librocomany, 2006.

Стаматовић, Десанка, „Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинским народним библиотекама”, *Заједница библїошке*, бр. 2 (1982): 18.

Šojat-Bikić, Maja, „Baštinski pristup digitalizaciji povijesnih novina: od povijesne zbirke novina do digitalne zbirke sadržaja”, *Medijska istraživanja*, god.12, br. 2 (2006): 19–40.

Trifunović, Bogdan, „Zavičajne digitalne biblioteke”, *Kultura*, br. 129 (2010): 171.

Вранеш, Александра, „Дигитализација завичајних фондова у народним библиотека”, *Глас библїошке: часопис за библїошкеарство*, бр. 14/2007 (2007): 11–12.

Vukićević, Dejan, „Nova uloga, značaj i mogućnosti zavičajnih fondova u eri Interneta i digitalizacije građe”, *Kultura*, br. 129 (2010)

Вукићевић, Дејан, *Завичајни фондови*. Београд: Службени гласник; Инђија: Народна библиотека „Др. Ђорђе Натошевић”, 2011.

Snežana Nenezić, MA
Public Library Kruševac

*Digitization of the Local History Collections
in the Public Library Kruševac*

Abstract

The subject of this paper is the digitization process of the local history collections in the Public Library Kruševac, which was initiated in 2005. In accordance with the originality of the fund, its characteristics, users' needs, more democratic access to information, and with the aim to protect this material, to present and to promote local cultural heritage, which encourages "cultural diversity", we started the process of digitization with non-book materials. The first digital local history collections were posted on the Internet in July 2006 – collections of postcards, anazist maps and photos. After these first collections, which have 779 files in 34 albums and 18 categories, we digitized the manuscript collections typed on a classical machine by the author Kuzman Nikolić (1923–2009), which is available off-line. After that, we digitized selected works from local history collection of the Public Library Kruševac, the books by the author Jelena J. Dimitrijević (1862–1945), and the journal *Synthesis – Journal of Arts and Culture*, which was continuously published in Kruševac in the period 1970–1987. The digital collections are free to use and available 24/7 on the web address of the Library – www.nbks.org.rs. The future activities are focused on the digitization of periodicals, the aim is to increase the visibility of our collections on the Internet and to join the project of the National Library of Serbia – Digital Local History Collections.

Key Words: digitization, Public Library Kruševac, local history collection, Internet, non-book materials, digitized book

Статистика коришћења

hits	title
1842	Pisma iz Soluna
1888	Boj na Kosovu
1642	Kristijani u Turskoj - Vilijam Denton
4205	Pisma iz Indije
3416	Nove
3379	Mana Косовска споменица
3270	Kratko tolkovanje božestvenog hrama i ...
3267	Fati Sultan
3727	Monahinja Jefimija
3503	Samosvesti
3982	Rajko od Rasine
3702	Pripovetke
3390	Ribarska banja
3298	Na sto ognjeva
3331	Legende Rasine, Ribarske reke i Zapadnog Pomoravlja
3270	Otmica ili osloboda Kruševca
3247	Grana dobrote
3547	Srpska narodna jela i pića
3396	Marko Kraljević i Miloš Obilić
3372	Bunar u Topoljaku
3807	Spomenar Biblioteke
3333	Sedam mora i tri okeana
3364	Đul Marikina prikažnja
3101	Škola za ptice
3458	Rat mravinjaka
3152	Lirika
3155	Akvareli
1717	Temnički zbornik
1722	Tragedija Obilić - Sima Milutinović Sarajlija
1630	Umotvorine - Tomo Milinović
1643	Praviteljstvujušči sovjet - Vuk Stefanović Karadžić
1687	Kruševac - Čedomir Marjanović
842	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 1
1032	Slobodište
847	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 2-3
826	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 4-5
844	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 6
861	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 7
858	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 8
881	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 9
3494	DNK - Marija Stojadinović
832	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 10
840	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 11
801	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 14
808	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 12/13
832	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 16
829	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 17
797	Sinteza časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja broj 15

ТРИ КОРАКА ДО ЈЕДНОГ КЛИКА ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЗАВИЧАЈНЕ ГРАЂЕ У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ „СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ“ У КРАЉЕВУ

Емилија Димовска

Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево

УДК: 026:908(497.11):004

Сажетак

Дигитализација завичајне грађе у Народној библиотеци „Стефан Првовенчани“ у Краљеву започета је 2006. са циљем да се 56 годишта *Ибарских новост*и, као локалне хронике, заштити од пропадања. Убрзо је направљена стратегија дигитализације целокупне завичајне грађе. Како би се реализација учинила што ефикаснијом, одлучили смо да радимо по следећим фазама:

1. Скенирање и фотографисање грађе;
2. Израда софтвера и каталожка обрада;
3. Израда веб сајта и постављање дигиталне грађе на сајт.

На самом почетку рада одлучили смо да нашу базу чине дигиталне слике у *JPEG* формату, мањи део базе су видео и аудио записи, а само један део базе, који се односи на биографије завичајних личности и написе о локалним институцијама, догађајима и местима, јесте у *Microsoft Word*-у, како би се могао ажурирати.

Интензивно скенирање (мањим делом фотографисање грађе), као и кроповање слика и унос метаподатака, није учинио дигиталну грађу претраживијом од аналогне грађе. Идеја да се новински чланци учине претраживим, омогућена је изработом *КНП* софтвера који је током наредних пар година прерастао у софтвер за обраду књижне, некњижне грађе и периодике.

Крајњи циљ дигитализације јесте веб сајт преко кога ће бити могућ онлајн приступ завичајној грађи. После добијања средстава од Министарства културе за реализацију пројекта *Краљево и Краљевчани на вебу*, на Завичајном одељењу Краљевачке библиотеке интензивно се ради на изради сајта за онлајн приступ грађи.

Кључне речи: дигитализација, завичајна грађа, завичајне личности, књижна грађа, некњижна грађа, периодика, претрага, веб.

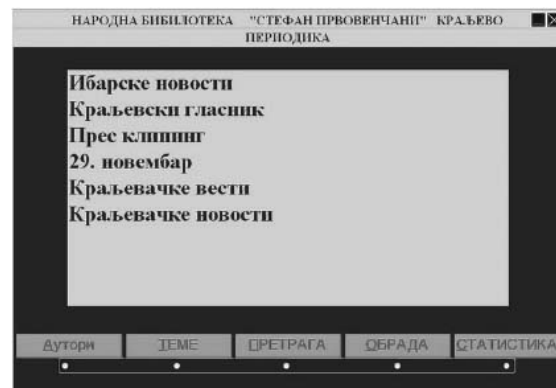
Увод

Завичајно одељење Народне библиотеке „Стефан Првовенчани“ у Краљеву постоји од 1973. године. У граду у коме је Музеј основан 1950. године, а Архив 1960, није преостало много грађе за завичајно одељење. У жељи да се ухвати корак с временом, мало се претерало у прикупљању грађе, те је после једне ревизије која је необично дуго трајала (незванично 2003–2005. године) извршена реорганизација рада Одељења и одређена нова стратегија у сакупљању, смештају, обради и чувању грађе.

Дигитализација завичајне грађе

Најзначајнији део фонда чини периодика, не само због обима, него и због тога што је то хроника нашег краја и што је с временом постало јасно да се догодило само оно што је записано у новинама. Скенирање недостајућих и оштећених бројева *Ибарских новостии*, локалног недељника који излази од 1953. године, имало је првенствено задатак да се комплетира и заштити локални лист за који се испоставило да га нико у граду нема у интегралном облику, па ни редакција самих *Ибарских новостии*. Скенирањем *Ибарских новостии*, марта 2006. године, започела је дигитализација завичајне грађе која је у међувремену достигла бројку која се мери стотинама хиљада. Међу скенираним плакатима, разгледницама, дописницама, каталозима програмима, огромну већину чини периодика.

Екран на Слици 1 приказује главнину периодике Завичајног одељења (што је селекција по значају), а претражити, рецимо, 58 дискова *Ибарских новостии* није ништа лакше од претраге 58 укоричених годишта краљевачког недељника.

Слика 1

Дакле, основни разлог за стварање софтвера за обраду и претрагу грађе је била намера да се локална периодика учини лако претраживом и доступном, што је било могуће аналитичком обрадом новинских чланака, за шта су биле потребне две ствари: кроповање чланака и софтвер за њихову обраду. Истовремено је то било и постављање стратегије за дигитализацију завичајне грађе у три корака:

1. Скенирање (фотографисање) докумената
 - Кроповање скенова
 - Унос метаподатака
2. Израда софтвера за обраду грађе
 - Обрада грађе
3. Израда сајта за онлајн приступ грађи
 - Постављање на веб записа обрађених у КНП софтверу.

Пре него што су библиотечки захтеви представљени програмеру, учињен је систематски преглед сајтова са приказаном периодиком, али је било мало оних са аналитичком обрадом чланака те је захтев уобличен на основу библиотечких потреба. Најближа нашим потребама је била база *ЕБАРТ*, у којој је за једну

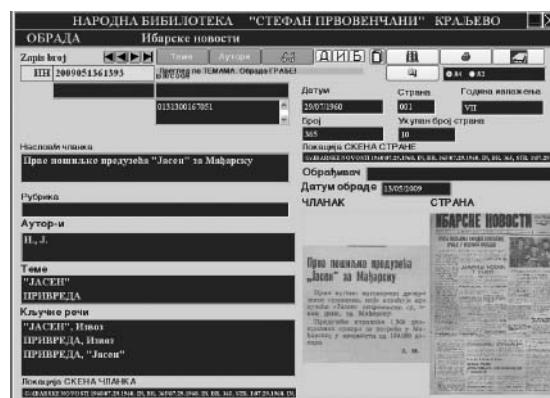
тему везана једна или више кључних речи, али оно што нам никако није одговарало јесте могућност да наша база не разликује, као што се дешава на мрежи, Горана Петровића књижевника, од Горана Петровића бившег директора БИА-е. Такође, пре него што смо изашли пред програмера са захтевима, рашчистили смо неколико дилема и донели неколико одлука чију је вредност време потврдило.

1. Основна јединица наше базе је слика у *jpg* или *JPEG* формату, резолуције 300 dpi – скен новинске стране у *jpg* или *JPEG*-у се може даље сецкати на чланке који су у *jpg* или *JPEG* величини која се даље прилагођава за мрежу,
2. Текстови се не подвргавају оптичком препознавању карактера (*OCR* – *Optical Character Recognition*), јер би то, као прво, било дуплирање посла, а друго, када је машински слог у питању, као код старих провинцијских новина, велики је постотак грешака, чије исправљање не само да одузима време већ нас и самим додавањем или изменом једне тачке уводи у послове редактуре, и, као треће, чувањем текста као слике са воденим жигом библиотеке као установе која ће пре постављања на мрежу имати договор са ауторима о поштовању ауторског права, смањује се могућност злоупотребе документа која је једноставнија у *doc* формату.

За потребе библиотеке ангажован је мр Горан Миодраговић, тада професор Машинског факултета у Краљеву, а библиотечке захтеве, по којима је програмер радио, креирала је вербално и визуелно библиотечкарка завичајног одељења Емилија Димовска. То значи да је програмер добио концепт програма са захтевима (које је схватио као изазов) и са нацртима који су му олакшали реализацију програма, односно са готовим решењима што се библиотечких захтева тиче. Свакодневним тестирањем програма и најдетаљнијим примедбама

о изменама које треба учинити и шта треба унапредити, омогућено је програмеру да реализаује овај обимни посао на коме обично ради тим који чини више од двоје људи, колико је било ангажовано у овом случају.

Основни елеменат базе периодике је чланак (Слика 2 и Слика 3), било да се ради о новинама или прес клипингу, који је представљен сликом у *jpg* формату и може се увећати, одштампати или преузети у електронском облику. Исто важи за испис који се штампа у A5 формату.

Слика 2

Слика 2 заправо приказује резултат претраге по теми или аутору, а Слика 3 приказује екран за преглед који омогућава „листање“, страну по страну или преглед, број по број. Претрага која се види на екрану, по темама и ауторима, као и напредна претрага (*наочари*), важи само за *Ибарске новости*, односно за периодичну публикацију чије име стоји у називу екрана, док на почетној страни периодике, претрага по ауторима, темама са кључним речима и напредна претрага укључују целокупну периодичну грађу.

Завичајно одељење је имало преко тридесет хиљада новинских исечака објављених у периодици ван завичаја, када је започело процес дигитализације. Ти су чланци били и предметизовани, што је битно утицало на базу тема и кључних речи у КНП софтверу.

Слика 3

У бази Прес клипинга се приказује само чланак, јер нема стране са које је узет нити има потребе за њом, и он се такође може увећати и одштампати, а база новинских исечака се може претражити по теми, кључној речи и по ауторима.

Обрада новинских исечака је крајње једноставна, подешена према практичним потребама обрађивача, тако да се сви одговарајући подаци из претходног записа могу употребити у новом запису.

Овде ћемо напоменути и то да је КНП софтвер креиран првенствено као програм за обраду периодике, који треба да послужи као прелазно решење између *Winisis*-а и *Cobiss*-а, или нечег трећег, што представља и његов основни недостатак, али су се врло брзо могућности који је пружао наметнуле као стандард. Такође, часописи, који су периодична

Слика 4

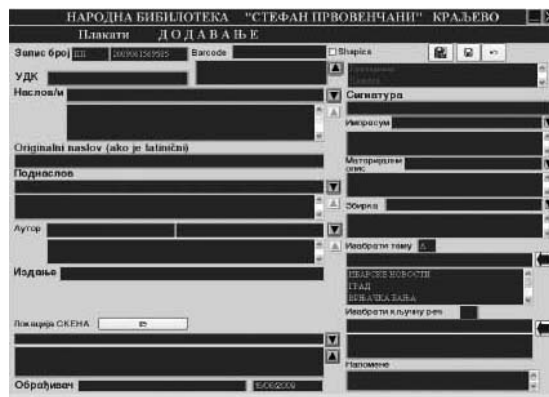
грађа, у нашем софтверу представљају посебну врсту грађе, што је један у низу компромиса који је морао бити направљен у плутању између стандарда библиотечке теорије и захтева библиотечке праксе.

Но, како је Народна библиотека „Стефан Првovenчанин“ у Краљево јако динамична институција, са многобројним књижевним програмима, дејним радионицама, издавачком делатношћу, изложбама и периодичним манифестацијама које завичајно одељење прати и о чему сакупља документацију, истим овим службама библиотекар завичајног одељења мора дати на коришћење тражене документе брзином која одговара брзини у каквој новинској или ТВ редакцији. Да би се овом захтеву одговорило, уз брзо растућу базу дигиталне грађе и уз онај основни рад одељења са библиотечким корисницима не-библиотекарима, неопходно је било завичајну грађу учинити брзо претраживом по више критеријума, што омогућава само електронска обрада података. Колико год је било пожељно решити проблем обраде других типова грађе, толико је то, с обзиром на различите захтеве сваког *ISBD*-а изгледало немогуће. Упоредним прегледањем стандарда описа, решење је нађено кроз неколико компромиса и софтвер за

обраду периодике већ у септембру 2006. прерастао је у КНП – софтвер за обраду књижне и некњижне грађе и периодике, који се перманентно унапређује. (Узета је најједноставнија или најшира систематизација грађе у којој су књижна и некњижна грађа и периодика типови грађе, док су уместо врсте грађе у одређени тип грађе уношени сами називи грађе. Нисмо хтели да збуњујемо кориснике разликом између визуелне и сликовне грађе и односом између звучне грађе, музикалија и аудио записа).

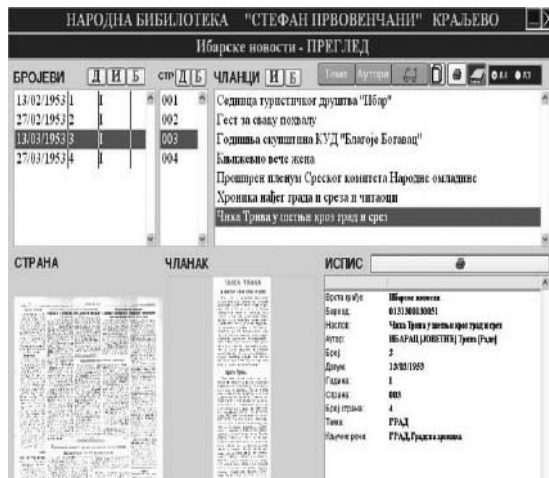
Компромиси

Неколико основних захтева, које смо имали пред собом, диктирали су креирање софтвера. Први захтев је био једноставност. Дигитализација је процес у који се ушло без додатног људства, и на библиотекарима завичајних одељења је пионирски посао обраде некњижне грађе на коме нема ангажовања додатних радника, као када је у питању обрада књижне грађе на осталим одељењима библиотеке. Главну радну снагу завичајних одељења представљали су војници на цивилном служењу војног рока ангажовани на скенирању и кроповању скенираних слика, и ниједан није провео у војсци довољно дуго како би научио да обрађује грађу. Дакле, програм за обраду некњижне грађе мора бити једноставнији од програма који се иначе користе како би обрада савладала огромне количине необрађеног материјала које стоје пред библиотекарима. С друге стране, како су у питању библиотекарима са искуством, може се рачунати на то да се у програму подразумевају неке ствари. Тако смо били на трагу решења које се базира на томе да су у сваком *ISBD*-у подручја каталошког описа иста. За свако подручје је отворен текст бокс, редослед података који се уносе одговара стандарду, а сваки нови ред у оквиру бокса има нови податак. (Слика 5).

Слика 5

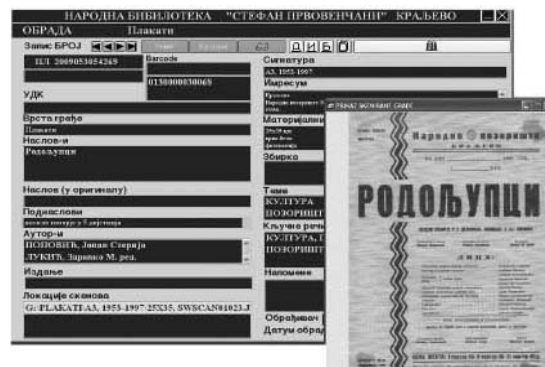
1. *UNIMARC* – први од компромиса је свесно одрицање од могућности миграције података из језика у језик без превођења, што омогућава *UNIMARC*. Како имамо искуства у конверзији података, то смо се одлучили да у случају потребе накнадно кодирамо податке

Слика 6

- Интерпункција – испис садржи само оне податке који су унети током обраде и има форму која наликује листићу који се користи за *Dublin Core Application Profile*. Поштовање интерпункције са класичног каталoшког листића би захтевало додатни напор програмера, а корисницима не би пружио више информација од обичног листића.
- За обраду књижне, некњижне и електронске грађе направљен је исти образац. Како смо већ испробали могућност конверзије података, свесно смо дозволили немогућност миграције података из једног језика у неки други без превођења и креирали образац за обраду некњижне грађе у складу са подручјима каталoшког иписа на основу *ISBD(NM)*.
- Имена подручја су поједностављена, сведена углавном на једну реч или синтагму која је уобичајена у употреби као Импресум, Издање, Збирка...
- Предметизација – овде учињени компромиси су резултат потребе за успешнијом комуникацијом са програмером и савременим корисницима те је предметна одредница замењена термином Тема, а пододредница уобичајеним термином Кључна реч.
- Дигитална и електронска грађа, термилошки дискутабилно разграничене, воде се као електронска грађа. Који ће термин превладати, видећемо. Аудио и видео записи, као и *Power Point* презентације обрађују се по истом обрасцу као књижна и некњижна грађа.

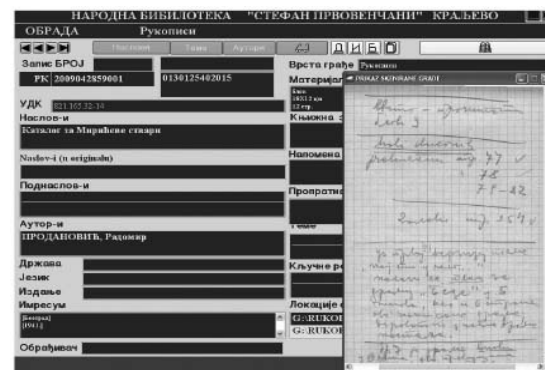
Скен бокс, осим података о локацији скена, садржи и саме скенове који се могу листати једним кликом и увећати до четири пута што омогућава, малтене, *de visu* обраду грађе. За плакате је потребно унети са метаподацима и димензије документа и тај проблем је решен (Слика 7).

Слика 7

Максималан број скенова је 1.000, што је битно код обраде дигиталних фотографија којих у једном фолдеру може бити заиста велик број. Таговање фотографија се ради селективно, зависно од броја особа и њиховог присуства на сликама.

Ово је можда још важније када су рукописи у питању јер нам омогућава да заоставштина краљевачких стваралаца буде доступна ширем кругу корисника, а да се музејски примерак грађе не оштећује (Слика 8).

Слика 8

Инвентарисање

Сви подаци унети приликом обраде грађе видљиви су у књизи инвентара и обратно (Слика 9), тако да обрада уједно представља и инвентарисање. Наравно, документи се могу прво инвентарисати па обрадити, свеједно је. Књига инвентара се штампа

посебно, за сваку врсту грађе, а подешена је тако да чува само актуелно стање што значи да се не мора радити посебно расхоловање, потребно је само сравнити електронску и штампану књигу инвентара. Инвентарисање олакшавају налепнице за аналогни облик грађе, што такође олакшава задуживање и ревизију грађе (Слика 9).

ИНВЕНТАРНА КЊИГА

Реп

Print Preview

Страница 1

Поласки

Листинг и број листа	Инвентарни број	Скенирано	УДК	Назив	Аутор	НАПИСИ СТИ	НАПИСАНИ ЛИСТИ	Поласки	Напомена
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933 - 1937		Сметана		Кривош [Београд 1934]	12x42 cm дрво, бело материјал		
1.									
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933 - 1934	??	Хронолошко-географски грађевина	ЈОВАНОВИЋ Радо	Кривош Београд, Београд Београд Кривош	12x42 cm дрво, бело		
2.									
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933-1937	??	Акцелерација изградње 250-метарских линија на улицама Димитрија Обреновића	МАТКОВИЋ Јован, уредник; БЕЛАНЕ Мисир, издавач; ИЛИЋИЋ Драгис, дизајн	Кривош Београд Београд Београд Београд	15x30 cm дрво, бело материјал		
3.									
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933-1937	??	Датумски грађевина	БЕСНИЋ Радомир, уредник	Београд Београд Београд Београд	15x35 cm дрво, бело материјал		
4.									
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933-1937	??	Својински	БЕСНИЋ Радомир, уредник	Београд Београд Београд Београд	15x35 cm дрво, бело материјал		
5.									
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933-1937	??	Врба	БЕСНИЋ Радомир, уредник	Београд Београд Београд Београд	15x35 cm дрво, бело материјал		
6.									
10/09/2009		A3, 1933-1937	??	Врба старе грађевина (изградња)	ПРЕДОВНИК Београд, уредник; АКЦИОНЕРИЈА Београд, издавач	Кривош Београд Београд Београд	12x35 cm дрво, бело материјал		
7.									
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933-1937	??	Ресурсна грађевина	СТОЈИЋ Драгис, издавач; ДРАЖИЋ Драгис, дизајн	Кривош Београд Београд Београд	15x35 cm дрво, бело материјал		
8.									
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933-1937	??	Ресурсна грађевина	ДУСЛОВИЋ Драгис, издавач; ДРАЖИЋ Драгис, дизајн	Кривош Београд Београд Београд	15x35 cm дрво, бело материјал		
9.									
10/09/2009	02740006240654	A3, 1933-1937	??	Ресурсна грађевина	ДУСЛОВИЋ Драгис, издавач; ДРАЖИЋ Драгис, дизајн	Кривош Београд Београд Београд	15x35 cm дрво, бело материјал		
10.									

Слика 9

Претрага

Највећи домет овог програма је уједно и његов највећи недостатак. КНП софтвер има неколико нивоа претраге идући од општег ка појединачном или обрнуто. Дакле, свака врста грађе претражива је по кључним речима и по аутору, сваки тип грађе претражив је по кључним речима и по аутору, а књижна грађа је претражива и по наслову. Постоји и општа претрага која укључује све врсте и све типове грађе по насловима, темама и кључним речима и по насловима. Постоји и напредна претрага која омогућава да се претрага филтрира Буловим

операторима. Овај програм остварује циљ којем смо тежили – да се једним кликом добије одговор на питање шта све имамо на одређену тему и да у то буду укључене све врсте грађе. Ипак, с обзиром на то да се ради о бази података, чији се садржај сваки дан увећава, то отварање табела делује мало инертно, и оно у условима мирне библиотечке свакодневице добро функционише. Међутим, на мрежи, где владају другачије брзине, другачији темперамент корисника, и програм мора бити живахнији, што и очекујемо у следећој фази рада (Слика 10).

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА "СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИН" КРАЉЕВО			
ОПШТА ПРЕТРАГА ПРЕГЛЕД ПО ТЕМАМА			
Изабрати тему	Наслов	Врста грађе	Аутор/и
БИБЛИОТЕКА	Академију поводом 250-те годишнице	Плакати	Момир, глумца БРАДИЋ, Јован
Изабрати кључну реч	Бели мит	Прес клипинг	С[рбислав] Р. ТРИФУНОВИЋ
	Вече старе српске појане поезије	Плакати	Ђорђе, увода. ТРФУНОВИЋ, П
	Дивац читао Тарзана	Прес клипинг	Г[оран] ЂИРОВИЋ
	Дивац обновио чланство у библиот	Прес клипинг	С. З. П.
	Дивац деци открио тајне "Пустоло	Прес клипинг	С[рбислав] Р. ТРИФУНОВИЋ
	Живот и прикљученија Доситеја О	Плакати	Момир, глумца БРАДИЋ, Јован
	Завичајни фондус на дисковима	Прес клипинг	Србо [Србислав Р.] ТРИФУНО
	Заблуде о Достојевском	Позивнице	Мирслав БАБОВИЋ
	Књижевно вече	Позивнице	Мира АЛЕЧКОВИЋ, Радоња В
	Књига за под главу	Прес клипинг	Д[ушан] СТОЛИЋ
	Код чардака	Електронске презентације	Милоје РАДОВИЋ
	Одржан "Библионет 2009"	Прес клипинг	
	Промоција књиге	Прес клипинг	С[рбислав] Р. ТРИФУНОВИЋ
	Песничка књига	Прес клипинг	
	Портрет Николе Милошевића	Плакати	Атанасије ЈЕВТИЋ, Момир БР
	Познати читају деци	Прес клипинг	Г[оран] ЂИРОВИЋ
	Познати читали машинанима	Прес клипинг	С. З. П.
	Прича о Линен	Електронске презентације	Гордана ТИМОТИЈЕВИЋ
	Писци у "центру" поезије	Прес клипинг	М[ирољуб] ДУГАЛИЋ
	Свети Сава у српском народу	Плакати	Атанасије ЈЕВТИЋ, Момир БР
	Савинач у ПУ "Олга Јовичић Рите	Медија клипинг	Петар ИЛИЋ, Наташа АНТОНИ
	Сонети о животним радостима и т	Прес клипинг	
	Светосавско уметничко вече	Плакати	Атанасије ЈЕВТИЋ, Момир БР

Слика 10

Краљево и Краљевчани на вебу

Последња, завршна фаза пројекта, који представља тек почетак обимног рада на обради завичајне грађе краљевачке библиотеке, уједно је и име пројекта који је одобрило и помогло Министарство културе Србије и чија је реализација у току.

За потребе овог пројекта ангажована су два краљевачка програмера. Они праве сајт који ће пружати све могућности претраге веб корисницима које КНП софтвер пружа библиотечким корисницима. КНП софтвер и К&К ће бити физички одвојени и рад на њима ће изгледати отприлике овако: табеле формиране обрадом докумената у КНП-у се извозе у К&К, ажурирање се врши са кашњењем до 24 сата. Сlike, аудио и видео записи се оптимизују за веб аутоматски. Очекујемо брже отварање табела и брзо постављање података. И још много тога, и лепог и проблематичног, о чему нећемо унапред.

Литература

Бродел, Фернан. *Сјиси о ишторију*, Београд: Српска књижевна заруга, 1992.

Gorman, Majkl, *Skraćeni AACR2, na osnovu revizije iz 2002. godine, dopunjene 2004. godine* /prevela sa engleskog Ana Savić; redaktor prevoda Gordana Ljubanović. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006.

ISBD (ER): Međunarodni standardni bibliografski opis elektronskih izvora. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006.

ISBD (NBM): Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006.

ISBD (NBM): Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe. Zagreb: Hrvatsko bibliografsko društvo, 1993.

Dublin Core Application Profile Guidelines <http://dublincore.org/usage/documents/profile-guidelines/> (преузето 5.9.2011)

Emilija Dimovska
Public Library „Stefan Prvovenčani“ Kraljevo

Three Steps to One Click: Digitization of the Local Cultural Heritage In the Public Library "Stefan Prvovenčani" in Kraljevo

Abstract

Digitization of local cultural heritage in the Public library „Stefan Prvovenčani“ in Kraljevo started in 2006, with the goal to protect from destroying 56 years of publishing the local newspaper *Ibarske novosti*, as a local chronicle. Soon afterwards, the strategy was made for digitization of the Department's whole local history cultural heritage collection. In order to make the realization more efficient, we decided to work in different phases:

1. Scanning and photographing of material,
2. Software creation and catalogue processing,
3. Website creation and placement of digital material on the website.

At the very beginning, we decided that our database will consist only of images in *JPEG* format, smaller part of the database are video and audio files. One part of the database are documents in Microsoft Word biographies of important citizens, natives of Kraljevo, works about local institutions, events and places since it is easy to update them.

Intensive scanning (in smaller part, photographing of the material), cropping of images and metadata upload did not make the digital material easier to explore than the analogue material. The Idea to make the newspaper articles easy to find was made possible with KNP software, which in the following years was developed as a software for processing book, non-book and periodical material. The final goal of digitization is a website which will enable online access to the local cultural heritage material. After receiving the resources from the Ministry of Culture for the realization of the project *Kraljevo and Kraljevo citizens on the Web*, the Local Cultural Heritage Department works intensively on the creation of the website for online access to its digital material.

Keywords: digitization, local cultural heritage, important local citizens, book materials, non-book materials, periodicals, searching, web

ПЕГЛАЊЕ ПРЕКО ДУГМИЋА ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ФОТОГРАФСКИХ НЕГАТИВА НА ЗАВИЧАЈНОМ ОДЕЉЕЊУ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ БОР

Драган Стојменовић
Народна библиотека Бор

УДК: 027.022:004(497.11) ; 026:908(497.11)):004

Завичајно одељење Народне библиотеке Бор оформљено је 1986, а званично почиње са радом 1987. године. Основе на којима је формирано Одељење по свим тада актуелним стандардима, упутствима и смерницама,¹ и данас представљају темеље који се надограђују

Сажетак

Овај шекст даје дешаљан опис развоја и реализације пројекта Дигитализације некњижне грађе, културне и јавне делатности на Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор. Главни циљ јесте да се истакне континуишет визуелног бележења града и дигитализација колекције фотографских негатива који се чувају и прикупљају на Завичајном одељењу.

Кључне речи: дигитализација, фотографски негативи, некњижна грађа, стратегије презентације, стратегија набавке библиотечке грађе.

¹ Историјски развоји, идеје о значају завичајних фондова и само формирање завичајних фондова чине једно комплексно стабло са раширеним документованим коренима о којима су писали: Десанка Стаматовић, Александра Вранеш, Дејан Вукићевић и др. Планско развијање завичајних одељења отпочело је седамдесетих година XX века на основама закључака са Другог саветовања библиотекара и књижничара 1954. године, на којем је усвојен закључак о обавези библиотека да раде завичајне библиографије и прикупљају грађу о завичају. Дубље корене завичајних одељења можемо потражити и у завичајним библиографијама, о којима је писала проф. Александра Вранеш. Видети у: Д. Стаматовић, „Завичајни фондови данас“, *Сћање и перспективе развоја завичајних фондова*, Чачак, 2004.; А. Вранеш, „Завичајна библиографија“, *Основи библиографије*, Београд 2001. Стр. 88–94.; Д. Вукићевић, *Завичајни фондови*, Инђија/Београд, 2011.

омогућавајући систематично прикупљање, чување и употребу својих специфичних разлика, по којима ће се креирати својеврсна слика завичаја и препознатљивост библиотеке у окружењу јавних библиотека Србије. Оно што карактерише и чини специфичним завичајна одељења јесте сам фонд и збирке у њему, а оне су сакупљане на основу важећих критеријума који свакој библиотеци омогућавају изградњу сопствене препознатљивости на основу локалних природних, културно-историјских, културолошких, социјалних и економских карактеристика. Најшире схваћени критеријуми прикупљања и чувања грађе омогућавају формирање фондова који ће представљати незаобилазан корак у научно-истраживачком послу било које врсте. Такође, било који озбиљнији критички приступ или презентација самог завичаја требало би да крену управо из завичајних фондова. Целокупан до сада изграђен систем библиотечке делатности у Србији омогућава најозбиљнију, најсавременију основу и методологију једне систематичне научне дисциплине која се ослања на традицију библиотечке делатности, јавности рада и на доступности својих фондова. То је изузетна комбинација прикупљања, чувања и доступности фондова корисницима, која савремено библиотекарство уводи у комуникацијску релацију са „духом времена“. У том смислу се и све предности информатичких и комуникацијских технологија у библиотекарству примењују, али са пажњом и поштовањем свих медија преношења и бележења информација, који омогућавају трајност и очување. У том смислу дигитализација поред осталих вредних карактеристика омогућава комуникацију са потенцијалним корисницима, досупност грађе, употребу грађе у виртуелном окружењу са циљем очувања оригинала. То би биле, за ову прилику, најважније предности дигитализације која отвара просторне и временске границе завичаја према најширој јавности у кибер-простору. Територијални, национални и историјски принципи добијају нове „облаке“ за пловидбу и размак хоризонта за имажинацију. Овим текстом приказаћу развој идеје о дигитализацији, начин реализације

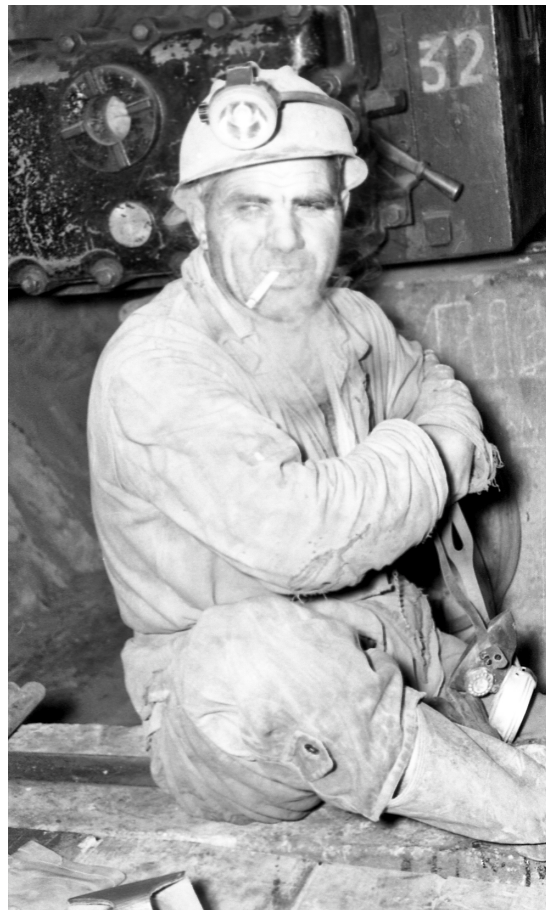
пројекта *Дигитализације некњижне грађе, културне и јавне делатности* и примере надоградње других пројеката и програма Завичајног одељења Народне библиотеке Бор на основама пројекта *Дигитализације*.

Сама структура фонда Завичајног одељења Народне библиотеке Бор се не разликује од фондова других завичајних одељења. Фонд се састоји од следећих збирки: монографских публикација (формата I, II, III, IV и ретке и потенцијално старе књиге); серијских публикација; рукописа и службеног документационог материјала; картографске грађе; исечака из штампе ван територије завичаја; збирке фотографија; збирке фотографских негатива; разгледница; филмских трака; аудио визуелне грађе; плаката и ситног библиотечког материјала. Поред основних карактеристика и јединствености самог фонда, као специфичност се од 2007. године издваја и збирка негатива која је настала на основу уступања на чување и коришћење целокупне фото-документације Рударско топионичарског басена Бор, односно целокупне фото-документације радничког листа *Колектив* од 1947. до 2005. године.² На основу ове колекције негатива урађен је пилот пројекат дигитализације негатива, изложба фотографија и презентација некњижне грађе Завичајног одељења, под називом *Индустријски блуз*. Изложба у мањем и контролисаном обиму садржи основне идеје и концепт каснијег пројекта *Дигитализације некњижне грађе Завичајног одељења*. Концепт изложбе уређен је тако да се прикаже што шири угао интересовања тадашњих фотографа листа *Колектив*, Ђуре Коловратара, Драгољуба Митића и Љубомира Маркова, њихово

² Фебруара месеца 2007. године, Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор поверена је на чување богата фото-документација радничког листа *Колектив*. Целокупна фотодокументација је прегледана и класификована. По званичном извештају садржи: негативе у ролнама – 4881; дијапозитиве 60 mm – 244; каширане фотографије – 46; фотографије најразличитијих формата – 1469; филмске траке – 7; контакт албуме – 22; филмовану грађу за издаваштво.

Фотографија са негатива бр. 391301, 1964.

Фотографија са негатива бр. 342312, 1963.

Портрет рудара

бележење изградње града Бора и његовог битног сегмента рударства и тешке индустрије. У оквиру концепта и поставке, поред поменутих сегмената, изабране су и фотографије које приказују сегменте јавног и приватног живота града и суграђана, изглед појединих градских улица, напуштених индустријских постројења, као и

фотографије са портретима радника у тренуцима одмора на радном месту. Ово је био концепт који је обухватао избор 90 изложених фотографија. Иначе, ова богата фото-документација садржи фотографски пропраћене све сегменте живота града: спорт, све важније јавне догађаје, политичке и културне манифестације, посете

значајнијих политичких и јавних личности, тако да је било немогуће обухватити у једном даху целокупан садржај фото-документације. Са намером да се прикажу могућности избора, квалитет и квантитет ове збирке, као и ширина интересовања фотографа у репрезентативном периоду од 1959. до 1970. године, концепт открива могућности одабира најразличитијих форми тематских презентација поменутих сегмената уколико се омогући дигитализација ове богате колекције. Упоредо са изложбом, организоване су и трибине на којима је представљен план пројекта *Дигитализације*, представљена целокупна статистика фото-документације уз пратећу описну и систематизовану документацију. На трибинама је било активно укључено и грађанство које је кроз описе и разговоре покушавало да идентификује места, особе и догађаје на фотографијама, па је самим тим давало и опсежну идентификацију изложених фотографија, која ће се користити приликом обраде и каталогизације. Поред трибина у оквиру овог програма, приказивани су и играни филмови који су снимљени у Бору и који приказују и подржавају визуелну поетику индустрије и града: *Рударска опера*, Милене Марковић и Олега Новковића; *Човек није тица*, Душана Макавејева, и *На љулу за Капану*, Живојина Павловића. Целокупан програм био је приређен поводом јубилеја – 60 година постојања и рада радничког листа *Колектив* – и као израз захвалности на указаном поверењу и дугогодишњој институционалној сарадњи.

Пројекат је израђен на основу *PULMAN* смерница за дигитализацију у којима је предвиђено и предложено неколико важних методолошких корака описа и саме реализације пројекта. Најзначајнију стручну помоћ и препоруке за планирање, организацију и техничку опрему добили смо од колегиница и колега из Народне библиотеке Србије. Одређивање приоритета у врсти грађе која ће се дигитализовати, подразумева одабир визуелне грађе која је у једном примерку и за коју не постоји негатив. Што се тиче одабира негатива, приоритет су имали стари негативи и

негативи са којих нису рађене фотографије и који нису употребљавани и објављивани. Тиме су испоштовани критеријуми одређивања приоритета по старости и реткости грађе. Фотографски негативи су изузетно осетљиви на утицај температуре и влажности ваздуха; примера ради, на 24 °C, колор негативима је одређена оптимална употребљивост од 3 до 12 година. Црно белим негативима трајност је процењена на око 150 година.³ Поменута колекција је, с обзиром на претходне услове чувања, била на ивици употребљивости, и једина опција довођења у читљиво/видљиво стање била је дигитализација. Одређивањем приоритета чувања или презентације дефинисаће се план рада у смислу редоследа дигитализовања грађе и потреба Народне библиотеке Бор. У овом случају то одређење је постављено са тежиштем да је дигитализација, као и сама припрема негатива за скенирање, основни вид и први корак у заштити (зато што се негативи који су у ролнама секу на траке са шест снимака и стављају у картонске цепове са преградама)⁴. Тиме се и припремају за скенирање и делимично исправљају од дугогодишњег стајања у ролни. За чување обрађене грађе планирано је неколико система чувања и заштите. Тек после овог корака могли смо да размишљамо о презентацији

³ М. Živković, „Trajno. Da se smrzneš!“, *Refoto* br. 58, Beograd (2009): 46–47.

⁴ Основни посао припреме састоји се од припреме цепова у којима се негативи чувају, сувог чишћења и сечења негатива на траке са по највише шест снимака; траке се стављају у наменске картонске цепове, затим се уписују изворни подаци који су исписани на негативима и представљају интерне ознаке и сигнатуре које су повезивале негатив са контакт албумима. Најчешће ознаке на негативима су редни бројеви и датуми фотографисања или развијања негатива. На цепу се уписују и подаци на колико трака је негатив подељен и колико снимака садржи. Тако припремљен негатив скенира библиотекар који претходно изврши селекцију и класификацију, а по скенирању на цепу испише број скенираних снимака по негативу и број снимака који нису скенирани. Библиотекар сигнира и депонује електронска документа и фолдере који ће се обрађивати синхроно са негативима.

дигитализоване грађе, и у том смислу као приоритет презентације претпостављено је, као оптимално решење, презентовање на изложбама и штампање фотографија на папиру, које ће се и на тај начин чувати на, до сада доказано, најтрајнијем материјалу. Презентација је у свом тежишту опет имала чување дигитализоване грађе на папиру и стратегију позивања и стицања поверења приватних колекционара на промоцију самог процеса и потенцијала дигитализације. Промоција је имала за циљ јачање поверења у библиотеку као јавну установу и подстицање набавке грађе. Валоризација, селекција и дефинисање критеријума одабира грађе за чување и презентовање врши се на основу садржине, старости, реткости. Као „стандарде“ за процес дигитализације користимо *PULMAN*⁵ смернице за дигитализацију, које препоручују различите поступке и формате. Негативе скенирамо у *tiff* формату у резолуцији од најмање 1200 dpi и 24 bit color дубине. За примерке који се презентују у дигиталном формату, употребљавају се или достављају *GIF* или *JPEG* формати од најмање 300 dpi. Предност у презентацији је штампање фотографија (израда принтова) на мат фотопапиру не лакшем од 200 g, пигментним инкјет бојама. Видео снимци чувају се у *DV* формату или неком другом распложивом видео формату. За невизуелну грађу, као што су звучни снимци, користиће се опрема са дигиталним улазом која снима у *WAV* формату. У опис извора информација планирамо, поред јединствене каталожке обраде у *COBISS*-у, и уношење метаподатака као што су опис грађе, формат, опис фонда или збирке, тезаурус у случајевима електронске презентације. Заштита ауторских права приликом употребе дигитализоване грађе биће обавеза библиотеке и корисника на основу примера Народне библиотеке Србије. Заштита фајлова у случају презентације вршиће се ограниченим приступом

електронским оригиналима, односно сировим форматима, али и посебним условима које могу имати, на пример, дародавци или учитавањем логоа (воденог жига) Народне библиотеке Бор на дигитализованим документима. Посебан вид заштите дигиталних фајлова планиран је копирањем на *DVD* дисковима који ће служити за коришћења ван мреже на корисничким рачунарима у библиотеци, прављењем више копија на екстерним хард дисковима. Сада се дигитализована грађа у „сировом“ (у највећој резолуцији и у некомпресованом *TIFF* формату) чува на два екстерна хард диска од по 1 TB, на рачунару који се користи приликом дигитализације и на *DVD* дисковима. Један екстерни хард диск по завршеној дигитализацији биће понуђен на чување и коришћење Народној библиотеци Србије. Међутим, резултати овог пројекта дигитализације биће на хард диску понуђени и дародавцима, сарадницима и институцијама: РТБ-у Бор, Музеју рударства и металургије у Бору, Музеју науке и технике у Београду, Музеју примењене уметности и тако даље. Процес рада, односно усклађивање дигитализације и обраде некњижне грађе, утврђен је систематизацијом радних места и описом послова у библиотеци због ефикасне дигитализације али и каталожке обраде у *COBISS*-у. Тренутно се обрађују и каталогизују само дигитализоване фотографије одштампане на папиру. У плану је израда посебне презентације у оквиру сајта библиотеке и обрада електронских извора и дигиталних фајлова. Одрживост и, у складу с тим, исплативост, односно оправдање ове инвестиције мора се разматрати на ширем плану културне политике града укључивање пројекта у друге пројекте, повезивања са институцијама у граду, држави и тако даље. Самим програмом дигитализације планира се и континуирано праћење и бележење дигиталним записима културне и јавне делатности библиотеке, за шта су се до сада ангажовала трећа лица уз новчану надокнаду. На Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор запослен је један библиотекар који је и одговорно лице пројекта и за ову врсту програма.

⁵ *PULMANOV DIGITALNI VODIČ – PULMAN SMERNICE*, (Last updated 11/05/2004), str. 110–116.
www.pulmanweb.org/dgms/DGM-Serbian-Ver-Oct02.doc
(преузето 08. 07. 2011)

Основни циљ пројекта је остваривање основне библиотечке делатности у складу са савременим тенденцијама у струци. У том смислу подразумева се и довођење у употребљиво стање ове значајне колекције некњижне грађе која се чува на Завичајном одељењу. Фотографска грађа је по својим својствима пре свега најосетљивија и најугроженија, али уједно и атрактивна, актуелна и најпогоднија за промоције, презентовање и публиковање. Потенцијал ове колекције инспирише многе тематске изложбе фотографија, програме и трибине на одабране теме: културни и јавни живот, јавни радови, јавни скупови, политика и индустрија, култ личности, радничка свакодневица, индустријска фотографија, и тако даље. Могућности селекције и одабира фотографија су практично неограничене. Важно је напоменути да приликом организовања изложбе и промоције дигитализоване фотографске грађе имамо у виду да је до сада најтрајнији начин чувања фотографија на папиру, тако да ће изложбе омогућити штампање и презентовање дигитализоване грађе и на тај начин обогатити колекцију класичних фотографија на Одељењу. Између осталог, основни циљ био би и мотивација и стварање поверљиве атмосфере за акцију набавке библиотечке грађе и поверавања на скенирање приватних докумената, фото-документације и ситног материјала из приватних колекција уз организоване промоције и јавне трибине на ту тему. Као посебан циљ постављен је широк спектар могућности коришћења технике за дигитализацију и саме дигитализоване грађе, као и њихова примена у другим и будућим пројектима Завичајног одељења.

Са оквирно таквим планом пројекта *Дигитализације некњижне грађе и културне и јавне делатности*, Министарство културе Републике Србије је подржало реализацију и помогло новчаним средствима куповину опреме за дигитализацију. Током јула и августа месеца 2008. године инсталирана је опрема која је пројектом била предвиђена и купљена. По програму и плану за реализацију пројекта *Дигитализације*, дигитализација

је отпочела 21. 08. 2008. године. Приоритет на почетку дигитализације био је медијска кампања промовисања пројекта која је за циљ имала упознавање шире јавности са новим услугама и пословима Завичајног одељења. У кампањи је посебно наглашавана акција и могућност дигитализације приватних колекција фотографија и негатива. Идеја је била да Завичајно одељење уз адекватну процену грађе може вршити дигитализацију приватних колекција фотографија и негатива свих формата уколико корисници уступе на чување и коришћење, по прописаним условима, дигиталне копије. Могућност додатних услова коришћења остала је отворена за договоре, тако да је постојала и могућност ограничене презентације те врсте грађе и враћање оригинала након дигитализације. По плану је таквом стратегијом покушано приближавање ове идеје ширем кругу грађанства, пружање сигурности, заштите права, поштовање жеља дародаваца, стицање поверења, пружање услуга стручне обраде, чувања и презентације грађе. У принципу, било је неопходно појаснити и приближити широј јавности вредности дигитализације визуелне грађе која по својим карактеристикама и плановима може превазићи приватни простор и интимну оријентацију уколико сам потенцијални дародавац то дозволи и уколико стручни проценитељ у тој грађи може препознати културно-историјски, документарни или уметнички карактер и потенцијал. У том тренутку се као потенцијални дародавац појављује господин Мирослав Радуловић, писац и новинар, који је после једног неформалног разговора, касније и формалне презентације дигитализације, одлучио да у етапама поклони Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор своју колекцију негатива и разгледница.⁶ Приватна

⁶ Договор је био да прво добијемо 100 негатива формата 35 мм и да по обављеном послу дигиталне копије дамо дародавцу, а негативе оставимо на Завичајном одељењу као поклон. Тако је по обављеном послу у првој етапи до 19. 12. 2008. скенирано 100 негатива у ролнама, односно 1284 снимка из периода 1947–1963, и Библиотеци је поклоњено још 49 негатива у ролнама формата

Фотографије из колекција Радмиле Лежаић

Радници у Бору после смене, фотографисано око 1947. године

Радник у Бору после смене, фотографисано око 1947. године

колекција негатива Мирослава Радуловића у потпуности је дигитализована. Негативи су поклоњени Завичајном одељењу у трајно власништво и са потпуним правима за коришћење и употребу у оквирима својих библиотечких делатности. Јуна 2009. дигитализована је и приватна колекција госпође Радмиле Лежаић која садржи, највероватније прве, али свакако најстарије колор негативе снимљене у Бору, чије се дигиталне копије од тада чувају у библиотеци. Поред негатива из ове колекције, скенирани су и вредни дијапозитиви из Злотских пећина рађених осамдесетих година прошлог века. Том приликом, негативи су по договору враћени власнику, али је библиотека добила дигиталне копије и право на коришћење и објављивање уз претходну дозволу власнице негатива.

Свака етапа дигитализације ових приватних колекција је била праћена презентацијама у медијима и изложбом фотографија *Периодна сшаница* у јавном простору (на паноима у новим осветљеним аутобуским стајалиштима у Бору) у оквиру којих су позивани грађани да донесу своје фотографске негативе и фотографије које бисмо скенирали и вратили уз дозволу за чување и сагласност власника о коришћењу и објављивању те грађе. Тако је 2009. године скенирано још неколико приватних колекција фотографија предратног Бора и још једна вредна колекција негатива Дејана

Перића. Наиме, ову колекцију чини 177 негатива на листићима 9x6 cm. Мотиве из неколико села Тимочке крајине фотографисао је Милан Перић двадесетих и тридесетих година прошлог века. Поменуто приватне колекције негатива Мирослава Радуловића, Радмиле Лежаић и Дејана Перића презентоване су у оквиру Четвртог годишњег стручно-научног скупа Заједнице матичних библиотека Србије БИБЛИОНЕТ 2010.⁷ и у оквиру изложбе *Скривено благо библиотека Србије*⁸.

Током 2010. године, у оквиру исте кампање, Завичајном одељењу је уступљена до сада највреднија и најстарија колекција негатива. Наиме, ради се о колекцији негатива Француског друштва Борских рудника⁹ на стакленим плочама из периода од 1907. до 1945. године, коју је сачувао у приватној колекцији борски фотограф Љуба Марков. Ауторство над фотографијама још увек није утврђено, али је извесно да је само мањи део ове колекције био објављиван и познат јавности. У питању је 336 негатива на стакленим плочама у форматима 10 x 15 (5), 13 x 18 (114), 18 x 24 (209), 12x9 (8). Професионалност вођења ове фото-документације је неспорна и показује институционалну и предузетничку свесност вредности визуелног наслеђа развоја рудника, металуршке индустрије, колоније и вароши. Ова селекција је поред поменутих вредности грађе покушала да истакне и вредност, озбиљност ангажовања фотографа у институцијама, као и у њиховом послу на очувању и стварању

35 mm, један негатив формата 60 mm и 35 ручно рађених дописних карата (разгледница) из периода од 1912. до 1918. године. Једна од тих разгледница је од изузетне вредности за Завичајни фонд зато што је писана из Бора са фотографијом старе борске Цркве из 1915. године. Може се претпоставити да је колекција ових дописних карата вредна лична преписка која је остала сачувана у приватној колекцији, па је као приоритет дигитализована и припремљена за превођење. Трећа и најважнија колекција Мирослава Радуловића добијена је марта 2009. године и садржи 215 негатива (22 негатива формата 60 mm и 193 негатива 35 mm) из периода од 1947. до 1970. године.

⁷ БИБЛИОНЕТ 2010, Заједница матичних библиотека Србије, Пожаревац, <http://zajednica.nb.rs/scc/biblionet-2010.html> (преузето 08. 07. 2011)

⁸ *Скривено благо библиотека Србије*, БИБЛИОНЕТ 2010, Заједница матичних библиотека Србије, <http://zajednica.nb.rs/scc/biblionet-2010-2010-eskponati%20zavi%C4%8Dajnih%20zbirki.html> (преузето 08. 07. 2011)

⁹ Француско друштво борских рудника је управљало Борским рудницама у периоду од 1904. до 1941. године.

Површински коп

непролазних културних и историјских вредности. Оно што колекцију чини посебно интересантном јесу фотографије које су настале у периоду када су се смениле друштвено-економске и историјске формације француске колонијалне управе и немачке окупације за време Другог светског рата. Скенирано је свих 336 плоча. На Завичајном одељењу је оформљена колекција дигиталних записа и „паралелна“ колекција фотографија које су одштампане на папиру као најтрајнијем материјалу

за чување фотографија. Одштампане фотографије су изложене у оквиру изложбе *Прошлости од стакла*, која поред штампаних фотографија садржи и изложбу поменутих негатива у витринама са позадинским хладним светлом, тако да је овом колекцијом и презентацијом дигитализоване грађе по први пут затворен круг дигитализације, зато што смо успели да у сопственој продукцији и одштампамо фотографије на библиотечком штампачу и мат фотографском папиру који смо за ову сврху добили

Групни портрет рудара

од донација Рударско топионичарског басена Бор. Поред дигитализације некњижне грађе, Библиотека је уз помоћ средстава Министарства културе набавила камеру и фотоапарат којим се врши диги-

тализација културне и јавне делатности библиотеке. У оквирима културне и јавне делатности Библиотеке, од септембра 2008. снимљени су, документовани и пропраћени сви програми који су били у

организацији Библиотеке, од којих бих истакао све програме Завичајног одељења из циклуса *Едукативних програма*,¹⁰ програме Дечијег одељења и уопште културну и јавну делатност Библиотеке. У оквиру пројекта дигитализације културне и јавне делатности Народне библиотеке Бор, по први пут се Библиотека појављује као продуцент сопствене дигиталне аудиовизуелне и мултимедијалне грађе која се користи и за промоцију рада Библиотеке на локалним телевизијама и у електронским медијима.

Дигитализација је омогућила реализацију и имплементацију нових пројеката Завичајног одељења који уједно промовишу рад и грађу Завичајног одељења, али и допуњавају фонд и подстичу издавачку и културну и јавну делатност Библиотеке. У том смислу као пример продукције Завичајног одељења истакао бих неколико програма, кампања и пројеката: *Пренос мошћу иншроверћине ишнице*,¹¹ *Мајирање иншеркултурној дијалога: Алшернашћивна урбанизација у Бору очима друћих*,¹² *Периодна сћаница: ирзеншћација ирјекћиа*

Дићишћализација некњижне ираће и кулшурне и јавне делатности Народне библиотеке Бор у јавним ирадским иросторима,¹³ *Мишћка узвишеност шривјалној-иредов са борској*,¹⁴ *Ревјеје амашћерских филмова снимљених у Бору...* У извесном смислу сви поменути програми и кампање су као стратешку основу имали попуњавање фондова Завичајног одељења специфичном врстом грађе, критички приступ у односу система и јавности према културним добрима и јавним интересима и просторима у граду, покретање интеркултурног дијалога, подражавања очувања континуитета визуелног бележења живота и изгледа града. На крају бих као један од циљева рада Завичајног одељења који омогућава дигитализација препознао активан однос према фонду, корисницима и локалној јавности, који је у равнотежи са редовним пословима и библиотечким делатностима. Те свакодневне делатности библиотека, у основи, чувају грађу која подстиче свесност о постојању историјских и синхроних вредности локалне заједнице, њеног природног и културног контекста. Другим речима, пружају могућност уочавања и читања извесних потенцијала разумевања сопствене прошлости, садашњости и свакодневице, кроз активан однос са реалностима и фикцијама које живимо у њој.

¹⁰ До сада су реализована три *Едукативна програма ујознавања са најзначајнијим завичајним личностима*: надреалиста Стеван Живадиновић – ИЗНАДРЕАЛИЗМА Ване Бор, етномузиколог Владимир Ђорђевић, преводилац и проф. др Зоран Пауновић. У току је реализација четвртог едукативног програма *Недовољно јасни ијомови и ијове нашег завичаја из различитих ујлова: ешнолоија/аншројолоија – добро је за мишљење али је комћиковано за јело*.

¹¹ Кампања промоције програма ИЗНАДРЕАЛИЗМА Ване Бор у оквиру које је изведена акција опхода скулптуре *Иншроверћина ишница* Милана Стошића кроз град и њено спаљивање на ивици површинског копа.

¹² Овај пројекат је покушао да покрене интеркултурни дијалог и проблематизује однос према локалним јавним интересима и просторима кроз недостајуће стручне критичке погледе на свакодневицу и кроз регистровање објектификоване друштвене имажинације. Идеја пројекта са поменутом темом имала је за циљ да омогући поглед другог, односно других, у оквирима теме која би пре свега помогла локалној средини, јер се односи на алтернативно урбанизоване сегменте града, који за локалне становнике имају пре свега једну емотивну, интимну, алтерна

тивну оријентацију која најчешће остаје непримећена, заборављена и уобицајена. Радови настали током овог пројекта и ван њега кроз условно „природан“ интеркултурни дијалог објављени су у зборнику радова *Боросане: алшернашћивна урбанизација у Бору очима друћих*, Бор 2010.

¹³ Ова изложба је изведена у јавним просторима града. Изложено је око 200 фотографија (дигитализованих са негатива из колекције РТБ-а Бор и приватних колекција) у осветљеним паноима аутобуских стајалишта у Бору.

¹⁴ Кратки филм по мотивима са почетка романа *Уликс*, Џејмса Џојса у преводу Зорана Пауновића. Видео је подељен на три телевизијске рекламе које су најављивале *Едукативни програм ујознавања са најзначајнијим завичајним личностима – ироф. др Зоран Пауновић*, у локалним медијима.

Фотографија мурала Даринке Поп Митић

Литература и извори

БИБЛИОНЕТ 2010, Заједница матичних библиотека Србије, Пожаревац, <http://zajednica.nb.rs/scc/biblionet-2010.html> (преузето 08. 07. 2011)

Боросане: алтернативна урбанизација у Бору очима других, Бор: Народна библиотека Бор, 2010.

PULMANOV DIGITALNI VODIČ – PULMAN SMERNICE, (Last updated 11/05/2004), str. 110–116. www.pulmanweb.org/dgms/DGM-Serbian-Ver-Oct02.doc (преузето 08. 07. 2011)

Скривено блато библиотека Србије, БИБЛИОНЕТ 2010, Заједница матичних библиотека Србије, <http://zajednica.nb.rs/scc/biblionet-2010-eskronati%20zavi%C4%8Dajnih%20birki.html> (преузето 08. 07. 2011)

Стаматовић, Десанка. „Завичајни фондови данас“, *Стање и перспективе развоја завичајних фондова*, Чачак: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, 2004.

Вранеш, Александра. „Завичајна библиографија“, *Основи библиографије*. Београд: Народна библиотека Србије, 2001.

Вукићевић, Дејан. *Завичајни фондови*, Београд: Службени гласник; Инђија: Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, 2011

Živković, Milan. „Trajno. Da se smrzneš!“, *Refoto* br. 58, Београд, 2009.

Dragan Stojmenović
Public Library Bor, Bor

Ironing Across the Buttons: Digitization of Photographic Negatives from the Local Cultural Heritage Department in the Public Library Bor

Abstract

This paper gives a detailed description of the development and realization of the project Digitization of Non-Book Material, Cultural and Public Activities of the Local Cultural Heritage Department in the Public Library Bor. The main goal is to highlight the continuity of visual recording about the town and digitization of collections of photographic negatives which are preserved and collected at Local Cultural Heritage Department.

Keywords: digitization, photographic negatives, non-book material, presentation strategy, acquisition of library material strategy

З

ПОВРАТАК КЊИГА ГЕЦЕ КОНА ИЗ НЕМАЧКЕ У СРБИЈУ

Уреднице шемаша
Добрила Бејенишић
и Весна Јовановић

.....
*Др Добрила Бејенишић: Повратак књига
Геце Кона након 70 година*
.....

.....
*Дејан Михаиловић: Хронологија живота
и рада Геце Кона*
.....

.....
*Велимир Старчевић: Европски дух Геце
Кона*
.....

.....
*Весна Јовановић: Разговор са Бориславом
Туцићем, последњим живим сведоком и
књижарем предратне књижарнице Геце
Кона*
.....

.....
*Говор Њ. е. амбасадора СР Немачке
Ћосјодина Волфрама Маса
на Косанчићевом венцу 6. априла 2011.*
.....

ПОВРАТАК КЊИГА ГЕЦЕ КОНА НАКОН 70 ГОДИНА

Др Добрила Бегенишић

Народна библиотека Србије, Београд

УДК:021.64(430:497.11)

У априлу 2011. године у Србију је, након седамдесет година, враћено 796 књига издавачке куће Геце Кона, које су опљачкане након бомбардовања Београда 1941. и однете из Србије. Власник издавачке куће Геца Кон и његова породица због јеврејског порекла одведени су у логор, одакле им се губи сваки траг.

Судбина заплених књига од момента када су транспортоване из Београда па до њиховог повратка у Београд реконструисана је последњих деценија на основу расположиве архивске грађе за којом се трагало плански и систематски. Након

што су окупационе власти у Београду ликвидирале Акционарско друштво Геца Кон у јесен 1941. године, све књиге које су се нашле на лагеру транспортоване су у Националну библиотеку у Бечу. Таква одлука донета је због добрих односа тадашњег директора Бечке библиотеке Паула Хајгла (1887–1945) са Гестапоом и Службом безбедности (SS). Библиотека у Бечу била је сабирни центар за књиге опљачкане од јеврејских породица из југоистичне Европе и Беча. Према Хајгловој жељи, у периоду од новембра 1942. до августа 1943, у Беч је стигло седам похиљки са око 6.000 књига са лагера издавачке куће Геце Кона. О одлуци да се књиге из Београда пошаљу у Беч сведочи допис Управног штаба из Београда од 4. новембра 1942. упућен Министарству Рајха за науку, васпитање и образовање народа, где се каже: „У прилогу шаљем списак књига из фондова бившег београдског издавача Геце Кона које надлежне службе стављају на располагање као поклон. Књиге су данас послате Националној

библиотеци у Бечу преко војне књижаре. Сва издања су послата у по пет примерака, а намењена су немачким државним библиотекама. Један примерак намењен је Националној библиотеци у Бечу. Молим да Национална библиотека у Бечу да упутства у које четири немачке библиотеке треба да се пошаљу преостала четири примерка. Желим само да напоменем да један примерак треба да буде послат Баварској државној библиотеци у Минхену. Преостале пошилке из фонда бившег издавача Геце Кона биће послате наредних дана."

Након тога уследио је допис Министарства библиотеци у Лајпцигу, упућен 21. новембра 1942, из кога се види да је одлучено да се један примерак ових књига пошаље у Лајпциг и да је дат налог библиотеци у Бечу да пошаље књиге са пропратним списком. У допису од 3. јуна 1943, упућеном из Лајпцига генералном директору библиотеке у Бечу, потврђује се пријем дописа.

У складу са одлуком из Беча, књиге су распоређене у четири велике библиотеке у Рајху: Пруска државна библиотека у Берлину, Баварска државна библиотека, Градска и универзитетска библиотека Бреслау и Универзитетска библиотека у Лајпцигу. У периоду од септембра 1942. до јула 1943. подељене су све књиге у ове четири библиотеке. Планирано је да свака од тих библиотека добије по 1500 књига, али због проблема у транспорту то није реализовано.

У периоду када је вршена реконструкција зграде Универзитетске библиотеке у Лајпцигу (1992–2002), срећен је и архив библиотеке, тако да су пронађена многа документа из периода националсоцијализма. Године 2006. почело је интензивно бављење овим проблемом у Лајпцигу, након што је Кристина Кестнер, која се бавила историјом Националне библиотеке у Бечу, дошла до података да су те

књиге послате у Лајпциг. Претраживање фонда који је приновљен у периоду 1943–1950. није дало резултате. Када је 2008. године у архиву библиотеке у Лајпцигу пронађена преписка са Националном библиотеком у Бечу и листе послатих књига, почело је ново претраживање фонда. Испоставило се да су многе књиге Геце Кона заведене у књигу пријема тек накнадно, после 1950. године и то као део „заосталог фонда српске књиге“. Пронађено је укупно 796 примерака. Дакле, од 1943. године па до априла 2011. године ове књиге су се налазиле у Универзитетској библиотеци у Лајпцигу.

Према пројекту који се реализује у Немачкој, а бави се пљачком културних добара у доба националсоцијализма, који финансира Савезни повереник за културу и медије, сва пронађена културна добра треба да буду враћена власницима или правним наследницима. Учињен је покушај да се и ове књиге врате, али то није било могуће, пошто живих наследника нема. То је доказано трагањем у Бечу и Лајпцигу, као и уз помоћ Јеврејске конференције за одштетне захтеве. Након што је утврђено да правних наследника нема, књиге су понуђене Народној библиотеци Србије као јединој легитимној адреси у Србији.

Споразум о примопредаји књига између Народне библиотеке Србије и Универзитетске библиотеке из Лајпцига потписали су 20. марта 2011. године у Лајпцигу, у Библиотеци Албертини, управник Народне библиотеке Србије Сретен Угричић и директор Универзитетске библиотеке из Лајпцига др Улрих Јоханес Шнајдер, у присуству амбасадора Србије у Немачкој Ива Висковића. Овај догађај уприличен је у дане трајања Сајма књига у Лајпцигу, где је Србија била „земља гост“, чиме је представљање Србије употпуњено. Примопредаја књига као и овера уговора обављена је у Народној библиотеци Србије 6. априла 2011. године поводом

Дана сећања на уништавање Народне библиотеке Србије током бомбардовања Београда 6. априла 1941. године. Примопредаја књига обављена је у присуству високих званичника, министра за културу, информисање и информационо друштво, Предрага Марковића, управника Народне библиотеке Србије, Сретена Угричића, директора Универзитетске би-

блиотеке у Лајпцигу, др Улриха Јоханеса Шнајдера, и амбасадора Савезне Републике Немачке у Србији, господина Волфрама Маса. Господин Мас и господин Шнајдер положили су венце на спомен обележје на месту страдања Народне библиотеке Србије на Косанчићевом венцу.

ХРОНОЛОГИЈА ЖИВОТА И РАДА ГЕЦЕ КОНА*

Дејан Михаиловић

УДК:655:929 Кон Г.

1873 – Рођен је 2. августа од оца Бернарда, рабина, и мајке Лујзе, у мађарском граду Чонграду, у тадашњој Аустро-Угарској, у истом граду где се двадесет година касније родио Милош Црњански. Гецин отац Бернард Кон убрзо са породицом прелази из Чонграда у Земун, за управитеља основне школе.

1885 – Похађа трговачку школу у Земуну и гимназију у Новом Саду, који по премештању „Матице српске“ из Пеште 1864. године постаје стожер српске

културе у Аустро-Угарској, и где је млади Геца Кон почео да учи књижарски занат.

1889 – Напушта гимназију, долази у Београд и пет година проводи као књижар у антикварници Фридриха Бреслауера.

1894–1900 – Враћа се у Нови Сад и наредних седам година проводи код издавача и књижара Арсе Пајевића као деловођа и главни Пајевићев помоћник.

1900 – Подноси Управи града Београда молбу за отварање сопствене књижаре.

1901 – Полаже заклетву, прелази у „српско поданство“ и отвара књижарску радњу у Кнез Михаиловој 34 у Београду.

1902 – Жени се Бечлијком Елзом Вајс, са којом добија две кћери, Елвиру и Малвину. Породица Кон станује у Улици Краља Петра 24 до 1924. године,

* Уз дозволу Велимира Старчевића, преузето из књиге: Старчевић, Велимир: *Књига о Геци Кону* – 3. допуњено изд. – Београд : Просвета: Admiral Books, 2009. – 139 стр.

кад Геца Кон зида породичну кућу у Добрачиној 30 и кућу у Сремској 4.

1905 – Покреће издавачку делатност и штампа прву књигу у издању Књижарнице Геце Кона: *Синтаксис српског језика за средње школе* Јанка Лукића.

1915 – Објављује календар *Рајник*, у коме се слави победа српске војске над аустроугарском.

1916–1918 – Интерниран у логор Нежидер у Мађарској, где је провео три године. За то време књижара је затворена. По формирању Краљевине СХС враћа се у Београд и наставља да се бави књижарским и издавачким радом.

1919 – Премешта „Књижару за српску и страну књигу Геце Кона” у Кнез Михаилову бр. 1. По оснивању Књижарског удружења 6. марта, Геца Кон постаје његов потпредседник, а од 1929. и председник.

1924 – Сазидао породичну кућу и магацин у Добрачиној 30.

1930 – Уочи оснивања Савеза књижарских организација Краљевине Југославије, нападан у јавности због кршења „Правилника” Књижарског удружења, подноси оставку и на место председника и на чланство.

1933 – Од Косте Николића откупљује мануфактурну радњу у Кнез Михаиловој 12, на месту данашње књижаре.

1934 – Своју књижару и књижару стране књиге свог зета Фрање Баха, супруга кћери Елвире, обједињује у Издавачко предузеће „Геца Кон” а.д. и ускоро отвара издавачку књижарницу у Кнез Михаиловој 12, на месту данашње књижаре.

1935 – Покреће и издаје стручни лист „Наша смотра: месечник културних појава”, у коме се објављују прикази нових књига, издавачка продукција и питања од значаја за књижарску и издавачку струку. Лист је престао да излази 1937. године.

1941 – После немачког бомбардовања Београда 6. априла, склања се са породицом у Врњачку Бању, у хотел „Србију”, где је ухапшен и спроведен на Сајмиште, отада му се губи траг. По неким сведочењима, одатле је пребачен у седиште Гестапоа на Тргу Николе Пашића, а онда са редовним војним конвојем транспортован у Беч и ликвидан. У јесен исте године стрељани су код места Јабука близу Панчева Гецина супруга Елза, кћери Елвира и Малвина, зет Фрања Бах и њихова деца. Од читаве породице преживео је само Гецин зет Леополд Херцог. Исте године у јесен Издавачко предузеће „Геца Кон” а.д. продале су немачке власти издавачкој кући „Југоисток” за 24 милиона динара, а за комесара некадашње познате Гецине књижаре поставиле Адолфа Мостбека, некадашњег представника бечке фирме „Urban & Schwarzenberg” за Хрватску и Србију.

1942 – До лета је Адолф Мостбек, по налогу управника Националне библиотеке у Бечу Паула Хајгла, а следећи политику Трећег Рајха, пребацио у ову институцију, као и у библиотеке у Минхену, Берлину, Бреслауу и Лајпцигу, преко шест хиљада нових књига из издавачке куће Геце Кона, а до августа 1943. укупно близу седам и по хиљада књига које су биле Коново власништво.

1944 – По уласку совјетских и партизанских трупа у Београд, у децембру, одлуком владе Народне Републике Србије у згради некадашње књижаре и издавачке куће Геце Кона, и потоњег окупацијског издавача „Југоисток”, оснива се ново издавачко предузеће које национализује предатно предузеће Геце Кона, заједно са књижаром у

Кнез Михаиловој улици, породичном кућом у Добрачиној 30 и другом покретном и непокретном имовином, те преузима све његове едиције. Овај државни издавач, под именом Издавачко предузеће „Просвета“, наставља са издавачком и књижарском делатношћу наредних више од пола века, све до приватизације 2009. године.

1945 – Нове власти конфискују имовину Гециног штампара Павла Грегорића, његову штампарију у Улици кнегиње Олге 21, и припајају је „Просвети“.

1993 – У децембру се свечано отвара спомен плоча Геци Кону (рад Јелене Давичо и Зорана Ивановића) у некадашњој његовој књижари, дугогодишњи главни уредник „Просвете“ Петар Џацић држи слово „видовњаку нашег издаваштва“. Књижара отад носи име свог оснивача, а у њој се приређују књижевне вечери под називом „Средом код Геце Кона“.

1993–1994 – Рехабилитација Геце Кона настављена је и изложбом „Геца Кон - књижар и издавач“ (уз истоимени каталог аутора Војиславе Радовановић) у Јеврејском историјском музеју у Београду (децембар 1993 – фебруар 1994) и изложбом „120 година од рођења Геце Кона“ у Пожаревцу 1993.

2009 – Одлуком Владе Републике Србије од 5. фебруара, књижара »Геца Кон« у Кнез Михаиловој бр. 12 проглашена је спомеником културе од националног значаја, са обавезом трајног очувања књи-жарске делатности и књижарског објекта на овом месту. Убрзо затим Управни одбор „Просвете“ установљује Плакету „Геца Кон“, годишњу награду за изузетан допринос српском издаваштву и књижарству, која се додељује 2. августа, на дан рођења Геце Кона.

ЕВРОПСКИ ДУХ ГЕЦЕ КОНА

Велимир Старчевић*

УДК:655:929 Кон Г.

*У нашој земљи дела људи се тасе са њима;
ја сам хтео да будућим покољењима оставим
један завод за издавање и распурање наше књиџе,
који ће живети и кад његових оснивача не буде.*

Геца Кон, Београд, 1935.

* Велимир Старчевић је рођен у Ужицу на Лучиндан 1949. године. Преко тридесет година бави се изучавањем српског књиџарства. На Филолошком факултету у Београду радио је као предавач по позиву. Осим монографије о знаменитом српском издавачу Геци Кону (прво издање објављено је 1992, друго 1993, а треће измењено и допуњено 2009. године), књиџу *Сшаро српско књиџарство* објавио је 1997, а ново измењено и допуњено издање 2011. године. Приредио је антологију песама *О Београду*, 2003. године. Објављује чланке из области историје и теорије издаваштва и књиџарства и путописе у књиџевним часописима и дневним листовима. Живи у Београду и ради у „Просвети“.

У вертикали српског књиџарства особена улога припада Геци Кону, који је увео европски дух у промоцији књиџа и својом трудољубивошћу и

везаношћу за ауторе трајно обележио XX век у овој области код Срба. А на почетку века 1901. године нико није могао да наслути да ће књижарница човека који је „ушао у српско поданство“ бити идејаводиља у обликовању духа епохе и слике времена. Тихи књижар и надасве зналац струке Геца Кон је обогатио српску културу небројеним насловима, који су постали стуб народа и свеколиког живота српског.

Умешно је повезао политичку библиотеку са историографском, наметнуо је значај штампања правних прописа као извора административног живота (незаобилазно до 1925), увео лепу литературу као каријатиду менталитета, а Слободана Јовановића увео у ред мислилаца и стубова српства. Његова књижарска „воденица“ млела је сва драгоцену дела стварајући од њих биљуре, непатворене кристале.

Кон је рођен у Чонграду, 2. августа 1873. године, одакле су му се родитељи преселили у Земун, где је завршио и основну школу, а затим га родитељи упућују да учи књижарску струку у трговачкој школи. Гимназију је млади Геца учио у Новом Саду. У оно време је гимназисти књига била највећа душевна храна. Преко књиге Кон је заволео и књижарски рад, ради чега напушта гимназију и ступа у књижару Арсе Пајевића у Новом Саду.

Конова жеља да се што темељније усаврши у књижарском послу довела га је у Београд, где налази посао у књижари и антикварници код Фридриха Бреслауера, која у оно време беше лепо уређена. Ту ће провести неколико година (1889–1894).

Године 1894. Геца Кон поново одлази у Нови Сад, где ће наредних седам година провести код свог учитеља Арсе Пајевића. Код тог умног и ученог човека, Геца ће радити као деловођа и његов главни помоћник. Сакупивши лепо искуство, Кон 1. маја

отвара самосталну књижару, која отпочиње са циглих 1.000 динара. Али, у накнаду малог капитала он улаже у своју радњу љубав и енергију, поштење и штедњу, а што је најважније, улаже у своју радњу урођену моћ тачног расуђивања.

Почетак је био скроман, али је Геца Кон показао више него сигуран пут. Прва књига коју је издао била је *Синџакса српског језика*, за средње школе, Јанка П. Лукића, 1905. године, на српском језику, а уједно и једину коју је те године штампао. То га није обесхрабрило, веровао је у своју мисију. Следеће године издао је чак девет наслова, па тако до 1910. године објављује просечно десетак списа годишње. То му даје додатни издавачки импулс, и од 1910–1920. године тај број се пење на двадесет, тридесет, па и четрдесет наслова. После 1920. године Кон је већ суверени издавач, штампа више од стотину наслова, да би 1930. објавио чак 202 наслова. Између 1930. и 1941. године држи се свог наметнутог темпа. То постаје његово „свето правило“ и готово редовно објављује више од двеста наслова годишње. Какав је то подухват био сведочи чињеница да је то изнад могућности већине наших познатих издавача. У златно доба Просветиног постојања, између шездесетих и седамдесетих година прошлог века, максимум је био готово наслов дневно, значи 365 књига годишње. Потом је то била недостижна бројка.

Скромни књижар, добро поткован знањем са великим полетом ствара и шири издавачку делатност до европског нивоа. *Синџаксом* је почео тај пут, наставио првом преведеном књигом, Макијавелијев *Владалац (Il principe)* 1907. године, у преводу Миодрага Ристића, и тиме је засновао читаве колекције и библиотеке. За двадесет пет година Кон је издао 1500 наслова у огромном тиражу; неке од књига биле су прави издавачки подухвати за нашу још скромну науку и књижевност, и по квалитету и по квантитету. Тако, на пример, када је Геца Кон у своје време издао први пут *Грађански законик* са

коментарима Гојка Никетића (Јаша Алфандари) и предговором уваженог професора Живојина Перића, читавих педесет табака, читалачка публика и стручњаци из те области једва да су веровали да је то могао успешно издати један човек о свом трошку, без државне помоћи. Књиге такве врсте, и толиког обима, до тада нису никада наши издавачи објављивали. Доцније, Кон постаје још смелији. Он узима у своје руке *Архив*, познати часопис за правне и друштвене науке, орган београдских и универзитетских правних наука – издавао га је све до 1941. године. Поред тога, издаје многобројне уџбенике и друга штива за средње и стручне школе, од којих су неки, као на пример, „читанке“ и „антологије“, извршили прави преокрет код наше омладине; објављује дела познатих научника, књижевника у успону и славних старих писаца; предузима библиотеку „Школских писаца“, која ће убрзо попримити велике размере и бити значајна за књижевно и национално образовање наше тадашње универзитетске и средњошколске омладине. Издаје у четири тома Јиречекову *Историју Срба* и Живановићеву *Полијичку историју Србије*; дела Слободана Јовановића, сабрана дела Змајева. Велики европски рат и немачка окупација Србије (1915–1918) зауставиле су на три године издавачки рад књижарнице Геце Кона. Кад је дошло ослобођење, он се свим снагама предаје издавачком послу. Поред наведених библиотека и колекција, оснива нове из свих научних области, тако да 1935. године, када је прославио 35 година плодног рада, достиже фантастичну бројку од 2776 наслова.

Најзначајније библиотеке у његовом издавачком опусу од 1925. до 1941. године биле су: Библиотека „Наша књига“, Библиотека „Плејада“, Библиотека „Златна књига“, Библиотека „Плава птица“, Библиотека „Школски писци“, Библиотека „Каријатиде“. Библиотека „Српски народ у XIX веку“, Библиотека „Јавног права“, Библиотека за „Правне и друштвене науке“, Библиотека

„Сведочанства“, о великим људима и догађајима. Обухватиле су све најзначајније гране – од дечије књиге, Златне и Плавe птице, чији век није истрошен, до дела наших најистакнутијих научника и књижевника: Скерлића, Змаја, Нушића, Иве Војновића, Тихомира Ђорђевића, Слободана Јовановића, Драгише Васића, до најзначајнијих аутора филозофске, социолошке, етнолошке, историјске и психолошке мисли: Хегела, Канта, Фројда, Јунга, Адлера, Маркса, Шпенглера, Фрејзера, Бергсона, Крочеа и Ничеа, па до других приручника, речника, сепарата, лектире, музикалија и географских карата. Те Конове напоре видимо у Библиотеци „Плејаде“ – штампао је по једну књигу месечно, посебно светских књижевних стваралаца као што су: Велс, Голсворти, Кнут Хамсун, Зола, Драјзер, Леонов, Арагон. Кон достиже врхунац објављивањем Дворниковићеве *Каракшерологије Југословена*, Цвијићевог *Балканској полуострва*. Велику едицију у двадесет књига *Српски народ у XIX веку*, што је требало да представља систематску историју српског народа у Војводини, Славонији, Хрватској, БиХ, Црној Гори, Србији и Јужној Србији од 1788–1918. Изванредни и сигурни критеријуми у одабиру аутора дела, рецензената, преводилаца, писаца и предговора, заиста га сврставају међу европске издаваче.

Посебан значај давао је каталозима и огласима, за које је ангажовао такође изврсне познаваоце књиге. На пример, Елија Финција, који је касније постао уредник. Каталогизација књига и огласа Геце Кона, по укусу у рекламирању, са обиљем података у попису, свакако су, уз Цвијановићеве, били најбољи и већ тада оцењивани као прилози националној библиографији. Посебно вредан и значајан каталог издао је Кон поводом свог тридесетпетогодишњег рада, који је по општем мишљењу вредан поновног штампања.

Уочи бомбардовања Београда, ваљда предо-сећајући трагичан крај, Геца Кон се са породицом склонио у Врњачку Бању. Међутим, када је Други

светски рат почео, ухапшен је и, по сведочењима, пребачен у логор на Сајмишту, где му се губи сваки траг. Највероватније је стрељан у Бечу или Грацу. Према сведочењу Божицара Ковачевића и његовим сазнањима, Кон је умро у затвору у Грацу, а супруга Елза, кћери, унучад и зет Фрањо Бах су побијени у Јабуци код Панчева. Остао је жив само његов зет Леополд Херцог, кога је као резервног официра спасило заробљеништво.

Године 2004, 9. децембра, уочи годишњице објављивања прве књиге Геце Кона, у Националној библиотеци у Бечу, отворена је изложба „Опљачкане књиге 1938–1945“. Веома запажено место у витринама нашла је и обимна грађа о Геци Кону. У каталогу поменуте изложбе две стране су посвећене плачки српских књига из Универзитетске библиотеке и књижаре Геце Кона. Из веома садржајног каталога сазнајемо да је немачки Рајх (немачка држава) своја настојања да се домогне залиха књига у Француској, Италији, Југославији, Пољској, Румунији, Совјетском

Савезу и Чехословачкој, унапред планирао и организовао. За ту прилику, Г. Д. Хајгл користио је своје везе са Гестапоом, NSDAP, као и са лицима из немачке оружане силе. Може се доказати да је прилив штампаних ствари из иностранства стижао у Рајх одмах по окупацији тих залиха. Веома „успешно“, већ поменути Хајгл по налогу преузима бригу о библиотекама у Југославији.

„Блицкриг“ против Југославије, који се водио у оквиру немачког војног похода на Балкан, почео је 6. априла 1941. тешким бомбардовањем Београда. Једва недељу дана касније, немачке трупе продрле су, без борбе, у југословенску престоницу. Када су југословенске трупе капитулирале 17. априла, Хајгл је „искористио“ овлашћење које је добио, па је украо у Београду огромну количину књига за Националну библиотеку у Бечу, и затим raspоделио „плен“ и другим библиотекама и институцијама у „Рајху“. Поред Народне библиотеке и Универзитетске библиотеке у Београду, најспектакуларнији добитак из окупиране Југославије представљале су хиљаде књига издавачке куће „Геца Кон“. Хајгл је у лето 1942. успео да се домогне, потпуно бесплатно, најмање 6000 примерака из издавачке куће „Геца Кон“. Књиге су осим Националне библиотеке у Бечу, додељене Баварској и Пруској државној библиотеци (у Минхену и Берлину), као и Универзитетској библиотеци у Бреслави. Године 1947. повраћено је, преко Националне библиотеке у Бечу, југословенском посланству укупно 7200 примерака који су нам припадали; од тога 2682 примерка издања Геце Кона. Куда су ове отишле потом, још увек је нејасно.

РАЗГОВОР СА БОРИСЛАВОМ ТУЦИЋЕМ, ПОСЛЕДЊИМ ЖИВИМ СВЕДОКОМ И КЊИЖАРЕМ ПРЕДРАТНЕ КЊИЖАРНИЦЕ ГЕЦЕ КОНА

Приредила Весна Јовановић

Датум: 14. јун 2011.

УДК:655.42:929 Туцић Б.(047.53)

Место: Народна библиотека Србије

Напомена: Господин Борислав Туцић посетио је Народну библиотеку Србије тек када је у штампи прочишћено од 6. априла 2011. године о враћању књига Геце Кона из Немачке у Србију. Стручњаци Народне библиотеке Србије искористили су ту прилику да с њим поразговарају о времену када је он радио као књижар код Геце Кона. Борислав Туцић је рођен 1924. године, а у књижари Геце Кона био је запослен од новембра 1938. до априла 1941. године када Коново предузеће преузимају немачке окупационе власти.

НБС: Када сће почели да радиће у књижари Геце Кона и колико сће дуго радили?

Б. Т: Та прича има своју предисторију. Моја мајка је имала три сестре, једна је била удата за познатог књижара у Новом Саду, Владимира Лежимира. У његовој књижари *Славија* у Новом Саду сам се заљубио у књигу, и читао и памтио и учио. Када сам се вратио из Новог Сада, са одмора, очух је рекао да не могу наставити гимназију због немаштине, а био сам завршио први разред Друге мушке гимназије. Очух је предлагао посао бравара, столара, али су мене занимале искључиво књиге, тако да је мајка пресекла и одвела ме на Теразије у књижару *Найредак*. Власник те књижаре био је Армин Шварц, велики књижар, већи и од Геце Кона, али у краћем периоду. Шварц је, отприлике од 1920. до 1932. године, развио огромну издавачку делатност. Књижару је имао на углу где се данас налази галерија Прогрес и Француски културни центар у Кнез Михаиловој. Имао је огромну продукцију, добро је радио, чак је био јачи од Геце Кона, који се тек обнављао после Првог светског рата. Трагедија мога газде Шварца била је губитак сина. Водио га је на купалиште Шест топола и том приликом се дете набодне на ексер и добије сепсу. Шварц се од туге лечио алкохолом, и то клековачом. Као шегрт научио сам колико је потребно клековаче газди; пио је између 18 и 20 чокања. Мој долазак у књижарство поздравио је теча Владан Лежимирац; лети сам одлазио код њега на пар дана у Нови Сад. Код Шварца сам учио књижарство. Његова се књижара тада налазила на Теразијама 35, али сам дошао у време када је он већ почео да копни. Године 1935. сам почео да радим, са дванаест и по година, као шегрт који није био пријављен, законски заштитен, и то за 50 динара месечно. Ту сам учио, читао; он је имао доста књига, нота. Након две и по године, рекао сам господину Шварцу да код њега више немам шта да научим, да ми истиче шегртски рок

од две и по године, 15. новембра 1938, и да бих да пређем код Геце Кона. Шварц је био изненађен и питао ме да ли знам ко је Геца Кон. Одговорио сам да знам и да је то једна модерна књижара. Геца Кон је тек 1934. године отворио књижару у Кнез Михаиловој 12; претходно је био у Кнез Михаиловој 34, где је после сазидана Француско-српска банка. Замолио сам Шварца да, ако има о мени неко добро мишљење, оде код Кона и да ме препоручи, јер Геца Кон није примао никога без препоруке. И добри Армин се потрудио, отишао и препоручио ме. Геца је прихватио рекавши да му треба један млађи помоћник, ако је вредан, паметан и зна азбуку. Армин је сведочио да знам и азбуку и абецеду. То сам и касније схватио – књижар који не познаје напамет азбуку и абецеду је обичан продавац, може сладолед да продаје. Али та препорука није била довољна, биле су ми потребне још три препоруке, и то није било једноставно. У питању су биле препоруке универзитетских професора као што су били Бартош, Борислав Благојевић, Александар Костић, Хуго Клајн – требало их је ангажовати да ми напишу препоруке. Успео сам да добијем препоруке од Стевана Јаковљевића, у то време новог аутора Геце Кона, који је издавао прву књигу Српске трилогије, Војислава Мишковића, директора Астрономске опсерваторије, и Богдана Поповића. Био сам примљен у књижару Геце Кона 15. новембра 1938. године. И радио сам, учио; много нас је било.

Само бих подвукао, књижара није књижарница. Књижарница издаје и продаје књиге, а књижара продаје и књиге и оловке и папире и сл. У питању је била Издавачка књижарница Геца Кон. Кон је откупио зграду у Добрачиној 30, а позади је зидао и свој магацин. Године 1921. почео је да обнавља своју издавачку делатност јер је био интерниран као Јеврејин за време Првог светског рата. Постоје два издања књиге о Геци Кону аутора Старчевић Велизара у којој се могу наћи детаљи о животу Геце Кона.

Био је паметан, комерцијално надарен, и најважније, успео је да окупи крем умова, као што су: Слободан Јовановић, Милан Бартош, Александар Белић, Александар Костић, Хуго Клајн и др. Највише утицаја је имао на њега, а био је и акционар, директор *Полишке* Владислав Рибникар. Управо из *Полишке* су долазили људи као што је Жика Милићевић, који је постао уредник *Наше књије*. Затим, Живојин Вукадиновић, уредник *Златне књије* и др. Кон је умео да окупи такве људе. А систем његовог рада био је врло једноставан: проналазио би аутора, који донесе рукопис; ако је у питању наука, текст се даје на читање Слободану Јовановићу или Бартошу, универзитетским професорима. Ако они одобре, рукопис иде на први спрат лектору и коректору, а то су били Ели Финци и Борислав Павић.

Онда следи штампарија, где се одштампа 500 примерака. Од тих 500, 400 примерака остане у табацима савијено и спремљено за књиговесца, а 100 примерака иде у продају. Ако је писац мањег калибра, он добије 50 примерака књиге, и то му је цео хонорар, а 50 иде у продају.

НБС: Колико је било зајослених код Геце Кона?

Б. Т: Кон је издавао и продавао српску књигу и ништа више. Онда се једна од његове две ћерке удала за Фрању Баха, који је држао немачке књиге и лабораторијске потребе у Београду. Након те женидбе Кон и Бах су спојили - десно српско, лево немачко, и при дну лабораторијско одељење, које је нарочито са војском сарађивало. Књижарница Кона се проширила у акционарско друштво.

На пример, Бранислав Нушић је за живота добио сабрана дела, за која је добио унапред један део хонорара, да буде обезбеђен, а сваког месеца је долазио на благајну Геце Кона и подизао своју тантијему. Тако је било и са Хугом Клајном, проф.

Александром Костићем и другима. Вукадиновић је, такође, добијао тантијему од *Златне књије*, или нпр. *Плаве ишнице*, затим *Плејада*... све је то било повезано у чвор у коме је био Геца Кон, и они су сви били акционари. Сваки акционар је знао свој део.

А ми који смо радили, нас 13 особа на српском одељењу, на целој страни од улаза, пакераја, па до краја, до канцеларије Кона, сваки је имао свој сектор који је послуживао. Напред су стајала два старија помоћника, и они су пропуштали муштерије - питају шта треба и упуте даље...

НБС: А који су то сектори били?

Б. Т: Право, економија, педагогија, поезија, беле-тристика, закони и сл.

Затим, примера ради, извесни Гојко Никетић је имао привилегију да буде адвокат у Скупштини, који је све законе које је Скупштина доносила паковао и редиговао. Тај се материјал онда штампао и добијао ознаку. Никетић је издао 234 свеске, и то смо, такође, морали знати напамет. Морали смо знати где се свака књига налази. Затим, у књижари се нису продавале само књиге Геце Кона; било је књига Стјепана Куглије из Загреба, Натошевића, Лежмирица из Новог Сада и сл. Подаци о томе налазе се у *Малом књижарском лексикону* од Вуковића. Та књига је јеванђеље о књижарству. Принцип је био да ниједна муштерија не сме да изађе из радње, а да ништа не купи – чим је дошла имала је намеру да купи и морала је бити „обрађена“. То је била школа. Када бих видео да неку муштерију не могу да савладам својим понашањем и убеђивањем, односно да нисам довољно убедљив, одмах сам је предавао старијем помоћнику. Морала се учити конверзација, морао си знати о књизи све, бар делимично.

Сваког уторка у подне, а у пола један се затварала књижара, задржавало се сво особље књижарско пола сата, и том приликом Драгољуб Марковић, пословођа, вршио је „преваспитавање“. На пример, мени би рекао „ову књигу да прочиташ за недељу дана“. Наравно, није давао да читамо право и економију, ту је купац већ знао шта му треба, али када је у питању литература за поклон, рођендан, ту је требало знати шта да се муштерији каже и препоручи. Требало је знати ко је био Достојевски, Леонов, Лоренсови *Синови и љубавници* и сл. Потом бисмо, на следећем састанку, разговарали шта смо прочитали, шта схватили, али тражила се суштина дела, а не заплет. И тако смо ми учили, без пардона; сваке недеље читала се по једна књига. Наравно, нисмо добијали сликовнице да читамо, то се могло прелистати у радњи чим стигне у књижару, јер Геца Кон није продавао само своје књиге; ту је била, на пример, *Свесловенска књижара*, а ја сам нарочито ценио књижара Цвијановића, па Рајковића, Ђуковића, Ацу Поповића и др.

То је, дакле, био један део литературе у књижари. Други део, најосновнији и најуноснији, били су уџбеници за основне и средње школе. Кон је практиковао да пред Видовдан рекламира уџбенике. То је радио Финци са људима из Министарства просвете, од којих би добио списак сто основних школа извесног округа. Онда би се направио пакет од 20 до 25 књига, као поклон за библиотеку школе. А уз те поклон књиге ишао је грдни штампани пропагандни материјал о уџбеницима итд. Постојао је посебан каталог уџбеника. Кон је био врло експедитиван, баш прави трговац. Увек понављам, то што сам научио код Геце Кона, и применио, било ми је најважније касније у послу; јер кад сам радио код Геце Кона, до 1941. године нисам ни сањао да ћу једног дана постати пословођа у тој књижари са 24.500 наслова, у којој сам морао да знам где се свака књига налази, и имати 11 помоћника.

НБС: *Ви сјте, дакле, радили у тој књижари од 1938. до 1941. године?*

Б. Т: Јесте, до 1941. године, до бомбардовања, односно до 1. маја. У Београду је у то време радио један Немац, Адолф Мозбек, који је био представник немачке фирме *Урбани шварценберт*, а са којом је Геца Кон сарађивао. После се испоставило да је то био један добар „културни шпијун“. Бавио се управо оним што је Фрања Бах, Гецин зет, држао – немачке књиге и лабораторијски материјал. Он је преузео од немачке команде Коново предузеће, добио печат на ком је писало *Комесаријат Геце Кона а. г. Београд, заслужник Адолф Мозбек*, и то нам је стајало у радничким књижицама. Остао сам у књижари; нисам био у прилици да напуштам посао док ми је очух у заробљеништву, а морао сам бринути о мајци, два брата и три сестре.

НБС: *Да ли је сама књижара страдала у бомбардовању 6. априла?*

Б. Т: Није страдала, страдали су само излози, наставила је да ради, и половином јуна добила нову фирму; није се више звала *Геца Кон комесаријат* већ *Југоисток*, то јест, *Südost*.

НБС: *А шта се десило са Гецом Коном?*

Б. Т: Десила се трагедија са Гецом Коном. Ја сам га много ценио, иако је био врло груб човек, нарочито према персоналу. Иако сам био његов човек, а били смо подељени на Бахове и Конове раднике, он је мене препустио Баху. Према мени је умео да буде груб и муштерији коју услужујем каже како ја не знам ништа, након чега би позвао пословођу Марковића.

Кад је дошло бомбардовање 1941. године, Кон је читаву своју породицу склонио у Врњачку Бању, у своју вилу. Породицу су чиниле две ћерке са

породицама. Један зет је био у заробљеништву – Леополд Херцог, док су се други, Фрања Бах са женом и двоје деце, Елвира, Леополдова жена са двоје деце, и Кон са женом, склонили. Никада нисам дознао, нити ћу, како је то било да је Вермахт њега пронашао у Бањи, и саопштено му је било да су добили налог да га пребаце у Атину.

Дакле, цела породица је била у Бањи; то је крај априла – почетак маја, одмах после бомбардовања, и он је са Немцима преговарао око новца који су му тражили да их пребаце. Тражили су 10.000 динара у злату; Кон је наводно на крају нудио 7.000, али ни то није платио, и тако су га ухватили, спаковали и целу породицу послали у Старо сајмиште. Њега су после издвојили у Сељачки суд, који се налазио на месту данашњег Дома синдиката. Ту је био затвор, ту су га држали и одвели, како сам ја чуо, у Грац, а кажу и да је то био Беч, али свеједно, одведен је да би одао шифре својих рачуна у швајцарским банкама. Немци су хтели све да извуку, и тамо је убијен, док је цела породица стрељана у Јабукову код Панчева. Године 1947. вратио се Леополд Херцог, зет од млађе ћерке, из заробљеништва. Тада смо се видели, препознао ме, али није имао шта да тражи од имовине у комунизму; тражио је визу, отишао у Израел и није се више чуло о њему.

НБС: *Шта се дешавало са књиџама у њом рајном и њослерајном периоду?*

Б. Т: Када говоримо о Геци Кону и његовим књиџама, ја говорим само о књиџама које је имао као личну библиотеку у згради у Добрачиној 30, на првом спрату. Била је то једна већа просторија, пуна стаклених ормана, и унутра је била сортирана његова библиотека, све посебан повез, кожа или платно, повезивано на Обилићевом венцу, у књигоvezници Дуфер. Он је био мајстор за повез, могли сте да баците књиџу коју је повезао са петог спрата и да се не распадне. Нисам сигуран да ли су те књиџе имале неки Конов лични печат; мислим да су имале, али нисам сигуран.

Мозбек је по преузимању предузећа организовао нас осморо момака који још радили код Геце Кона, и ми смо данима износили књиџе из Добрачине 30, прелазили Трг и носили их у зграду до Мажестика. У тој згради је Мозбек на првом спрату имао трособан стан. У једној соби је становао са женом, две су биле празне и ми смо их пунили личном библиотеком Геце Кона. Нешто од књиџа из складишта саме књиџаре однето је, такође; сигурно су биле заинтересоване библиотеке у Бечу, Дрездену, Минхену, Берлину, јер Геца је био велики издавач, у Немачкој најпознатији од наших издавача. Током 1940. године излазила је нова књиџа сваког другог дана. Библиографија свих издања, нажалост, не постоји.

Говор Њ. е. амбасадора СР Немачке господина Волфрама Маса на Косанчићевом венцу 6. априла 2011. приликом обележавања Дана сећања на 6. април 1941.

УДК: 027.54(497.11)"1941"(042.5)

Данас је дан сећања на једно од најмрачнијих поглавља немачко-српских односа. Пре тачно седамдесет година је Хитлер својој Луфтвафи издао наређење да на самом почетку похода на Југославију разори главни град Београд константним нападима дању и ноћу. Напад пре седамдесет година није био усмерен само против војног противника; и цивилно становништво је страдало. Циљано је читав град разрушен, и од Народне библиотеке су остале само рушевине. Филозоф Макс Вебер је нацију једном назвао заједницом која има заједничке успомене. Те успомене се преносе са генерације на генерацију, чувају се у књигама. Ко једном народу одузима књиге, одузима му и део памћења. Напад 6. априла 1941. године је био усмерен и на саму душу Србије. Жалимо за страдалима, жалимо за убијенима, жалимо за свим жртвама терора и насиља. Ништа не може да поврати страдале, и ако хоћемо да будемо искрени, ништа не може заправо ни да надокнади

штету. Међутим, можемо да се суочавамо са историјом, можемо да молимо за опроштај. Руку измирења могу да пруже само представници жртава. Зато сам дубоко дирнут и захвалан што сам позван на овај Дан сећања као представник Савезне Републике Немачке. Ми смо научили из наше историје, ми смо се суочили са нашом историјом, извукли смо јасне закључке. Наша политика је данас без компромиса, усмерена ка измирењу, равнотежи, партнерству и сарадњи. Веома сам захвалан да нам се за то одаје признање и овде у Србији и да нам је дата нова шанса. Као што сам већ рекао, учињену штету не можемо заправо да надокнадимо, али испуњава ме радошћу што данас, макар као симболичан гест, можемо да вратимо књиге, и то књиге управо јеврејског издавача, које су као ратни плен однете из Београда. Након толиких година ове књиге се враћају на место где припадају, тако да могу поново да изграде део сећања ове земље, овог града, који је пре више деценија уништен таквим насиљем. Нека покојници почивају у миру.

4

БИБЛИОТЕЧКИ ПРОСТОРИ

Уредница шемаша
Гордана Љубановић

.....
Џејмс Мердок: Лепота и књига:
Библиотеке у дигитално доба покрећу
питања о месту књиге

.....
Наоми Р. Полок: Музеј и Библиотека
Уметничког универзитета Мусашино,
Токио – Су Фуџимото

.....
Рејмунд Рајан: Библиотека округа
Вестмид, Малингар, Ирска – Bucholz
McEvoy Architects

.....
Керолајн Џејмс: Библиотека Института
Ахмед Баба Тимбукту, Мали – DHK
Architects

.....
Макс Дуглер: Куће књиџа

.....
Милан Булаши: Да ли је лепа? Да, лепа је!

.....
Мр Соња Бокун Ђинић: Библиотека од
градње: Једна лична парадигма

.....
Миљана Зрнић: Библиотека са зидовима

.....
Весна Ињац-Малбаша: Реконструкција
ентеријера корисничког дела објекта
Народне библиотеке Србије 2007–2011

.....
Мр Драјана Милуновић: Универзални
дизајн, инклузивни дизајн или „дизајн за
све“: у библиотеци

ЛЕПОТА И КЊИГА: БИБЛИОТЕКЕ У ДИГИТАЛНО ДОБА ПОКРЕЋУ ПИТАЊА О МЕСТУ КЊИГЕ

Џејмс Мердок

Аудио/видео продуцент

Њујоршка јавна библиотека

УДК: 727.8

Сажетак

Од ренесансе и Микеланђеловог пројекта Лоренцијане донедавно преовлађивао је модел библиотеке са великим, средишњим читаоничким простором и полицама с књигама распоређеним око ње. Убрзано, и све веће присуство рачунара и нових технологија, пре свега дигитализације и е-књига, све више библиотека опредељује се да смањи своје физичке збирке и оставља их с вишком простора који сада добија нове намене. Због тога је све више примера прилагодљивих библиотечких простора, а библиотеке су поново, али на доста другачији начин, средишта својих заједница.

Кључне речи: библиотеке – функције; библиотечке зграде; е-књиге; библиотеке – архитектонска решења

Није ли филм *Канцеларијска јарниш*¹ из 1957. године први покренуо питање да ли су библиотекари, или шире, библиотеке, и даље потребне у свету рачунара? Иако почиње неизвесношћу, ова романтична комедија у којој играју Кетрин Хепберн (Katharine Hepburn) и Спенсер Трејси (Spencer Tracy) показује да рачунари и библиотекари могу да раде заједно.

И данас, после више од пола века, постоји бојазан везана за утицај технологије на читање, истраживање

¹ *Desk Set* – америчка романтична комедија у којој запослени у државној радио-мрежи стрепе да ће их рачунари заменити када у редакцију стигну два рачунара за потребе једног истраживања. Када је због грешке рачунар на платним листама свима написао да су отпуштени, укључујући и председника компаније, запослени сматрају да је њихов страх био оправдан. – Прим. прев.

и библиотеке. Такав страх не би требало да постоји. Након што је у Сједињеним Америчким Државама деценијама опадао број оних који своје слободно време проводе читајући, од 2002. до 2008. године тај број је задивљујуће повећан. Према Националној задужбини за уметност (*National Endowment for the Arts*), међу популацијом одраслих број оних који читају повећан је за 7 одсто, а највећи пораст је у оквиру популације адолесцената и износи 9 одсто. Поред тога, јавне библиотеке у Сједињеним Америчким Државама бележе рекордну посећеност, између 2006. и 2009. године и до 23 одсто, према подацима Америчког библиотечког удружења (*ALA – American Library Association*) који су делимично добијени на основу понуда библиотека за запослење. Према томе, у компјутеризованом свету је сасвим могућа светла будућност библиотека, ако успеју да преживе спор економски опоравак током којег држава и локалне самоуправе настављају да смањују услуге.

Очигледно да је окрутна економска клима за архитекте изазов. Она им, такође, омогућава да помогну библиотекама да проведу транзицију ка, у све већој мери, дигиталном свету. Рачунари имају другачији утицај на архитектуру него пре само неколико година, а камоли у време филма *Канцеларијска тарништура*. *EMERAC*, измишљена машина, конструисана по поруџбини да би помогла Хепберновој и њеним презаузетим референсним библиотекарицама, заузима је много места. Годину дана након појављивања филма направљена је плоча са интегрисаним колом, и са њеним развојем рачунари су сваке две године били дупло бржи, а све мањих димензија. Рачунари данас ослобађају простор, уместо да га заузимају. Компанија Google је настојала да дигитализује практично сваку књигу која је икада објављена, што је био напор праћен и критикама, а академски часописи и остала периодика су у све већој мери доступни само у електронском облику.

Потпуно је друго питање шта радити са простором на полицама који се ослободио дигитализацијом. Једну крајност представља Академија Кашинг (*Cushing Academy*), припремна школа у Ашбурнаму, у Масачусетсу, чија се библиотека ослободила готово свих 20.000 књига током 2009. године и заменила их уређајима Киндл (*Kindle*).² Овај избор је могао да се предвиди. Током 2010. године, продаја е-књига води у процесу оживљавања куповине књига, а према Удружењу америчких издавача (*Association of American Publishers*) током 2009. године куповина књига је порасла за невероватних 165,6 одсто.

Свакако да библиотека Академије Кашинг није само због е-књига од најнепосећенијег места у студентском насељу постала најпопуларније место. Ту су и постављање нових меканих седалки, кафе и друштвена атмосфера која се негује. Слично прихваћен, овако обликован простор се појављује у библиотекама свих величина и типова. Библиотекари на Калифорнијском државном политехничком универзитету (*California Polytechnic State University*) у Сан Луис Обиспоу искључили су толико велик део своје референсне збирке и фонда периодике да су отворили за кориснике цела два спрата своје петоспратне зграде, заменивши складишта кафеом и удобним столицама, као и белим таблама и другом опремом која олакшава одржавање групних часова. „Створити заједнички простор за студенте значило је да постоји довољно физичког простора да их прими кад дођу заједно“, примећује Мајкл Милер (*Michael Miller*), директор Одељења библиотечких услуга.

Корисници јавних библиотека имају исте потребе. Иако дигитализација подразумева да свако, на

² Киндл (*Kindle*) је уређај за читање електронских књига.
– Прим. прев.

било ком месту, може да приступи скоро свему од куће, људи и даље носе своје лаптопове и „паметне“ телефоне у библиотеку да раде. Савремена библиотека је одувек била нека врста места на коме се окупља заједница, место где се људи скупљају да уче, да у друштву присуствују читалачком часу или практичној радионици. Многи тврде да ова улога, која се често назива „информациона заједница“, треба да заузима средишње место.

Савремени библиотекар је, као што истиче Линда Браун, предавач на постдипломским студијама Факултета за библиотекарство и информациону науку Симонс (*Simmons College Graduate School of Library and Information Science*), делом референсни библиотекар, делом јавни радник и делом неко ко организује заједницу. Према томе, најсавременије библиотеке омогућавају корисницима да направе сопствене приче – креирањем садржаја у видео форми, у драмском облику или као књиге које су сами издали.

Како архитектура може да допринесе оваквој промени? Она је више од прављења соба за састанке или постављања уздигнутих подова да би се сместило обиље електричних водова и прикључака, иако је и оваква карактеризација добро полазиште. Усмерена ка будућности библиотеке, она подразумева превазилажење начина размишљања успостављеног још од ренесансе, кад су књиге изрониле испод столова монаха да би постале симболи моћи и најистакнутији елемент уметничког обликовања.

Прототип модерне библиотеке била је Микеланђелова Лоренцијана у Фиренци. У њој редови столова доминирају централном читаоницом, чија је конструкција постала политичка потврда да се породица трговаца Медичи (*Medici*), по чијој наручбини је и изграђена 1523. године, уздигла до владајуће класе и ушла у црквене кругове. Дворска

библиотека Јохана Бернхарда Фишера фон Ерлаха (*Johann Bernhard Fischer von Erlach Hofbibliothek*), данашња Аустријска национална библиотека у палати Хофбург у Бечу, нагласила је везу између књига и моћи раскошним, барокним стилем. Цар Светог римског царства, Карло VI, наручио је 1721. године овај раскошни простор у који ће се сместити све што је Хабзбуршко царство добавило током векова. Отприлике у исто време, Томас Бург (*Thomas Burgh*) је изградио дивну библиотеку у колеџу Тринити (*Trinity College*) у Даблину, као аманет све већем значају академских институција.

Иако је просветитељство прокламовало став да би библиотеке могле да буду важно оруђе демократије, њихов облик се мењао само у том смислу што је одражавао нове конструкционе материјале и технике. Анри Лабрустова (*Henri Labrouste*) Национална библиотека у Паризу (*Bibliothèque Nationale*) (грађена 1854–1875), као прототип оваквих грађевина, и Библиотека Сан Женевијев (*Bibliothèque Sainte-Geneviève*) (грађена 1838–1850) славе *ferro-vitreous* архитектуру³ са невероватно танким стубовима од гвожђа који држе таванице под сводом. У Сједињеним Америчким Државама, Меким, Мид и Вајт⁴ су Лабрустову схему заокренули ка неокласицизму у свом *beaux-arts*⁵ ремек-делу, Бостонској јавној библиотеци (*Boston Public Library*), завршеној 1895. године. Дуж зидова пространих читаоница су књиге, док већи део простора запремају столови и простор за рад корисника. Едвард

³ *ferro-vitreous* – архитектура XIX века у којој доминирају гвожђе и стакло. – Прим. прев.

⁴ *McKim, Mead & White* је позната америчка архитектонска фирма с почетка XX века. – Прим. прев.

⁵ *Beaux-Arts* је стил у архитектури који комбинује класичну архитектуру Грчке и Рима са ренесансним идејама. Због грандиозности и величине грађевина овај стил је био изузетно погодан за јавне зграде. – Прим. прев.

Тилтон (Edward Tilton) и неки његови следбеници копирани су овај образац на мањим библиотекама у целом свету које су изграђене од средстава Карнегије (Carnegie) фондације. Свака од њих представља храм учења, што је подстакло усељенике и радничку класу да напредују.

У то време, које се често сматра златним добом градње библиотека, дошло је до неслагања. Вилијам Пул (William Poole), један од оснивача Америчког библиотечног удружења, је 1881. године негодовао што је дизајн библиотека „упрегнут у црквену архитектуру“. Изузетно велике читаонице под сводовима, са корисничким местима за рад, представљају огроман простор који је могао боље да се искористи као додатни спратови за смештај књига. У висинама тих просторија задржава се топлота, непријатељ хартије. Још горе од тога, Пул је у извештају Влади написао да је учење у миру у овим блиставим катедралама постало немогуће због шетње „скитница и посетилаца... који се међусобно врло гласно питају да ли се претпоставља да су библиотекар све ове књиге прочитали“. С обзиром на љубав према књигама, Пул би уважавао један савремени тренд у дизајну: слављење књиге које се граничи са идолопоклонством. Гордон Баншафт (Gordon Bunshaft) из фирме Скидмор, Овингс и Мерил⁶ је 1963. године можда направио модернистичку верзију претходног концепта у виду Библиотеке ретке књиге и рукописа Бенејке (Beinecke Rare Book and Manuscript Library) на Универзитету Јејл. Њени спољни зидови од мермера штите витрину у облику стаклене куле у којој се налази 180.000 томова чуваних као музејске драгоцености. Ово слављење књиге је очигледно у Су Фуџимотовој (Sou Fujimoto) Библиотеци Уметничког универзитета Мусашино (Musashino Art

University Library) и Библиотеци Хозе Васконселос (Biblioteca José Vasconcelos) у Мексико Ситију коју је пројектовао Алберто Калах (Alberto Kalach) и која је карактеристична по средишњем атријуму у којем изнад глава корисника на челичним гредама стрмоглаво виси више нивоа полица са књигама.

Нов правац у савременом осмишљавању библиотека је одрживост. Као остали клијенти, и библиотеке захтевају одрживо пројектовање⁷ којим ће смањити оперативне трошкове и обезбедити бољи простор за своје кориснике. Оне се такође и озелењавају са циљем промовисања еколошке писмености: кроз примере подучавају кориснике о очувању животне средине. Иако није грађена с том намером, библиотека на Академији Филипс Екстер (Phillips Exeter Academy) Луиса Кана (Louis Kahn), отворена 1971. године, јесте ремек-дело осветљености дневном светлошћу, познатом одрживом стратегијом за смањење утрешка електричне енергије, што је јасно у многим библиотекама представљеним на следећим странама.

И ниво буке у библиотекама се смањио од Пуловог времена, али ово запажање наглашава особину значајну за опстанак ових институција. Библиотеке различитим прилагодљивим просторима морају да задовоље што је могуће више потреба корисника: неки простори су мирни, неки су динамични. У прошлости је централни пролаз био једини пут којим се кретало кроз ове зграде. У будућности ће корисницима морати да се омогући да сами пронађу свој пут. Али будите сигурни, књиге ће увек бити тамо, и у папирном и у дигиталном облику. У свету у коме је све дигитализовано постоји знање

⁶ Skidmore, Owings & Merrill је америчка архитектонска фирма. – Прим. прев.

⁷ Green design – одрживо пројектовање је филозофија пројектовања физичких предмета у складу са принципима социјалне, економске и еколошке одрживости. – Прим. прев.

до кога се долази једноставним чином додира, држањем штампаног дела (да не помињем да се рачунари кваре, као у филму *Канцеларијска тарнишура*). Будућност библиотека почива на њиховој могућности да буду удобан простор где људи долазе заједно да испричају своје приче и открију нове.

Превела с енглеског Ана Савић

James Murdock
Audio/Video Producer
New York Public Library

Beauty and the Book: Libraries in the Digital Age Raise Questions about the Place of Books

Abstract

From Renaissance and Michelangelo's project for Laurentiana till not long ago, a concept of library with big, central reading

space and shelves with books that surround it was predominant. Rapid spreading of computers and new technologies, above all of digitization and e-books, have significant influence on libraries. A growing number of them decides to diminish physical collections that leaves them with a surplus of space. That space gets new purposes. Because of that there are more and more examples of adaptable library spaces, and libraries again, even in significantly different ways, play central role in their communities.

Key words: libraries – functions; library buildings; libraries – architectural objects

Уредничка напомена: Текст и фотографије преузети су из часописа *Architectural Record*, 3, 2011.

Editor's note: Text and photos are from the periodical *Architectural Record*, 3, 2011.

Библиотека Лоренцијана, Базилика Св. Лоренца, Фиренца, Микеланђело Буонароти, 1524–34.

Библиотека ретке књиге и рукописа Бенејке, Универзитет Јејл, Њу Хејвн, Конектикат,
Гордон Баншафт из фирме Скидмор, Овингс и Мерил, 1963.

МУЗЕЈ И БИБЛИОТЕКА УМЕТНИЧКОГ УНИВЕРЗИТЕТА МУСАШИНО, ТОКИО – СУ ФУЏИМОТО

Наоми Р. Полок

Амерички институт архитектата
Огранак у Токију, Јапан

УДК: 727.8(521.27) ; 022(521.27)

Сажетак

Нову библиотеку Уметничког универзитета Мусашино у Токију пројектовао је победник конкурса, Су Фуџимото (Sou Fujimoto). Њено најочљивије обележје су зидови-полице затворени стаклом и геометријска структура постигнута комбинацијом спирале и равних линија – зидова-полица. У дизајну библиотеке доминира светло дрво које је посебно третирано хемикалијом отпорном на пожар. Дуговечност и будући потенцијал библиотеке очигледан је у полицама које су тренутно само делимично попуњене.

Кључне речи: Уметнички универзитет Мусашино – Токио – Јапан; библиотеке – Јапан; библиотечке зграде

Саграђена 1962. године, комбинована галерија-библиотека Уметничког универзитета Мусашино једна је од чувених оригиналних школских зграда. Пројектовао ју је Јошинобу Ашихара (Yoshinobu Ashihara) и ова модернистичка грађевина од бетона налази се на истакнутом месту усред школског комплекса који се простира на 11 хектара, налик на шаховску таблу чију шару праве чврсти материјали и празнине међу њима, на 40 километара западно од центра Токија. Међутим, чак и чувени архитектонски драгуљи имају рок трајања. Након четрдесет и више година, зграда је постала скучена и застарела.

Поделивши галерију-библиотеку на два дела, школска управа је одлучила да историјски део зграде претвори у музеј и да с друге стране подигне нову библиотеку. Затим је организован конкурс пред две комисије. Су Фуџимото (Sou Fujimoto) је надмашио осталих пет кандидата и одушевио комисију једноставним полицама

за књиге, спирално постављеним у стаклену кутију. Евоцирајући атмосферу традиционалне читаонице, оваквом геометријом су постигнута два супротна циља, заједничка за многе библиотеке. Док стазе у облику лавиринта између књига смештених дуж зидова подстичу на необавезно истраживање прилично великих библиотечких колекција, кружно организовани систем пролаза међу полицама омогућава да се најкраћим путем пронађе одређена књига.

Подударајући се са постојећом зградом чије ће реновирање бити завршено овог пролећа, нова библиотека, на 6.400 м², заузима једину празну парцелу у комплексу који је данас пренасељен. Мада је тај део окружен различитим факултетским зградама и главном кафетеријом, постоје извесна ограничења пошто је најављено реновирање многих старијих објеката у ближој будућности. Широка пешачка стаза са северне стране, оивичена расцветалим стаблима трешње, била је логичан улаз у зграду и одатле почиње спирални зид.

Направљена од дрвених полица за књиге затворених стаклом, спирала почиње као самосталан, 8,5 метара висок зид који окружује зграду, а затим се закривљује тако да у унутрашњости прави концентричне кружне нивое. Видљив са више места у оквиру комплекса, овај зид одмах јасно упућује на то да је зграда место са књигама. Студенти кроз велики отвор у зиду улазе у омање предворје које служи као главни троспратни улаз у библиотеку. Смештене између нове и постојеће зграде, спољашње степенице воде на други спрат где се помоћним улазом повезују две зграде и стиже на покривену терасу на задњем делу библиотеке.

С горње стране нагиба, ходник налик тунелу прелази у упечатљив, двоструко виши део у коме је периодика, затим следи пулт за издавање књига, одељак са ретком књигом, галерија са каталогом и канцеларије у приземљу. Док су мирна места за рад

корисника дуж једног зида, просторије за састанке, истраживање и изложбени простор одвајају простор намењен за смештај књига. Изнад, читаоница и отворене полице са књигама заузимају готово читав спрат. Додатне полице и магацин налазе се у подруму. Са довољно места за 300.000 јединица, нови простор има двоструко већи капацитет од старе библиотеке.

„Читав простор је у низу, али на два нивоа“, каже Фуџимото за главне спратове библиотеке. У духу фантастичних Пиранезијевих гравира, архитекта је простор између горњег и доњег нивоа учинио непровидним: степенастим полицама, довољно широким да се на њима седи, отвореним простором који се улива на други спрат и мрежом узаних пролаза налик модним пистама који кривудају између огромних полица. И док низ отмених стубова гостољубиво води ка читаоници, лифтови и затворено степениште нуде алтернативне путеве до другог краја зграде. Мада затворени програмски елементи делимично замрачују спирални доњи део, горњи, у ком се полице за књиге од пода до плафона увијају око информационог пулта у средишњем делу простора, сасвим је погодан за читање.

Спиралне полице високе 4,5 метра, намештај и осветљење упућују на функционалне зоне. Да би били лако доступни, нижи ормари за књиге пажљиво су постављени кружно, по нивоима, док заједнички столови, столови за самосталан рад, пулт са рачунарима и посебно дизајниране столице које се претежно користе у целој школи, јасно дефинишу простор за седење и учење.

Распоред светла такође помаже корисницима да се снађу кроз простор налик лавиринту. Редови светиљки су раштркани по балконима, а снап фиксираних лустера лебди изнад информационог пулта. „Изгледа као кретање кроз шуму“, објашњава

Фуџимото. „Блистава светла вас маме да идете овде или тамо.” Током дана, сунчева светлост чини амбијент још светлијим, нежно шарајући читав простор.

Поред тога, да би се утисак прозора појачао, светларници су прошарани непрозирним тракастим панелима и испуњавају простор пригушеним зрацима. Одмах испод, плафон, спуштен двоструким панелима од поликарбоната у облику саћа, сакрива канале и греде пропуштајући одозго дневну светлост. На површини сјајних панела, у којој се огледају полице испод ње, види се одраз редова књига, који изгледају као да су бесконачни.

Пресецајући зидове са полицама за књиге ширине 3 метра, нижу се отвори у облику правоугаоника различитих размера и величина. Сваки од њих је другачије уоквирен. Они ублажавају концентричну геометрију, формирајући слику у слици и стварајући утисак дубине простора. Ови просеци у зидовима истовремено олакшавају систем библиотечке класификације књига. Тај систем се у простору изражава одељцима клинастог облика који се зракасто шире од информационог пулта. Одељци одговарају различитим нумерисаним предметним областима. Сваки одељак је обележен великим белим, пластичним таблама, причвршћеним са бочне стране.

Двоструке полице, направљене од благо обојене америчке липе, на граници су између архитектуре и намештаја. Њихове преграде и позадина прикривају челичну конструкцију библиотеке за коју су приковане: чврста конструкција од греда и правоугаоних стубова подупире подлогу отпорну на пожар. „Правоугаони стубови су више као мале копче”, објашњава Фуџимото. Због неправилног облика зидова и отвора стубови не могу да стоје у облику решетке. Али простране полице за књиге

дају доста простора да се они поставе другачије, као и за додатне греде које обезбеђују стабилност.

Са спољашње стране зграде, полице су обојене тамносмеђе и хемијски су третиране да би биле отпорне на пожар. Поред тога што прекривају изолацију, ове полице покривају и челичну конструкцију помоћу које је спољашњост зграде застакљена. Иако се чини да квадратна окна величине 3 м² лебде испред дрвених кутија, држачи површине 1 м² спајају стаклене површине дебљине 0,4 метра и причвршћују их за конструкцију зграде.

Поред тога што је подмладила комплекс Уметничког универзитета Мусашино, Су Фуџимотова библиотека заступа књигу, што је посебно остварење у време када се штампана реч суочава са неизвесном будућношћу. „Свако може да чита у Мекдоналдсу”, каже архитекта. „Али уживање, усредсређеност и опуштање у библиотеци међу књигама, посебан је доживљај.”

Ипак, зграда је жељна књига. И изнутра и споља је мноштво празних полица. Фуџимото је изворно замислио зидове напуњене књигама до плафона. Али, на крају, користи се само првих седам редова, пошто полице изнад 2 метра висине захтевају посебне мере заштите од земљотреса и мердевине да би се могле дохватити. „Када је све било готово, празнине су ми се више допале”, закључује архитекта. „Ако испуните све полице, то је само орман за књиге. Али ако су делимично празне, врви потенцијал.”

.....
Превела с енглеској Ана Савић
.....

Naomi R. Pollock

American Institute of Architects – Chapter in Tokyo, Japan

Musashino Art University Museum & Library, Tokyo. Sou Fujimoto

Abstract

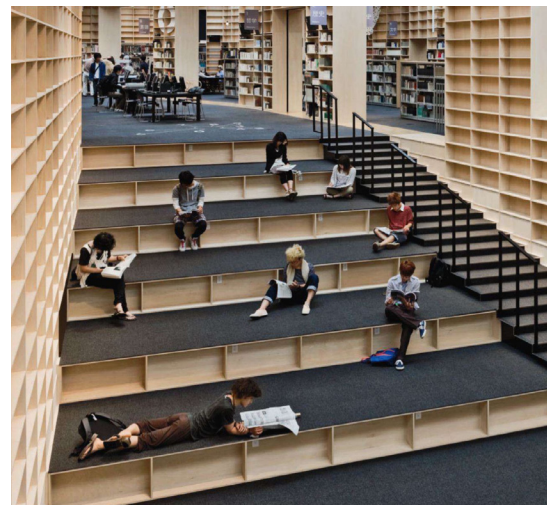
New library of the Musashino Art University in Tokyo, Japan was designed by Sou Fujimoto who won the contest for the new building. Its most noticeable characteristics are walls made of shelves and closed with glass panels, and geometrical structure expressed by combination of spiral and flat lines (walls/shelves). The design is dominated by pale wood that is specially chemically treated against fire. Longevity and potential for the future of this library is obvious in the shelves that have only partially been filled so far.

Key words: Musashino Art University – Tokio – Japan; libraries – Japan; library buildings

Уредничка напомена: Текст и фотографије преузети су из часописа *Architectural Record*, 3, 2011.

Editor's note: Text and photos are from the periodical *Architectural Record*, 3, 2011.

Зидови обложени високим полицама за књиге чије празне полице представљају потенцијал библиотеке као места где се књиге користе и чувају за будуће године. Интегрисано каскадно степениште и низови степенасто постављених полица су веза између два главна нивоа и чине велики простор на коме студенти могу да седе или да се наслоне док читају, цртају или читају СМС поруке или електронску пошту.

Ниске полице за књиге и простор за седење оживљавају простор окружен непрекидним зидовима са полицама за књиге. Изнад су живописне висеће лампе које допуњују дневну светлост која се шири кроз траке на светларнику.

БИБЛИОТЕКА ОКРУГА ВЕСТМИД, МАЛИНГАР, ИРСКА – BUCHOLZ McEVOY ARCHITECTS

Рејмунд Рајан¹

Хајнцов архитектонски центар
Музеј уметности Карнеги, Питсбург

УДК: 727.8(417.825)

Сажетак

Настала у првој деценији 21. века, на таласу економског напретка, јавна библиотека округа Вестмид у Ирској је специфичан спој постојећих камених грађевина из прошлог и претпрошлог века и модерне архитектуре. Својим положајем, на правоугаоном плацу који је пролаз и веза између два дела града, она такође симболизује повезивање: повезивање људи у друштвеном центру који нуди низ других сервиса, међу њима и библиотечке услуге.

Нова библиотека је једноставна у избору материјала, као и архитектонских елемената. Она је сложена по богатству услуга које нуди грађанима.

Кључне речи: Библиотека округа Вестмид, Малингар, Ирска; библиотеке – Ирска; библиотечке зграде

Грађевине и Библиотека округа Вестмид у Малингару одражавају амбициозну политичку и друштвену агенду која је доминирала у Ирској током прве деценије 21. века, пре бурног економског слома државе. Подстакнута брзим економским растом и вером у децентрализацију владе, Ирска је тих година изградила низ нових административних и културних центара у 26 округа, са циљем да се државни објекти учине приступачнијим и видљивијим јавности.

¹ Рејмунд Рајан (Raymund Ryan) је кустос Хајнцовог архитектонског центра (*Heinz Architectural Center*) у Музеју уметности Карнеги (*Carnegie Museum of Art*) у Питсбургу, где су међу последњим његовим изложбама *Design Competition: New Cottages at Fallingwater* и *Gritty Brits: New London Architecture*

Архитекте Бјуколц Макивој (*Bucholz McEvoy Architects*), фирма са седиштем у Даблину, којом руководе Американац Мерит Бјуколц (*Merritt Bucholz*) и Даблинка Карен Макивој (*Karen McEvoy*), пројектовала је три

оваква комплекса: у западнодаблинском округу Фингал [Record, август 2001, стр. 98], Лимерик [Record, март 2007, стр. 140] и, сада, у округу Вестмид, који је отворен у јуну 2009. године.

Бјуколц/Макивој су у Малингару морали да уклопе неке од не баш нарочито значајних грађевина из 19. и 20. века у пројекат који ће садржати нову пословну зграду у облику бумеранга и јавну библиотеку на површини од 23 ара, која се од централног атријума шири „као отворена фиока“, кажу архитекте. Ставивши библиотеку у стратешки центар комплекса од 92 ара, архитекте су је искористиле као средишњу тачку споја старих и нових елемената. Библиотека се простире степенасто од атријума који гледа на старе зграде, и кроз стакло постављено од пода до плафона пружа широки поглед на мали парк са дрвећем и потоком, на источној страни. „Библиотека мора да гледа на парк“, каже Бјуколц.

Земљиште се простире од севера ка југу, водећи посетиоце од зграда обложених каменом у којима је некад било седиште округа, изграђених пре него што је Ирска стекла независност 1921. године, низбрдо, ка преосталим деловима затвора који су Британци изградили у раном 19. веку, а које Мекивој искрено описује као „невољене делове“. Овај нагиб служи и као пролаз између центра града ка северу и из унутрашњости ка југу. На западној страни је неодређен простор намењен комерцијалном развоју у будућности.

Таласаст кров покрива кривудасти, стаклени улаз у комплекс и њега са спољне стране држи мрежа греда направљених од вишеслојног дрвета. Унутра, уске, преграђене канцеларије гледају на сунчани атријум а дневна светлост се у њима регулише једноставним, ланеним ролетнама. Канцеларије гледају и на југ кроз зид од двоструког стакла, чији је спољни слој рецкав и намена му је да буде звучна изолација због

оближње пруге. Архитекте наглашавају да оваква конструкција зидова није вертикална бесмислица која се уздиже као оцак за ваздух, већ је чини низ хоризонталних преграда које се додирују. Неки високи делови са јужне стране обезбеђени су таблама усправно постављених металних панела и металним мрежама.

Пошто земљиште, идући од севера ка југу, није истоветно, архитекте су могле да искористе могућности сваког сегмента. Описујући библиотеку као „летећу књигу“, у оквиру ширих функција, Бјуколц и Макивој су омогућили прилаз са неколико страна, како читавој грађевини, тако и појединачним деловима. Из центра града, посетиоци долазе до библиотеке кроз стару градску грађевину (данас преуређену у седиште окружног већа) и преко бетонског пешачког моста (који спаја широка степеништа која воде испод, унутар главне таласасте фасаде). Високо изнад овог комплекса, још један спојни елемент, конзола затворена стаклом, спаја стару зграду са просторијама управе, које су изнад библиотеке.

Посетиоци могу да уђу у библиотеку и бетонским пешачким мостом на другом нивоу или из атријума у приземљу, где могу да добију услуге окружних агенција за становање, планирање или агенција које се баве моторним возилима. Затим се пењу тракастим спољним степеницама до улаза у библиотеку на другом спрату. Унутар комплекса, око атријума су сале за састанке, а с друге стране двоструко више читаонице са прозорима постављеним високо, готово испод таванице. Изнад је трпезарија за запослене из које се излази на терасу на крову која кроз стаклене таванице спратова испод пружа поглед на библиотеку.

Као у свим својим пројектима, Бјуколц и Макивој су и овде показали једноставност у избору материјала тиме што су бетонски плафони откривени, а фасада

заштићена дрвеним плочама. На плафону је расвета постављена једноставно. Макивој каже да смелу кап боје додаје информациони пулт или службени простор, са својим зеленим и жутим сјајним панелима који су окренути ка отвореном простору и црвеним и розе, који гледају ка књигама.

Архитекте су стекле углед пројектујући еколошки прикладне грађевине у сарадњи са талентованим сарадницима. У Вестмиду су са бироом *RFR*² из Париза сарађивали у изради таласасте стаклене фасаде, а са фирмом *Transsolar*³ из Штутгарта на природној вентилацији унутрашњег простора.

Старијем становништву је библиотека у Вестмиду омиљена ујутру, а деци током поподнева и, уопште, служи као информациони чвор за друштвену интеракцију. Како Бјуколц објашњава, архитекте су библиотеку изабрале за централни део комплекса да би „подржали њену улогу у грађанском друштву“.

Превела с енглеског Ана Савић

² *RFR* је пројектантска фирма из Париза са представништвима у већим градовима широм света. – Прим. прев.

³ *Transsolar* је позната немачка пројектантска фирма која се бави климатским инжењерингом. – Прим. прев.

Raymund Ryan

Heinz Architectural Center – Carnegie Museum of Art, Pittsburgh

Westmeath County Library, Mullingar, Ireland. Bucholz McEvoy Architects

Abstract

Westmeath County Library in Ireland was built in the first decade of the 21st century, on the wave of the nation's economic prosperity. It is an original joint of existing stone buildings from 19th and 20th centuries and of modern architecture. Its position, too, on a rectangle piece of ground that connects two parts of the city, symbolizes connecting: connecting people in a local community center that offers various services, among them library ones. The new library is simple, both in a choice of building materials and of architectural elements. It is rich in its offer of services that citizens need.

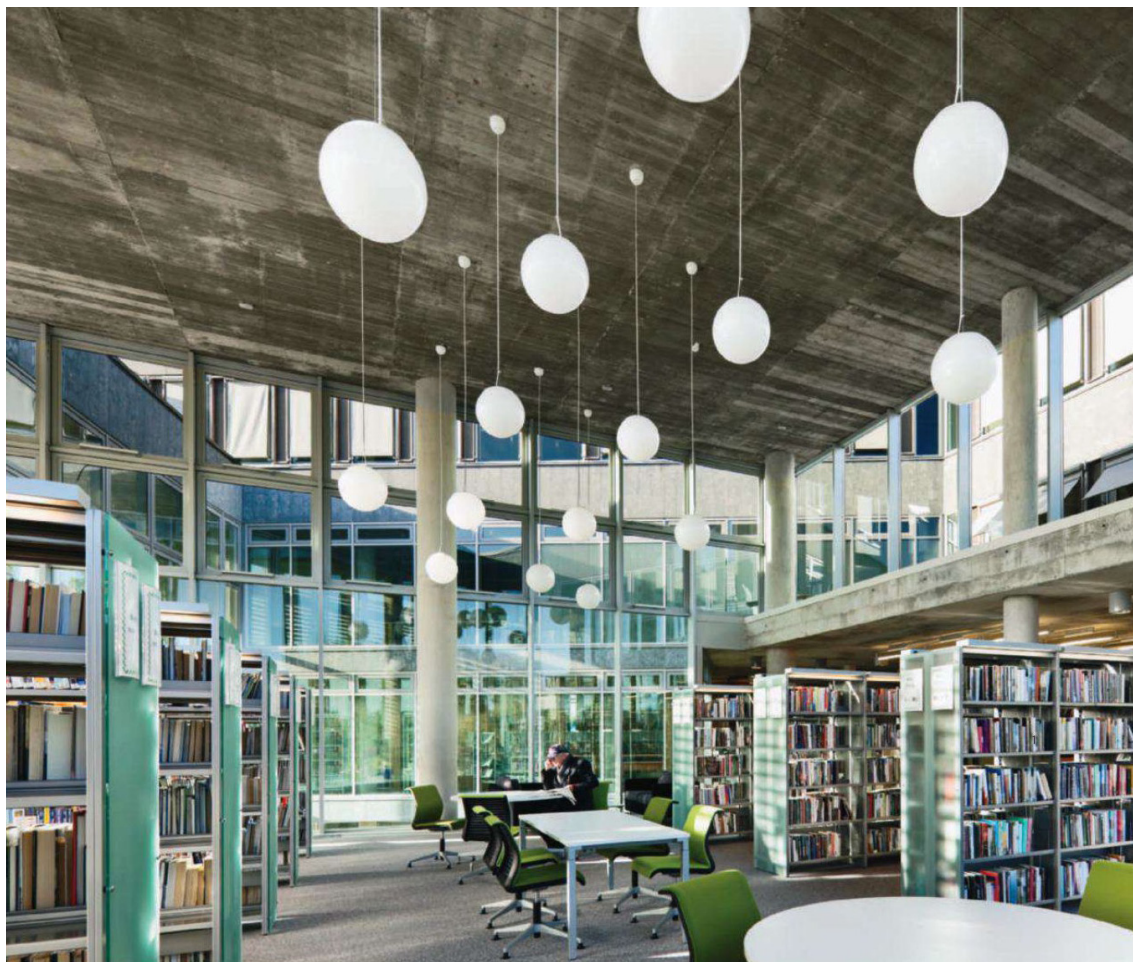
Key words: Westmeath County Library – Mullingar – Ireland; libraries – Ireland; library buildings

Уредничка напомена: Текст и фотографије преузети су из часописа Architectural Record, 3, 2011.

Editor's note: Text and photos are from the periodical Architectural Record, 3, 2011.

Да би стигли до библиотеке, посетиоци пролазе између зграда с почетка 20. века и остатака затвора из 19. века, затим преко неограђеног бетонског моста, до улаза на другом спрату.

Унутрашњост библиотеке

БИБЛИОТЕКА ИНСТИТУТА АХМЕД БАБА ТИМБУКТУ, МАЛИ DHK ARCHITECTS

Керолајн Џејмс¹

Мастер архитектуре

Висока школа за дизајн на Харварду

УДК: 727.8(662.1)

Кључне речи: Институт високих исламских студија и истраживања Ахмед Баба, Тимбукту, Мали; библиотеке – Африка; библиотечке зграде

Сажетак

Архив и библиотека, два објекта у оквиру новог седишта Института високих исламских студија и истраживања Ахмед Баба у Тимбуктуу, у афричкој држави Мали, дело су јужноафричког архитекте Андре Спајза (Andre Spies) из фирме Архитекте DHK. При осмишљавању, коришћен је спој традиционалног и новог, имајући у виду и потребу да се коришћењем одговарајућих углова и пролаза унутрашњост што више заштити од непрекидног надирања песка из Сахаре. При градњи су у највећој мери коришћени традиционални грађевински материјали и поступци за њихово добијање.

Само неколико миља од делте реке Нигер у Малију помаља се Тимбукту, као лавиринт приземних кућа од блата. Град, који се сматра скоро митским, последња је испостава пре велике пустиње Сахаре и место које је готово недостижно. Упркос својој удаљености, дичи се ученошћу која је створила запањујући број рукописа. Нови Институт високих исламских студија и истраживања Ахмед Баба (*Ahmed Baba Institute of Higher Islamic Studies and Research*), завршен 2009. године, примењује најразвијеније методе конзервације, излагања и изучавања познатих рукописа из Тимбуктуа. Нови институт је резултат десетогодишње посвећености идеји да се његов временски претходник, основан 1970. године, замени новим и пресели око километар и по даље.

¹ Керолајн Џејмс (Caroline James) је дуго радила у области архитектуре и дизајна производа. Тренутно је на мастер студијама архитектуре на Харварду.

Након француске колонијалне владавине, Тимбукту је 1960. године почео да пропада и научници су уложили изузетан напор да заштите баштину града, закопавајући, чак, рукописе у песак. Сматра се да је неких 60 до 80 приватних библиотека самостално започело конзерваторски рад у Африци. Према UNESCO-у, само у региону Тимбуктуа постоји запањујућих 300.000 рукописа.

Последњих година, афрички лидери користе архитектуру да би интелектуалну баштину својих земаља вратили на бољи пут. Египат је, на пример, изнајмио норвешку фирму *Snøhetta* за пројектовање чувене библиотеке у Александрији, да се поново врати стари сјај Александрије као центра учења. Годину дана пре отварања библиотеке у Александрији, 2001. године, председник Јужноафричке Републике Табо Мбеки (Thabo Mbeki) отишао је у званичну посету Тимбуктуу да би подржао Пројекат рукописа из Тимбуктуа и покренуо изградњу новог, импресивног спремишта за њих.

Биро Архитекте DHK (*DHK Architects*) из Кејптауна радио је на првој фази у изградњи Института, који је укупно коштао 8,36 милиона долара а простире се на површини од 46 ари. Прва фаза је архив у којем се чува 200.000 рукописа и јавна библиотека са референсном грађом која се односи на културу региона. Андре Спајз (*Andre Spies*), архитекта-пројектант у фирми Архитекте DHK пројектовао је Институт и сада ради самостално у Кејптауну, а свој начин рада назива архитектуром „два мишљења”². Тај начин је применио на другу фазу рада, уређење ентеријера.

Спајз описује Тимбукту као „Венецију на сувом”. Као што Венеција мора да се спасава да не

потоне у своје канале, данашњи Тимбукту мора да се носи са Сахаром која непрекидно надире. Облик древног Тимбуктуа чини низ дворишних башти ушушканих иза високих зидова дуж уских улица прекривених дубоким пешчаним наносима. Спајз је свој дизајнерски концепт извео спајањем традиционалног и модерног Тимбуктуа. „Нови град је много крући и заснован је на мрежи, док је [стари град] растао раштркано, током времена.” Његов пројекат је хибридна творевина настала од кућа и улица, савременог и традиционалног. Стазе за кретање стварају „игру зидова” која је слична организацији градских улица, у којима се простор између кућа шири и сужава и „врло је јединствен”, како каже Спајз. Комплекс спољашњим ходницима спаја нови са старим градом и њихова главна траса је у равни са минаретом џамије Санкора из 15. века, саграђене од блата, коју је UNESCO уврстио на листу светске баштине.

Узимајући у обзир локалну архитектуру региона, Спајз је изабрао да првенствено гради од блата, што је подразумевало да се оно сачува након кишног периода године. Пронашао је локалног зидара који је мешао блато и бетон да би фасада била отпорна на кишу, а од занатлија на улици је куповао цигле од блата.

Пошто су архива и лабораторија за конзервацију морале боље да се заштите, архитекта је за овај део зграде користио шупљикаве зидове од бетонских блокова. Поставивши лабораторију за конзервацију тако да гледа на ходник, омогућио је посетиоцима да посматрају запослене како раде. Тиме што се посетиоци дугачким нагибом спуштају у подземну архиву и мали изложбени простор, створио је утисак о читавом процесу. У климатизованом простору са 300 места за седење и амфитеатру на отвореном могу да се одржавају симпозијуми и предавања. Да би повезао различите програмске елементе, Спајз

² *Twothink architecture* је концепт развијен на убеђењу да су сваки пројекат инспирисала бар још два креативна мишљења. Основна идеја је да су две здружене идеје боље него једна. – Прим. прев.

је конструисао спољашње ходнике који се сливају у двориште.

Главни библиотекар Баба Тандина каже да ужива посматрајући школску децу како пуне библиотеку, која је посебно весела током касних поподнева када се светлост пробија кроз китњасте, закривљене панеле. Шаре на панелима, зракасте дијагонале, цик-цак шаре и пирамиде изведене су из илустрација у рукописима и из западноафричких шара на текстилу. Редове столова и полице са књигама удомио је пун ваздуха, два пута виши простор за похрањивање књига, а изнад њега је простор за мирно учење. Да би умањео количину песка коју ветар наноси у библиотеку, архитекта је поставио врата на улаз у двориште, а не на улици, и пројектовао двориште тако да научници могу ту да се окупе и расхладе поред фонтане.

Све у свему, Тандина више воли нови институт од старог, који описује као пренатрпан и претопао за рукописе. Он зна да је коришћење климатизације редак луксуз у Тимбуктуу и да се многи посетиоци никада раније нису сусрели са изложбеним простором са стакленим витринама.

Међутим, Тандина и његово особље су забринути због модернизације зграде. Уколико се машине у пустињи покваре, техничко особље је удаљено 800 километара. Да би сазнали које су последице модернизације, искључили су струју на две недеље и били су охрабрени кад су видели да је температура у архивском простору остала готово непромењена. Он би волео и да је противпожарни систем мануелан.

Отварање нове зграде у технички неразвијеном и од блата саграђеном Тимбуктуу је изазов. Албакаје Усман Кунта (Albakaye Ousmane Kounta), писац и песник из Малија критиковао је да је зграда „превише модерна“. Док претходни институт окружују зидови налик тврђави, нови је, и изнутра и споља, осенчен ходницима распоређеним у „слободном плану“. Овај

савремени приступ је неуобичајен у западној Африци, где су јавни и приватни простори строго разграничени да би били ван домаћаја песка, мајмуна-луталица и скитница. Нови облик подстиче приступачност и отвореност, али има и својих мана. Уз то, неки делови простора, као што је сала за скупове, имају круте услове коришћења, тешко прилагодљиве корисницима. Пошто Институт још није опремљен за одржавање конференција, сала за скупове се, вероватно, још неко време неће користити.

Временом ће се особље Ахмед Баба института навићи на нови комплекс, који ће оплеменили Тимбукту и постати један од међународних научних центара. Међутим, за сада се Тимбукту прилагођава новим погодностима. Ово је пример како архитектура покреће промене, што је управо оно што је Андре Спајз и желео да постигне својим изванредним објектом.

.....
Превела с енглеској Ана Савић
.....

Caroline James
Master in Architecture, Harvard Graduate School of Design

Ahmed Baba Institute Library, Timbuktu, Mali, DHK Architects

Abstract

Archive and library, two parts of the new seat of the Ahmed Baba Institute of Higher Islamic studies and Research in Timbuktu, in the African state of Mali, were designed by South African architect Andre Spies of DHK Architects. The design is a juncture of traditional and new elements, whilst bearing in mind the need to protect the inside as much as possible from constant invasion of sand from the Sahara Desert. This was achieved by using adequate angles and passages. In constructing these buildings predominant materials and production procedures were traditional ones.

Key words: Ahmed Baba Institute of Higher Islamic studies and Research – Timbuktu – Mali; libraries – Africa; library buildings

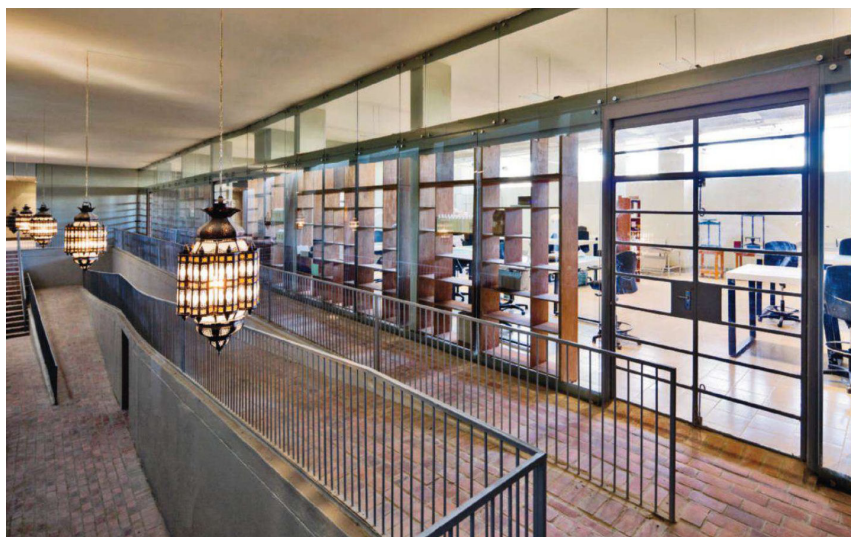
Уредничка напомена: Текст и фотографије преузети су из часописа Architectural Record, 3, 2011.

Editor's note: Text and photos are from the periodical Architectural Record, 3, 2011.

Институт Ахмед Баба, мини-град у граду, располаже обимним изворима за изучавање и заштиту познатих рукописа Тимбуктуа. Главни улаз у комплекс (у средини) је у истој равни са џамијом Санкоре. Испреплетани панои библиотеке (горе лево) окренути су ка југу и гледају на улице Тимбуктуа, које су углавном непоплочане.

Од лабораторије за конзервацију нагиб води низбрдо ка изложбеном простору и архиви под земљом, где се чува колекција рукописа.

КУЋЕ КЊИГА

Макс Дудлер*

Швајцарски архитекта

Цирих, Берлин, Франкфурт

УДК:727.8(430); 022(430)

Сажетак

На примеру скоријих архитектонских решења за зграде библиотека која је изradio његов архитектонски биро, аутор размишља о месту библиотечких здања у урбаном ткиву модерних градова и у свести њихових садашњих и, пожељно је, будућих становника и корисника библиотека.

* Швајцарски архитекта са међународним реномеом (1949-), ради активно у Цириху, Берлину и Франкфурту; основна карактеристика његове архитектуре јесте мешавина строгог швајцарског минимализма и класичног рационализма, који се подједнако проналазе и у историјској и савременој архитектури.

Кључне речи: библиотечке зграде – Савезна Република Немачка; Центар Јакоба и Вилхелма Грима – Берлин – Савезна Република Немачка; Библиотека Хумболтовог универзитета – Берлин – Савезна Република Немачка

Као јединствена структура у европском граду и покривени простор отворен за све, библиотека заузима посебно место у свести и колективном сећању људских бића. Због тога је пројектовање једне библиотечке зграде представљало огроман изазов за наш биро. Могло би се рећи да је тек труд да будемо дорасли задатку конструисања те библиотеке омогућио да се наш приступ дизајну конкретно покаже и у целини развије. То се подједнако односи на поједина структурна решења зграде као и на покушај да се обуздају деструктивне силе нашег доба тако што ће остварити архитектонски стил који своју снагу и ауторитет црпи из саме историје – архитектуру која постоји напореда са историјским елементима и која је у стању да се с њима сложи

у нови ентитет. Из ове замисли настао је покушај да се створе зграде које заузимају своје место у непрекинутом току културног идентитета – у овом случају, идентитета једног европског града.

Креативни, револуционарни технолошки помаци, ипак нису оставили за собом зграде библиотека. Књига, вековима једини медиј просвећивања, сада се суочава с многим облицима конкуренције.

Верујемо да у том смислу концепција Центра Јакоба и Вилхелма Грима (Jacob-und-Wilhelm-Grimm-Zentrum) упућује у добром правцу. Нарочито важним смо сматрали три чиниоца. Да би остала актуелна, библиотеци је потребна извесна величина и посебна организација која омогућава да „времена доступности“ корисницима буду привлачна. Она, такође, мора да понуди потпуни спектар медија, укључујући нове медије, чак ако – а за нас архитекте је то нарочито важно – архитектонски израз задржава историјски идентитет библиотеке. Данашњим језиком, ова архитектонска препознатљивост могла би се назвати „суштином бренда“. Под тим подразумевамо увид у оно што библиотека јесте – њени особени простори, атмосфера, можда чак, њена тајна. То значи и њено разликовање од, рецимо, робне куће или спортског центра, како по спољним, тако и по унутрашњим квалитетима.

Од Леона Батисте Албертија, великог ренесансног теоретичара архитектуре, потиче концепт зграде као малог града и града као велике зграде – замисао која је временом постала метафора у филозофији архитектуре. Доживљавање града у складу са овом сликом значи згушњавање формалног језика појединачних зграда у јасну, урбану архитектонску тврдњу, на начин на који то постиже апстрактна скулптура. То, опет, значи да одређену форму треба свести на неколико основних елемената.

Овај ланац аналогича може да се настави у концепцији структуре библиотечке зграде. Постоји паралела у односу између слова и реда, књиге и полице и, коначно, између полице и целе зграде. У недавно завршеном Центру Јакоба и Вилхелма Грима искоришћене су ове формалне истоветности и уграђене у дизајн приземља, профила и фасаде. Овај доследни концепт који је изронио током рада органски спаја све – функцију, материјал и дизајн. Направили смо зграду чије се димензије, а тиме и изглед, изводе из најосновнијег модула, књиге. Спољни изглед грађевине одсликава њену унутрашњу организацију; чак фасада на апстрактан начин упућује на ту организацију. Споља гледано, библиотека оставља утисак камене скулптуре.

При пројектовању Библиотеке Хумболтовог универзитета (Bibliothek der Humboldt-Universität) узели смо у обзир чињеницу да је Берлин равничарски град који се простира више водоравно него усправно и да градска здања просечно нису виша од двадесет два метра, с изузетком јавних грађевина. Да бисмо указали на значај библиотеке као јавног средишта колективног знања и створили архитектонски симбол књиге, део зграде се пружа више од контура града на небеској позадини. Идући четрдесет метара у висину, овај део зграде заузима своје место у обрисима културног пејзажа оближњег Музејског острва (Museumsinsel). Чињеница да се већина корисничких активности одвија у овом великом делу зграде омогућила је да се градском ткиву четврти Доротеенштат (Dorotheenstadt) дуж локалног железничког вијадукта дода мали трг. Тај трг повезује четврт Фридрихсштат (Friedrichsstadt) са Музејским острвом. Као главни улаз у библиотеку, он ће се стопити с планираним Музејским двориштем (*Museumshof*) и формирати потпуно нов низ градских простора.

Упркос значајној просторној дубини зграде и компактности њеног унутрашњег распореда, библиотека показује изненађујуће велик ступањ проходности и

отворености. То се може објаснити систематичним прилагођавањем димензија, како у архитектонском, тако и у дизајну унутрашњости. Са скоро сваке тачке корисници имају поглед ка споља и/или кроз унутрашњост зграде. Концептуално средиште свих линија погледа је језгро грађевине – читаоница. Да би се она осмислила, обликована је нова архитектонска замисао: простор за књигу и њене читаоце. Простор са атмосфером и идентитетом који се враћа до значаја старих библиотеке. Коначно, то је простор који, као поносно завештање своје генерације, полаже право на своје место у дугој традицији архитектонских претходника и узора.

Успех Бискупске библиотеке у Минстеру (Diözesanbibliothek, Münster) мотивисао нас је да смислимо зграду од књиге и за књигу. Сада знамо да библиотеку у Минстеру активно користе многи и различити људи. Она је постала јавни простор и место за сусрете. Споља гледано, апстрактност њених фасада такође одаје утисак камене скулптуре – градског прототипа. Темељна урбана архитектонска замисао овог здања потпуно се разликује од библиотеке у Берлину. У Минстеру је градском језгру требало додати нове елементе. Новоуклопљене структуре – библиотека и две административне зграде – свесно се окрећу од главних градских смерова и оријентишу око постојеће зграде семеништа и цркве (*Überwasserkirche*). Тако је настао потпуно нов ентитет који, као локација која припада цркви, иступа јединствено, са независним урбаним архитектонским карактером – склоп који је град у малом. Прецизна усклађеност три коцке као једне групе ствара нове градске просторе: двориште, башта, алеја и манастир. Град се може читати као систем сачињен од основних начела и елемената, старих и нових. У Минстеру је постало очигледно како модерно може да се сложи са историјским, уз напетост коју изазива моменат изненађења, и да створи засебну јединицу. У Есен-Вердену (Essen-Werden) имали смо прилику да даље развијемо своју замисао библиотеке

зграде. Библиотека Фолкванг (*Folkwang*) стоји на југозападном крају барокног комплекса *Cour d'honneur* – некадашњег манастира у којем је смештен факултет Фолкванг. На темељу постојећег каменог зида намеравамо да подигнемо монолитну, скулптуралну конструкцију која ће се простирати дуж улице Клеменсборн. Та структура ће преузети предње двориште на један уздржан начин и без репродуковања деветнаестовековног облика.

У смислу концепције, зграда је осмишљена као шкриња или кутија за накит, са спољним омотачем који штити вредан садржај. У тлоцрту и профилу, функционални простори су груписани у слојеве око унутрашње читаонице која заузима средиште зграде, и имаће мале, високе прозоре. Полице с књигама ће бити распоређене око читаонице у строгом реду, што ће згради дати тежину и структуру у складу с њеном функцијом.

Спољашњи омотач – чаура – обликује непрозирну фасаду направљену од композитног (камен-стакло) материјала, што омогућава да пролази који су смештени више ка споља буду преплављени дифузним белим светлом. Кроз омотач од бело-сиве камене површине сличне шкољки, са сивим џеповима, конструкција постаје прозирна и разбија се ограничење између спољашњости и унутрашњости. Овај материјал нарочито добро одговара библиотекама јер су простори осветљени, а књиге истовремено заштићене од штетног деловања сунчевог светла. Интимни утисак унутрашњости, заузврат, призива атмосферу и софистицирану природу приватне библиотеке. Избегавајући велике гестове и грандиозне форме, створена је пријатна, усредсређена читалачка средина.

Градови који теже да постоје у великој традицији европског града не могу да достигну тај статус на основу провизорности. Будућим нараштајима не дугујемо само лепа, корисна здања, већ и грађевине које сведоче о сталности.

Суштина европског града открива се у његовом колективном памћењу. Оно се одржава кроз њега, и симболишу га зграде које могу чврсто да се усаде у колективну свест. У том смислу се надамо да су наше библиотеке понуђен одговор из којег ће будуће генерације моћи да читају историју и схвате нешто о својој традицији и исходиштима.

Превела с енглеској Гордана Љубановић

Max Dudler
Swiss architect, Zürich, Berlin, Frankfurt

Houses of Books

Abstract

Using recent architectural designs for libraries created by his bureau, the author reflects on the place of library buildings, both in the urban surroundings of modern cities and in the minds of their present and, hopefully, future inhabitants and library users.

Key words: library buildings – Federal Republic of Germany; Jacob-und-Wilhelm-Grimm-Zentrum – Berlin – Federal Republic of Germany; Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität – Berlin – Federal Republic of Germany

Уредничка напомена:

Текст преузет из књиге: Humboldt-Universität zu Berlin: Jacob-und-Wilhelm-Grimm-Zentrum / herausgegeben von Milan Bulaty und Ewald Joachim Schwalgin. – Zürich: Verlag Niggli Ag, 2010.

ISBN 978-3-7212-0718-7

Љубазношћу аутора добијена су права за објављивање превода чланка у Гласнику НБС.

Editor's note:

Text from the book: Humboldt-Universität zu Berlin: Jacob-und-Wilhelm-Grimm-Zentrum / herausgegeben von Milan Bulaty und Ewald Joachim Schwalgin. – Zürich: Verlag Niggli Ag, 2010.

ISBN 978-3-7212-0718-7

The author was so kind as to give us permission to publish the translation of this article in The Herald of the National Library of Serbia.

Grimm-Zentrum ©Milan Bulaty

Grimm-Zentrum ©Milan Bulaty

ДА ЛИ ЈЕ ЛЕПА? ДА, ЛЕПА ЈЕ!

Милан Булати

Центар Јакоба и Вилхелма Грима
Хумболтов универзитет у Берлину, Берлин

УДК:727.8(430); 022(430)

Кључне речи: библиотечке зграде – Савезна Република Немачка; Центар Јакоба и Вилхелма Грима – Берлин – Савезна Република Немачка; Библиотека Хумболтовог универзитета – Берлин – Савезна Република Немачка

Сажетак

Изградњом Центра Јакоба и Вилхелма Грима, Централна библиотека Универзитетске библиотеке Хумболтовог универзитета у Берлину први пут у својој 180 година дугој историји заједно са рачунарским и медијским центром има своју сопствену зграду. Захваљујући непосредној, тесној и свакодневной сарадњи библиотекара, архитеката и градитеља, створена је библиотека која постиже равнотежу између естетике и функционалности и која језиком архитектуре и дизајна ентеријера симболично исказује поруку о својој сврси, улози и могућностима. Истовремено, створен је простор са најмодернијим и најпријатнијим условима за учење и интелектуални рад.

Када се нешто ново гради, логично је да се архитекте брину о естетици, корисници о функционалности, а градитељи о финансијама. Оваква подела посла се у извесном смислу подразумева, пошто је свако одговоран за оно за шта се школовао, у чему има највише искуства и у шта се најбоље разуме. Али, поставља се питање, да ли је оваква подела посла приликом изградње јавних објеката у прошлости дала резултате, који су и касније – након двадесет или педесет година – били оправдани са естетског, функционалног и економског аспекта? У фази планирања некако смо имали утисак да многе библиотеке које су настале на таквој подели посла данас више не могу да удовоље захтевима функционалности и естетике. Увидели смо такође,

да лепе, веома квалитетне зграде могу да буду много функционалније библиотеке него оне грађевине при чијој се изградњи највише инсистирало на функционалности. Пошто смо сигурни да ће и за педесет или сто година постојати библиотеке које ће имати исте задатке и функције као данас, у изградњи наше нове зграде циљ није био само да се удовољи актуелним трендовима и моди. Такође, пошто је тешко предвидети технички напредак, сматрали смо смисленим и практичним да се усредсредимо на коришћење библиотеке, јер претпостављамо да се оно неће значајније мењати: столови и столице за читање и учење, књиге – било у штампаној или електронској форми – најбоље у слободном приступу, пријатна клима и добро осветљење. Закључак је био да библиотеку треба уредити тако да буде пријатна и подстицајна, лепа и квалитетна. Одлучили смо се за решење Макса Дудлера и његовог тима, након њиховог писаног образложења – како намеравају да обезбеде трајност у погледу функције и уређења библиотеке. Поред сакупљања и класификовања знања, истинска функција библиотеке је да посредује у преношењу мисли и осећања који су у њој сачувани и похрањени. Из тога се закључује да је потребно створити атмосферу која ће подстицајно деловати на рецепцију текстова, слика и тонова. Уз то, веома нам је била важна квалитетна архитектура. Пошто смо и сами били несигурни, били смо мишљења да архитекте и градитељи не могу сами да поставе критеријуме на којима би настала једна добра библиотека. Стога смо се и ми укључили у размишљања о естетици и новцу. То је било могуће захваљујући отвореном ставу архитеката и градитеља и међусобном поверењу. Договорили смо се са њима да ћемо учествовати у свим релевантним архитектонским решењима: без сагласности архитеката ми нисмо могли ништа да урадимо, а ни архитекте нису могле ништа без сагласности нас, библиотекара. Умешали смо се у избор намештаја, боја, стакленог

крова, уметничког уређења зграде, стоних лампи и уређаја за климатизацију. У неколико случајева морали смо да се убеђујемо са архитектама, тако да су прављена нова решења и предлози. Често су и они морали нас да убеђују у своја решења. Заједно смо обишли многе библиотеке у Немачкој и Европи, критички смо их посматрали и процењивали. На тим путовањима проучавали смо заједно различите перспективе, начин и околности које условљавају рад, како архитеката, тако и библиотекара. Ова сарадња је утицала на мене у том смислу да сада више значаја приписујем естетским чиниоцима него до сада. Тако сам дошао до закључка да је естетски успела зграда једне библиотеке неопходна претпоставка за добру библиотеку у будућности.

Љубав на други поглед

Захваљујући веома интензивној сарадњи архитеката, градитеља и библиотекара, резултати су код свих наишли на добар пријем. Центар Јакоба и Вилхелма Грима је прелеп! Ова лепота не може да се види на први поглед; она није допадљива и површна. Спољна фасада изгледа прилично одбојно и интровертно, а изнутра су скоро све просторије отворене према граду и повезују свет корисника са берлинском стварношћу. Фасада је ритмички подељена захваљујући различитој величини прозора, која је усклађена са њиховом функцијом: иза веома малих прозора налазе се полице за књиге, а иза великих прозора налазе се места за читаоце. Привидна строгоћа фасаде и облик читаве зграде након дужег посматрања делују добро осмишљено и пријатно, а мени чак љупко. Унутрашњу архитектуру карактеришу једноставни и симетрични облици, који делују строго и јасно. Ова јасноћа настала је захваљујући занатлијском умећу које се очитује у сваком детаљу и веома пажљивом избору употребљених материјала. Док су, на пример, у Центру за информације, комуникације и медије у Котбусу (Informations-, Kommunikations- und Mediazentrum, Cottbus) обилато коришћене јарке

боје а просторије уређене као експерименти базирани на техничким могућностима, Макс Дудлер је ипак дао предност природним материјалима, као што су дрво и камен, а од боја одабрао је црну и белу. Оне су доследно коришћене, као и правоугани облици. Строгоћа и суздржаност које настају као резултат тога омогућавају једноставну оријентацију, али су естетски веома захтевне, што доприноси лепоти.

Проналазачко путовање у Центру Јакоба и Вилхелма Грима

У фоајеу одмах упада у очи једно уметничко дело, за које се, с једне стране, чини да прати архитектуру, а с друге, делује потпуно неуклопљено. Реч је о делу Аруна Купласа, које на први поглед делује апстрактно. На фотографијама великог формата виде се делови стубова који носе предворје Старе националне галерије (Alten Nationalgalerie) у Берлину. Не само да се виде оштећења на површини стубова узрокована временским приликама, него се виде и оштећења и рупе који личе на кратере. Фотографије се зову *Ruine og metaka (Bullet Holes)*. То су видљиви трагови жестоких борби у Берлину крајем Другог светског рата. Према мом тумачењу, не ради се само о приказивању рана из прошлости на слици града, него и о сталном повређивању у нашим животима. Живописну и отуђену слику стубова Макс Дудлер је заједно са Аруном Купласом поставио у фоајеу, тако да је хоризонтално настао фриз, а вертикално распоред који личи на стубове. И овде је случај као са фасадом; смисао ће схватити онај ко посматра детаљније, ко има времена и кога то интересује.

Предности решења Макса Дудлера очитовале су се у оригиналним и добро осмишљеним идејама које су се тицале уређења централне читаонице, као и уређења осталих радних места, студијских кабина и групних просторија. Скоро са свих читалачких

и радних места, негде мање, негде више, види се центар града. Читаоци могу да изаберу да ли ће гледати на Музејско острво или на телевизијски торањ на Александерплацу (Alexanderplatz), да ли желе да гледају ICE¹ возове који туда пролазе великом брзином или ће слушати клопарање електричних возова, или ће, пак, гледати гужву на станици Фридрихсштрассе, посматрати поплочану зграду или градилиште, када одлутају погледом да би средили своје мисли приликом писања научних радова.

Онај ко жели стално да гледа на град, учиће у великој читаоници која има облик тераса – у срцу Центра Јакоба и Вилхелма Грима. Важно је за нас библиотекар да корисницима, поред оптималне функционалности, обезбедимо и подстицајну, лепу атмосферу. Читаонице у облику тераса најбољи су пример за то. То је висок простор обложен дрветом са задивљујућим осветљењем. Дању је величанствена читаоница осветљена природном светлошћу која долази кроз стаклени кров, а увече и ноћу има благо индиректно осветљење. На радни сто свако по свом избору може да стави лампу. Такав распоред тераса омогућава много читалачких места, али и брзо коришћење фондова у отвореном приступу, који су груписани на сваком спрату око тераса.

Лепота и слобода

Поред начела лепоте, у Центру Јакоба и Вилхелма Грима следили смо и начело слободе. Под тим подразумевамо слободу да се проучавају неограничене мисли, осећања, мишљења и идеје људског рода, садржане на различитим медијумима и сакупљене у библиотеци. Такође, слободу да се поред онога што се тражи, нађе и нешто неочекивано, пошто је омогућен приступ

¹ ICE – Inter City Express – Међуградски брзи возови. – Прим. њев.

полицама на којима је скоро два милиона јединица библиотечке грађе. Само историјски и веома вредни фондови нису у слободном приступу. Они могу да се користе у истраживачкој читаоници, у којој се налази приватна библиотека оних по којима наша библиотека носи назив: библиотека браће Грим. Већа слобода за родитеље, који студирају и баве се научним радом, омогућена је захваљујући простору који је уређен за децу и родитеље. Овде родитељи могу да читају и раде, док се деца играју, цртају, и сами читају или слушају књиге. Слобода значи да не постоје ни ограничења по питању коришћења а која се не могу објаснити или поткрепити. Слобода, осим тога, значи да библиотека сваког дана ради што дуже. Због тога је Центар Јакоба и Вилхелма Грима сваког радног дана отворен од 8 до 24 сата, а суботом, недељом и празницима од 10 до 18 часова. Слично као у центру Ервин Шредингер (Erwin Schrödinger-Zentrum), где се ова концепција већ показала оправданом, у Центру Јакоба и Вилхелма Грима истовремено се нуде услуге Универзитетске библиотеке и компјутерског и медијског сервиса. Савремена техничка опрема и обимне електронске услуге, као и конвенционалне услуге једне библиотеке, презентују се и допуњавају у оквиру једне зграде. Поред бежичног интернета у читавој згради, могу да се користе и електронске читаонице, мултимедијска читалачка места, просторије за обуку на рачунару и појединачно распоређена радна места са рачунаром. Ове електронске понуде допуњене су копирањем, штампањем и скенирањем. Цео сервис заокружују обучени сарадници и сараднице, који корисницима професионално помажу, дају информације и упутства.

У заносу среће

Изградњом Центра Јакоба и Вилхелма Грима, централна библиотека Универзитетске библиотеке први пут у својој 180 година дугој историји заједно са рачунарским и медијским центром има своју сопствену зграду. Чини ми се да је овај Центар –

иако ми је то већ друга велика библиотечка зграда у каријери – тешко достижан циљ. Можда је и вама познато стање у коме се налазите након што заиста достигнете неки циљ коме сте дуго тежили: олакшање и дивљење, а изнад свега радост, што је то завршено. Само пре неколико недеља нисам био сигуран да ли ће наше намере и напори бити позитивно прихваћени, да ли ће ову кућу доживљавати као добру, лепу и подстицајну. Али, након што сам крајем јуна 2009. године видео прве књиге на полицама и скоро завршену читаоницу, бацио поглед на берлинске улице са свих спратова и још много тога, све моје сумње су нестале. А за то је пре свега заслужна архитектура: без Макса Дудлера и његових сарадника на лицу места, Андреаса Енгеа и Јохена Сојдана (Jochen Soydan), не би овако срећно биле реализоване библиотечке замисли. Желели смо извесну корелацију између архитектуре и библиотеке: повученост, неупадљиву, али разрађену структуру, јасну поделу; желели смо једноставност и прегледност, мир и интровертираност.

Форма и конструкција Центра Јакоба и Вилхелма Грима делују безвремено и суздржано. Ако архитектура треба да помогне да се организује живот, онда ја мислим да је потребно да се уређење једне велике научне библиотеке са свим њеним кутијама где је класификовано и систематизовано знање, са компликованим претраживањем каталога и база података и њеном лавиринтском непрегледношћу, заснива на једноставности и транспарентности. И, да завршим Робертом Валзером: „Оно што није присутно, присутније је од било чега другог.“

.....
Превела с немачкој Добрила Бејенишић
.....

Milan Bulaty
Jacob und Wilhelm Grimm Zentrum
Humboldt-Universität zu Berlin, Berlin

Is it pretty? Yes, it's pretty!

Abstract

With the construction of the Jacob-und-Wilhelm-Grimm Centre, for the first time in its almost 180-year history the University's Central Library has – together with Computer and Media Services – its very own building. Thanks to direct, close and day-to-day co-operation between librarians, architects and contractors, a library was created, the one that achieves balance between aesthetics and functionality. Using the language of architecture and interior design, it sends a symbolic message about its purpose, role and possibilities. At the same time, the new space has the most advanced and most pleasant conditions for learning and intellectual work.

Key words: library buildings – Federal Republic of Germany; Jacob-und-Wilhelm-Grimm-Zentrum – Berlin – Federal Republic of

Germany; Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität – Berlin – Federal Republic of Germany

Уредничка напомена:

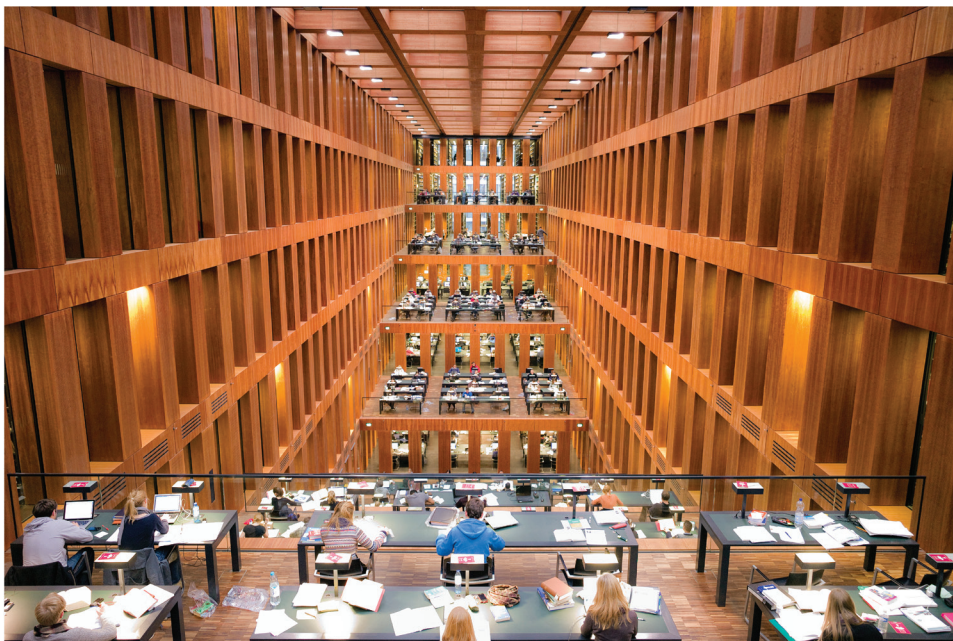
Текст преузет из књиге: *Humboldt-Universität zu Berlin: Jacob-und-Wilhelm-Grimm Zentrum / herausgegeben von Milan Bulaty und Ewald Joachim Schwalgin. – Zürich: Verlag Niggli Ag, 2010. ISBN 978-3-7212-0718-7*

Љубазношћу аутора добијена су права за објављивање превода чланка у Гласнику НБС.

Editor's note:

Text from the book: *Humboldt-Universität zu Berlin: Jacob-und-Wilhelm-Grimm-Zentrum / herausgegeben von Milan Bulaty und Joachim Schwalgin. – Zürich: Verlag Niggli Ag, 2010. ISBN 978-3-7212-0718-7*

The author was so kind as to give us permission to publish the translation of this article in the Herald of the National Library of Serbia.

Grimm-Zentrum ©Milan Bulaty

Grimm-Zentrum ©Milan Bulaty

БИБЛИОТЕКА ОД ГРАДЊЕ ЈЕДНА ЛИЧНА ПАРАДИГМА

Мр Соња Бокун Ђинић

Библиотека шабачка, Шабац

УДК: 027.022(497.11)“1847/2007” ; 727.8(497.11)

Сажетак

Од оснивања Библиотеке шабачке, 1847. године, нови Анекс је први наменски грађен простор за библиотеку, и за неку установу културе уопште, у овом граду. У раду је представљен процес придобијања јавног мњења и локалне управе за идеју и финансирање изградње овог објекта, као и хронологија изградње и проблема на које се наилазило.

Кључне речи: Библиотека шабачка – Анекс; библиотечке зграде – Србија; библиотечке зграде – изградња – лобирање

Савешћима за лакши животи Горан Петровић открива како се гради концертна дворана – не од темеља и зидова него од пројектовања и подизања таванице од мехурова сапунице. Једини подесни за овај посао јесу људи – сањари.

Представљену стилизовану слику схватимо као метафору измаштаних и никад изграђених зграда библиотека у нас, које предуго и неизвесно постоје само идејама и жељама, чија се градња увек одлаже за будућност, а да је већ данас нека од њих *славна, само је нема*, како пригодном рече песник.

Градња наменског простора, градња библиотеке, у нас је зачудност, привилегија која се мукотрпно осваја, мада је став о неопходности одговарајућих зграда за библиотеке постојао већ од почетка њиховог оснивања, јер се у Попечитељству тврдило

да се о оишћенародној књијници не може донде мислиши док извесној зданија за њу не буде. Тај став је био охрабрујућ у схватању, али не и у примени, што ће временом историја наших библиотека потврдити.

Почетни став о здању, мада само један од сегмената у самом постојању библиотека, најављује трајан проблем. Од мишљења Попечитељства, преко актуелних законских недоречености, немогућности примене важећих стандарда, стижемо до мисли Питера Брофија о зградама библиотека као симбола друштвених вредности: *Величина и квалитет зграде показује се као симбол њене улоге у очувању националној и духовној блати. (...) Библиотеке казују нешто важно о заједницама које их граде.* Наменски грађене зграде за библиотеке много шта могу да саопште о нашој заједници, јер су толика реткост; о нашој заједници нешто важно казује и пракса да се библиотеке усељавају у зграде и просторе који им не припадају, а онда се адаптацијама прилагођавају функцијама и потребама установе, што је заједничко негативно искуство већине библиотека у нас.

У мери у којој је дужина историјског трајања истовремено и мера искушења кроз која институција пролази, Библиотека шабачка је од оснивања 1847. до данас накупила искуство прилагођавања и подешавања према околностима и времену, што је за установу културе у нас време већ вековно. У том физичком и временском простору били смо Читалиште, Читаоница, Књијница, Библиотека (окојжна, општинска, матична). Од настајања до нестајања (у Првом светском рату изгорео је сав библиотечки фонд), са успонима и падовима, до умножавања: из библиотечке структуре започет је организован позоришни живот у Шапцу, постављене основе Музеја и Архива – од настајања и нестајања, али трајања, створена је библиотечка, али и културна традиција нашег града.

Слика 1

Све то време, а на вековност проблема указује и језик, мукотрпно је трагање за квартиром, квартиљем, стаништем, станом, домом, библиотечким простором, све од привременог до прелазног решења због *времена и прилика*. Писана историја Библиотеке шабачке траје од свог почетка 1847. године, иако њено постојање има неколико почетака, заправо онолико колико се пута усељавала и исељавала, смештала и измештала, градила и рушила, пројектовала и палила, све до 1955. године, када је Библиотека усељена у Владичански двор у центру града, који постаје њена најдужа адреса. Важећа истина је да за све време трајања Библиотеке шабачке ниједан библиотечки простор није био наменски грађен и сваки је био од привременог до прелазног решења, па и Владичански двор, који је низом адаптација прилагођаван намени, а да се истовремено сачува аутентична архитектура тог староставног здања. Почетак двехиљадитих затекао је Библиотеку шабачку у 1261 м² простора Владичанског двора у који су смештена сва одељења и укупан фонд књија, а Библиотека користи и зграду, влажну и неусловну са аспекта чувања и заштите културне баштине, у коју је депонован изузетно богат фонд периодике.

Зато су чињени знатни планови и напори од 2001. године да се у амбијенталном простору Владичанског двора сагради анексна, додатна зграда за потребе Библиотеке шабачке, нов савремени наменски простор за заштиту културне баштине, грађење културног идентитета кроз чување традиције и нова вредновања, зграда прикладна духу времена и функционално и појавно.

План за изградњу сопственог дома за Библиотеку, који је у нашој средини дуговечан по свом настанку и трајању, непредвидљивој игри понављања, престаје да буде сан тек 2007. године. Између планова о Дому културе, Дому Шабачке народне књижнице и читаонице, и Спомен дому постоји присна и нераскидива веза, једна сложена, али евидентна спона ланчаних утицаја из два временска раздобља. Планови за градњу Дома културе и Дома шабачке народне књижнице и читаонице из периода до Другог светског рата, као и три самодоприноса у периоду од 1972. до 1986. године намењена изградњи Спомен дома, пропадају уз заједнички именитељ *због прилика*. А какве су то прилике сачекале нас?

Слика 2

Став општинске власти у Шапцу 2001. године: *Питање простора Библиотеке је решено адимпацијом Владичанског двора 1997. године.*

Наметнути зграду Библиотеке без политичке подршке као потребу био је план са врло неизвесним исходом, а велики проблеми заштите културне баштине уопште накнадно потврђују тежину тог посла; библиотечке стандарде као обавезујуће ни не помињемо (тајно им чувајући обавезност).

У освајању, најпре могућности, а тек касније свега што следи у вези са градњом наменског библиотечког простора, тактику и стратегију, у најмању руку, чине сопствени однос према раду и истрајност.

После темељних и доста напорних послова двехиљадитих, Библиотека шабачка актуелним језиком речено постаје *бренд*, незаобилазна чињеница на културној мапи града. Примерен ниво библиотечких услуга, одабрани програми, угледни гости, задовољна публика укупно, чине Библиотеку несвакидашњом појавом. Наши савезници постају културна јавност града, гости и медији. *Шабачка библиотека је једна од најлепших и најпријатнијих уточишта које човек може наћи у нашем несрећном времену.* (Љубомир Симовић)

Од 2001. године, сва обележавања годишњица Библиотеке подижу се на ниво јубилеја. Користећи обележавање годишњица као *мере прилике*, користе се и мане нашег менталитета, још ближе, наше власти – не истрајан, планиран и темељан рад, већ сад и овде, кад прилике наложе.

Да је то био искорак потврдиће 159. годишњица Библиотеке 2006. године, новом изложбом и каталогом: *Идејно решење или Очекујући Анекс*. Заслуга за идејно решење Анекса припада победницама Конкурса, архитектама Ксенији Василић, Милени Кордић и Александри Божић.

Слика 3

Тада је већ сасвим извесно, до краја исте 2006. године, Библиотека шабачка ће имати и *Главни грађевински пројекат* анексне зграде.

Од 2001. године, са безброј личних идеја које су претходиле гласно изговореној, готово јеретичној, реченици о градњи Анекса, до *Идејног решења*, искушења је било на претек. Требало је прећи дуг заморан пут у замршеним имовинско-правним односима који датирају од национализације Владичанског двора, потом одузимања 40 ари дворишта, до поновног угрожавања преостале површине дворишта 2003. године приликом урбанистичког планирања простора центра града. *Планом дејствијне регулације* предвиђено је просецање улице на штету библиотечке парцеле.

Прича која се од 2001. већ *вршила* у граду, о неопходности изградње Анекса, послужиће као аргумент. Комисија за урбанизам прихвата приговор на измене и допуне *Плана*. То бива предуслов за исправљање границе катастарске парцеле, па се утврђује новоформирана. Проширена грађевинска парцела и добијање урбанистичких услова за зграду од 1.045 м² (890 м² корисне површине) срећан је крај без предаха. Након урбанистичког пројекта

и неопходне сагласности Завода за заштиту споменика културе, објављен је у фебруару 2006. *Конкурс за идејно решење Анекса*.

На овом путу без предаха, на коме и јубилеји служе као средство за освајање нових грађевинских простора – подсетимо, у години смо јубилеја пред вратима – 2006. године Библиотека је са *Идејним решењем анекса* и *Главним грађевинским пројектом*.

Како започети градњу коју град није планирао, а заправо од локалне самоуправе зависи исход плана?

Слика 4

Стицајем срећних околности по грађевинске планове Библиотеке, Министарство културе почиње да финансира програме културе путем јавног конкурса, те Библиотека шабачка на првом *Конкурсу* 2006. добија почетна средства уз обавезу да се у пројекат укључи градски буџет.

И, коначно, у јубиларној години, 2007, потписан је *Уговор о градњи*, у мају месецу. У јуну исте године – почетак градње. У децембру 2007. завршени груби грађевински радови. Скоро па нестварно.

Уз неискуство са грађевинским пословима и свега што им претходи и што они садрже, уз уверење неискусног у градњи да ако сте обезбедили средства – обезбедили сте успешну градњу, врло брзо схватите шта је спора и неорганизована градња, брзо се увиди да нема препуштања посла само пројектантима, надзору, мајсторима. Свугде сте и у свему. Бринете о времену и у метеоролошком смислу и у смислу прекорачења рокова, квалитету радова, грађевинским изменама *на лицу места, привременим ситуацијама*. Непрекидно подсећате, опомињете, контактирате, заказујете састанке и вероватно досађујете свим ненавиклим бар на поштовање рокова и одређеног квалитета.

Тако се некако стиже до 2008. године и *Конкурса за насштавак радова*, па 2009... па све до 2012. Сад већ са озбиљним искуством и неизмењеним стилем рада, бежећи од патетике урањате у самоиронију и помиреност као одбранама пред околностима и свим проблемима који прате сваку врсту прегнућа. Сваки успешан корак, сваки освојен циљ, личне су победе које отварају нове путеве на којима носите сопствену меру одговорности и самоопомене пред сликама затрављених градилишта или стилизованих слика недовршених кућа о којима пише Горан Петровић.

Градња Анекса траје већ пету годину, али у дугој историји Библиотеке и сну о сопственом дому, пет година је тек кратко време и искушење на путу према циљу. После почетних, а пресудних средстава Министарства културе која су одлучила градњу, неуспеха на два конкурса за средства Националног инвестиционог плана, градња Анекса се у протекле три године искључиво финансира из градског буџета.

Слика 5

Ове, 2012. године планирано је више средстава за градњу, па има наде и изгледа, уз сав разуман опрез, да ће Анекс ове године бити завршен.

Садашња слика Анекса, озидана, застакљена зграда, са утиском величине и пространости чији је армирано-бетонски скелет, са постављеним носачима, густо избушен отворима за пролаз инсталација, постављеним уређајима за грејање, хлађење и регулисање микро-климе, наговештава да ће Анекс заиста бити запажен део градског урбанитета.

Предстоји да се доврши низ грађевинско-занатских радова у ентеријеру и на фасади који ће и обликовати Анекс као естетски осмишљен простор – довршење радова на инсталацијама, класичним, уобичајеним, и оним посебним за софистицирану опрему неопходну савременој установи заштите, традиционалних и дигиталних програма.

Од осећаја привилегије и части овог чина градње не може се побећи. Прикључићемо се свим *шабачким ђвринама* – градњом Анекса у дворишту Владичанског двора – гради се прва наменска зграда, не

само за Библиотеку, већ и за икоју установу културе у нашем граду.

Затварајући овом зградом круг времена, идеја и планова о сопственом дому – на трагу смо реченице о људској пролазности, а памћењу дела, изговорене давно испред Шабачке цркве приликом оснивања Читалишта: *Установимо за животоа шћојод из чеја ће се видејти љубав наша ка роду и знајти да смо и ми нејда били.*

Анекс Библиотеке шабачке аутори *Идејној пројекта* су даровито и зналачки, са богатом маштом, идејно замислили и планирали. Архитектура и ликовност наговештавају модерну зграду, изгледом и унутрашњим простором примерену веку коме припада. Истовремено Анекс са Владичанским двором, који представља леп пример профане архитектуре половине 19. века, чини склад различитости: епохе, архитектуре, облика и материјала.

Слика 6

Зграда Анекса Библиотеке шабачке, гради се на парцели нетипичне урбанистичке позиције, те је зато веома условљена њеним обликом и величином, као и амбијенталним окружењем Владичанског двора.

Постојећа зграда Библиотеке налази се на веома значајној, атрактивној позицији – на углу улица у централном језгру града – главни улаз је из Масарикове улице, док је новопројектована зграда оријентисана ка суседној улици. При идејном решењу Анекса Библиотеке требало је испунити један од основних пројектних задатака: да будућа зграда својим габаритом, пре свега висином, не надмаши Владичански двор као заштићени споменик културе, тако да је Анекс практично невидљив гледано из Масарикове улице. Ипак, иако просторно заузима скромнији положај, аутори пројекта вешто успевају да Анекс оствари комуникацију са окружењем, отварајући се ка улици својом архитектонски и ликовно занимљивом фасадом. Како је Анекс значајно повучен од улице, аутори концепта користе слободну јавну површину испред зграде за креирање малог, поплочаног трга са клупама и зеленилом – пријатан амбијент за одмор, сусрете, и тиме наизглед ограничавајући фактор умешно окрећу на корист, остварујући нов квалитет простора.

Обликовно решење Анекса успоставља хармоничан однос старог и новог, модерне зграде и здања из 19. века. Посматрано на нивоу волумена, нову зграду видимо као две коцке.

Прва коцка представља обликовни прелаз од традиционалне архитектуре ка модерној фасади и материјализацији новог објекта пратећи у потпуности висину венца Владичанског двора и правећи спону са другом коцком која је за спрат виша. Избором топлих материјала, текстура и боја, нижи волумен такође прави везу са традиционалном фасадом старог објекта да би коначно друга коцка, други део Анекса, својим стакленим порталом одсликао и представио дух модерног времена.

Нова зграда је потпуно модерна, па ипак, својим волуменом и материјализацијом не настоји да

конкурише постојећој згради, већ се на деликатан начин уклапа у контекст, остављајући траг савременог доба. У том светлу, аутори нису желели при пројектовању нове зграде да изаберу мимикрију као принцип прилагођавања архитектури старог објекта, већ да стваралачком маштом и идејом успоставе склад заснован на контрасту.

У Анексу који је *шойлом везом* спојен са Владичанским двором, приземље је предвиђено за децу – величином простора и садржајима биће то истинска *библиотека за децу* (књиге у слободном приступу, читаоница, радионица, компјутерски кутак, игралиште на отвореном), депо за периодику, простор за завичајно одељење и посебне збирке, читаоница и вишенаменска дворана која може да угости сто посетилаца.

Завршетком Анекса и исељењем Одељења за децу и Завичајног одељења из Владичанског двора, промениће се и једна од основних тема библиотекарства, интерпретирана структуром простора – новом расподелом и организацијом простора прошириће се слободан приступ књигама у позајмним одељењима за децу и одрасле, уредити простор за младе, проширити депои књига, а хол функционисати као галерија.

Ентеријер нове Библиотеке, иако засада само пројекат који лебди *међу јавом и међ сном* у виртуелном свету рачунара, визуелно је готово реалан. Сасвим је извесно да је архитекта Ивана Милутиновић са укусом, у исти мах и мером, замислила и дочарала амбијент који ће са ведутама нове зграде чинити прикладан простор.

У унутрашњости новог објекта преовлађују светли и неутрални тонови. Доминантна бела боја, као и велике стаклене површине, чине да простор буде испуњен светлошћу, представљајући тако идеалан простор за рад.

У приземљу су замишљени простори за децу, слободан приступ књигама, дечија читаоница и радионица, компјутерски кутак, а код улаза у зграду мали кафе као место за предах и размену информација. Велика пажња посвећена најмлађим корисницима очитује се и наглашено веселим бојама простора, а амбијенти у оквиру њега креирани су да подстакну дечију машту. Нарочито је интересантно мало двориште, џеп, који је формиран између старе и нове зграде, у коме ће се налазити дечија радионица и позорница на отвореном.

На првом и другом спрату пројектовани су читаоница, завичајно одељење са посебним збиркама, депо за периодику, као и сала намењена за различите програмске садржаје.

Слика 7

Постојећом адаптираном зградом, Владичанским двором, и изграђеним Анексом, Библиотека шабачка ће, у прикладном простору за рад са читалачком публиком и за заштиту покретног културног наслеђа, моћи да оствари своје дугорочне циљеве модерне, савремене библиотеке; библиотеке као хигијеничара лектире – развоја пубlike, читалачких

способности и потреба грађана, ревитализацију културног живота, развој процеса комуникације и информисања.

Библиотека шабачка ће остварити своје дугорочне циљеве у функционално обједињеном амбијенту Владичанског двора и Анекса повећањем броја читалачке публике, посебно деце и младих, побољшањем квалитета читања и коришћења алтернативних извора знања, активним учешћем младих у организовању културно-едукативних програма Библиотеке, модернизацијом и вишим квалитетом услуга, развојем нових потреба корисника у сфери комуникације и информисања уз активно коришћење информатичких система. Са аспекта заштите културне баштине, правилно ће бити депонована периодика и доступна читалачкој публици, обогаћен књижни фонд, комплетно електронски каталогизован, а завичајна грађа дигитализована.

Амбијент са књијама, како језиком архитектуре можемо дефинисати стару зграду, Владичански двор, и нови, модерни Анекс, дозвољавају Библиотеци шабачкој заједништво традиционалне и дигиталне библиотечке филозофије, чиме је осигуран стварни прелаз у програмску структуру за 21. век. Архитектонским обликовањем и снагом величине,

Владичански двор и Анекс даће Библиотеци нужан дигнитет који таква институција заслужује; уз изразито модеран изглед Анекса, ово је и даље храм књиге у најбољем значењу те речи. Поуздано смо на путу установе од поверења, на путу мисије модерне Библиотеке која чува вредности прошлих времена, и посредник је у културним потребама, у функцији културног живота заједнице. Библиотеци, која не губи ништа од својих традиционалних, универзалних вредности, додаје се само нови смисао.

Sonja Bokun Đinić, MA
Šabac Public Library, Šabac

Library from the Building: A Personal Paradigm

Abstract

New Annex to the existing building of Šabac Public Library is the first space specifically built for its purpose. As a matter of fact, it is the first purposefully constructed building for any institution of culture in the city. The paper presents the process of gaining attention and favor of the local public and government and of securing the funding for this object, as well as the chronology of building and problems connected with it.

Keywords: Šabac Public Library – Annex; library buildings – Serbia; library buildings – building – advocacy

БИБЛИОТЕКА СА ЗИДОВИМА

Миљана Зрнић

Градска библиотека „Карло Бијелички“, Сомбор

УДК: 022.027.52(497.113)“1859/...” ; 727.8(497.113)

Кључне речи: Библиотека „Карло Бијелички“ – Сомбор – реконструкција; библиотечке зграде – Србија; библиотечке зграде – изградња

Сажетак:

Рад даје преглед завршених, текућих и планираних интервенција на реновирању, прилагођавању и доградњи две класичне грађевине у којима је смештена Градска библиотека „Карло Бијелички“ у Сомбору. Ове грађевинске интервенције нису саме себи сврха нити се врше само да би се добио додатни простор за смештај грађе, него су инициране и органски условљене новим пословима с којима се Библиотека сусреће и савременим услугама које планира или већ пружа.

Планираном изградњом Конгрес центра 025, Библиотека излази из оквира својих уобичајених активности и тежи да се постави као локални културни и конгресни центар.

По моделу пројекта *New City – Probuđeni grad* Сомборске библиотеке осмишљен је савремен информационо-дигитални центар. То подразумева уређење, опремање и нов програмски концепт у оквиру савремених библиотечких услуга. Реновирање и доградња у заштићеном језгру града заокружују намену и нове садржаје. Прва фаза пројекта већ је реализована уређењем и модернизацијом одељења и пословања, а следе завршни пројекти градње и увођења нових услуга.

Наравно, бројна здања у свету културе имају потребу за адаптацијом путем функционалног прилагођавања новим потребама.

Филозофске теорије простора, огрнуте четвртом димензијом времена, знатно погодују библиоте-кама. У сомборској градњи, функционалној рекон-струкцији Библиотеке погодовао је и напор обнове духа и имплементација нових вредности, на темељима и визијама њених оснивача.

Градска библиотека у Сомбору, лучоноша јавног библиотекарства у нас, основана је 2. јануара 1859. године, трудом и залагањем Карла Бијелицког, чије име и данас носи. Сомбор је 1749. године добио статус Слободног краљевског града и од тада почиње његов економски раст и културно-просветни напредак.

Бијелицки је оснивач Читалачког кружока у Сомбору, као огранка бечког удружења за ширење штампаних дела ради народног образовања. Описујући Сомбор и прилике у њему у извештају бечком Удружењу из 1857. године, Бијелицки констатује да је властима мало стало до народног образовања и благостања: „Народ је остављен и упућен на самог себе без икаквог упућивања и одушевљавања за даље образовање и духовни развој... И овде је случај да су најбогатији истовремено и највећи зеленаши и најмање се брину за народ у правом смислу речи и за друштвене ствари уопште. Образована публика додуше чита новине и белетристику, али за сам народ не чини ништа и није јој стало до тога, тако да је народ у правом смислу речи искључен од свих врста образовања, код њега није пробуђен интерес за читање, због тога и није у стању да схвати властиту и општу корист коју му пружа читање, нема ни укуса ни воље за то; поготову кад нема ни новаца неће бити вољан да подноси новчане жртве за општу корист, а није ни способан за то.”¹ Решење за поменуте

проблеме Бијелицки види у формирању „јавне лако и јефтино приступачне Општинске библиотеке”, за целокупну публику и са литературом на језицима свих народа који у граду живе „равноправно и у одговарајућим сразмерама”. Тако је, под мотом *Божанствености нашеј поколења је образовање за истинску хуманост* Градска библиотека у Сомбору почела да остварује своју непрекинуту мисију.

Поменуте референце обнове видљиве су у модернизацији Библиотеке *Карло Бијелицки*, смештене у два градска здања.

Слика 1

¹ Радивој Плавшић, *Стогодишњи развој и рад Градске библиотеке у Сомбору 1859–1959*. (Сомбор: Градска библиотека, 1959): 22.

Зграда Библиотеке смештена на Главној улици (Краља Петра I, 11), грађена је у стилу неоренесансе 1877. године за потребе прве Сомборске штедионице, основане 1868. године.

Занимљиво је да је у Штедионици главни књиговођа био Карло Бијелички. Библиотека ће се, променивши више станишта (Градска кућа, Соколски дом, Музеј...) након Другог светског рата уселити у ове просторије.

Библиотечки простор има укупно 1606 м²; у згради је приликом реконструкције приоритетно урађена комплетна мрежна инсталација (рачунарска мрежа, видео надзор, електро и комуникационе инсталације).

У „старом“ ентеријеру с једним пултом и магацином књига, захваљујући висини (4,71 м) омогућена је конструкција галерија за пословни простор на два нивоа – 450 м². Тако је, уместо улагања у доградњу, реконструкцијом простора за фонд и кориснике обезбеђен додатни мултифункционални простор.

Слика 2

Слика 3

У потпуности измењена слика ентеријера Одељења одраслих, са слободним приступом за кориснике, сада има два услужна пулта и шест офис галерија.

Офис галерије су места где корисници бесплатно користе интернет, Ебарт – медијску документацију и сервис Кобсон, као и за услуге дигитализације (скенирање, оптичко препознавање знакова и израда метаподатака). Библиотека као инфо-центар обезбеђује и услуге за посебне групе корисника.

Захваљујући уређењу и модернизацији, обезбеђено је савремено пословање Библиотеке: аутоматизована позајмица уз бар код и онлајн услугу – нова слика у комуникацији с корисницима.

Дигитална читаоница *Ленка*, уз смештај фонда стране књиге, намењена је презентовању дигитализованих и електронских наслова монографских публикација и периодике. Уз већ припремљену мрежну инсталацију и уређен простор, набавком одговарајуће опреме (рачунар, равни екран, опрема и рачунарски програм за слабовиде) обезбеђује се мултифункционално коришћење. Читаоница је простор за кориснике, групе

посете, за сталне презентације, уз посебне програме за особе са инвалидитетом.

Позајмно одељење и Читаоница *Ленка* чине једну целину, а преостали простор у приземљу уређен је за смештај књига, услужне просторије и засебно Књиговезницу Библиотеке.

На првом спрату уређен је простор *Научног одељења, Читаонице, Машичне службе, Рачуноводства* и део за смештај фонда. Посебно је адаптирано и уређено *Одељење периодике*. Тако је обезбеђен прикладан функционални смештај и лакши преглед збирки.

На овом нивоу планирано је уређење и опремање Завичајног одељења и дограђене Дигиталне читаонице *Лаза Костић*.

Ту се налазе репрезентативне збирке завичајне и раритетне књиге и легата. Уз послове дигитализације, оптичког препознавања знакова, израде метаподатака и специјалних анотација с преводима поменуте грађе на више језика, неопходно је у уређеном простору обезбедити прегледност и увид за библиотекарe, кориснике и госте Библиотеке.

У Читаоници *Лаза* планирано је финално уређење и опремање.

На другом спрату и у поткровљу смештен је фонд старе немачке књиге, уз пословне књиге Библиотеке и архиву.

По пројекту *New City – Probudeni grad* планирана је адаптација подрумских просторија у *Underground Club*, с разноврсним и новим садржајима, а у таванском простору проширење *Рефералног центра*.

У дворишном простору планирана је доградња на основу урађеног Идејног и Главног пројекта. Проширење просторних и услужних капацитета даје шири спектар услуга за децу и тинејџере, уз магацински простор.

Слика 4

Простор за едукацију, радионице и нове садржаје, у сарадњи са образовним институцијама, одсликава њихов значај и савремен образовно-културни профил.

Управна зграда Библиотеке са Читаоницом и Дечјим одељењем (Трг цара Лазара 3) је у класицистичком стилу са примесама еклектицизма саграђена 1883. године за смештај *Мађарске читаонице*, основане крајем 1844. године.

Слика 5

Читаоница је била стечиште богатих слојева грађанског друштва мађарске, немачке, буњевачке и српске народности.

Овај библиотечки простор има 389 м².

По пројекту *New City – Probuđeni grad* планирана је комплетна реконструкција зграде за коју је већ урађен Идејни пројекат *Конгрес дворана 025*.

Слика 6

Ту је тренутно смештено и реновирано Дечје одељење (4,94 м висине), с галеријама за фондове и кориснике, на два нивоа: простор за радионице, едукативне програме и сталне презентације дигиталне књиге.

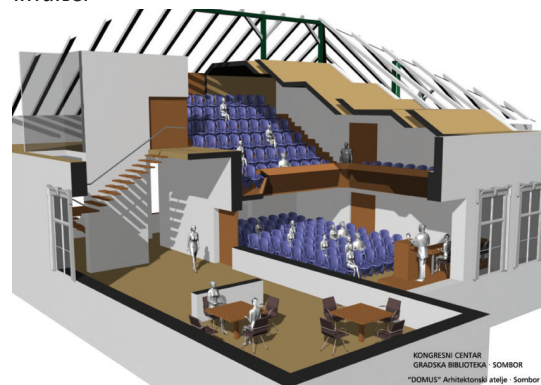
Након пресељења Дечјег одељења у *Библио центар за децу и младе* планирано је, уз израду Главног пројекта, реновирање и уређење *Конгрес дворане 025*, са 150 седишта.

Корисничке и програмске услуге *Конгрес дворане 025*: конгреси, видео конференције, регионалне конференције, презентације, промоције, изложбе, концерти, кинотека, програми офис галерија и дигиталних читаоница, конгресни туризам, сталне услуге Инфо центра.

Слика 7

Између стално присутних цитата Питера Брофија и Борхеса о напредовању и преживљавању библиотеке, смештен је виртуелни простор за књигу и читање.

Слика 8

Трагом мисије библиотеке у друштву знања, као посредника у сналажењу кроз умрежени свет ин-

формација, интеракција с корисницима оплемењује. Огледањем о менаџмент квалитета и испуњене стандарде Сомборској библиотеци задато је даље учешће у стратешким културним пројектима. Уз кадровски потенцијал и савремени простор, Сомборска библиотека је спремна да својим учинком допринесе даљем развоју српског библиотекарства.

Професионално обликовање културног идентитета кроз пројекте Сомборске библиотеке завређује, уз досадашњу подршку државних институција и фондација у земљи и иностранству, буџетско финансирање и подршку корпорација.

Кроз стратегију развоја и имплементацију друштвено одговорног пословања (ДОП-а), статусом огледне институције културе, Сомборска библиотека би дозначила извесност друштвеног добра.

Инвестиције у градитељство културних здања велик су знак доброг улога за све.

Посете Сомборској библиотеци и онлајн услуге указују на флексибилно читавање слободног времена, доживотног учења и сервисних услуга.

Нови простор и ново вредновање библиотечке мисије, излазак изван својих зидова одсликава и циљ Сомборске библиотеке показивањем активности и пројеката. То потврђује да је темељно реновирање и изграђен простор Библиотеке, са архитектонским

и технолошким стандардима, витални предуслов мултифункционалног пословања.

Развој услуга у контексту циљева Сомборске библиотеке трасира њен пут у регионалним и стратешким пројектима зато што су библиотеке „као куће свих кућа“, *праћене* по моделу отворених врата за све.

Без обзира на парадигму библиотеке у будућности – електронска, виртуелна, дигитална или хибридна – она ће остати место сусрета, знања и искуства.

Њени зидови са увек отвореним прозором у свет.

Miljana Zrnić
Public Library "Karlo Bijelicki", Sombor

Library with Walls

Abstract

The paper offers a review of finished, present and planned interventions regarding renovation, adaptation and upgrading of two classical buildings that host the City Library "Karlo Bijelicki" in Sombor. These architectural and building interventions are not an aim for itself; nor were they undertaken for the sake of additional space for storing library material only. They were initiated and essentially conditioned by new activities that Library was faced with, and by its current or planned modern services.

By building the planned Congress Centre 025, Library steps out from the frame of its usual activities and seeks to position itself as a local cultural and congressional centre.

Key words: City Library "Karlo Bijelicki" – Sombor – reconstruction; library buildings – Serbia – building

РЕКОНСТРУКЦИЈА ЕНТЕРИЈЕРА КОРИСНИЧКОГ ДЕЛА ОБЈЕКТА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ 2007–2011

Весна Ињац-Малбаша

Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 022.5:027.54(497.11)"2007/2011" ;
727.8(497.11)"2007/2011"

Сажетак

Наменски грађена зграда Народне библиотеке Србије дело је светски признатог архитекте Иве Куртовића и она је свечано отворена 6. априла 1973. године. Преко тридесет година није било никакве реконструкције, санације или адаптације зграде. У раду је представљена реконструкција ентеријера корисничког дела објекта Народне библиотеке Србије, од расписивања конкурса за идејно решење 2006, преко прве фазе радова 2007, проширења пројекта на реконструкцију и изградњу пратећих инсталација и инфраструктуру 2008, до отварања обновљене НБС у септембру 2011. године. Пројекат реконструкције ентеријера НБС потписује један од најталентованијих и најуспешнијих архитеката средње генерације, Зоран Радојичић.

Кључне речи: библиотечке зграде, реконструкција ентеријера Народне библиотеке Србије, архитекта Иво Куртовић, архитекта Зоран Радојичић

Зграда Библиотеке на коју се чекало од самог оснивања Библиотеке, завршена је новембра 1972, а свечано отворена 6. априла 1973. године. Дело је светски признатог архитекте Иве Куртовића. Изградња је трајала шест година, а припремне активности које су обухватале расписивање конкурса за идејно решење, тражење локације и средстава, трајале су много дуже; започете су 1954. када је, поводом 150 година од Првог српског устанка, у Народној скупштини донета званична одлука о изградњи зграде за Народну библиотеку. Зграда НБС представља културно добро и под заштитом је Завода за заштиту споменика културе.

У тридесетогодишњем периоду рада НБС, у згради није било никаквих реконструкција, санација и адаптација простора. На светском нивоу дошло је до експлозије информација, као и до потпуне промене концепта

рада светских библиотека, те је реконструкција и ревитализација НБС била неопходан услов за њен успешан будући рад. Постојећа зграда НБС није више била функционално, просторно и физички у адекватном стању да одговори на све веће потребе и захтеве корисника.

Од 2001. године на згради НБС урађене су следеће интервенције: уређење и опремање електронске учионице (2002: столови, столице, 20 рачунара, опрема за презентације), уређење класичне учионице (2002, 2011: столови, столице, подне облоге, опрема за презентације), реконструкција амфитеатра (2003: са 250 нових седишта, подним облогама, кабинама за преводиоце и комплетном опремом за презентације), нове службене канцеларије (2004: на другом спрату, на месту старог лисног интерног каталога, 4 канцеларије за око 15 запослених), санација магацина (2005: због неконтролисаног продора воде у магацине Библиотеке, национално књижно благо НБС било је истински угрожено; пројекат трајне санације магацина поверен је господину Николи Хајдину, председнику САНУ, и Грађевинском факултету у Београду; магацини Библиотеке опкопани су са свих страна, хидроизолација је у потпуности промењена у изолационим каналима, кориту Библиотеке и на површини, као и мермерне плоче испод стубова на прилазима Библиотеци, а сви магацини су окречени), санација крова и фасаде (2006: санација, чишћење и заштита бакарног крова НБС; замењен је центрифугални вентилатор у систему клима комора у магацинима и читаоницама НБС; санација, чишћење и заштита фасаде НБС), реконструкција Кафе-књижаре и Агенције за издаваче (2007), реконструкција Одељења за заштиту и конзервацију и набавка савремене опреме (2007–2008).

У сарадњи са Друштвом архитеката Београда и Заводом за заштиту споменика културе града Београда, у мају 2006. расписан је Конкурс за идејно решење реконструкције ентеријера НБС. Био је то први објављени

јавни конкурс за пројекат реконструкције ентеријера јавне установе у Србији у постјугословенској ери. Од укупно седам пристиглих радова, жири (у чијем саставу су били угледни стручњаци, као што су проф. Зоран Булајић, представник Друштва архитеката Београда, проф. др Нађа Куртовић-Фолић, носилац ауторског права пројектанта НБС Иве Куртовића, Предраг Мишић, представник Завода за заштиту споменика културе Београда и други), за најбољи рад одабран је идејни пројекат архитекте Зорана Радојичића и пројектног бироа Archtic d.o.o. Изложба радова пристиглих на Конкурс за идејно решење реконструкције ентеријера НБС одржана је у изложбеном простору Библиотеке од 26. јуна до 5. јула 2006. године. Поводом изложбе, Друштво архитеката Београда и НБС објавили су и Каталог – <http://digital.nb.rs/pdf/katalogrekonstrukcije.pdf>.

НБС је конкурисала за Национални инвестициони план (НИП), за период 2007–2009, са Пројектом реконструкције ентеријера НБС и за исти су одобрена средства. Поред НБС, средства из НИП-а добио је већи број других институција културе из Србије – Народни музеј у Београду, Југословенска кинотека, Архив Србије, Музеј савремене уметности у Београду итд.

После дуготрајне процедуре спровођења тендера, који је НБС обавила у сарадњи са Министарством културе, одабран је извођач радова ПМЦ Инжењеринг. После потписивања уговора, извођачи започињу радове 8. октобра 2007. године.

Реконструкција ентеријера НБС подразумева следеће сегменте: главни улазни хол за кориснике са изложбеним простором, степениште у улазном холу за кориснике, тоалете на свим нивоима и доградњу тоалета за особе са инвалидитетом, кафетерију, реконструкцију и затварање атријума НБС (са доградњом новог степеништа), главни хол, централну читаоницу, читаоницу периодике и референсну читаоницу на нивоу спрата; читаонице на

галерији (научна читаоница, правни центар, центар за библиотекарство и информационе науке, читаонице за легате и за посебне фондове), доградњу нових читаоница на галерији (мултимедијална читаоница, читаоница за картографску грађу, центар за слепе и слабовиде), реконструкција комплетног осветљења НБС, опремање Библиотеке новим мобилијаром (полице, информациони пултови, столови, столице, итд.) и подним облогама.

С почетком радова долази и до одређених промена у односу на планиране активности и до потребе израде нових пројеката. Наиме, имајући у виду чињеницу да је НБС започела реконструкцију први пут после више од тридесет година и да нове реконструкције вероватно неће бити у скорој будућности, НБС је схватила да је то јединствена прилика да се обнови инфраструктура и прилагоди савременим информационо-технолошким променама и потребама. НБС у договору с Министарством културе одлучује да приступи изради пројеката који нису били обухваћени првобитним пројектом. Реч је о следећим пројектима: пројекат рачунарске мреже, пројекат слабе и јаке струје, пројекат термо-техничких инсталација и климатизације корисничких простора, пројекат видео-надзора, пројекат дојаве пожара, контроле приступа и телефонских инсталација, пројекат хидрантске мреже. У априлу 2008. добијена је Сагласност Канцеларије за НИП за промену пројектног предлога и измену назива пројекта: „Реконструкција ентеријера корисничког дела објекта НБС са реконструкцијом и изградњом пратећих инсталација“. Током 2010. године спроведен је тендер за завршетак реконструкције НБС, односно за другу фазу радова. Министар културе Небојша Брадић и управник Народне библиотеке Србије Сретен Угричић потписали су уговор са представницима предузећа одабраног на тендеру „Неимар плус“ – *Уговор о завршној фази радова на реконструкцији ентеријера корисничког дела објекта Народне библиотеке Србије са реконструкцијом и изградњом пратећих инсталација*. Потписивању је присуствовала и министарка за Национални инвестициони план Верица Калановић.

Пројекат завршне фазе реконструкције корисничког дела НБС финансиран је из средстава финансијског уговора „Зајам за општинску и регионалну инфраструктуру“, закљученог између Републике Србије и Европске инвестиционе банке који је спровело Министарство за Национални инвестициони план.

Након завршетка реконструкције, у мају 2011, енергетска компанија EFT Group донирала је НБС информационо-комуникациону опрему за кориснички део зграде неопходну за њен рад – сервери, клијенти, рачунари, лиценцирани софтвери, штампачи, скенери и мултимедијална опрема. Технолошки су у потпуности опремљене електронска и мултимедијална читаоница; за центар за слепе и слабовиде набављена је најсавременија опрема за ту врсту корисника, а у свим другим читаоницама постављен је одређен број рачунара или танких клијената. Омогућен је кабловски и бежични приступ интернету на сваком корисничком месту.

НБС је једина национална установа културе у Србији чија је реконструкција завршена. Она је отворена за кориснике 12. септембра 2011. године, после више од три године радова. Урађен је програм за резервацију места у читаоницама, база чланова НБС је преко SIP протокола пренета у реално окружење, израђене су нове врло атрактивне прозирне чланске карте, активирана је аутоматска циркулација публикација преко COBISS модула „Моја библиотека“, направљена упутства за кориснике и постављена основна сигнализација у згради. Пре реконструкције НБС је имала укупно око 400 корисничких места, а после – укупно 600, што значи да су капацитети повећани за 50%. Пре реконструкције корисницима је било на располагању 24 рачунара, а после реконструкције преко 170 рачунара или танких клијената.

Пројекат реконструкције потписује један од натаентованијих и најуспешнијих архитеката средње

генерације, Зоран Радојичић. Основна идеја архитекте јесте „Пут знања” – на главном улазу се налази тродимензионална скулптура (лопта у стакленој коцки са дигиталним бројевима), на плафонима се налазе стаклене траке са осветљењем које полазе од главног улаза, иду преко улазног хола, уз степенице, кроз електронску читаоницу, и завршавају се у централној читаоници, а на поду те стаклене траке прате подне облоге у црној боји. Графички дизајн и уметничке интервенције, које се односе на хоризонталне и вертикалне стаклене траке, на дизајн подних облога испод трака и у читаоницама, на скулптуру испред главног улаза, на информационе пултове у улазном холу, у главном холу и на галерији, на зид аудиторијума у улазном холу, на зидове у изложбеном простору, на бочне зидове на спрату и галерији, стаклене фасаде у легатима Милоша Црњанског и Милана Ракића, на информативне кајроне у улазном холу и у главном холу на првом спрату, на вентилуларе у атријуму и кафетерији, радили су у сарадњи са архитектором Радојичићем, признати дизајнер Бранко Павић, професор на Архитектонском факултету у Београду, и његов сарадник Ненад Катић, директор фирме „Scream Point”. Радојичићева решења у поетичком кључу бруталне архитектуре успешно обједињују функционалне захтеве инвеститора, одговорност реминисценције на оригиналну архитектуру пројектанта Куртовића и изразит печат духа времена и цивилизације почетка 21. века. Интервенција архитекте Радојичића на реконструкцији корисничког ентеријера имала је задатак да задржи и истакне архитектонске елементе решења пројектанта Куртовића. Радојичић је уношењем стаклених преграда у простор задржао утисак отворености и пространости, док је високим наслоном столица омогућио додатну

интиму корисника у простору повећаних капацитета за смештај. Употребом основних и постојаних материјала као што су стакло, челик и пуно дрво, задржана је и елегантна једноставност и перспектива основног високомодернистичког решења пројектанта Куртовића. Хладноћа поменутих и већ заступљених материјала, попут мермера и бетона, ублажена је оригинално дизајнираним тепихом пастелних боја и меких линија.

Напомене:

- Више података о реконструкцији на сајту НБС на адреси <http://www.nb.rs/pages/article.php?id=11572>.
- фотографије © Срђан Вељовић

Vesna Injac-Malbaša
National Library of Serbia
Belgrade

Reconstruction of the Interior of the Users' Part of the National Library of Serbia's Building 2007–2011

Abstract

The building of the National Library of Serbia, specially built for the Library, is the work of the world-renowned architect Ivo Kurtović and it was officially opened on 6th April 1973. For over thirty years, there was no reconstruction, renovation or adaptation of the building. The paper presents the reconstruction of the interior of the users' part building of the National Library of Serbia, from the open competition for the conceptual design in 2006, through the first phase in 2007, the expansion of the project, to the reconstruction of the installations and infrastructure in 2008, to the opening of the renewed Library in September 2011. The NLS interior reconstruction project is signed by one of the most talented and successful architects of the middle generation, Zoran Radojičić.

Keywords: library building, reconstruction of the interior of the National Library of Serbia, architect Ivo Kurtović, architect Zoran Radojičić

Фотографије Народне библиотеке Србије –
пре и после реконструкције ентеријера корисничког дела објекта

Улазни хол пре реконструкције

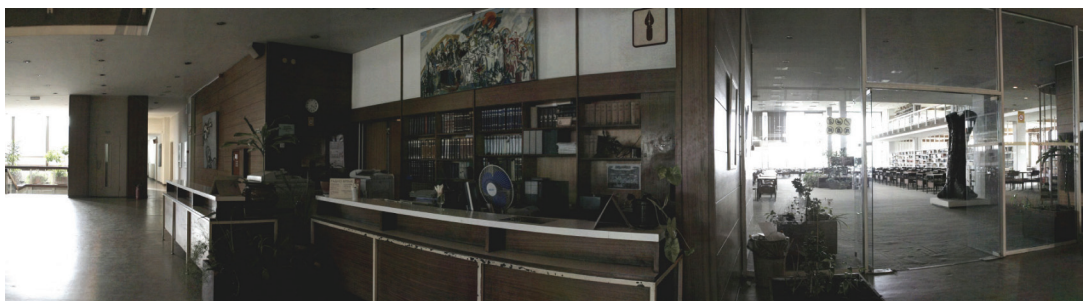
Улазни хол после реконструкције

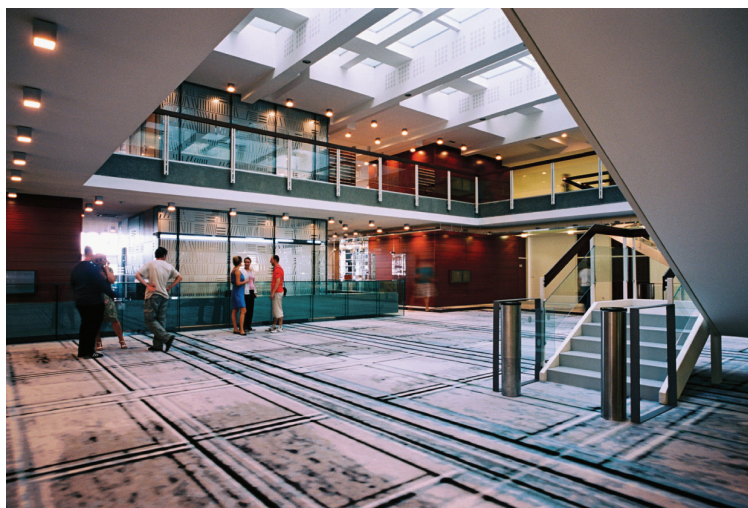
Централна читаоница пре реконструкције

Централна читаоница после реконструкције

Хол на првом спрату са информационим пултом пре реконструкције

Хол на првом спрату са информационим пултом после реконструкције

Електронска читаоница пре реконструкције

Електронска читаоница после реконструкције

Кафетерија НБС пре реконструкције

Кафетерија и атријум НБС после реконструкције

УНИВЕРЗАЛНИ ДИЗАЈН, ИНКЛУЗИВНИ ДИЗАЈН ИЛИ „ДИЗАЈН ЗА СВЕ“: У БИБЛИОТЕЦИ

Мр Драгана Милуновић

Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 364-787.52-056.26(497.11) ; 727.8(497.11)

Сажетак

Рад се бави представљањем основних начела тзв. универзалног дизајна, инклузивног дизајна или дизајна за све, његовом применом у јавним сервисима, а посебно у библиотекама. Изнети су принципи и основни захтеви за прилагођавање простора у циљу самосталнијег кретања особа са инвалидитетом, као и остварени резултати Народне библиотеке Србије на прилагођавању дела простора особама са инвалидитетом.

Кључне речи: универзални дизајн, инклузивни дизајн, дизајн за све, слепи, библиотечке услуге.

Шта је дизајн за све и ко га осмишљава и развија

У циљу унапређивања приступачности и квалитета окружења и његовог успешног прилагођавања особама са инвалидитетом које све више добијају могућност активног укључивања у токове друштва на свим нивоима, Европски институт за дизајн и инвалидитет развио је концепцију такозваног „дизајна за све“, у стручним круговима познатим и под терминима универзални или инклузивни дизајн. Ова концепција заснована је на идеји подизања свести о потреби за свеобухватном приступачношћу која се не односи само на особе са инвалидитетом, већ и на старе, децу, мајке са децом итд.

Након ратификације Конвенције Уједињених нација о заштити права особа са инвалидитетом, Србија је, као и многе друге земље, донела *Закон о забрани дискриминације особа са инвалидитетом* и тиме испунила основне предуслове за њихово несметано укључивање у заједницу и активнију партиципацију у јавном животу. Као

један од наредних корака ка омогућавању интензивнијег укључивања, Србија је прописала и посебне казнене одредбе у оквиру Закона о планирању и изградњи којим је предвиђено санкционисање непримене препорука које дефинишу област приступачности јавних простора за особе са инвалидитетом. На основу препорука Европског института за дизајн и инвалидитет, као и унапређене друштвене позадине обезбеђене усвојеном легислативом, Центар за развој инклузивног друштва из Београда ангажовао се на промовисању смерница у овој области и пружању помоћи институцијама и организацијама, као и осталима који имају интерес у области развоја приступачности простора за особе са инвалидитетом. Од 2006. године када су учињени први кораци у регулисању ове области, у Србији је велик број јавних сервиса прилагодио или делимично прилагодио своје просторе олакшаном кретању особа са инвалидитетом.

Филозофија дизајна за све

Дизајн за све темељи се на седам основних принципа: непристрасна примена, флексибилност у употреби, једноставност и интуитивност, приметна информација, толеранција грешке, мали физички напор, простор за прилаз и употребу.

Основни циљ дизајна за све односи се на подизање свести о потреби за свеобухватном приступачношћу. Посебан архитектонски изазов огледа се у чињеници да је у највећем броју случајева задатак пројектаната да обезбеде приступачност без баријера у простору који је унапред изграђен. Због тога адаптација већ обликованих простора представља истовремено и ограничење, али и креативни подстицај, а учење из примера добре праксе у овој области је једно од темељних начела стручњака који се њоме баве.

Дизајн за све заправо представља надградњу некадашњег „дизајна без баријера“. Унапређеност

се, по мишљењу стручњака, огледа пре свега у чињеници да дизајн за све подразумева позитиван приступ дизајну у смислу да није утемељен на постизању посебних већ универзалних решења која обезбеђују приступачност.

Како то изгледа са аспекта библиотека?

Последњих година библиотечка заједница у читавом свету значајно је обновила интересовање за област библиотечке архитектуре и дизајна, о чему сведоче и нова издања Међународне федерације библиотечких институција и асоцијација (IFLA) у овој области. Разлог томе је чињеница да се у оквиру језгра струке фокус преселио са развоја збирки библиотечке грађе на развој електронских и дигиталних садржаја, што је свакако условило и промене у начину размишљања на тему измена у изгледу ентеријера библиотечких здања, њихове пријатности и практичности за корисника нове генерације. Планирање простора намењених савременим корисницима, били они особе са инвалидитетом или не, попримило је тако сасвим другачије обриси и усмерило развој библиотечке архитектуре у новом правцу, који се систематски развија.

Основно правило које важи када је у питању инклузија особа са инвалидитетом у вези са коришћењем библиотечких сервиса гласи да приступ свим услугама библиотеке треба осмишљавати као да су намењене особама са инвалидитетом. На пример, у Америци, Аустралији и Великој Британији спроведена су истраживања која се односе на степен доступности библиотечких и других веб презентација слепим корисницима, као и мерење ставова видећих корисника у вези са приступачношћу веб презентација израђених у универзално доступним форматима примарно намењених слепима. Добијени резултати показали су да видећа популација у изузетно високом проценту сматра да су веб презентације израђене за слепе

знатно једноставније и доступније за претраживање и свим другим истраживачима веба.

Слична испитивања вршена су и у области приступачности ентеријера. Наиме, клијенти многих јавних сервиса свих типова (банака, поштанских експозитура, библиотека и др.) широм света, чији су ентеријери изграђени или прилагођени самосталнијем кретању особа са инвалидитетом, сматрају да примена дизајна за све у просторном уређењу у одређеној мери доприноси и једноставнијој оријентацији и кретању свих њихових корисника.

Елементи дизајна за све који се сматрају погодним и за све друге категорије корисника јавних сервиса су:

1. повезаност са улицом или прилазном стазом;
2. уградња клизних врата;
3. уградња спољне сигнализације која подразумева постављање путоказа од улице до нивоа који упућује посетиоце на улазе, главне функционалне елементе објекта и олакшане оријентације;
4. уградња рампи и нагиба терена; наиме сматра се да је нагнут терен практичан начин да се побољша приступ свима, олакшавајући ходање и кретање колица. Рампе треба да имају међуниво, одморишта, тактилна обележја на почетку и на крају, дата како у форми боје тако и светла;
5. уградња степеница које имају ивице у контрасту са остатком степеника.

Из наведених разлога, особе са инвалидитетом најбоље је интегрисати у укупни простор целе библиотеке, односно учинити им доступним све просторије које су на располагању и осталим корисницима. Међутим, ово често није могуће, како из разлога недостатка средстава за адаптацију простора у многим земљама у свету, тако и зато што, на пример, у Србији библиотеке у готово сто

одсто случајева нису смештене у зградама наменски пројектованим за потребе обављања библиотечке делатности, што у великој мери отежава све процесе рада, а посебно прилагођавање посебним наменама. Зато је најчешће неопходно одустати од укључивања особа са инвалидитетом, или бар неких од њих, у целину библиотеке и одредити најпогоднији део простора у коме је могуће обезбедити приступ особама са инвалидитетом.

При планирању адаптације простора треба узети у обзир све елементе који су важни и када се осмишљава простор целе библиотеке, а које прописују важећи национални стандарди: обим библиотечких збирки и библиотечко-информационе грађе, одговарајући читаонички простор за кориснике, услове за рад библиотечко-информационих стручњака, простор за одржавање скупова, опрему за информационо-комуникациону технологију, довољно простора за лако кретање корисника и библиотечко-информационих стручњака, помоћне просторије за кориснике и запослене.

Такође, подразумева се да уочљивим натписом посебне просторије намењене особама са инвалидитетом треба да укажу на своју намену.

Неке посебне напомене у вези са приступачношћу простора за кориснике оштећеног вида

Начела дизајна за све посебну пажњу усмеравају на следеће и слабовиде особе. Наиме, ова категорија особа са инвалидитетом, иако можда не најбројнија, свакако је значајна јер је при прилагођавању простора за њу потребно повести рачуна о великом броју детаља. Док је за обезбеђивање приступачности особама у инвалидском колицима потребно обезбедити косе равни, пултове одговарајуће висине, лифтове са улазима одговарајућих димензија, као и пролазе одговарајућих размера, приступачност простора за

особе са оштећењем вида подразумева бригу око већег броја елемената који чине ентеријер.

Пролази и степеништа

Пролази и степеништа треба да буду покривени непрекидном тактилном стазом која води ка битним елементима објекта. Стаза треба да буде чврста, неклизајућа, па се у том смислу препоручује пре свега гума. Пожељни су и рукохвати на степеништу, са обе стране.

Ширина стазе треба да буде толика да омогући несметано мимоилажење две особе.

Испред степеништа треба да постоји тактилно упозорење. То може бити, на пример, промена рељефа на тактилној стази или противклизна трака. Оне служе како за превенцију незгода тако и да би указале на правац кретања.

Ивица степеника треба да буде обележена контрастом у односу на сам степенник, што олакшава кретање пре свега слабовидим корисницима.

Тактилна површина треба да буде удаљена од зида и са леве и са десне стране ради спречавања удара.

Сав мобилијар треба да буде уклоњен са пролаза.

Мапе и инфотабле

Мапе и инфотабле треба да буду постављене на сваком нивоу објекта и да представљају тлоцрт нивоа на коме се налазе. Оне треба да садрже графички и текстуални приказ (упоредо и на рељефном писму).

Јавни шалтери

Површину пулта треба пројектовати са усеком

или неким другим детаљем који би могао да придржи штап за ходање, али и кишобране, чиме се испуњава захтев за мултифункционалношћу и могућношћу употребе свих елемената ентеријера за све кориснике.

Као што је поменуто, за инвалидска колица треба предвидети пулт у две висине, стајаћи и седећи.

Посебне ознаке

Изази за евакуацију и планови евакуације треба да буду исписани и на Брајевом писму.

Посебно је потребно поставити ознаке за обележавање провидних панела и врата.

У тоалетима треба поставити Брајеву мапу о распореду елемената у тоалету.

Лифтови треба да садрже ознаке и на Брајевом писму или са звучним сигналимa и обавештењима.

У расвети треба избегавати одсјаје и сенке. Све просторије у којима раде слепи корисници треба осветљавати ублаженом дневном светлошћу или умереним осветљењем од 100 до 500 лукса.

Ознаке седишта у читаоници треба исписати и на рељефном писму, на врху наслона седишта.

Неке посебне напомене у вези са адекватношћу простора за кориснике са параплегијом и квадриплегијом или другим облицима телесног инвалидитета

Осим стрмих равни, лифтова и довољно широких стаза које омогућавају пролаз инвалидским колицима, у просторијама библиотеке неопходно је обезбедити адекватну температуру ваздуха. Корисници са тежим

облицима телесног деформитета имају смањену или отежану циркулацију у организму због чега им је неопходно додатно спољашње загревање. Пожељна оптимална температура ваздуха у просторијама у којима бораве ови корисници је 22 °C.

Неке посебне напомене у вези са приступачношћу простора за кориснике са оштећењем слуха

Као што налажу стандарди, подови у библиотеци треба да буду прекривени материјалом којим се елиминише звук. На овај начин доприноси се степену умањења позадинске буке и шума и повећава могућност да корисници са делимичним оштећењем слуха примају део звучних информација.

На који начин је Народна библиотека Србије обезбедила приступачност особама са инвалидитетом у реновираном читаоничком простору?

У складу са међународним препорукама за обезбеђивање навигационог система за помоћ при кретању, као и оријентацији и навигацији слепих и слабовидих у затвореном простору, Народна библиотека Србије је обезбедила две путоказне табле на црном тиску и Брајевом писму. Табле су смештене испред улаза у кориснички део зграде и на галерији, поред лифта, на којој је смештен Центар за слепо и слабовиде са читаоником. Свака табла представља тлоцрт нивоа на коме је постављена.

Подни гумени оријентир прописаних рељефних облика предвиђени су дужином целе путање од

улазног хола у корисничком делу зграде до лифта, од лифта ка читаоници, осталим просторијама Центра и тоалетима.

Такође, подни гумени оријентир постављени су и већ испред улаза у кориснички део зграде, одакле воде ка делу за учлањивање корисника, ка гардероби и даље, преко косе равни, до лифта.

Савремени лифт, димензија које омогућавају и несметан пролаз инвалидским колицима, такође је обележен ознакама на Брајевом писму, као и звучном сигнализацијом.

Читаоничка места обележена су Брајевим писмом, редним бројевима од један до пет.

Dragana Milunović, MA
National Library of Serbia, Belgrade

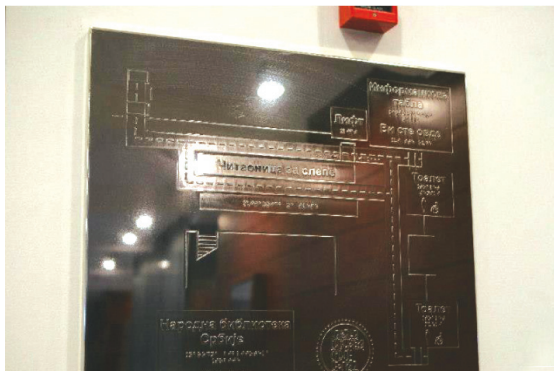
Universal Design, Inclusive Design or „Design for All”: In a Library

Abstract:

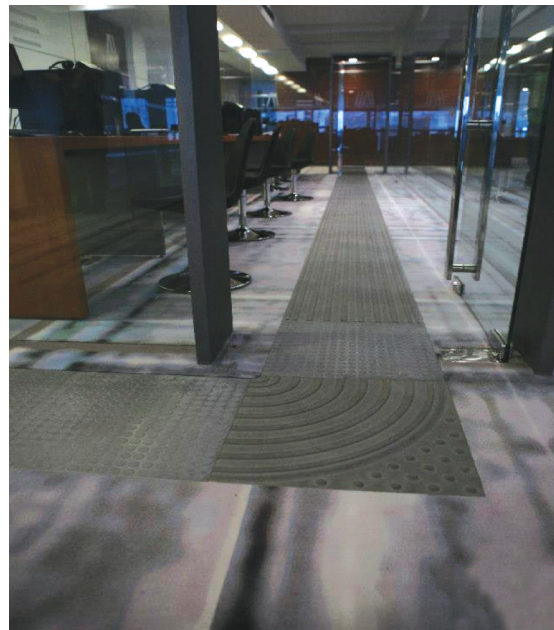
This paper presents basic principles of the so-called universal design, inclusive design or “design for all”, its implementation in public services, and especially in libraries.

The author outlines the principles and basic requirements for customizing the space with the goal to more autonomous movement of persons with disabilities, as well as the results achieved in the National Library of Serbia, which has adapted the part of the space for persons with disabilities.

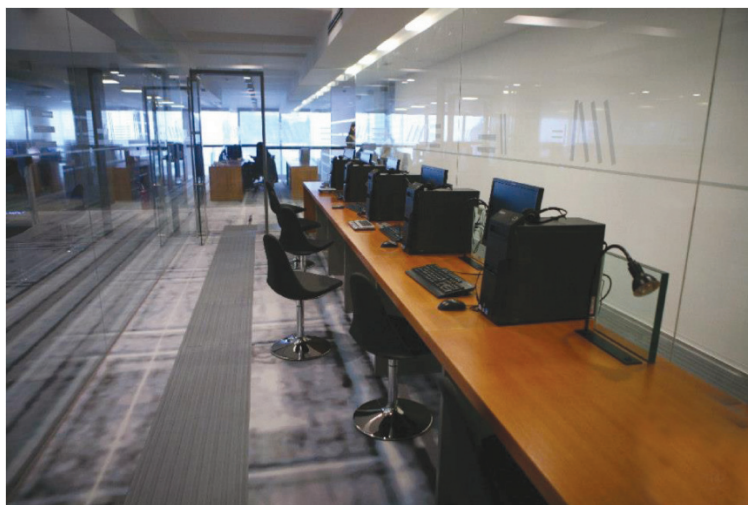
Keywords: universal design, inclusive design, design for all, blind, library services

Информациона табла на Брајевом писму у НБС

Тактилне стазе у НБС

Читаоница за слепе и слабовиде у НБС

5

ПРИКАЗИ

.....
*Деана Јовановић: Специјално издање
Бележнице, бр. 2/2010*
.....

*Мр Јагранка Божић: Књига у медијској
агенди: књига у цивилизацији медијски
посредованог знања*
.....

*Мр Здравка Радуловић:
„Из Спарте светлост...“*
.....

*Др Сшела Филији Машушиновић:
„Информациона наука у теорији и
пракси“*
.....

*Зоран Хамовић: Будућност књиге и
професије издавача*
.....

СПЕЦИЈАЛНО ИЗДАЊЕ БЕЛЕЖНИЦЕ, БР. 2/2010

Деана Јовановић

Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд

Приказ: *Боросане: Алтернативна урбанизација у Бору у очима других* / ур. Драган Стојменовић, Бор: Народна библиотека Бор, 2010.

Боросане представљају штампану публикацију и документ реализације пројекта Завичајног одељења Народне библиотеке Бор под називом *Алтернативна урбанизација у Бору у очима других*. Публикација је настала у оквиру ширег пројекта *Мапирање интеркултурног дијалога* Министарства културе Републике Србије и Културног

центра REX. *Боросане* представљају друго специјално издање *Бележнице*, часописа за библиотекарство, књижевност и културу Народне библиотеке Бор, које одудара од уобичајене форме и садржаја *Бележнице*. Реч је заправо о колекцији уметничких интервенција стваралаца из Србије и иностранства који су по први пут боравили у Бору и тамо стварали за потребе овог пројекта. Боравећи, попут етнографа, у другачијој (непознатој) средини од оне у којој живе и раде, формирана је уметничка колонија у циљу интерпретације свакодневног живота града Бора, кроз одсликавање и репрезентацију урбаног простора. Како сам уредник каже „њом (публикацијом) ће у овом случају бити изражено маскирање институционалне партиципације и теоријског оквира активирања условно непосредног, неопходног и подстицања посредног интеркултурног дијалога кроз институције”.

Девет уметника који су дали печат овој публикацији има иза себе дугу историју бављења друштвеним, политичким и економским транзицијама у земљама Источне Европе

и постсоцијалистичким трансформацијама, и баве се изражавањима кроз различите уметничке форме. Многи од њих имају завидне биографије из области визуелних уметности у Србији и широм света, док је ангажована уметност неизбежан део њихових приступа. Оно на шта овај зборник фотографија, али и поезије, есеја, стрипа и других графичких представа и интервенција жели да укаже и шта жели да покрене јесте, пре свега, остваривање дијалога са градом, урбаним јавним просторима, његовим становницима, који се налазе у процесу такозване транзиције, или постсоцијалистичке трансформације. Овај Зборник, захваљујући форми фотографије која је већином коришћена, нуди привид објективности и егзактности, пружајући и могућност конструкције, реконструкције и манипулације путем приказа јавних урбаних простора и свакодневице. Кроз уметничке интервенције покрећу се питања о социјалној правди, положају радника у индустријском граду Бору, девестираној економији и индустрији, који су видно утицали и на урбане просторе града Бора, пејзаже и свакодневицу оних који том граду „припадају“.

Различита антрополошка тумачења „постсоцијалистичких“ економских трансформација истичу културне и друштвене аспекте ових промена. Забележене су и проучаване различите друштвене и културне импликације сламања „референтних оквира“ (културних, економских, политичких и тако даље) приликом транзиционих периода, као и тешкоће и комплексности да се на промене и нове изазове одговори „старим“ оквирима (Hann et al. 2006). Антрополози су до сада документовали и анализирали „културе рада“ и „друштвено-радне субјекте“ у процесу промене сфере рада, обраћајући посебну пажњу на локалне праксе и конструкцију значења приликом процеса неолиберализације тржишта и процеса глобализације. Ови процеси свакако имплицирају различите конструкције идентитета и различите темпорализације и реевалуације прошлости наспрам искуства у „(пост)социјализму“, као и импликације различитих односа моћи. Реевалуација наспрам

прошлости је управо разматрана, у овој публикацији, кроз уметничку интервенцију у урбаној, индустријског средини, као покушај да се оствари интеркултурни дијалог за који се залаже. Овај Зборник може се управо уврстити у уметнички ангажован, добро промишљен, интелектуализован приступ који омогућава конструкцију друштвено-политичке критике. Начин на који се друштвена, културна, економска и политичка трансформација одиграва у Бору, оставила је трага и печат на свакодневном животу и на урбаном јавном простору, што се управо промишља на страницама овог зборника.

Оно што својим специфичним жанром ова публикација одсликава је градски простор, урбанизација и свакодневни живот у Бору за време транзиције виђен „очима других“, то јест очима оних који не припадају локалној средини и који нису интимно и емоционално везани или навикнути на урбане просторе у којима свакодневно делују. Овакав приступ омогућава, према уреднику, сазнајну и критичку праксу у сопственом граду. Како нас други виде је саставни део нашег постојања, каже у интервјуу Небојша Миликић (Културни центар REX) у овој публикацији, и то питање представља веома важну проблематику којом се ова публикација бави. Додала бих, слике и представе у овом Зборнику говоре како о „реалитетима“ свакодневног живота, тако и о самим ауторима који „хватају“ моменте својим објективом, вођени сопственим (другачијим?) представама, (са)знањима, емоцијама и искуствима обликованим многоструким припадностима, идентитетима, друштвено-историјско-политичким односима, околностима и тако даље.

Свако од њих/нас са сопственим искуствима и знањима, било као читаоци, посматрачи, актери било као интерпретатори (попут аутора у овој публикацији), учитавамо и тумачимо значења и дајемо интерпретације пост-социјалистичке свакодневице у Бору. У сплету свих ових актера који причају причу о граду Бору, све

време се, путем уметничких слика, проблематизује место и поглед уметника (интерпретатора, оног који је Други¹) унутар неизбежних институционалних моћи и структура. Ово, пак, повлачи са собом и питање позиције читалаца (попут ауторке овог приказа) који интерпретирају и учитавају значења. Такође, ту су и сами актери града Бора који својим праксама, наративима, деловањима (или немогућностима за деловање) унутар специфичних историјских и друштвених контекста и аранжмана интерпретирају и креирају свакодневицу.

Оно што привлачи пажњу је и сам назив ове колекције, *Боросане*, родно означена обућа за рад, која у овом новом контексту спаја име града Бора али и контекста на који се и односи ова публикација. Ова игра речи даје шарм овој публикацији која проблематизује и реферира на наслеђе социјализма (где боросане могу бити посматране као артефакт, симбол унутар радничког контекста, али и унутар родних парадигми), као и на постсоцијалистичку трансформацију у индустријском граду Бору. Користивши иронију, као асоцијацију на контекст и време самог фотографисања, идеја је да се подстакне самокритични однос према локалним заједницама и „њеним јавним интересима“. Боросане су зато искоришћене као метонимија и парадигма постсоцијализма у коме се сагледава постојање, али и проблематизују, постсоцијалистички „реалитети“ у

урбаној средини и (радничкој) свакодневици града. Такви „реалитети“, пак, постоје све док идеали, идеологије и праксе о социјализму постоје и служе као референтне тачке за перцепцију и евалуацију садашњих и свакодневних пракси (Hann et al. 2006).

Шта год то било што је конституисало Другост оних који су на веома поетичан начин, путем графичког израза, изразили себе, овај пројекат иза себе оставља својеврсно „сведочанство“ и позива на размишљање. Управо тај слободан критички однос према локалној заједници и отвара дијалог о јавним просторима и „потиснутим интересима“ у оквиру „тегобне“ транзиције.

Како у овом специјалном броју *Бележнице* Бор изгледа Другима? Не тако ретко могу се ишчитати емоције аутора и својеврсна поетика, која врло често прелази у поетику ружног, док документи које уметници остављају за собом интерпретирају и баве се проблематиком транзиционих времена. Својеврсна меланхолија избија из многих уметничких интервенција: запуштене институције, уморна лица, дотрајале градске и институционалне инфраструктуре, празне или запуштене зграде, празне улице и тргови и избрисани рекламни билборди (Херве Дез). Пејзажи рудника, који се виде са прозора станова, понекад личе на пејзаже других планета, док замагљени пејзажи пружају поглед као кроз сузе (Миладин Чолаковић). На напуштеним, остављеним, усамљеним јавним просторима помаља се и наглашава свакодневни живот (младих) људи (Марк Ноземан). У многим представама урбаних простора и унутар институција чини се да је време стало и „заглавило“ се у времену социјализма на које још увек подсећају споменици из доба социјализма (Марк Шнајдер). Оронуте институције, зграде, канцеларије и рудници изгледају непромењено и у њима се помаља савремени живот двадесет првог века, о чему сведоче артефакти савременог тренутка (компјутери, постери спорстких великана и тако даље). Урбаност (на коју реферирају

¹ Појам Другости је у овој публикацији веома важан елемент и покреће одређена питања, која проблематизују комплексне односе друштвених моћи. Питања која се, као импликација ове публикације, могу дефинисати су: ко дефинише Другост? На који начин Други могу имати „глас“ који говори у „наше“ име, који уједно представља или критикује урбани простор и свакодневне „реалитете“? Да ли оно што је за Друге „истина“ може бити и за „нас“ и на који начин се интереси могу преклапати? На који начин се ствара „аутентичност“ погледа/гласа Другог? Каква је моћ (алтернативног) уметничког приказа града и његове свакодневице као критика свакодневице? Појам идентитета, „дома“ и припадности може се даље проблематизовати приликом листања ове публикације.

и графити, игралишта, искривљене антене телевизора, улице, тргови) осликана је са пуно меланхолије. Многе слике понекад асоцирају на сцене из легендарног филма *Шалкер* (1979), Андреја Тарковског, у смислу потраге за артефактима живота у апокалиптичним пејзажима, попут рудничког копа, или рудника и институција које се налазе у оронулом стању.

Радничка свакодневица је нешто што обилује у овим приказима. Вапај за друштвеном правдом је нешто на шта позивају многи аутори у овој публикацији, баш као што на то Владан Јеремић и Рене Редле указују на својим разгледницама под називом *Транзициона правда*. Коришћењем и других техника уметничког изражавања, попут стрипа (Даринка Поп-Митић), поезије (Милена Марковић) или есеја (Свебор Мићић), дат је својеврстан омаж Бору, као индустријском и рударском центру. Веома интересантна је колекција фотографија из фабрике Бор-бакар, под називом *Тендер*, Ђорђа Одановића. Његове сепиа и црно-беле фотографије указују на, према његовим речима, бледу реалност живота радника у Бору и несигурну будућност коју пружа транзиција у капитализам. Проблематизује се и концепт тендера, до сада компромитованог на политичкој сцени у Србији, и место радника у овом типу продајног оглашавања. Оно што његову презентацију истиче је и сам ауторов рефлексивни наратив након ових фотографија, а необичности доприноси и техника фотографије рађене дигиталном штампом и пренете са фотографије на алуминијумску подлогу која је продукт ове фабрике. Мотиви, начин приказивања и атмосфера са ових фотографија подсећају на фотографије фабрика са почетка века индустријализације. У том смислу, ова „игра временом“ указује на болни сусрет прошлости и садашњости, где се преплиће „стварност“.

Са само неколико додатних елемената ова публикација би се можда могла унапредити. Какве врсте интеркултурног дијалога су овим путем отворене није прецизирано до детаља. Иако читалац може нагађати о каквим би све

врстама дијалога и култура могло бити речи, публикација би добила на јачини свог „аргумента“ да се појам тог дијалога дефинисао детаљније. Такође, оно што је можда најважније, пропуштена је прилика да се дода још једна димензија овим фантастичним приказима која би дијалог учинила квалитетнијим, дубљим и свеобухватнијим. Наиме, то би била прилика да се сви аутори у виду личних наративних рефлексција изразе и речима, након презентације својих уметничких дела, и да говоре о ономе о чему су размишљали приликом стварања и кроз какве су дилеме или трансформације пролазили приликом рада у Бору. Нажалост, само неки од аутора су искористили ову могућност (док су остали приложили само своју биографију), што је уметничке изразе свакако употпунило. И као последње, с обзиром на назив ове публикације – *Боросане* – као јасно родно означен термин, за очекивати је и да се родна компонента у већој мери прикаже кроз уметничке радове и приложене текстове. Нажалост, та прилика је овде недовољно искоришћена. Жене, као и мушкарци, на сасвим другачији и специфичан начин носе велики терет постсоцијалистичких трансформација, и њихов положај у тренуцима транзиције је свакако посебан и недовољно истражен, док је у јавности ова проблематика још увек неактуелна. Ово, свакако, може бити даљи предлог за нове пројекте који би се односили на Бор и савремене трансформације овог града. Овог пута, такође, то може бити и поглед „изнутра“ у виду „аутентичног“ доживљаја очима и самих актера који чине свакодневицу. Јер, требало би свакако имати у виду да је „сагледавање настајања нових економских и политичких облика очима оних који лично доживљавају њихов настанак“ (Verdery 2005, 25, и Erdei 2007, 80) такође веома важан.

Након свега, могла бих само закључити да овај пројекат и публикација изванредан документ вредан пажње, који показује да добри културни пројекти у Србији, попут овога, прате савремене академске, интелектуалне и уметничке токове у свету. *Боросане*

могу читати, гледати и листати не само они који се баве антропологијом, социологијом, историјом уметности, и уметностима, већ и шира јавност, којој се на врло јасан начин представља проблематика урбаних, постсоцијалистичких трансформација у Бору. Овај питки, критички поглед на стварност остаће као сведочанство једног времена које је покренуло Завичајно одељење Народне библиотеке Бор (и у тој чињеници такође лежи веома важна симболика ове публикације), у коме је културна критика схваћена као допринос, док је Бор, после дужег времена доведен у центар уметничких и културних интервенција.

Референце

Hann, C. M., Humphrey C. and Verdery K., Ed. *Postsocialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*. London: Routledge, 2006.

Erdei, I. „Dimenzije ekonomije – prilog promišljanju privatizacije kao socio-kulturne transformacije“, u: Ribić Vladimir (ur.) *Antropologija postsocijalizma – zbornik radova*, Beograd: Srpski genealoški centar, 2007, knj. 34, 76–127.

КЊИГА У МЕДИЈСКОЈ АГЕНДИ: КЊИГА У ЦИВИЛИЗАЦИЈИ МЕДИЈСКИ ПОСРЕДОВАНОГ ЗНАЊА

Мр Јадранка Божић

Народна библиотека Србије, Београд

Приказ: *Медијски шрећман књије*, приредила Неда Тодоровић, Београд: Народна библиотека Србије, 2011.

Зборник радова *Медијски шрећман књије* резултат је истоименог истраживачког пројекта, реализованог на Факултету политичких наука, који је настао у оквиру програма *Година књије и језика*.

У остваривању пројекта аутора Зорана Хамовића учествовали су наставници, сарадници и студенти мастер студија новинарства и културологије Факултета

политичких наука, са циљем да се анализирањем садржаја културних рубрика дневних листова, периодичних часописа, програма радија и телевизије који се објављују или емитују у Београду и у локалним срединама Србије установи колико је значаја и простора у медијима посвећено феномену књиге и који су облици новинарског истраживања примењени. Истраживањем су руководиле Неда Тодоровић, Јелена Ђорђевић и Сања Домазет.

Сврха студије била је и да се установи да ли књига може да опстане (и да ли опстаје) у данашњим српским медијима, суоченим са жестоком конкуренцијом и гашењем појединих медија, са свеопштом таблоидизацијом и под сталним притиском тржишта које их приморава да се окрећу комерцијално-забавним на рачун културних, образовних, квалитетних и елитних садржаја.

Приређивач зборника је Неда Тодоровић, а аутори прилога су и Јелена Ђорђевић, Јелена Р. Ђорђевић, Јасмина Врбавац, Наташа Симеуновић Бајић, Сања

Домазет, Гордана Маврић. Књигу је објавила Народна Библиотека Србије, у којој је и представљена 20. маја ове године.

Неда Тодоровић је истакла да је идеја да се по завршетку ове, прве фазе, истраживање настави увођењем мониторинга српских медија, односно третмана књиге у културним рубрикама, како би се континуирано пратило стање и кретање у тој области. Трећој фази студије, закључивању о медијском третману књиге, претходио би компаративни приступ теми, а фактор поређења била би једна од најразвијенијих земаља света, Канада.

Јелена Ђорђевић је релативизовала цео дискурс, нагласивши да дигитална култура, апсолутна премоћ слике над речју, као и монопол економских и тржишних законитости, посредно и непосредно одређују судбину књиге у свакој култури. Истовремено, живимо у цивилизацији медијски посредованог знања, па је медијска заступљеност књиге пресудна за њен живот. Као што се у овом истраживању показује, и уредници оних телевизијских кућа које се нису потпуно предале таблоидизацији, а према упутствима ВВС-јевог стила извештавања, сматрају да је за гледаност или читаност говор о књизи исувише тежак и анахрон, па га својевољно напуштају. Не само електронски, него и велик број штампаних медија који су имали сталне рубрике о књизи, смањују број страна који је томе посвећен.

Постоји још један проблем, сматра Јелена Ђорђевић: наиме, књига се и даље сматра симболом елитне културе; за разлику од развијених средина (где је људима књига обавезни пратилац у метроу или аутобусу којим путују на посао, пријатељ у свакодневном животу), српски медији књигу постављају високо, на пиједестал, због чега и одустају да о њој говоре. Тиме се књизи не чини никаква услуга, јер управо говор о различитим књигама омогућује да се она прихвати као саставни део

свакодневног живота. Подстицање живота књиге ствар је културне политике сваког друштва, закључује она.

У малим, дезоријентисаним друштвима као што је наше, грађани често нису ни свесни недостатка информација из области културе и уметности, па потребу за лепим задовољавају кичом и шундом које нуде таблоиди.

У раду је обрађено 97 штампаних медија (14 дневних листова, 24 недељника и 59 месечника) и 37 електронских медија (14 ТВ-станица и 23 радио-станице). Други програм Радио Београда једини је програм код нас који је у целини окренут култури и уметности.

Од четири доминантне функције медија (информативна, образовна, социјализаторска и забавна) највише је страдала управо образовна, истиче Неда Тодоровић.

Резултати истраживања потврђују полазне претпоставке о потискивању културе и књиге и о нестајању квалитетне књижевне критике из савремених медија, али су указали и на непостојање свести о насušној потреби неговања садржаја из области културе у заосталој култури каква је наша. Људи и не знају шта желе, док им се то не понуди.

Јасмина Врбавац указује на чињеницу да се експлозија продукције материјалног и нематеријалног света који нас окружује развила до граница непознатљивости, да ју је постало готово немогуће сагледавати без додатне помоћи посредника (медија) који ће из непрегледне понуде извући и истаћи одређене продукте, како целокупна производња не би коначно имплодирала и досегла дефинитивни бесмисао, који се одавно претећи надвио над њом.

Ова уредница емисије *Вавилон* (Други програм РТС) сматра да представљање књиге на телевизији може бити ризичан подухват. Кључна околност, наиме, која отежава рецепцију емисије о књижевности тиче се природе два

потпуно супротстављена, диспаратна медија – књиге као штампаног медија чија се значења и смисао могу пронаћи искључиво у сфери апстракције и, с друге стране, телевизијског израза који се ослања пре свега на слику а мање на изговорену реч.

Све друге уметности осим књижевности (филмска највише, затим позоришна, ликовна и музичка) због своје природе у мањој или већој мери кореспондирају с природом телевизијског израза и даље задовољавају основне гледаочеве потребе за сликовним приказом онога што се третира. Међутим, када је реч о књизи, свако њено представљање на телевизији чини се апсурдним и немисливим сакаћењем безбројних потенцијала дела о којем је реч.

Али, без обзира на то колику цену књига мора да плати, цену искривљавања њеног идентитета, својеврсне *смрти* њене суштаствености, медијска промоција може јој пружити почетни замајац и обезбедити какав-такав живот, макар и краткотрајан, сматра Јасмина Врбавац. За дело је од суштинске важности једино могућност да се издвоји из застрашујућег шума масовности.

Анализирајући четири телевизијске емисије Другог програма РТС (*Беокулт*, *Метрополис*, *Вавилон* и *Хит либрис*), Наташа Симеуновић Бајић истиче забрињавајући податак да су у свим емисијама класици светске и српске књижевности скоро сасвим заборављени. У свим епохама до данас, када се значај историје књижевности све више губи, природа српске књижевности била је увек означена *снажним историзмом*. Књижевна баштина није нешто што се само пасивно мора преузимати, нити се аутоматски наслеђује. Свака нова генерација треба активно да учествује у очувању наслеђа, јер је то истовремено чин очувања сопственог идентитета.

Наташа Симеуновић закључује: „*Системајским институционалним заборављањем књижевне баштине*

поништава се уметничко достигање наше књижевности, а наилазавају статистика читаоности, продукција књижевних хита и личности аутора. Чињеница је да се сви вишњи елементи уметности речи помоћу различитих форми медијске културе инкорпорирају у шири систем материјалистичкој потрошачкој модела који занемарује аутентичност, дубину мисли и ванвременску инвенцијивност.”

Сања Домазет скреће пажњу на горући проблем нашег медијског простора – проблем одсуства етике и опадања компетентности, угледа и поверења читалаца у медије. Сprovedено истраживање показује да креативно писане текстове о књизи, у хибридној или аналитичкој форми, са израженом естетском димензијом, данас најчешће налазимо у додацима дневних листова (*Политика*, *Вечерње новости*, *Блиц* и *Данас*), и у квалитетним њуз-магазинима (*Време* и *Нин*), затим на Радио Београду I, II и III и, знатно ређе, на телевизији (у специјалним емисијама).

Резултати анализе показују, сумира Сања Домазет, да таблоидни медији формирају таблоидни укус, да се уместо аналитичких текстова у културним рубрикама, а који се односе и на књигу (критика, рецензија, есеј), све више наилази на кратке, рекламне, пи-ар текстове, као и да се изменио профил новинара међу којима је сада све мање високообразованих и компетентних и критичара од реномеа.

Закључак студије о медијском третману књиге могао би бити следећи: они који не читају књиге, ускоро ће престати да читају и новине! Медији који култури и књизи не дају простора и значаја, урушавају се сами, изнутра.

„ИЗ СПАРТЕ СВЕТОСТ...”

Мр Здравка Радуловић

Народна библиотека Србије, Београд

Приказ: *Из Спарте светлости што јесу Животи и подвижи Каменка и Павла Браће Јовановића ; уједно и Библиографија издања / саставио Жарко Војновић,*
Панчево: Градска библиотека, 2010.

Радећи као библиотекар у Завичајном одељењу Градске библиотеке Панчево, Жарко Војновић се није задовољавао пописом публикација (предмета!) и извјештајем о томе шта све у том фонду постоји. Његова нескривена радозналост према свему што је

вриједно и од значаја за наше духовно и културно наслеђе, није га остављала на миру. Препознавши богатство едиције „Народне библиотеке Књижаре Браће Јовановића“, одлучио је да уради и библиографију њихових издања. Завирујући у књиге завичајног фонда, почео је откривати и неке нелогичности због којих се његов посао библиотекара и завичајног библиографа није могао завршити у предвиђеном року. Да би посао довео до краја, својом искреном запитаношћу и несвјесно је отворио врата иза којих се крио заборављени живот и дјело књижара браће Јовановић. Равнодушности више није било мјеста. Питање: ко су били Каменко и Павле Јовановић, тражило је одговор до кога није било лако доћи. Тражио га је по библиотекама, библиографијама, архивима, старим листовима и књигама. Обдарен аналитичношћу, довољно педантан и образован, врло брзо је почео повезивати разне догађаје и активности, доводити их у везу са временом у којем су живјели Јовановићи, доносити закључке који су били довољан ослонац да истраживања усмјери и на друга питања од којих није одустајао.

Желећи да своја сазнања подијели са другима и да љубитеље књиге упозори на подвижништво браће Јовановић, уз раније планирану завичајну библиографију, Војновић је урадио и студију, а потом их објединио у монографију под називом „Из Спарте светлост“. Обје понаособ, библиографија и студија, сасвим задовољавају критеријуме да буду и самостане публикације. Њиховим обједињавањем аутор је можда и свјесно желио да угоди читаоцима, како би у једној књизи пронашли све оно за чим је он годинама трагао. На крају своје студије он и поткрепљује наше претпоставке: „После свега овога аутор се нада да је једна од његових основних теза ове студије – Браћа Јовановићи као утемељитељи модерног српског књижаства и издаваштва – овом библиографијом додатно поткрепљена, као и да ће се наћи још когод који би се осмелио, да на сличан, али темељнији начин, испита рад оних српских књижара и издавача који су се јавили на овом панчевачком таласу.“

Овом вриједном и зачуђујуће занимљивом књигом, Војновић је достигао свој циљ. На најбољи начин успио је да покаже своја општа знања и веома квалитетно вишеструко познавање библиотекарства. У томе му је значајно помогла и његова научна радозналост, која се посебно исказала у истраживачком раду и вјештинама проналажења релевантних извора и литературе. Све наведене одлике биле су темељни чиниоци који су аутору омогућили да кроз научне оцјене, презентације нових чињеница и извођење закључака достигне и задовољи свој циљ, а своја истраживања и формирана нова сазнања из прошлости, учини фундаменталним у историографији издаваштва и књижаства.

Стил и научна методологија

Књига Жарка Војновића писана је стилем и језиком који чини да се лако чита и разумије. Он има развијен смисао за уочавање и вредновање чињеница, анализу и синтезу, логичко и јасно формулисање ставова и

закључака. Пут од ауторове запитаности до коначног суда и одговора подједнако је узбудљив и сугестиван и за читаоца. Током цијелог рада, па и у дијеловима који се тичу чисте статистике, Војновић успијева очувати читаочеву пажњу. Његова искреност према проблему који на најбољи начин жели истражити до краја, веома је наглашена, и читаоцу не преостаје ништа него да му вјерује без остатка.

Аутор је успио да многе занимљивости које понекад и нису директно у функцији јасноће обрађиваног проблема, складно уклопи у контекст теме, што читаоцу чини текст занимљивијим, растерећеним од сувопарних историјских чињеница и статистичких анализа.

Бавећи се истраживањем свега штампаног што је у вези са животом и радом браће Јовановић, дружећи се са литературом 19. и почетка 20. вијека, реченица и стил Жарка Војновића поприма књижевне и приповједачке квалитете и одлике тог времена. Јасно и занимљиво излагање чињеница и закључака резултат је одличног познавања материје, али и његовог стила изражавања, богатства језика и истакнутих приповједачких способности. Све те околности допринијеле су да ова студија поприми наведене квалитете.

Током ишчитавања ове студије читалац никада није у дилеми да ли су наведени подаци уједно и тачни. Војновић је увијек један корак испред наших питања и сумњи: он веома често поставља питања себи и другима, покушава разоткрити узроке и појаснити себи и другима шта је и гдје је коначна истина. Ако и посумњамо, предухретиће нас веома одабраним цитатима из разних докумената и литературе.

Да би се урадила квалитетна монографија на наведену тему било је нужно извршити сложена и обимна истраживања, умјешно распоредити своја сазнања у више релативно заокружених цјелина између којих

постоји одговарајућа логичка веза, а потом од свега тога направити хармоничну цјелину која подразумијева заокружену и свестрано обрађену тему.

У монографији *Из Спарте свешлост*, материјал студије изложен је по тематским цјелинама које су обрађене са више аспеката, и заједно са Библиографијом издања Књижаре Браће Јовановића представља свестрано обрађену и заокружену цјелину живота и резултата рада браће Каменка и Павла Јовановића. Ради лакше прегледности садржаја ове књиге (укупно 538 стране), навешћемо и наслове појединих цјелина.

1. Дуго свитање у српској Спарти (стр. 7–10).
2. Живот и подвизи (стр. 11–156)
3. Рађање сретне мисли (стр. 157–167)
4. Штампарија (стр. 167–178)
5. Књижара (стр. 178–216)
6. Издаваштво (стр. 216–271)
7. Народна библиотека Браће Јовановића (стр. 271–329)
8. Библиографија издања Књижаре Браће Јовановића (стр. 329–519)
9. Литература (стр. 527–533)
10. Сажетак (стр. 533–538).

Аутор је слојевиту и компликовану тематику и грађу обрадио комбинацијом проблемског и хронолошког приступа истраживачком задатку. Материјал је распоређен по темама везаним за лична и професионална ангажовања и судбину браће Јовановић, али и за почетке и развој модерног књижарства и издаваштва код Срба. Унутар тематских цјелина примијењена је историјска хронологија.

У уводном поглављу синтетички су обрађене друштвено-економске, политичке и културне прилике, развој штампарства и књижарства у Србији у истраживачком

периоду. У склопу тога, књижарство браће Јовановић посматрано је као питање од посебног културног, образовног и националног интереса.

Кроз цијелу студију аутор, поред познавања правила историјске методологије показује критички однос према изворима и литератури, опрезност и одмјереност у формулисању ставова и закључака, али и жељу да сваку од уочених нелогичности истражи до краја, поткријепи релевантним чињеницама и донесе озбиљне закључке. Током својих истраживања, поред значајне архивске грађе и библиографских извора, Војновић ишчитава и претражује импозантан број наслова књига, периодике и чланака. Списак наведене литературе налази се на крају књиге и представља право богатство изабраних наслова који су се својом тематиком дотицали српског штампарства, издаваштва, књижарства и свега осталог што је припомогло да ова студија буде професионално и зналачки урађена.

Осврнућемо се на садржај и резултате истраживања у најзначајнијим цјелинама ове књиге:

Живот и подвизи (стр. 11–156)

Каменко Јовановић (Панчево, 1843 – Панчево, 1916); Павле Јовановић (Панчево, 1847 – Арад, 1914)

У дијелу о животу и раду браће Јовановић аутор на преко 150 страна текста поткријепљеног десетинама докумената у хронолошком низу прати Јовановиће од њиховог рођења и школовања, преко разних активности на културно-просвјетном уздизању широких народних слојева, успона и падова. Сазнајемо да је Каменко Јовановић након завршене трговачке школе у Будимпешти водио очеву шпецерајску радњу, а 1866. године са братом Павлом приступио Уједињеној омладини српској. Интелектуално потпуно формиран идејама Уједињене омладине српске, били су прогоњен и у Србији и у Угарској. Били су чланови многих културних друштва те црквених и школских одбора.

У Панчеву је посебно била изражена наклоност идејама Светозара Марковића, а браћа Јовановић били су у сржи покрета. За аутора ове књиге, припадност браће Јовановић покрету Уједињене омладине српске и искрено родољубље били су основни кључ за разумијевање извора и циљева њиховог књижевног дјела. Посвећен националном раду, Каменко Јовановић заједно са Јованом Павловићем, 1870. године, оснива српску штампарију у Панчеву (у њој је штампан забрањени први српски превод *Комунистичкој манифестацији*). Од 1874. године водиће је заједно са братом Павлом под називом Штампарија Браће Јовановића. Одмах након тога оснивају књижару и покрећу властиту издавачку дјелатност. Као следбеници Милетића, били су често прогањани и затварани. Године 1883. отварају књиговезницу и тако заокружују пут књиге од рукописа до књижаре. Пред сам престанак рада са Књижаром, браћа Јовановић завјештавају имовину у добротворне сврхе и 1911. године оснивају у Српској краљевској академији Задужбину Браће Јовановића. Од 8. јула 1913. године, штампарија, књиговезница, папирница и књижара прелазе у руке земунског „Напретка“. „Он ће се ради сопственог угледа и историјске валидности потписивати као „Књижара Напредак, пређе Браће Јовановића“.

Пратећи хронологију живота и рада браће Јовановић, поткријењујућу све тврдње релевантним документима и литературом, аутор нас је увјерио да су они својим културним радом и активним учешћем у политичком и националном животу Срба и, надасве, огромним резултатима на пољу штампарства и издаваштва од 1870. до 1913. године, поставили темеље модерном српском књижаству и издаваштву.

Књижара (стр. 178–216)

Радећи на библиографији издања Књижаре Браће Јовановића, аутор се интензивно бави истраживањима свих информација и докумената који би могли бити извор

за каталошко-библиографску обраду тих издања. У овом дијелу посебно је наглашен његов професионализам библиографа и стручност библиотекара. Поред веома квалитетно урађеног прегледа и резултата рада Књижаре Браће Јовановића, Војновић посебан значај даје мјесечним списковима и објављеним каталозима ове Књижаре, који су били својеврсни документи са преко 3500 различитих наслова наведених у поретку стручних класификационих групација.

Говорећи о значају каталога, аутор с правом оцјењује да су сачувани каталози „право огледало српске књижевне културе свога времена, као и пресек стања књижних, али и библиотечких фондова у ондашњем Српству“, те да се „на основу ових каталога јасно стиче потпунија слика о улози коју су својим издавачким подухватом у српском издаваштву имали панчевачки културни подвижници као његови модерни утемељитељи“. Веома добро уочава да ови каталози, иако настали као ствар трговачког интереса, имају значајно мјесто и у историји библиографије. Анализирајући методологију библиографског описа у наведеним каталозима и списковима књига под називом „библиографија“, Војновић их доводи у уску везу са текућим библиографијама, што га сврстава у ред познатих историчара српске библиографије који су били истог становишта.

Говорећи о поклоницима упућеним Библиотеци Црквене општине панчевачке, Библиотеци Митрополије Карловачке, српским школама и разним друштвима, што је бивало праћено и биљежено у „Застави“, аутор зналачки закључује да су се фондови појединих библиотека на тај начин и формирали: „Овакви текстови су веома важни за историју српског библиотекарства: оно нам даје кратак пресек стања, исказује свест о потреби систематског попуњавања библиотечких збирки, свест о националним библиотекама, о потреби постојања јавних библиотека и њиховог стручног уређења, о изради националне библиографије: али је за нас важније што је та свест у потпуности изграђена код Браће Јовановића,

који по професији и образовању нису библиотекари, али су свеједно уздигли своје трговачко звање и знање на немерљиво виши, другачији квалитативни степен, уграђујући се и у историју нашег библиотекарства“.

Издаваштво (стр. 216–271)

Анализирајући претходно лоше стање у српском издаваштву, аутор истиче да је највећи допринос Књижаре Браће Јовановића у „потпуној професионализацији српског издаваштва“. Посебну пажњу је посветио новом начину финансирања аутора и организације комплетне штампарско-издавачке и продајне услуге ауторских издања. Говорећи о значају тих новина, Војновић наводи и савим основане тврдње да је Књижара Браће Јовановића учинила први и пресудни корак у професионализацији српског издаваштва: „За њих је тај корак заиста био велик, а немерљиво већи за историју српске књиге, српског издаваштва, српске културе модерног доба. То ће означити стварање сасвим нових пословних односа, који ће свој одјек имати у великом порасту књижевне продукције“.

У оквиру овог поглавља аутор посебно апострофира значај „професионалног манифеста“ који је објављен поводом издавања „Скупљених приповедака“ Владана Ђорђевића. Да је трговачко звање и занимање браће Јовановић од почетка било надахнуто идејама просветитељства и добротворства, веома јасно се огледа у самом тексту овог Манифеста. Говорећи о принципима свог рада, у њему истичу: „Ниједан народ не може напредовати док не постане свестан себе самог, својих права и дужности, а то не може постати док се што већа маса његових чланова не привикне читању, док његовој већини не омили књига, то знамење спасења, то најпоузданије средство за екстензивно народно образовање, за самообразовање“.

Војновић није заобишао ни интересовања Браће Јовановић за проблеме школства у ситуацији константног

недостатка српских уџбеника. Пратећи све активности везане за ту проблематику, аутор констатује: „У року од неколико година из Књижаре Браће Јовановића изашли су уџбеници за готово све школске предмете. Сами су бирали учитеље, професоре и педагоге, будуће ауторе планираних уџбеника из свих предмета и по предвиђеним школским програмима. Њихове школске књиге употребљавале су се од самог почетка широм српских земаља“. У овом дијелу, који обухвата око 60 страна, нису заборављене ни новине које се први пут сусрећу код српских издавача: глобуси са српским натписима (крајем 1875); систематско издавање музикалија (нота); појава слика у боји; по први пут виђена систематизација српских јуначких песама по тематским циклусима, то јест груписање по јунацима (на пример, „Краљевић Марко у народним песмама“, 1879)... Свеукупно, издавачки план Књижаре био је добро осмишљен и жанровски веома разноврстан. Главни токови издавачког програма свој врхунац достићи ће „Народном библиотеком Браће Јовановића“.

Говорећи о резултатима рада на пољу издаваштва, аутор с правом тврди да су књижарство и издавачка дјелатност браће Јовановић нераздвојно преплетени: „Књижарство је подупирало и промовисало издавачку делатност, а ова са своје стране уобличавала начин књижарског рада. И једно и друго је пак проистекло из поседовања штампарске концесије, која је је дозвољавала и покретање сопствене накладе“.

Народна библиотека Браће Јовановића (стр. 271–329)

Уводећи нас у историјат едиције „Народна библиотека Браће Јовановића“, Жарко Војновић каже: „Шта је на глави круна, а у круни дијамант, то је у Панчеву била књижара Браће Јовановића, а у њој – Народна библиотека Браће Јовановића.“ Све што слиједи иза овога у функцији је појашњења и оправдања ауторовог става. У овом дијелу књиге, на скоро 60 страна, он успијева да испрати историјат ове библиотеке од њеног

настанка, преко уређивања, профила, до значаја и улоге у „стварању широког српског читалаштва“.

Посебну пажњу посветио је уреднику Ђорђу Поповићу Даничару, који је, проналазећи праву мјеру за српског читаоца, и осмислио профил ове едиције. Комбинујући свјетске класике и највреднија дјела националне књижевности, а потом и дјела најразноврснијих жанрова, Даничар је од „Народне библиотеке Браће Јовановића“ направио едицију довољно корисну и занимљиву за све врсте читалаца. Након анализе уређивачке политике и жанрова заступљених у њој, Војновић закључује да је та збирка била права мјера за српског читаоца, те да је „од наслеђене и преображене календарске простонародности Књижара Браће Јовановића овим поставила нови естетски стандард свом народу“. Анализирајући свеукупни значај уређивачке политике „Народне библиотеке Браће Јовановића“, аутор каже: „Комбинација светске класике, националних књижевних вредности, дела радо читаних у своје време у различитим књижевностима и оних које културно још неизграђеног човека воде од забаве до поуке, била је прорачуната као оквир довољно простран да обухвати жеље и потребе што већег броја оних који би се могли упутити у 'весело царство поезије'.“

Библиографија издања Књижаре Браће Јовановића (стр. 329–519)

Идеја да се у оквиру рада на завичајним збиркама у Градској библиотеци у Панчеву уради и једна библиографија која би се тицала издавачке продукције неког од угледних завичајаца, након основних информација и претраживања библиографских извора наметнула је потребу да то буде библиографски попис свих издања Књижаре Браће Јовановића. Пут од те идеје до књиге *Из Спарше свешлости* био је сличан путевима многих научника чија су открића и сазнања по својој величини била у несразмјери са очекивањем. Библиографија издања Књижаре Браће Јовановића,

сређена хронолошки од 1871. до 1913. године, садржи 876 библиографских јединица обрађених по Међународним стандардима за библиографску обраду (ISBD). Међу књигама пописане су и оне са несигурним датирањем, комисиона издања, некњижна грађа (објављенија, огласи, несамостални књижарски каталози), мапе, учила, разгледнице и периодика. Иза 876 нумерисаних библиографских јединица урађен је и библиографски попис преко 30 наслова издања Задужбине Каменка и Павла Браће Јовановића које је Српска краљевска академија објавила у периоду од 1925. до 1941. године. На крају библиографије (књиге) аутор је урадио и два регистра, именски и насловни. Користећи техничке могућности при прелому књиге, ова два регистра осим имена и наслова наведених у библиографији доносе и она наведена у комплетном тексту студије.

Посебна вриједност ове библиографије су напомене које су наведене иза библиографског описа. У њима су давани драгоцјени подаци о огласима који су објављивани у српској периодици поводом издавања нових наслова, извори разрјешавања ауторства, информације о библиографским изворима за преузете библиографске јединице, коришћеној литератури при разрјешавању анонимних преводилаца и друго. Свака од њих додатно нас увјерава у то да се Војновић сваком публикацијом бавио понаособ, да је, не потцењујући нити један наслов, уложио максималан труд да открије и разјасни све нејасноће у вези издања, ауторстава, превођења, тиража, поновљених издања и тако даље. Захваљујући овим напоменама свака јединица добила је на својој информативности, а сама библиографија на квалитету, садржајности, оригиналности и цјеловитости.

Библиографија издања Књижаре Браће Јовановића незаобилазан је извор „минуса“ за *Дойуне Српске библиографије књига 1868–1944*, али и за низ других стручних, персоналних, завичајних и националних библиографија.

На крају, захваљујући раду на овој библиографији, добили смо и студију, а потом и књигу која ће ускоро постати узорна за све оне који се буду бавили сличном проблематиком.

Научна вриједност извора и чињеница које књига садржи

Одлика свих цјелина ове студије је да су рађене на богатој документарној основи и уз примјену историјске методологије. Приручници и раније урађене библиографије Војновићу су били извор основних и општих информација, а послужиле су му као полазиште у истраживању које је имало за циљ откривање свих непознатих и недовољно разјашњених питања у темама којима се Војновић бавио. Коришћена литература својим богатством и квалитетом извора у потпуности поткрјепљује и подржава богатство израза и љепоту стила прецизних изведених закључака и ауторове аргументације.

Аутор истраживане проблеме разматра у ширем контексту историјских збивања и научних истраживања. Разноврсност подтема говори о Војновићевој научној радозналости, па га ова књига сасвим оправдано легитимише као амбициозног научника, завидног образовања и културе, широких општих и стручних знања, истраживача оспособљеног за комплексне научне пројекте.

Извјесно је да је аутор изучио релевантну литературу, објављену и архивску грађу, да је прикупљене ставове и чињенице критички вредновао и умјешно сложио у јасно, прегледно и убједљиво историјско штиво, приповједачки занимљиво и језички коректно написано. Текст и цитати коришћене литературе зналачки су уклопљени, те након дужег читања и не размишљате о томе да ли је нешто цитат или оригинални текст Ж. Војновића. Своје ставове документује изворима и литературом, савјесно се односећи према изворима и

резултатима научне мисли – радовима других аутора. Примјењеним научним поступком, увјерава нас у висок степен истражености грађе и литературе, у тачност података, те у оригиналност и правилност закључака.

Историјска монографија о издаваштву браће Јовановић риједак је и успјешан примјер научног истраживања историје и развоја српског књижаства и издавашта друге половине 19. и почетка 20. вијека.

Књига Жарка Војновића је самостална, оригинална научна студија. Писана стилем лијепе научне прозе, научно утемељена и документована, ова публикација попуњава научну празнину у националној историографији модерног издаваштва и трговине књигом. Концепцијски и истраживачки књига представља јединствено оригинално истраживање историје српског издаваштва, књижаства и штампарства, са посебним освртом на допринос књижара, браће Јовановић.

Својом горе наведеном методологијом и техником научног рада јасно је показао своју оспособљеност и за њену практичну примјену. Зналачки је доказао да је способан отворити једна од врата запуштеног и заборављеног царства српског издаваштва и књижаства, раскрчити путеве књиге, изнова освијетлити мостове које су градили српски подвижници, одговорити на питања постављена при истраживању, дилеме појаснити и утврдити узроке појава које су искрсавале на овом путу. Дакако, све је то поткријепљено архивском документацијом и релевантном литературом. Својим истраживањима и коначним резултатима Војновић је на најбољи начин успио дати научни одговор на питања свеукупног значаја и доприноса браће Јовановић на ширењу књиге и токова развоја културе и образовања Срба на прагу 20. вијека.

„ИНФОРМАЦИОНА НАУКА У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ“

Др Стела Филипи Матутиновић

Универзитет у Београду

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд

Приказ: Информациона наука у теорији и пракси,
Брајан и Алина Викери, Београд: Народна
библиотека Србије, 2011.

Књига Брајана и Алине Викери „Информациона наука у теорији и пракси“, превод трећег ревидираног и проширеног, издања класичног дела, први пут објављеног 1987, објављено, је 2011. у издању Народне библиотеке Србије као осамнаеста публикација у оквиру едиције „Савремена библиотека“. Преводилац је Милена Матић, дугогодишњи прегалац на пољу

информационе науке и библиотекарства у Србији. Књига представља свеобухватно, такорећи енциклопедијско штиво, посвећено информациој науци у најширем смислу. Ово дело је имало велики утицај на развој саме дисциплине у свету.

Брајан Викери (1918–2009) рођен је у Сиднеју, дипломирао је хемију на Оксфорду, а после Другог светског рата запослио се као библиотекар у истраживачкој лабораторији Imperial Chemical Industries. Ту се први пут сусрео са проблемима класификације и проналажења информација, што је постала његова животна преокупација. Почетком седамдесетих година прошлог века постао је професор и декан School of Library, Archive and Information Studies, при University College London, водећег факултета у Великој Британији, и до краја живота бавио се информационом науком.

Прво Викеријево дело у преводу на српски језик које је пред нама представља његов капиталан допринос

развоју информационе науке. Главни циљ аутора, наведен и у предговору, јесте „да се представи и размотри научно разумевање процеса преноса информација. Тај пренос је људска, друштвена активност“ и односи се на пренос значења од једне особе до друге уз помоћ различитих медија и рачунара.

Издавање је подељено у десет поглавља. Сва поглавља садрже опширан преглед литературе и представљају незаобилазан извор информација о приступу обрађеним проблемима кроз историју. Прво поглавље посвећено је настанку и обиму информационе науке, од појаве друштвеног окружења у којем се потреба за преносом информација први пут јавља, па до успостављања информационих система и примене научног метода у њиховом проучавању. Информациона наука приказана је као „проучавање саопштавања информација у друштву“. Друго поглавље посвећено је друштвеном приступу информацијама, разноврсним информационим потребама људи, изворима и каналима којима се информације преносе. Треће поглавље посвећено је преносу информација у ширем контексту. Приказана је анализа модела информационе комуникације која се одиграва између ентитета у природи, људи, докумената и машина. Четврто поглавље анализира интеракције између људи у оквиру друштвених контаката, путем којих се преносе информације. Анализирају се поруке, медији комуникације, процес стварања група, информационе потребе људи, комуникација у оквиру група и ширење информација на целу заједницу. Пето поглавље посвећено је проналажењу информација и анализи процеса избора релевантних информација из неког „складишта“ – база података, каталога библиотека и слично. Анализирано је индексирање информација, структура записа и датотека, формулација упита за претраживање и евалуација резултата претраживања. Шесто поглавље посвећено је семантици и проналажењу информација, означавању информационих порука и семантичкој структури система за претраживање.

Описана је структура јавног и личног знања, развијени модели и представљање знања у вештачкој интелигенцији. Приказан је и начин означавања порука, стандардизација означавања, језик класификације и семантичка структура система за претраживање. Седмо поглавље посвећено је информационим посредницима и интерфејсима. Анализира се поступак при претраживању, указује на елементе постављања упита за успешну претрагу и на улогу референсног посредника – библиотекара – и машинских „интелигентних“ интерфејса, који помажу да се превазиђу проблеми у интеракцији примаоца информација и њихових „складишта“. Осмо поглавље посвећено је информационим системима, њиховим општим карактеристикама, развоју, мерењу коришћења, расподели порука, захтева, коришћења ускладиштених информација. На крају поглавља дата је листа принципа од значаја за пројектовање и управљање информационим системима. Девето поглавље посвећено је евалуацији информационих система, критеријумима за њихову евалуацију, ефикасности система и оцењивању конкретних сервиса за проналажење информација.

Десето поглавље, које је написано за треће издање књиге, посвећено је утицају интернета на развој информационе науке. Теме размотрене у претходним поглављима анализиране су у светлу утицаја промена које је донела појава интернета. Приказано је структурисање интернета, проналажење и евалуација информација, семантички веб, промене које је интернет унео у научне комуникације и свакодневне информације, као и однос интернета и средстава масовне комуникације.

На крају је дата литература са преко 700 библиографских јединица приказаних у тексту и индекс коришћених појмова. Књига садржи и шест додатака, од којих су посебно занимљива прва два, који дају приказ веза између научника који су се бавили информационим истраживањима у периоду од 1972. до 1995. године, и преглед области изучавања у информационој науци.

Књига обилује примерима из многих области, мада је највише оних из природних наука, медицине и технике. Приказана су многобројна истраживања из ове области, са бројним табелама, графичким приказима и примерима из праксе претраживања информација. Већи део књиге бави се проналажењем, вредновањем, квантитативним проучавањем информационих процеса и система и интерфејсима, док је мања пажња посвећена друштвеном контексту преноса информација. Ово је предмет истраживања масовних комуникација и социологије. Како у закључку књиге каже сам аутор: „Феномен који има за циљ да изучава пренос информација није сам по себи аутономна друштвена активност: он настаје и постоји само због других друштвених активности које генеришу и користе информације. Стога је он неизбежно под утицајем и, у крајњој инстанци, одређен овим ширим друштвеним контекстом.“ Информациона

наука је нужно мултидисциплинарна, јер у процесу комуникације учествује „целовит човек“ и на процес утичу психолошки, семантички, технички, системски, економски и друштвени чиниоци.

Информациона наука све више добија на значају, јер живимо у друштву које се све чешће назива „информационим друштвом“ или „друштвом знања“, у којем је проток информација значајнији него икада у историји људског друштва. Стога је појава ове књиге на српском језику веома значајна, јер ће омогућити и студентима и онима који се информацијама професионално баве да се на целовит начин упознају са теоријским основама и развојем ове мултидисциплинарне науке од првих почетака па све до почетка новог миленијума.

БУДУЋНОСТ КЊИГЕ И ПРОФЕСИЈЕ ИЗДАВАЧА

Зоран Хамовић

Издавачко предузеће Clío, Београд

Приказ: *Економика издавачке делатности*, Вулф Д. фон Луцијус, Београд: Народна библиотека Србије, Clío, 2011.

У Србији не постоји организовано образовање за издаваче нити довољан број студија, приручника или стручних сусрета на којима се унапређује професија и прате стручни трендови. Свака објављена књига из ове области је корисна, а сусрет са стручњацима са међународним искуством из ове делатности вишеструко драгоцен.

Стога је долазак Вулфа фон Луцијуса поводом објављивања српског издања његове књиге *Економика издавачке делатности* у априлу 2011. године, као део пројекта Министарства културе Србије „Година књиге и језика“, био значајан подстицај да се размотре проблеми, али и развеју непотребне сумње у будућност књиге и професије издавача. Важност његовог доласка, поред представљања књиге, огледа се и сусрету са студентима, постдипломцима и професорима на предавању „Будућност издаваштва у дигиталном добу“, које је одржао на Филолошком факултету у Београду, и у посети Народној библиотеци Србије. Гетеов Институт у Београду и Издавачка кућа Clío омогућили су заинтересовним новинарима да широј јавности пружи увид у ауторове ставове поводом актуелних дилема и узнемирености која влада због присуства технолошких иновација које утичу на промену цивилизацијске позиције књиге и издавачке професије.

Професор др Вулф Д. фон Луцијус студирао је политичку економију. Од 1971. године члан је немачког, као

и међународних удружења издавача. Председник је надзорног одбора издавачке куће „Карл Ханзер“ (*Carl Hanser*), а од 1981. године члан је управног одбора немачке Националне библиотеке. Председник је друштва „Максимилијан“ (*Maximilian*). Почасни је професор на универзитету у Хохенхајму (*Hockenheim*).

Књига *Економика издавачке делатности* изворно је објављена на немачком језику. Даје систематичан и заокружен увид у професионалне задатке савременог издавача повезујући економски, дакле структурални, и концептуални начин посматрања издавачке куће као привредног предузећа. У седам поглавља бави се, између осталог, организацијом унутар издавачког предузећа, менаџментом и маркетингом издавачких активности, електронским издаваштвом и новим покушајима заштите интелектуалне својине, као и издавањем и дистрибуцијом часописа. Аутор приказује сложеност процеса доношења одлука у различитим аспектима и фазама издавачког посла, као и условљеност тих одлука различитим факторима. Бројни графикони, табеле и статистички прикази у књизи олакшавају разумевање процеса тржишног позиционирања издавачког предузећа и омогућавају поређење с нашом праксом и стањем професионалних потенцијала.

Иако је предмет анализе у књизи и изабрани приступ издаваштву пре свега економски, у њој се истиче да одлучујућу улогу у процесу објављивања књиге имају људи и идеје, интелектуална и уметничка креативност и велика спремност на тржишни ризик. Рационална економска процена, како сматра аутор, није оно чиме се креативан и одважан издавач превасхоно руководи, али је предуслов за остваривање оних метоекономских циљева и пожељних друштвених, пре свега културних и образовних, вредности.

Своју мисију и социјалне задатке издаваштво, глобално, још увек у највећој мери (94 одсто), остварује у штампаној форми на папиру. Према таквој статистици,

коју даје аутор, још увек је мали део издања у дигиталној форми, али предвиђа да ће кроз 10 година однос књиге на папиру и дигиталне форме бити 80 према 20 одсто. Одатле и потреба за издавачким освајањем интернета. Аутор указује да развој технологије треба да пружи обострану корист, а то значи да је неопходно истраживање могућности како да се наплати коришћење књига преко интернета и како да се смањи злоупотреба, односно пиратерија.

Иако ни он, нити било ко други у овом тренутку, нема готов рецепт како да се превазиђу сметње које постоје између издавача који нису „добротворна друштва“, и инерција очекивања да је све на интернету бесплатно, он је изнео став да би издавачи требало да се постарају да електронски „узорак“ садржаја књиге буде довољно занимљив да читаоци пожеље да прочитају целину и буду спремни да је плате.

Иако су електронске књижаре, попут Амазона, биле веома погодне за купце папирних издања, оне постају све више и дистрибутери електронских књига и показују смер којим се издваштво, а и књижарство, убрзано крећу. Ипак, као неку врсту утехе романтичним поклоницима читања штампане књиге, фон Луцијус види перспективу и опстанак књижара „са земаљском адресом“ које су специјализоване за одређене научне области, или за децу, јер купци у њима знају шта да траже. Оно што је помодно и понекад вређа укус и потребе конзервативнијих, али и образованијих, читалаца, свакако су мамутски књижарски ланци, једнообразно уређени, у којима нема стручних књига у понуди, и који попут ланаца брзе исхране постају све одбојнији за велик број префињених трагача за добром књигом.

Професионално издаваштво традиционално се не сматра или не спада у делатност која је на листи високопрофитабилних послова, али оно што заузврат нуди је огромно задовољство у оствареном културном

доприносу, охрабривању ауторових креативних могућности и пласмана друштвеног утицаја, како објављеног дела, тако и самог аутора. Вулф фон Луцијус сматра да се у том смислу неће много мењати и да не треба судити на основу инцидентних ситуација и изненађења које доносе поједини бестселери. Такође, може бити од користи његово одбијање да дигитални удар на књигу доживи као непријатељски чин. Штавише, медијско прожимање доноси нов квалитет у доступности информација и знања.

Став аутора ове књиге, да се бави једним од најлепших занимања, дели невелик број издавача у Србији. Не

може се заобићи чињеница, која је овом посетом и представљањем књиге била више него видљива, да нема много оних који се код нас баве овим занимањем а да их занима и развој саме струке.

Боравак и објављивање књиге професора Вулфа фон Луцијуса свакако се могу препознати као још један у низу подстицаја да „једно од најлепших занимања“ у Србији добије институционализован облик подучавања и редовнијег стручног усавршавања. Несумњиво је да су Филолошки факултет и Народна библиотека Србије најбоље адресе за остварење таквих потреба.

САДРЖАЈ

1

СЛОБОДА ИНФОРМАЦИЈА, ТРАНСПАРЕНТНОСТ И БИБЛИОТЕКЕ

Уредница шемаша Весна Црногорац

07

Весна Црногорац: Уводна реч

09

Пол Шерцес: Корупција, транспарентност и простор за информационо-комуникационе технологије

21

Др Барбара М. Цоунс: Библиотеке, технологија и култура приватности: Светска перспектива

29

Фиона Бредли: Побољшање библиотечких заједница кроз програм IFLA ALP

33

Проф. др Александра Хорваџ: Важност професионалне етике

41

Мр Невена Ружић: Слободан приступ информацијама: О „два“ начина остваривања права

51

Злашко Минић: Култура корупције и антикорупција у култури

57

Весна Црногорац: Јавност, јавне информације и јавне библиотеке

69

IFLA манифест – транспарентност, квалитетно управљање и антикорупција

2

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА ЗАВИЧАЈНИХ ЗБИРКИ

Уреднице шемаша
Гордана Љубановић и Весна Ињац

75

Јелена Д. Мишровић, Јелена С. Андоновски, Адам М. Софронијевић: Иновативне технологије у функцији развоја и промоције дигиталних збирки завичајне грађе: Microtask Platform и Yahoo Pipes

89

Бојдан Трифуновић: Веб архива Чачка: Како сачувати завичајну баштину на интернету

99

Мр Снежана Ненезић: Дигитализација завичајне збирке у Народној библиотеци Крушевац

109

Емилија Димовска: Три корака до једног клика: Дигитализација завичајне грађе у Народној библиотеци „Стефан Првовенчани“ у Краљеву

119

Драган Шојменовић: Пеглање преко дугмића: Дигитализација фотографских негатива на Завичајном одељењу Народне библиотеке Бор

3

ПОВРАТАК КЊИГА ГЕЦЕ КОНА ИЗ НЕМАЧКЕ У СРБИЈУ

*Уреднице шемаша
Добрила Бејенишић и Весна Јовановић*

131

Др Добрила Бејенишић: Повратак књига Геце Кона након 70 година

137

Дејан Михаиловић: Хронологија живота и рада Геце Кона

141

Велимир Спљачевић: Европски дух Геце Кона

145

Весна Јовановић: Разговор са Бориславом Туцићем, последњим живим сведоком и књијарем предратне књијарнице Геце Кона

151

Говор Њ. е. амбасадора СР Немачке господина Волфрама Маса на Косанчићевом венцу

4

БИБЛИОТЕЧКИ ПРОСТОРИ *Уредница шемаша Гордана Љубановић*

155

Džejms Merdok: Лепота и књига: Библиотеке у дигитално доба покрећу питања о месту књиге

161

Наоми Р. Полок: Музеј и Библиотека Уметничког универзитета Мусашино, Токио – Су Фуџимото

165

Рејмунд Рајан: Библиотека округа Вестмид, Малингар, Ирска – Bucholz McEvoy Architects

169

Керолајн Џејмс: Библиотека Института Ахмед Баба, Тимбукту, Мали – DHK Architects

173

Макс Дуглер: Куће књига

179

Милан Булаши: Да ли је лепа? Да, лепа је!

5

ПРИКАЗИ

185	<i>Мр Соња Бокун Ђинић</i> : Библиотека од градње: Једна лична парадигма
193	<i>Миљана Зрнић</i> : Библиотека са зидовима
199	<i>Весна Ињац-Малбаша</i> : Реконструкција ентеријера корисничког дела објекта Народне библиотеке Србије 2007–2011
208	<i>Мр Драгана Милуновић</i> : Универзални дизајн, инклузивни дизајн или „дизајн за све”: у библиотеци
217	<i>Деана Јовановић</i> : Специјално издање <i>Бележнице</i> , бр. 2/2010
223	<i>Мр Јагранка Божић</i> : Књига у медијској агенди: Књига у цивилизацији медијски посредованог знања
227	<i>Мр Здравка Радуловић</i> : „Из Спарте светлост...”
235	<i>Др Сшела Филипи Машушиновић</i> : „Информациона наука у теорији и пракси”
239	<i>Зоран Хамовић</i> : Будућност књиге и професије издавача

CONTENTS

1

FREEDOM OF INFORMATION, TRANSPARENCY AND LIBRARIES

Edited by *Vesna Crnogorac*

- 07 *Vesna Crnogorac*: Introductory Word
- 09 *Paul Sturges*: Corruption, Transparency and a Role of Information-Communication Technologies
- 21 *Barbara M. Jones, Ph.D*: Libraries, Technology and the Culture of Privacy: A Global Perspective
- 29 *Fiona Bradley*: Building Better Library Communities through IFLA ALP
- 33 *Prof. Dr. Aleksandra Horvat*: Importance of Personal Ethics
- 41 *Nevena Ružić, MA*: Free Access to Information: "Two" Ways of Exercising the Right
- 51 *Zlatko Minić*: Culture of Corruption and Anti-Corruption in Culture
- 57 *Vesna Crnogorac*: Public, Information of Public Importance and Public Libraries
- 69 IFLA Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption

2

DIGITIZATION OF LOCAL COLLECTIONS

Edited by
Gordana Ljubanović and Vesna Injac

- 75 *Jelena D. Mitrović, Jelena S. Andonovski, Adam M. Sofronijević*: Innovative Technologies Used for Development and Promotion of Digital Collections of Local Cultural Heritage: Microtask Platform and Yahoo Pipes
- 89 *Bogdan Trifunović*: Web Archive of Čačak: How to Preserve Local Heritage on the Internet
- 99 *Snežana Nenezić, MA*: Digitization of the Local History Collections in the Public Library Kruševac

3

THE RETURN OF BOOKS PUBLISHED BY GECA KON FROM GERMANY TO SERBIA

Edited by *Dobrila Begenišić*
and *Vesna Jovanović*

109

Emilija Dimovska: Three Steps to One Click:
Digitization of the Local Cultural Heritage in the Public
Library "Stefan Prvovenčani" in Kraljevo

119

Dragan Stojmenović: Ironing across the Buttons:
Digitization of Photographic Negatives from the Local
Cultural Heritage Department in the Public Library Bor

131

Dobrila Begenišić, Ph.D: The Return of Books Published
by Geca Kon after 70 years

137

Dejan Mihailović: Chronology of Life and Work of
Geca Kon

141

Velimir Starčević: European Spirit of Geca Kon

145

Vesna Jovanović: A Talk with Borislav Tucić, the Last
Living Witness and Bookseller of the Prewar Bookstore
of Geca Kon

151

The Speech of H. E. Ambassador Mr. Wolfram Maas in
Kosančićev Venac

4

LIBRARY SPACES

Edited by *Gordana Ljubanović*

155

James Murdock: Beauty and the Book:
Libraries in the Digital Age Raise Questions about the
Place of Books

161

Naomi R. Pollock: Musashino Art University Museum
and Library, Tokyo – Sou Fujimoto

165

Raymund Ryan: Westmeath County Library, Mullingar,
Ireland – Bucholz McEvoy Architects

169

Caroline James: Ahmed Baba Institute Library,
Timbuktu, Mali – DHK Architects

173

Max Dudler: Houses of Books

179

Milan Bulaty: Is it pretty? Yes, it's pretty!

5

REVIEWS

-
- 185 *Sonja Bokun Đinić, MA: Library from the Building: A Personal Paradigm*
-
- 193 *Miljana Zrnić: Library with Walls*
-
- 199 *Vesna Injac-Malbaša: Reconstruction of the Interior of the Users' Part of the National Library of Serbia's Building 2007–2011*
-
- 208 *Dragana Milunović, MA: Universal Design, Inclusive Design or "Design for All": In a Library*
-

-
- 217 *Deana Jovanović: Special Edition of Beležnica, № 2/2010*
-
- 223 *Jadranka Božić, MA: Book in the Media Agenda: Book in the Civilization of the Knowledge Gained through Media*
-
- 227 *Zdravka Radulović, MA: "Light from Sparta..."*
-
- 235 *Stela Filipi Matutinović, Ph.D: "Information Science in Theory and Practice"*
-
- 239 *Zoran Hamović: The Future of the Book and of the Publishing Profession*
-